

Regeringens proposition

1983/84:73

om en reformering av efterlevandepensioneringen m. m.;

beslutad den 24 november 1983.

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag av regeringsprotokoll.

På regeringens vägnar

OLOF PALME

STEN ANDERSSON

Propositionens huvudsakliga innehåll

Allmänt

I propositionen läggs fram förslag till en reformering av familjepensioneringen inom den allmänna försäkringen. Huvudsyftet med reformen är att stödet från folk- och tilläggs pensioneringen till efterlevande barn och vuxna skall anpassas till de förändringar som under de senaste årtiondena har inträffat i fråga om familjemönster och samhällsförhållanden.

Nuvarande änkepensionering avvecklas på sikt, och tyngdpunkten i det föreslagna nya systemet för efterlevandepensionering läggs på barnpensionerna. Stödet till vuxna efterlevande ges på lika villkor till män och kvinnor. Det skall utgå i form av dels ett omställningsbidrag under viss tid efter dödsfallet, dels ett särskilt efterlevandebidrag till den som inte kan försörja sig genom förvärsarbete. Dessa förmåner utgår endast till efterlevande som inte har fyllt 65 år.

Det nya systemet föreslås genomfört fr. o. m. den 1 januari 1985 och skall i princip omfatta situationer där dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet. Kvinnor som vid ikraftträdandet har rätt till änkepension enligt nuvarande regler behåller denna rätt. Även andra kvinnor, som vid ikraftträdandet är 50 år eller äldre, omfattas av den hittillsvarande änkepensioneringen om de blir änkor efter den nya lagstiftningens ikraftträdande.

Motsvarande lagändringar föreslås för arbetsskadeförsäkringens efterlevandeskydd. Vidare läggs i propositionen fram förslag om avvecklingen efter viss övergångstid av den särskilda folkpensionsförmånen hustrutillägg. Vissa förändringar föreslås också av reglerna för barntillägg till folkpension. Slutligen föreslås nya regler i fråga om verkningarna på rätten till pensions-

tillskott åt en änka av att den avlidne maken anmält undantagande från ATP eller underlåtit att erlagga egenavgift till tilläggs pensioneringen.

Barnpensioneringen

Enligt de nu gällande reglerna utgår barnpension inom folkpensioneringen till dess barnet fyller 18 år och inom tilläggs pensioneringen till 19 års ålder. Dessa skilda *åldersgränser* föreslås bli enhetliga så att inom både folk- och tilläggs pensioneringen skall gälla som huvudregel att pensionen utges fram till dess barnet fyller 18 år. Om barnet därefter bedriver gymnasiestudier eller annan grundutbildning skall barnpensionen fortsätta att utgå så länge studierna pågår, dock längst t. o. m. första halvåret det år då barnet fyller 20 år.

Inom *folkpensioneringen* behålls nuvarande ordning med en grund- och en garantinivå för barnpensionens storlek. Grundnivån utgör liksom hittills 26 % av basbeloppet för år räknat. Även nuvarande garantinivå på 41 % av basbeloppet för barn som förlorat en av sina föräldrar kvarstår oförändrad. Till skillnad från vad som nu gäller skall pension på denna garantinivå inte minskas i de fall då pension utgår även till en vuxen efterlevande till den avlidne föräldern.

För barn vars båda föräldrar har avlidit höjs den garanterade barnpensionsnivån från nuvarande 62 till 82 % av basbeloppet. Vidare föreslås att barnpension på garantinivån inte som nu skall minskas för barn som samtidigt är berättigade till bidragsförskott. I detta fall höjs också bidragsförskottet från f. n. 31 till 41 % av basbeloppet. Detta betyder att också dessa barn alltid garanteras stöd på en nivå av sammanlagt lägst 82 % av basbeloppet.

Inom *ATP* föreslås barnpensionen liksom hittills motsvara 40 % av den avlidne föräldrarnas egenpension om det finns ett efterlevande barn. Till skillnad från nu skall pensionen utgå på denna nivå även i fall då pension samtidigt utges också till vuxen efterlevande. (F. n. motsvarar barnpensionen 15 % av den avlidnes egenpension om också änkepension utbetalas.) Om den avlidne efterlämnar fler än ett barn, skall tillägget för vart och ett av det andra och de följande barnen höjas från nuvarande 10 till 20 % av egenpensionen. Det sammanlagda barnpensionsbeloppet fördelas lika mellan barnen. Härigenom förstärks stödet för efterlevande barn i flerbarnsfamiljer.

Barn som förlorat båda sina föräldrar skall enligt förslaget kunna få barnpension från ATP efter bägge föräldrarna, något som inte är möjligt enligt nuvarande regler.

Den barnpensionsberättigade *personkretsen* föreslås utvidgad så att ett utländskt barn, som tagits emot här i landet i adoptions syfte, kan få barnpension om någon av de tilltänkta adoptivföräldrarna skulle avlida innan adoptionen rättsligt genomförts.

Kvalifikationstiden för utländska barns rätt till folkpension i form av barnpension vid bosättning i Sverige föreslås sänkt från nuvarande fem år till sex månader.

Efterlevandepension till vuxna

Till vuxna efterlevande föreslås kunna utgå omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag från både folk- och tilläggs pensioneringen enligt i princip helt överensstämmande regler. Rätt till pension föreslås tillkomma efterlevande make eller maka till den avlidne. Med makar jämföras inom båda pensionssystemen man och kvinna som vid dödsfallet stadigvarande sammanbodde med varandra om de tidigare varit gifta med varandra eller har eller har haft eller väntade gemensamt barn.

Omställningsbidrag

En efterlevande man eller kvinna som inte har fyllt 65 år föreslås få rätt till omställningsbidrag under en viss tid direkt efter dödsfallet. För att bidraget skall kunna utgå krävs att parterna sammanbodde stadigvarande vid tidpunkten för dödsfallet och att de dessutom hade bott tillsammans oavbrutet under en tid av minst fem år fram till dödsfallet eller vid dödsfallet hade vård om barn som var under åtta års ålder.

Omställningsbidraget föreslås utgå under en tid av ett år efter dödsfallet till alla som uppfyller de nämnda bidragsvillkoren. Om den efterlevande efter ettårsperiodens utgång har vårdnaden om och sammanbor med barn som inte har fyllt åtta år, skall omställningsbidraget kunna utges under ytterligare två års tid, dvs. under totalt tre år. Det skall dock inte kunna utgå efter det att det yngsta barnet har uppnått åtta års ålder.

Inom folkpensioneringen föreslås omställningsbidraget utgå med ett årsbelopp motsvarande 100 % av basbeloppet. Inom ATP skall bidraget utgöra 10 % av den avlidnes egenpension i de fall då även barnpensionsberättigat barn finns och i andra fall 30 % av egenpensionen.

Särskilt efterlevandebidrag

En utgångspunkt för familjepensionsreformen är att den efterlevande efter omställningsperiodens utgång i regel har möjlighet till en tryggad ekonomisk ställning genom eget förvärvsarbete. Det förutsätts att insatser görs på bl. a. utbildnings- och arbetsmarknadsområdena för att undanröja förvärvshindren. Om hälsoskäl lägger hinder i vägen kan förtidspension utgå för att trygga försörjningen.

Om en efterlevande inte kan försörja sig genom eget arbete och inte heller har rätt till förtidspension, ålderspension eller samhällsstöd i annan form, skall denne enligt förslaget kunna få fortsatt efterlevandepension i form av

s. k. särskilt efterlevandebidrag. Som grundläggande villkor härför föreslås att den efterlevandes möjligheter att bereda sig inkomst av arbete är nedsatta med minst hälften av arbetsmarknadsmässiga skäl, försämrat hälsotillstånd eller annan dylik orsak. Det särskilda efterlevandebidraget utges så länge försörjningssvårigheterna består och utbetalas från såväl folk- som tilläggs-pensioneringen.

Enligt förslaget skall det särskilda efterlevandebidraget kunna utgå som helt, två tredjedels eller halvt bidrag. I helt bidrag utges på samma nivåer som omställningsbidraget.

Övergångsbestämmelser

De nya familjepensionsreglerna skall enligt förslaget tillämpas då dödsfallet inträffar den 1 januari 1985 eller senare. Har dödsfallet skett dessförinnan skall hittillsvarande regler om änke- och barnpension gälla även fortsättningsvis. I fråga om barnpension föreslås dock att de nya åldersgränserna skall gälla även för barn som beviljats barnpension före ikraftträdandet och som inte har fyllt 18 år den 1 januari 1985. Också den sänkta kvalifikationstiden för utländska barns rätt till barnpension vid bosättning i Sverige föreslås bli tillämplad även i situationer då dödsfallet inträffat före ikraftträdandet. Likaså föreslås att de nya nivåerna för barnpension inom folkpensioneringen skall gälla även för barn som beviljats sådan pension före år 1985.

Vidare föreslås att nuvarande regler om änkepension skall gälla i fortsättningen även för kvinnor som är 50 år eller äldre vid ikraftträdandet, dvs. födda år 1934 eller tidigare. Om en sådan kvinna blir änka efter ikraftträdandet, skall hennes rätt till efterlevandepension alltså prövas enligt hittillsvarande bestämmelser.

De angivna övergångsreglerna innebär att änkepension enligt nuvarande regler kommer att fortsätta att utges under en mycket lång tid efter det nya systemets ikraftträdande. Först efter ca 50 år kommer de nuvarande reglerna för änkepension att sakna betydelse.

I fråga om änkepension från tilläggs-pensioneringen som kan utgå efter ikraftträdandet föreslås att den i vissa fall skall samordnas med den ålderspension från ATP som änkan har rätt till. Denna samordning innebär att änkepensionen utges endast i den mån den överstiger ålderspensionen. Samordningsregeln avses gälla beträffande all änkepension som beviljas efter ikraftträdandet och i fråga om änkepension som sedan tid före ikraftträdandet utgår till kvinnor som då är under 60 år, dvs. födda år 1925 eller senare.

Arbetskadeförsäkringens efterlevandeskydd

Efterlevandeskyddet inom arbetskadeförsäkring föreslås reformerat efter samma riktlinjer som den allmänna pensioneringen. Detta innebär

bl. a. att änkelivräntorna inom arbetsskadeförsäkringen successivt – med motsvarande övergångsregler som för familjepensionsreformen – avvecklas och ersätts med omställningslivräntor och särskilda efterlevandelivräntor till efterlevande män och kvinnor. Reglerna för rätten till barnlivränta justeras så att de bättre överensstämmer med barnpensioneringens regelsystem.

Även vissa andra förändringar föreslås i syfte att göra reglerna för arbetsskadeförsäkringens efterlevandeskydd och den allmänna försäkringens familjepensionering enhetliga. Bl. a. avskaffas rätten för en fränskild kvinna och för föräldrar till den avlidne att erhålla efterlevandelivränta.

Hustrutillägget

Den särskilda folkpensionsförmånen hustrutillägg, som kan utgå till hustrun till en ålders- eller förtidspensionär, föreslås avvecklad.

De kvinnor som vid ikraftträdandet av den nya lagstiftningen den 1 januari 1985 uppbär hustrutillägg skall dock kunna erhålla detta också fortsättningsvis. Även andra kvinnor som vid den tidpunkten är 55 år eller äldre, dvs. födda år 1929 eller tidigare, skall enligt förslaget kunna beviljas hustrutillägg efter ikraftträdandet av de nya reglerna.

Detta betyder att hustrutillägget kommer att i huvudsak vara avvecklat tio år efter ikraftträdandet av de nya reglerna.

Barntillägget

Barntillägg är en särskild folkpensionsförmån som kan utges till den som uppbär folkpension i form av ålders- eller förtidspension och som har barn som är under 16 år.

Enligt propositionen skall oreducerat barntillägg fr. o. m. år 1985 alltid utgå med 26 % av basbeloppet för år räknat. Någon minskning skall alltså i framtiden inte göras i de fall barnet är berättigat till barnpension.

Vidare föreslås att ett helt barntillägg i fortsättningen skall kunna utges samtidigt för samma barn till barnets båda föräldrar, om de båda uppbär folkpension. Barntillägg föreslås också kunna utgå för ett utländskt barn som tagits emot här i landet i adoptionssyfte redan innan adoptionen kommit till stånd. Däremot skall styvförälder i fortsättningen inte kunna få barntillägg.

Reglerna för minskning av barntillägg med hänsyn till föräldrarnas ATP skall enligt förslaget ändras på så sätt att gränsen för när reduktionen börjar höjs från ett halvt till ett basbelopp och att avräkningen mot ATP däröver görs med 100 % i stället för 50 %.

Inverkan på pensionstillskott till änka av undantagande från ATP m. m.

Pensionstillskott till ålders- och förtidspension åt en änka skall enligt förslaget fortsättningsvis inte kunna minskas på grund av att den avlidne

mannen hade gjort undantagande från ATP eller hade underlåtit att betala egenavgift till tilläggs pensioneringen.

De nya reglerna föreslås träda i kraft vid samma tidpunkt som de andra ändringsförslag som framläggs i propositionen, dvs. den 1 januari 1985.

Kostnadseffekter

De föreslagna övergångsreglerna medför att två olika system för efterlevandepensionering kommer att få tillämpas parallellt under lång tid efter reformens genomförande. Till följd av denna överlappning på förmånssidan kommer att uppstå en motsvarande överlappning i kostnadshänseende.

Enligt förslaget minskar pensionsutgifterna successivt i förhållande till ett oförändrat regelsystem. Några mer påtagliga kostnadsförändringar inträder inte under de första två åren efter de nya reglernas införande. Minskningen år 1987 beräknas till ca 200 milj. kr. För år 1992 kan utgiftsminskningen uppskattas till närmare 1 000 milj. kr., för år 2012 till ca 5 900 milj. kr. och i fullfunktionsstadiet till ca 8 600 milj. kr. per år i fast penningvärde.

1 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1962:381) om allmän försäkring¹ dels att 10 kap. 5 § skall upphöra att gälla,

dels att 3 kap. 3, 5 och 8 §§, 5 kap. 2, 4 och 5 §§, 8 kap. 1–6 §§, 9 kap. 1 §, 10 kap. 4 §, 14 kap. 1–5 och 7 §§, 16 kap. 1, 2, 5, 6, 8, 9 och 11 §§, 17 kap. 1 och 2 §§, 18 kap. 20 § samt 20 kap. 2 och 3 §§ skall ha nedan angivna lydelse.

dels att i lagen skall införas elva nya paragrafer, 8 kap. 7–12 §§, 14 kap. 6, 8 och 9 §§ samt 16 kap. 3 och 7 a §§, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

3 §

Försäkrad, som åtnjuter hel förtidspension enligt denna lag eller åtnjuter sådan *pension* under månaden närmast före den, varunder han börjat åtnjuta hel ålderspension, har ej rätt till sjukpenning. För tid efter ingången av den månad, varunder försäkrad fyllt sjuttio år eller dessförinnan börjat åtnjuta hel ålderspension enligt denna lag, må sjukpenning utgå för högst etthundraåttio dagar.

Försäkrad, som åtnjuter hel förtidspension *eller helt särskilt efterlevandebidrag* enligt denna lag eller åtnjuter sådan *förmån* under månaden närmast före den, varunder han börjat åtnjuta hel ålderspension, har ej rätt till sjukpenning. För tid efter ingången av den månad, varunder försäkrad fyllt sjuttio år eller dessförinnan börjat åtnjuta hel ålderspension enligt denna lag, må sjukpenning utgå för högst etthundraåttio dagar.

Ej må försäkrad på grund av vad i 1 § andra stycket stadgas uppbära sjukpenning för tid efter den månad, varunder han fyller sextiofem år.

5 §

Den allmänna försäkringskassan skall i samband med inskrivning av en försäkrad besluta om den försäkrades tillhörighet till sjukpenningförsäkring. I fråga om en försäkrad som avses i 1 § första stycket skall kassan samtidigt fastställa den försäkrades sjukpenninggrundande inkomst. Av beslutet skall framgå i vad mån den sjukpenninggrundande inkomsten är att hänföra till anställning eller till annat förvärsarbete. Beslut om tillhörighet till sjukpenningförsäkringen skall omprövas

a) när kassan fått kännedom om att den försäkrades inkomstförhållanden undergått ändring av betydelse för rätten till sjukpenning eller för sjukpenningens storlek,

b) när förtidspension enligt denna lag beviljas den försäkrade eller redan utgående sådan *pension* ändras med hänsyn till ändring i den försäkrades förmåga eller möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete, samt

b) när förtidspension *eller särskilt efterlevandebidrag* enligt denna lag beviljas den försäkrade eller redan utgående sådan *förmån* ändras med hänsyn till ändring i den försäkrades förmåga eller möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete, samt

¹ Lagen omtryckt 1982:120.

Nuvarande lydelse

c) när delpension enligt särskild lag beviljas den försäkrade eller redan utgående sådan pension ändras med hänsyn till ändring i den försäkrades arbets- och inkomstförhållanden.

Ändring skall i fall som avses i första stycket a) ej ske förrän trettio dagar efter det försäkringskassan fått kännedom om inkomständringen. Ändring skall i annat fall ske så snart anledning till ändringen uppkommit eller, i fall då sjukpenningförsäkring enligt 1 § andra stycket skall upphöra på grund av att den försäkrades make eller någon med vilken den försäkrade varit gift eller har eller har haft barn avlider, vid fjärde månadsskiftet efter dödsfallet.

Den fastställda sjukpenninggrundande inkomsten skall ej sänkas under tid då den försäkrade bedriver studier, för vilka han uppbär särskilt vuxenstudiestöd enligt studiestödslagen (1973:349) eller utbildningsbidrag för doktorander enligt förordningen (1976:536) om utbildningsbidrag för doktorander, eller då han är inskriven vid arbetsmarknadsinstitut eller efter förmedling av en arbetsmarknadsmyndighet genomgår yrkesutbildning. Sänkning får dock ske i sådana fall som avses i första stycket b) eller c). Vidare får sänkning ske när någon undergår arbetsträning i arbetsmarknadsinstitut, under förutsättning att arbetsträningen pågått sex månader.

8 §

Vid bedömande huruvida fullständig nedsättning av arbetsförmågan föreligger skall, om sjukdomen kan antagas vara kortvarig, särskilt beaktas huruvida den försäkrade på grund av sjukdomen är urståndsatt att utföra sitt vanliga eller därmed jämförligt arbete.

Är den försäkrade föremål för åtgärd av beskaffenhet, som anges i 2 kap. 11 §, skall arbetsförmågan anses nedsatt i den mån den försäkrade på grund av åtgärden är hindrad att utföra förvärvsarbete.

Åtnjuter den försäkrade förtidspension enligt denna lag, skall vid prövning av den försäkrades rätt till sjukpenning bedömningen av hans arbetsförmåga ske med bortseende från den nedsättning av *arbetsförmågan*, som ligger till grund för utgående *pension*.

Åtnjuter den försäkrade förtidspension *eller särskilt efterlevandebidrag* enligt denna lag, skall vid prövning av den försäkrades rätt till sjukpenning bedömningen av hans arbetsförmåga ske med bortseende från den nedsättning av *förmågan eller möjligheten att bereda sig inkomst genom arbete*, som ligger till grund för utgående *förmån*.

5 kap.
2 §

Vid bosättning utom riket är svensk medborgare, som har rätt till tilläggspension enligt denna lag, berättigad till folkpension i form av ålderspension, förtidspension eller *familjepension* ävensom tillägg till pension i form av barntillägg eller handikappersättning. I fall som nu sagts utgår folkpensionsförmånen i förhållande till det antal år, för vilka

Vid bosättning utom riket är svensk medborgare, som har rätt till tilläggspension enligt denna lag, berättigad till folkpension i form av ålderspension, förtidspension, *barnpension* eller *omställningsbidrag* ävensom tillägg till pension i form av barntillägg eller handikappersättning. I fall som nu sagts utgår folkpensionsförmånen i förhållande till

Nuvarande lydelse

den pensionsberättigade eller, när fråga är om *familjepension*, den avlidne vid tilläggs pensionens beräkning tillgodoräknats pensionspoäng.

Har pensionspoäng tillgodoräknats för minst trettio år, utgår folkpensionsförmånen med oavkortat belopp. I annat fall utgår förmånen med så stor andel därav som svarar mot förhållandet mellan det antal år, för vilka pensionspoäng tillgodoräknats, och talet trettio.

Till den som har rätt till tilläggs-pension i form av änkepension skall folkpension enligt denna paragraf i form av ålderspension alltid utgå beräknad på grundval av minst det antal år, för vilka den avlidne tillgodoräknats pensionspoäng.

Äro makar båda berättigade till folkpension enligt denna paragraf och skulle pensionen för en av makarna, om endast denne varit berättigad till pension, ha utgått med högre belopp än det sammanlagda beloppet av makarnas enligt andra stycket beräknade pensioner, skall ett tillägg motsvarande skillnaden utgå till pensionerna med fördelning efter förhållandet mellan dessa.

Föreslagen lydelse

det antal år, för vilka den pensionsberättigade eller, när fråga är om *barnpension eller omställningsbidrag*, den avlidne vid tilläggs pensionens beräkning tillgodoräknats pensionspoäng.

Är makarna båda berättigade till folkpension enligt denna paragraf och skulle pensionen för en av makarna, om endast denne varit berättigad till pension, ha utgått med högre belopp än det sammanlagda beloppet av makarnas enligt andra stycket beräknade pensioner, skall ett tillägg motsvarande skillnaden utgå till pensionerna med fördelning efter förhållandet mellan dessa.

4 §

Den som ej är svensk medborgare, men är bosatt i Sverige, är på samma villkor och med samma tilläggförmåner som svensk medborgare berättigad till folkpension i form av

a) ålderspension, om han är bosatt i Sverige sedan minst fem år och efter fyllda sexton år har varit bosatt i Sverige under sammanlagt minst tio år,

b) förtidspension eller handikappersättning, om han antingen är bosatt i Sverige sedan minst fem år eller, om han är bosatt i Sverige sedan kortare tid än fem år, har varit normalt arbetsför oavbrutet minst ett år under bosättnings tiden,

c) *familjepension*, antingen om den avlidne omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst fem år och *den efterlevande* vid dödsfallet var bosatt i Sverige eller om *den efterlevande* är bosatt i Sverige sedan minst fem år och *den efterlevande* eller den avlidne vid dödsfallet var bosatt i Sverige,

c) *barnpension*, antingen om den avlidne *föräldern* omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst sex månader och *barnet* vid dödsfallet var bosatt i Sverige eller om *barnet* är bosatt i Sverige sedan minst sex månader och *barnet* eller den avlidne *föräldern* vid dödsfallet var bosatt i Sverige,

d) *omställningsbidrag eller särskilt efterlevandebidrag*, antingen om den

Nuvarande lydelse

d) vårdbidrag för barn, om föräldern är bosatt i Sverige sedan minst ett år.

Med bosättningstid likställes, såvitt gäller sjöman, tid för vilken sjömansskatt erlagts.

Föreslagen lydelse

avlidne omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst fem år och den efterlevande vid dödsfallet var bosatt i Sverige eller om den efterlevande är bosatt i Sverige sedan minst fem år och den efterlevande eller den avlidne vid dödsfallet var bosatt i Sverige,

e) vårdbidrag för barn, om föräldern är bosatt i Sverige sedan minst ett år.

5 §

Förtidspension eller änkepension, vartill rätt föreligger enligt 4 §, ersättes utan hinder av 4 § första stycket a) med ålderspension från och med den månad, varunder den pensionsberättigade fyller sextiofem år.

Barn, för vilket förälder åtnjutit vårdbidrag enligt 4 § första stycket d), är berättigat till förtidspension eller handikappersättning utan hinder av 4 § första stycket b).

Förtidspension, vartill rätt föreligger enligt 4 §, ersättes utan hinder av 4 § första stycket a) med ålderspension från och med den månad, varunder den pensionsberättigade fyller sextiofem år.

Barn, för vilket förälder åtnjutit vårdbidrag enligt 4 § första stycket e), är berättigat till förtidspension eller handikappersättning utan hinder av 4 § första stycket b).

8 kap.

1 §

Rätt till folkpension i form av änkepension tillkommer änka, som ej åtnjuter folkpension i form av ålderspension, för tid före den månad då hon fyller sextiofem år, därest hon

a) har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under sexton år, som vid makens död stadigvarande vistades i makarnas hem eller hos änkan; eller

b) vid makens död fyllt trettiosex år och varit gift med honom minst fem år.

Upphör rätt till änkepension enligt första stycket a), skall vid bedömandet av rätt till pension enligt b) anses som om mannen avlidit, då rätten till pension enligt a) upphörde, samt äktenskapet varat till nämnda tidpunkt.

Folkpension i form av familjepension utges till efterlevande enligt vad som sägs i detta kapitel.

Till barn, vars fader eller moder eller båda föräldrar har avlidit, utges barnpension. Till man eller kvinna, vars make har avlidit, utges omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag.

Med efterlevande make likställs i fråga om rätt till omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag den som, utan att vara gift, stadigvarande sammanbodde med en icke gift man eller kvinna vid dennas död och som tidigare har varit gift med eller har eller har haft eller då väntade barn med denna.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

Ogift eller fränskild kvinna eller änka, som stadigvarande sammanbodde med ogift eller fränskild man eller änking vid dennes död och som varit gift med eller har eller har haft barn med honom, likställs med änka i fråga om rätt till änkepension. Den tid, under vilken kvinnan oavbrutet sammanbott med mannen fram till tidpunkten för dennes död, jämställs vid tillämpningen av 1 § första stycket b) med tid, varunder äktenskap bestått.

Rätt till barnpension tillkommer barn som inte har fyllt arton år.

Om ett barn som har fyllt arton år bedriver studier som ger rätt till förlängt barnbidrag enligt 2 kap. studiestödslagen (1973:349) eller studiehjälp enligt 3 kap. samma lag, utges barnpension även för sådan tid, dock längst till och med juni månad det år då barnet fyller tjugo år. Med tid för sådana studier likställs tid för ferier samt tid då barnet på grund av sjukdom inte kan bedriva sina studier.

Ett barn som deltar i undervisning som omfattar kortare tid än åtta veckor eller deltidsundervisning är ej på grund av bestämmelserna i andra stycket berättigat till barnpension. Detsamma gäller ett barn som uppbär återbetalningspliktiga studiemedel oberoende av föräldrarnas ekonomi enligt 3 kap. studiestödslagen.

3 §

Kvinna äger icke rätt till änkepension efter man, från vilken hon vid dennes död levde åtskild, därest kvinnan efter det sammanlevnaden med mannen upphörde stadigvarande sammanbott med annan man, med vilken hon varit gift eller har eller har haft barn.

Änkepension skall indragas, om den pensionsberättigade ingår äktenskap eller stadigvarande sammanbor med man, med vilken hon varit gift eller har eller har haft barn. Upplöses äktenskapet innan det bestått i fem år eller upphör samboendet inom tid som nu sagts, skall pensionen ånyo börja utgå, om förutsättningarna i övrigt för rätt till pension alljämt äro för handen.

Barnpension utgör för år räknat tjugosex procent av basbeloppet efter varje avliden förälder. Barnpension skall dock alltid utgå med sådant belopp att pensionen, tillsammans med barnets tilläggspension i form av barnpension, utgör fyrtioen procent av basbeloppet efter varje avliden förälder.

Hadde en förälder genom avtal som avses i 7 kap. 7 § andra stycket föräldrabalken åtagit sig att till barnet utge underhållsbidrag i form av ett engångsbelopp, föreligger rätt till barnpension efter föräldern endast i den mån pensionen överstiger en livränta som har köpts eller kunnat köpas åt barnet för engångsbeloppet.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §²

Änkepension utgör, där ej annat följer av vad nedan sägs, för år räknat nittiosex procent av basbeloppet.

Utgår änkepension med tillämpning av 1 § första stycket b) och hade den pensionsberättigade ej fyllt femtio år vid mannens död eller vid den tidpunkt, som avses i 1 § andra stycket, minskas pensionen med en femtondel för varje år, varmed antalet år som den pensionsberättigade fyllt vid mannens död eller vid nämnda tidpunkt understiger femtio.

Om änkepension utgår för tid efter det att ålderspension med stöd av 6 kap. 3 § upphört att utgå, skall änkepensionen minskas med motsvarande tillämpning av bestämmelserna i 6 kap. 3 och 4 §§.

Rätt till omställningsbidrag tillkommer efterlevande make, som inte har uppnått 65 års ålder och som stadigvarande sammanbodde med sin make vid dennes död, om den efterlevande

a) vid dödsfallet stadigvarande sammanbodde med barn under åtta år, som stod under vårdnad av makarna eller endera av dem, eller

b) oavbrutet hade sammanbott med maken under en tid av minst fem år fram till tidpunkten för dödsfallet.

Omställningsbidrag enligt denna paragraf utgår för en tid av tolv månader räknat från tidpunkten för dödsfallet.

5 §

Rätt till folkpension i form av barnpension tillkommer barn, vars fader eller moder eller båda föräldrar avlidit och som icke fyllt aderton år.

Har avliden förälder enligt avtal som är bindande för barnet åtagit sig att till dess underhåll utgiva visst belopp en gång för alla, föreligger rätt till barnpension endast i den mån pensionen överstiger en livränta, som inköpts eller kunnat inköpas åt barnet för engångsbeloppet.

Rätt till omställningsbidrag tillkommer vidare, för tid efter det att rätten till sådant bidrag enligt 4 § har upphört, efterlevande make som uppfyller villkoren i 4 §, om den efterlevande har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under åtta år, som vid dödsfallet stadigvarande vistades i makarnas hem.

Omställningsbidrag enligt denna paragraf utges för en tid av längst två år från och med månaden näst efter den då rätten till omställningsbidrag enligt 4 § upphör.

Rätten till omställningsbidrag enligt denna paragraf upphör om den efterlevande ingår äktenskap. Det samma gäller om den efterlevande stadigvarande sammanbor med någon som han har varit gift med eller har eller har haft barn med.

² Lydelse enligt prop. 1983/84:40.

Nuvarande lydelse

Barnpension utgör för år räknat tjugosex procent av basbeloppet. Barnpension skall dock alltid utgå med sådant belopp att pensionen, i förening med pensionsförmåner, som enligt bestämmelserna i andra stycket skall beaktas, utgör

1. för barn, vars båda föräldrar avlidit, trettioen procent av basbeloppet efter envar av föräldrarna,

2. för barn, som samtidigt uppbär bidragsförskott enligt lagen (1964:143) om bidragsförskott, trettioen procent av basbeloppet samt

3. för barn, som i annat fall uppbär barnpension efter en av föräldrarna, fyrtyoen procent av basbeloppet.

Vid tillämpning av bestämmelserna i föregående stycke beaktas barnet tillkommande tilläggspension i form av barnpension samt, i fall som avses i punkt 3, folkpension i form av änkepension, vilken utgår till kvinna som är moder till barnet eller varit gift med barnets fader eller har eller har haft barn med denne, under förutsättning att barnet och kvinnan stadigvarande sammanbo. Äro flera barn berättigade till barnpension fördelas vid avräkning änkepensionen lika mellan barnen.

Föreslagen lydelse

6 §

Rätt till särskilt efterlevandebidrag tillkommer efterlevande make som uppfyller villkoren för rätt till omställningsbidrag enligt 4 §, om den efterlevandes möjlighet att bereda sig inkomst genom ett för honom lämpligt arbete är nedsatt med minst hälften alltsedan makens död och nedsättningen beror på arbetsmarknadsmässiga skäl, nedsatt hälsa eller annan därmed jämförlig omständighet samt kan antas vara icke endast kortvarig.

Rätt till särskilt efterlevandebidrag inträder vid den tidpunkt då rätten till omställningsbidrag upphör.

7 §

En efterlevande make, vars möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete är nedsatt i sådan grad att intet eller endast en ringa del därav återstår, erhåller helt särskilt efterlevandebidrag. Är den efterlevandes möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete nedsatt i mindre grad men ändå med avsevärt mer än hälften, utges två tredjedelar av helt bidrag. I övriga fall utges halvt bidrag.

8 §

I fråga om särskilt efterlevandebidrag skall, vid bedömande i vad mån förvärvsmöjligheten är nedsatt, beak-

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

tas den efterlevandes möjlighet att bereda sig inkomst genom sådant arbete som motsvarar hans krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras med hänsyn till utbildning och tidigare verksamhet samt ålder, bosättningsförhållanden och andra därmed jämförliga omständigheter.

9 §

Särskilt efterlevandebidrag utges inte med anledning av sådan nedsättning av förvärvsmöjligheten för vilken den efterlevande är berättigad till

- a) förtidspension enligt denna lag, eller

- b) sjukpenning eller egen livränta enligt lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring eller motsvarande ersättning som utgår enligt annan författning eller på grund av regeringens förordnande.

Uppbär den efterlevande ålderspension eller omställningsbidrag enligt denna lag, utges inte särskilt efterlevandebidrag.

Bestämmelserna i 5 § tredje stycket gäller även i fråga om särskilt efterlevandebidrag.

10 §

Särskilt efterlevandebidrag kan begränsas till viss tid. Rätten till bidrag skall omprövas när det finns skäl till det, dock minst en gång vart tredje år.

Omprövningen får inte medföra höjning av ett utgående särskilt efterlevandebidrag.

11 §

Omställningsbidrag och helt särskilt efterlevandebidrag utges för år räknat med belopp motsvarande ett basbelopp.

12 §

Om någon för samma tid och för samma nedsättning av förvärvsmöjligheten har rätt till såväl särskilt efterlevandebidrag som någon av nedan uppräknade förmåner, minskas

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

det särskilda efterlevandebidraget med den andra förmånens belopp.

Minskning skall göras med

a) delpension enligt lagen (1979:84) om delpensionsförsäkring,

b) dagpenning från erkänd arbetslöshetskassa,

c) kontant arbetsmarknadsstöd enligt lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd,

d) utbildningsbidrag under arbetsmarknadsutbildning och yrkesinriktad rehabilitering i form av dagpenning,

e) vuxenstudiebidrag enligt studiestödslagen (1973:349), samt

f) timersättning vid grundläggande utbildning för vuxna.

9 kap.

1 §

Barntillägg utgår för varje barn under sexton år till försäkrad förälder som åtnjuter ålderspension eller förtidspension. Har en av föräldrarna avlidit, äger även pensionsberättigad make till den efterlevande föräldern rätt till barntillägg, om den efterlevande har vårdnaden om den avlidnes barn under sexton år. Barntillägg utgives ej till ålderspension, som den försäkrade åtnjuter för tid före den månad varunder han fyller sextiofem år, eller till pension som tillkommer någon som enligt bindande avtal åtagit sig att till barnets underhåll utgiva visst belopp en gång för alla.

Barntillägg till hel ålderspension eller hel förtidspension utgör för år räknat tjugosex procent eller, om barnet är berättigat till barnpension enligt 8 kap. 5 §, tio procent av basbeloppet. Utgår halv ålderspension eller utgår två tredjedelar av hel förtidspension eller halv förtidspension, utgör barntillägget motsvarande andel av barntillägg till hel pension.

Åtnjuter den försäkrade tilläggs- pension enligt denna lag, minskas

Barntillägg utges för varje barn under sexton år till den som uppbär ålderspension eller förtidspension. Barntillägg utges ej till ålderspension, som någon uppbär för tid före den månad då han fyller sextiofem år. Rätt till barntillägg föreligger inte heller för den som genom avtal som avses i 7 kap. 7 § andra stycket föräldrabalken åtagit sig att till barnet utge underhållsbidrag i form av ett engångsbelopp.

Barntillägget till hel ålderspension eller hel förtidspension utgör för år räknat tjugosex procent av basbeloppet. Utgår halv ålderspension eller utgår två tredjedelar av hel förtidspension eller halv förtidspension, utgör barntillägget motsvarande andel av barntillägget till hel pension.

Uppbär den försäkrade tilläggs- pension enligt denna lag, minskas

Nuvarande lydelse

honom tillkommande barn tillägg med hälften av tilläggspensionen i den mån denna för år räknat överstiger halva basbeloppet.

Föreslagen lydelse

barntillägget med tilläggspensionen i den mån denna för år räknat överstiger ett basbelopp.

10 kap.

4 §

Är någon för samma månad berättigad till flera änkepensioner, utgives endast den största av dem eller, om de äro lika stora, pensionen efter den sist avlidne mannen.

Föreligger för samma månad rätt till två eller flera av förmånerna barnpension, förtidspension, änkepension eller hustrutillägg utgives endast en av förmånerna. Utgives i enlighet härmed änkepension eller hustrutillägg till någon som är berättigad till förtidspension skall vid tillämpning av 2 kap. 12 § och 3 kap. 3, 5 och 8 §§ anses som om den försäkrade kommit i åtnjutande av förtidspension.

Är någon för samma månad berättigad till omställningsbidrag efter flera avlidna, utges endast bidraget efter den sist avlidne eller, om de är olika stora, det största av dem.

Föreligger för samma månad rätt till såväl barnpension som förtidspension, utges endast en av förmånerna.

5 §

Äro enligt bestämmelserna i 9 kap. 1 § flera försäkrade berättigade till barntillägg för samma barn utgår barntillägget till den pension, varom de träffar överenskommelse. Träffas ej överenskommelse eller framställs särskild begäran, utgår barntillägget till var och en av dem med hälften av det belopp som följer av bestämmelserna i nämnda paragraf. I sådant fall skall minskning av barntillägg enligt sista stycket i paragrafen göras med en fjärdedel av den tilläggspension som tillkommer den barntilläggsberättigade, i den mån pensionen för år räknat överstiger halva basbeloppet.

14 kap.

1 §

Är försäkrad vid sitt frånfälle berättigad till tilläggspension i form av förtidspension eller ålderspension eller skulle han, om fall som avses i 13 kap. 1 § varit för handen vid tidpunkten för dödsfallet, hava varit

Har en försäkrad avlidit och var han vid sitt frånfälle berättigad till tilläggspension i form av förtidspension eller ålderspension eller skulle han, om fall som avses i 13 kap. 1 § varit för handen vid tidpunkten för

Nuvarande lydelse

berättigad till förtidspension, äga hans efterlevande rätt till tilläggs-pension i form av familjepension enligt vad *nedan sägs*.

Föreslagen lydelse

dödsfallet, *ha* varit berättigad till förtidspension, *har* hans efterlevande rätt till tilläggs-pension i form av familjepension enligt vad *som anges i detta kapitel*.

Familjepension utges i form av barnpension till den försäkrades efterlevande barn och i form av omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag till den försäkrades efterlevande make.

Med efterlevande make likställs i fråga om rätt till omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag den som, utan att vara gift, stadigvarande sammanbodde med en icke gift försäkrad vid dennes död och som tidigare har varit gift med eller har eller har haft eller då väntade barn med den försäkrade.

2 §

Rätt till änkepension tillkommer änka efter den försäkrade, om äktenskapet varat minst fem år och ingåtts senast den dag då den försäkrade fyllde sextio år.

Äro de i första stycket angivna förutsättningarna för rätt till änkepension icke uppfyllda, äger änkan likväl komma i åtnjutande av sådan pension, därest den försäkrade efterlämnar barn, som tillika är barn till änkan.

Änkepension skall indragas, om den pensionsberättigade ingår äktenskap. Upplöses äktenskapet innan det består i fem år, skall pensionen ånyo börja utgå.

Rätt till barnpension tillkommer efterlevande barn under de närmare förutsättningar och för den tid som anges i 8 kap. 2 §.

3 §

*Änkepension utgör för år räknat, om efter den försäkrade finnes barn som enligt 4 § är berättigat till pension efter honom, trettiofem och i annat fall fyrtio procent av hel förtidspension beräknad enligt 13 kap. 2 och 3 §§, som den försäkrade var berättigad till eller skulle *hava* kommit i åtnjutande av *därest* rätt till sådan pension inträtt vid tidpunkten*

*Barnpension för ett barn utgör för år räknat fyrtio procent av hel förtidspension beräknad enligt 13 kap. 2 och 3 §§, som den försäkrade var berättigad till eller skulle *ha* kommit i åtnjutande av *om* rätt till sådan pension *hade* inträtt vid tidpunkten för dödsfallet, eller, om den försäkrade var berättigad till ålderspension, av *sådan* pension beräknad*

Nuvarande lydelse

för dödsfallet, eller, om den försäkrade var berättigad till ålderspension, av dylik pension beräknad enligt 12 kap. 2 § första och andra styckena.

Föreslagen lydelse

enligt 12 kap. 2 § första och andra styckena. *Är flera barn berättigade till barnpension efter den försäkrade, ökas det nämnda procenttalet med tjugo för varje barn utöver det första. Det sammanlagda barnpensionsbeloppet fördelas därvid lika mellan barnen.*

Bestämmelserna i 8 kap. 3 § andra stycket om verkan av avtal om underhållsbidrag i form av ett engångsbelopp gäller även för barnpension enligt detta kapitel.

4 §

Rätt till barnpension tillkommer den försäkrades barn, som icke fyllt nitton år.

Vad i 8 kap. 5 § andra stycket stadgas skall äga motsvarande tillämpning beträffande rätt till pension enligt denna paragraf.

Rätt till omställningsbidrag tillkommer efterlevande make under de närmare förutsättningar och för den tid som anges i 8 kap. 4 och 5 §§.

Bestämmelserna i 10 kap. 4 § första stycket om sammanträffande av förmåner tillämpas även på omställningsbidrag enligt detta kapitel.

5 §

Barnpension för ett barn utgör för år räknat, om efter den försäkrade finnes någon, som enligt detta kapitel är berättigad till änkepension efter honom, femton och i annat fall fyrtio procent av den förtidspension eller ålderspension som i 3 § sägs. Äro de pensionsberättigade barnen flera, ökas de nämnda procenttalen med tio för varje barn utöver det första; och skall det sammanlagda barnpensionsbeloppet fördelas lika mellan barnen.

Rätt till särskilt efterlevandebidrag tillkommer efterlevande make under de närmare förutsättningar och för den tid som anges i 8 kap. 6–10 §§.

6 §

Särskilt efterlevandebidrag enligt detta kapitel uges endast till efterlevande som är bosatta i Sverige. Om någon har börjat uppbära sådant bidrag men sedan förlorat sin rätt härtill på grund av bosättning utom riket, får han dock även i fortsättningen uppbära bidraget under de förutsättningar som anges i 5 kap. 6 §.

Nuvärande lydelse

Är någon för samma månad berättigad till flera tilläggs pensioner i form av familjepension, utgives endast den största av dem eller, om samtliga eller de största äro lika stora, en av dessa. Av lika stora änkepensioner utgives pensionen efter den sist avlidne mannen.

Föreslagen lydelse

7 §

Omställningsbidrag och helt särskilt efterlevandebidrag utgör för år räknat, om efter den försäkrade finns barn som enligt 2 § har rätt till pension efter honom, tio och i annat fall trettio procent av den förtidspension eller ålderspension som anges i 3 § första stycket.

8 §

Bestämmelserna i 8 kap. 12 § om minskning av särskilt efterlevandebidrag som sammanträffar med annan förmån tillämpas även i fråga om särskilt efterlevandebidrag enligt detta kapitel. Minskningen skall i första hand göras på tilläggs pensionen.

9 §

Överstiger familjepensionerna till de efterlevande efter en försäkrad sammantagna den förtidspension eller ålderspension som avses i 3 § första stycket, säts familjepensionerna ned proportionellt så att de tillsammans motsvarar denna förtidspension eller ålderspension.

16 kap.

1 §

Den som önskar komma i åtnjutande av pension skall göra ansökan hos allmän försäkringskassa i enlighet med vad regeringen förordnar.

Åtnjuter försäkrad sjukpenning eller ersättning för sjukhusvård enligt denna lag, må allmän försäkringskassa tillerkänna honom förtidspension utan hinder av att han icke gjort ansökan därom. Detsamma skall gälla då försäkrad åtnjuter sjukpenning, ersättning för sjukhusvård eller livränta enligt lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring eller motsvarande ersättning som utgår enligt annan författning eller på grund av regeringens förordnande.

Åtnjuter försäkrad sjukbidrag eller har handikappersättning eller vårdbidrag tillerkänts honom för begränsad tid, må den tid varunder sådan förmån skall utgå förlängas utan att ansökan därom gjorts.

Åtnjuter försäkrad sjukbidrag eller har handikappersättning eller vårdbidrag tillerkänts honom för begränsad tid, får den tid varunder sådan förmån skall utgå förlängas utan att ansökan därom gjorts. Motsvarande gäller i fråga om särskilt efterlevandebidrag som tillerkänts en efterlevande för begränsad tid.

I den mån regeringen så förordnar må allmän försäkringskassa tillerkänna

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

den pensionsberättigade pension enligt denna lag utan hinder av att han icke gjort ansökan därom.

För *den försäkrades* kostnader för läkarundersökning och läkarutlåtande vid ansökan om förtidspension, handikappersättning eller vårdbidrag skall ersättning utgå i enlighet med vad regeringen förordnar.

För kostnader för läkarundersökning och läkarutlåtande vid ansökan om förtidspension, handikappersättning, vårdbidrag eller *särskilt efterlevandebidrag* skall ersättning utgå i enlighet med vad regeringen förordnar.

2 §

Såsom villkor för rätt till förtidspension eller handikappersättning *må* föreskrivas att den försäkrade skall under högst trettio dagar vara intagen *å* visst sjukhus eller underkasta sig undersökning av viss läkare. Vad som sagts nu skall *äga motsvarande tillämpning* i fråga om rätt till vårdbidrag. För *den försäkrades* kostnader i anledning av sådan föreskrift skall ersättning utgå i enlighet med vad regeringen förordnar.

Såsom villkor för rätt till förtidspension eller handikappersättning *får* föreskrivas att den försäkrade skall under högst trettio dagar vara intagen *på* visst sjukhus eller underkasta sig undersökning av viss läkare. Vad som sagts nu skall *tillämpas även* i fråga om rätt till vårdbidrag *och, såvitt gäller efterlevande, särskilt efterlevandebidrag*. För kostnader *som uppstår* i anledning av sådan föreskrift skall ersättning utgå i enlighet med vad regeringen förordnar.

3 §³

Innan beslut meddelas i fråga om rätt till särskilt efterlevandebidrag skall den allmänna försäkringskassan, i den utsträckning riksförsäkringsverket föreskriver, undersöka om det finns skäl att vidta åtgärder för att förbättra den efterlevandes möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete. Finner försäkringskassan att sådan åtgärd är påkallad, skall kassan se till att den vidtas. Detta skall gälla även vid omprövning av rätten till särskilt efterlevandebidrag.

Som villkor för rätt till särskilt efterlevandebidrag får uppställas att den efterlevande skall genomgå yrkesinriktad rehabilitering, arbetsmarknadsutbildning eller annan utbildning eller medverka vid annan arbetsmarknadspolitisk åtgärd. Sådant villkor får även avse skyldighet

³ Förutvarande 3 § upphävd genom 1983:191.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

för den efterlevande att vara anmäld som arbetssökande hos den offentliga arbetsförmedlingen och att anta erbjudet lämpligt arbete.

5 §

Ålderspension utgår från och med den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år eller, om han önskar att pensionen skall börja utgå tidigare eller senare, från och med den månad som anges i pensionsansökningen.

Förtidspension, barn tillägg, handikappersättning och vårdbidrag utgår från och med den månad, varunder rätt till förmånen inträtt. I fall som avses i 1 § andra stycket utgår dock förtidspension från och med månaden näst efter den, då beslutet om pension meddelats.

Familjepension utgår från och med den månad då den försäkrade avlidit eller, om han vid sin död åtnjöt ålderspension eller förtidspension, från och med månaden näst efter den, varunder dödsfallet inträffat.

Inträder rätt till ålderspension eller familjepension vid annan tidpunkt än som äsyftas i första och tredje styckena, utgår pensionen från och med den månad, varunder rätten inträtt.

Pension må ej utgå för längre tid tillbaka än tre månader eller, såvitt gäller barnpension, två år före ansökningsmånaden.

Vid utbetalning av folkpension för förluten tid till försäkrad, vars make uppbär folkpension, skall pensionen så minskas, att det sammanlagda beloppet för båda makarna motsvarar vad som skall utgå enligt 6 kap. 2 § eller 7 kap. 4 §.

Från det belopp som först förfaller till betalning efter beslut om barnpension enligt 8 kap. 5 § skall avdragas vad som enligt 9 kap. 1 § utbetalats i barn tillägg för den tid som pensionsbeloppet avser utöver vad som skulle ha utgått om pensionsbeslutet förelegat vid utbetalningen av barn tillägget. På motsvarande sätt skall avdrag göras från barnpension enligt 14 kap. 4 § för vad som utbetalats med för högt belopp i änkepension enligt 14 kap. 2 §.

Förtidspension, barn tillägg, handikappersättning och vårdbidrag utgår från och med den månad, varunder rätt till förmånen inträtt. I fall som avses i 1 § andra stycket utgår dock förtidspension från och med månaden näst efter den, då beslutet om pension meddelats.

Från det belopp som först förfaller till betalning efter beslut om barnpension enligt 14 kap. 2 § skall avdragas vad som utbetalats i omställningsbidrag enligt 14 kap. 4 § eller särskilt efterlevandebidrag enligt 14 kap. 5 § för den tid som barnpensionsbeloppet avser utöver vad som skulle ha utgetts om beslutet om barnpension förelegat vid utbetalningen av omställningsbidraget eller det särskilda efterlevandebidraget.

6 §

Ändring av pension skall gälla från och med månaden näst efter den varunder anledning till ändringen uppkommit.

Vad i 1 § första, andra och fjärde styckena, 2 § samt 3 § första stycket stadgas skall äga motsvarande tillämpning i fråga om ökning av pension. I fall då ökning av pension

Vad som föreskrivs i 1 § första, andra och fjärde styckena, 2 § samt 20 kap. 2 a § gäller även i fråga om ökning av pension. I fall då ökningen kräver ansökan av den pensionsbe-

Nuvarande lydelse

kräver ansökan av den pensionsberättigade *skall* 5 § femte stycket *äga motsvarande tillämpning*.

Vad i denna paragraf stadgas skall ej *äga tillämpning* i fråga om ändring av pension i anledning av förändring av basbeloppet.

Föreslagen lydelse

rättigade *tillämpas* 5 § femte stycket.

Vad i denna paragraf stadgas skall ej *tillämpas* i fråga om ändring av pension i anledning av förändring av basbeloppet.

7 a §

Om möjligheten att bereda sig inkomst genom arbete väsentligt förbättras för en efterlevande som uppbär särskilt efterlevandebidrag, skall bidraget dras in eller minskas med hänsyn till förbättringen.

Kan det anses att förbättringen inte kommer att bestå avsevärd tid, får förordnas att det särskilda efterlevandebidraget skall dras in eller minskas endast för viss tid. Finns det anledning att anta detta redan vid prövning av ansökan om särskilt efterlevandebidrag, får förordnas att bidraget helt eller delvis skall hållas inne för viss tid. Ett förordnande enligt detta stycke får avse en tid av högst ett år.

8 §

Försäkrad som åtnjuter förtidspension enligt 7 kap. 1 § första stycket är skyldig att, om hans arbetsförmåga väsentligt förbättras, utan oskäligt dröjsmål göra anmälan härom hos allmän försäkringskassa. Motsvarande skall beträffande försäkrad, vars rätt till förtidspension grundats på varaktig arbetslöshet, så ock den som åtnjuter änkepension eller förmån enligt 9 kap. gälla, om förhållandena så ändras att rätten till pensionen eller förmånen därav påverkas. Är den försäkrade omyndig, åvilar anmälningsskyldigheten förmyndaren.

Den som uppbär förtidspension enligt 7 kap. 1 § första stycket eller 13 kap. 1 § första stycket första meningen är skyldig att, om hans arbetsförmåga väsentligt förbättras, utan oskäligt dröjsmål göra anmälan härom hos allmän försäkringskassa. Motsvarande skall beträffande den vars rätt till förtidspension grundats på varaktig arbetslöshet och beträffande den som uppbär familjepension eller förmån enligt 9 kap. gälla, om förhållandena så ändras att rätten till pensionen eller förmånen därav påverkas. Är den försäkrade omyndig, åvilar anmälningsskyldigheten förmyndaren.

Underlåtes anmälan som avses i första stycket utan giltigt skäl, må pensionen eller förmånen indragas för viss tid eller tills vidare.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 §

Pensionsförmån utgår till och med den månad, varunder den pensionsberättigade avlidit eller rätten till förmånen eljest upphört. Vårdbidrag utgår till och med månaden före den då barnet fyller sexton år.

Pensionsförmån utgår, *om annat inte är särskilt föreskrivet*, till och med den månad, varunder den pensionsberättigade avlidit eller rätten till förmånen eljest upphört. Vårdbidrag utgår till och med månaden före den då barnet fyller sexton år. *Omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag utgår längst till och med månaden före den då den efterlevande fyller sextiofem år.*

11 §

Den som genom brottslig gärning uppsåtligen *bragt* annan om livet eller medverkat till brottet såsom i 3 kap. 4 eller 5 § *strafflagen* sägs äger ej rätt till familjepension efter den avlidne.

Den som genom brottslig gärning uppsåtligen *har berövat* annan livet eller medverkat till brottet såsom i 23 kap. 4 eller 5 § *brottsbalken* sägs *har* ej rätt till familjepension efter den avlidne.

Familjepension må indragas eller skäligen nedsättas, om den efterlevande annorledes än i första stycket sägs vållat dödsfallet genom handling, för vilken ansvar genom lagakraftig dom ådömts honom.

17 kap.

1 §⁴

Har en ersättning enligt denna lag eller enligt en annan författning betalats ut av en allmän försäkringskassa eller en erkänd arbetslöshetskassa och beviljas senare en annan ersättning retroaktivt enligt denna lag för samma tid som den tidigare utbetalade ersättningen skall den retroaktiva ersättningen minskas. Minskningen skall ske med det belopp som överstiger vad som skulle ha utgetts om beslut om båda ersättningarna hade förelegat samtidigt. Avräkningen mellan ersättningarna skall därvid ske månadsvis.

Om en *försäkrad* i väsentlig mån har fått sin försörjning genom socialbidrag enligt 6 § socialtjänstlagen (1980:620) får socialnämnden från försäkringskassan uppbära retroaktivt beviljad periodisk ersättning enligt denna lag, till den del den motsvarar vad socialnämnden har betalat ut till den *försäkrades* samt hans makes och minderåriga barns försörjning för den tid som den retroaktiva ersättningen avser.

Om *någon* i väsentlig mån har fått sin försörjning genom socialbidrag enligt 6 § socialtjänstlagen (1980:620) får socialnämnden från försäkringskassan uppbära retroaktivt beviljad periodisk ersättning enligt denna lag, till den del den motsvarar vad socialnämnden har betalat ut till *dennes* samt hans makes och minderåriga barns försörjning för den tid som den retroaktiva ersättningen avser.

I fråga om minskning av pension då livränta utgår enligt äldre lagstiftning om yrkesskador gäller 2 §.

⁴ Senaste lydelse 1983:191.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

Äger pensionsberättigad rätt till livränta på grund av obligatorisk försäkring jämlikt lagen om försäkring för olycksfall i arbete, lagen om försäkring för vissa yrkessjukdomar eller lagen om yrkesskadeförsäkring eller äger han jämlikt annan lag eller särskild författning eller enligt regeringens förordnande rätt till livränta, som bestämmes av eller utbetalas från riksförsäkringsverket, minskas honom eljest tillkommande pension enligt vad nedan stadgas. Motsvarande skall äga tillämpning i fall då livränta utgår enligt utländsk lagstiftning om yrkesskadeförsäkring. Medför skada, för vilken livränta börjat utgivas, återigen sjukdom som berättigar till sjukpenning, skall det anses som om livränta utginge under sjukdomstiden. Har livränta eller del därav eller livränta för viss tid utbytt mot ett engångsbelopp, skall anses som om livränta utginge eller den utgående livräntan vore förhöjd med belopp som enligt de vid utbytet tillämpade försäkringstekniska grunderna svarar mot engångsbeloppet.

Folkpension och tilläggspension i form av förtidspension eller ålderspension minskas med tre fjärdedelar av den pensionsberättigade för samma tid tillkommande livränta såsom skadad; dock må avdrag å annan förtidspension än hel sådan ske endast om skadan inträffat före den tidpunkt från vilken pensionen utgår och avdrag å tilläggspension göras endast om den pensionsberättigade ägt tillgodoräkna sig pensionspoäng för minst ett år vid den tidpunkt då skadan inträffat.

Folkpension i form av ålderspension, *änkepension* eller *barnpension* ävensom tilläggspension i form av *änkepension* eller *barnpension* minskas med tre fjärdedelar av den pensionsberättigade för samma tid tillkommande livränta såsom efterlevande; dock *må* avdrag å tilläggspension göras endast om den avlidne ägt tillgodoräkna sig pensionspoäng för minst ett år vid den tidpunkt då skadan inträffat.

Minskning enligt denna paragraf skall i första hand göras *å* tilläggspension. Utan hinder av vad i paragrafen stadgas skall folkpension alltid utgå, i form av förtidspension eller barnpension med minst en fjärdedel, *i form av änkepension med minst hälften samt* i form av ålderspension med minst tre fjärdedelar av belopp som eljest skolat utgå.

I fråga om samordning av pension med livränta som utgår enligt eller eljest bestämmes med tillämpning av lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring föreskrives i 4 kap. 4 § och 6 kap. 1 § sagda lag.

Folkpension i form av ålderspension eller *familjepension* ävensom tilläggspension i form av *familjepension* minskas med tre fjärdedelar av den pensionsberättigade för samma tid tillkommande livränta såsom efterlevande; dock *får* avdrag *på* tilläggspension göras endast om den avlidne ägt tillgodoräkna sig pensionspoäng för minst ett år vid den tidpunkt då skadan inträffat.

Minskning enligt denna paragraf skall i första hand göras *på* tilläggspension. Utan hinder av vad i paragrafen stadgas skall folkpension alltid utgå, i form av förtidspension eller barnpension med minst en fjärdedel *och* i form av ålderspension med minst tre fjärdedelar av belopp som eljest skolat utgå.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

18 kap.

20 §

Frågor om förtidspension, med undantag av ärenden som avses i 7 kap. 1 § andra stycket, samt om handikappersättning och vårdbidrag avgörs i allmän försäkringskassa av en pensionsdelegation, som består av åtta ledamöter. Dessa är ordföranden i kassans styrelse, som också är ordförande i delegationen, vice ordföranden i kassans styrelse, två av riksförsäkringsverket utsedda läkare, två av riksförsäkringsverket utsedda ledamöter som skall ha särskild erfarenhet av arbetsförhållanden och två av landstinget valda ledamöter. Om kassans verksamhetsområde utgörs av en kommun, skall två ledamöter väljas av kommunfullmäktige i stället för av landstinget. När det finns skäl till det får regeringen utse särskild ordförande och vice ordförande i en pensionsdelegation.

Frågor om förtidspension, med undantag av ärenden som avses i 7 kap. 1 § andra stycket, samt om *särskilt efterlevandebidrag*, handikappersättning och vårdbidrag avgörs i allmän försäkringskassa av en pensionsdelegation, som består av åtta ledamöter. Dessa är ordföranden i kassans styrelse, som också är ordförande i delegationen, vice ordföranden i kassans styrelse, två av riksförsäkringsverket utsedda läkare, två av riksförsäkringsverket utsedda ledamöter som skall ha särskild erfarenhet av arbetsförhållanden och två av landstinget valda ledamöter. Om kassans verksamhetsområde utgörs av en kommun, skall två ledamöter väljas av kommunfullmäktige i stället för av landstinget. När det finns skäl till det får regeringen utse särskild ordförande och vice ordförande i en pensionsdelegation.

För var och en av de av riksförsäkringsverket utsedda ledamöterna skall en suppleant utses. Regeringen får föreskriva att två suppleanter skall utses för var och en av de läkare, som har utsetts av riksförsäkringsverket. För de ledamöter som har valts av landstinget eller kommunfullmäktige skall lika många suppleanter väljas.

Bestämmelserna i 7 § fjärde stycket om val av ledamöter eller suppleanter i styrelse för allmän försäkringskassa skall tillämpas vid landstingets och kommunfullmäktiges val av ledamöter eller suppleanter i pensionsdelegation.

I allmän försäkringskassa får med regeringens medgivande finnas flera pensionsdelegationer.

20 kap.

2 §⁵

Vid tillämpningen av bestämmelse i 3 kap. 1 § och 4 kap. 8–10 §§, 11 kap. 6 a § samt 21 kap. 1 § om försäkrad, som sammanbor med barn, skall med barn som där sägs likställas fosterbarn.

Med förälder skall vid tillämpning av bestämmelserna i 4 kap., 9 kap. 4 § och 11 kap. 6 a § likställas den, med vilken förälder är eller varit gift eller har eller har haft barn, om de stadigvarande sammanbor.

Med förälder skall vid tillämpningen av bestämmelserna i 4 kap. Med förälder skall vid tillämpningen av bestämmelserna i 4 kap.

⁵ Lydelse enligt prop. 1983/84:46.

Nuvarande lydelse

11 § och 9 kap. 4 § likställas den som med socialnämndens tillstånd har tagit emot ett utländskt barn för vård och fostran i syfte att adoptera det.

Föreslagen lydelse

11 § samt 9 kap. 1 och 4 §§ likställas den som med socialnämndens tillstånd har tagit emot ett utländskt barn för vård och fostran i syfte att adoptera det.

Har någon med socialnämndens tillstånd tagit emot ett utländskt barn i sitt hem här i landet för vård och fostran i adoptionssystem, skall vid tillämpning av bestämmelserna i 8 kap. och 14 kap. om rätt till barnpension barnet anses som barn till denne. I sådana fall anses barnet bosatt i Sverige, om den blivande adoptivföräldern var bosatt här i landet vid den tidpunkt då han avled.

Enligt 2 § andra stycket lagen (1983:000) om undantag från vissa bestämmelser i uppbördslagen (1953:272) m. m. skall ersättning som avses i nämnda lag i vissa fall anses som inkomst av annat förvärvsarbete vid tillämpning av denna lags bestämmelser om sjukpenninggrundande inkomst och pensionsgrundande inkomst.

Att ersättning enligt 14 och 15 §§ lagen (1983:000) om arbete i ungdomslag hos offentliga arbetsgivare är att betrakta som inkomst av anställning vid tillämpning av bestämmelserna om sjukpenninggrundande inkomst och pensionsgrundande inkomst framgår av 17 § nämnda lag.

3 §

Ersättning enligt denna lag må indragas eller skäligen nedsättas, om den som är berättigad till ersättningen

- a) uppsåtligen åsamkat sig sjukdom eller skada, som orsakat den utgift eller nedsättning av arbetsförmågan, för vilken ersättning begäres;
- b) ådragit sig sjukdomen eller skadan vid förövandet av handling, för vilken ansvar genom lagakraftvägande dom ådömts honom;
- c) vägrar att underkasta sig undersökning av läkare eller att följa läkares föreskrifter eller eljest gör sig skyldig till grov ovarsamhet ur hälsosynpunkt;
- d) medvetet eller av grov vårdslöshet lämnar oriktig eller vilseledande uppgift angående förhållande, som är av betydelse för rätten till ersättning.

Vägrar försäkrad utan giltig anledning att underkasta sig åtgärd av beskaffenhet som avses i 2 kap. 11 § må sjukpenning eller förtidspension helt eller delvis tills vidare förvägras honom, under förutsättning att han erinrats om denna påföljd.

Vägrar försäkrad utan giltig anledning att underkasta sig åtgärd av beskaffenhet som avses i 2 kap. 11 § må sjukpenning eller förtidspension helt eller delvis tills vidare förvägras honom, under förutsättning att han erinrats om denna påföljd. *Motsvarande skall gälla i fråga om särskilt efterlevandebidrag om den efterlevande utan giltig anledning vägrar att följa ett villkor som uppställts med stöd av 16 kap. 3 §.*

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1985.
2. I fall då rätt till familjepension grundas på dödsfall som har inträffat före ikraftträdandet gäller fortfarande äldre bestämmelser om sådan pension, i den mån annat inte sägs nedan.
3. De nya bestämmelserna om barnpension i 5 kap. 4 § första stycket c), 8 kap. 2 och 3 §§, 14 kap. 2 §, 16 kap. 8 § samt 17 kap. 1 § gäller även i fall då rätten till barnpension grundas på dödsfall som har inträffat före ikraftträdandet.

Om ett barn, som har fyllt arton år vid ikraftträdandet, har rätt till barnpension från tilläggs pensioneringen vid utgången av år 1984 men inte uppfyller villkoren för rätt till sådan pension enligt 14 kap. 2 § i dess nya lydelse, skall i stället för nämnda bestämmelse tillämpas 14 kap. 4 § i dess äldre lydelse.

4. Finns efter den avlidne någon som är berättigad till änkepension enligt äldre bestämmelser skall, oavsett om dödsfallet inträffat före eller efter ikraftträdandet, med avseende på barnpension efter den avlidne gälla vad som sägs nedan.

Utges folkpension i form av änkepension till en kvinna, som är moder till barnet eller har varit gift med barnets fader eller har eller har haft barn med denne, och sammanbor barnet stadigvarande med kvinnan, skall vid tillämpning av 8 kap. 3 § första stycket i dess nya lydelse änkepensionen likställas med den tilläggs pension som barnet får i form av barnpension. Är i sådant fall flera barn berättigade till barnpension efter den avlidne, fördelas vid avräkningen änkepensionen lika mellan barnen. Vad som nu sagts gäller dock inte i fråga om barnpension till barn som får sådan pension efter båda föräldrarna.

Föreligger rätt till tilläggs pension i form av änkepension efter en försäkrad, skall vid beräkningen av tilläggs pension i form av barnpension efter denne tillämpas 14 kap. 5 § i dess äldre lydelse i stället för 14 kap. 3 § första stycket i dess nya lydelse. I fall som avses i detta stycke gäller fortfarande 16 kap. 5 § sjunde stycket i dess äldre lydelse.

5. I fråga om rätt till familjepension för efterlevande kvinnor som är födda år 1934 eller tidigare gäller fortfarande äldre bestämmelser även om dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet.

6. Är någon för samma månad berättigad såväl till änkepension enligt äldre bestämmelser som till omställningsbidrag eller särskilt efterlevandebidrag utges endast änkepensionen.

7. Om en kvinna, som har rätt till tilläggs pension i form av änkepension enligt äldre bestämmelser, för samma månad får tilläggs pension i form av ålderspension, utges änkepensionen endast i den mån den överstiger ålderspensionen. Vad som nu sagts gäller dock inte för änkepension till en kvinna som är född år 1924 eller tidigare och vars rätt till änkepension grundas på dödsfall som har inträffat före ikraftträdandet.

Vid tillämpning av bestämmelserna i första stycket skall, om kvinnan uppskjuter uttaget av ålderspension till en senare tidpunkt än från och med den månad då hon fyller sextiofem år, hänsyn tas till den tilläggs pension i form av ålderspension som skulle ha utgått om rätt därtill hade inträtt från och med nämnda månad. Vidare skall, då kvinnan gjort undantagande från försäkringen för tilläggs pension, hänsyn tas till den tilläggs pension i form av ålderspension som skulle ha utgått om undantagandet ej ägt rum. Motsvaran-

de skall gälla då pensionspoäng enligt 11 kap. 6 § första stycket inte tillgodoräknats kvinnan på grund av underlåten avgiftsbetalning.

8. Är någon berättigad till barntillägg för december 1984 skall förmånen inte upphöra eller minskas såvida inte detta skulle ha skett om äldre bestämmelser i 9 kap. 1 § och 10 kap. 5 § fortfarande hade tillämpats.

9. I fråga om hustrutillägg som utgår efter ikraftträdandet gäller fortfarande 10 kap. 4 § andra stycket i dess äldre lydelse.

10. Även om annat har bestämts i en överenskommelse som före ikraftträdandet har träffats med en annan stat med stöd av 20 kap. 15 §, tillämpas de nya bestämmelserna i 5 kap. 4 § första stycket c) i fråga om rätt till barnpension vid bosättning i Sverige.

11. Nämnas i lag eller annan författning änkepension enligt lagen om allmän försäkring skall, om inte annat framgår av omständigheterna, därmed avses sådan änkepension som övergångsvis utges med stöd av punkt 2 eller 5.

2 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring

Häri genom föreskrivs i fråga om lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring¹

dels att 5 kap. 12–14 §§ skall upphöra att gälla,

dels att rubrikerna närmast före 5 kap. 3, 8 och 11 §§ skall utgå,

dels att 5 kap. 2–11 §§, 6 kap. 1 § och 8 kap. 4 § samt rubriken närmast före 5 kap. 6 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att rubrikerna närmast före 5 kap. 9 och 12 §§ skall sättas närmast före 5 kap. 4 respektive 10 §.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 kap.

2 §

Har försäkrad avlidit till följd av arbetsskada, *utgår livräntor till hans efterlevande enligt detta kapitel.*

Uppbar den försäkrade livränta enligt 4 kap. med anledning av förlust av arbetsförmågan till följd av skadan, grundas livränta efter honom på hans egen livränta. Livränta efter annan försäkrad grundas på vad som enligt 4 kap. skulle ha utgjort livränta till honom vid förlust av arbetsförmågan, om sådan livränta skulle ha börjat utgå vid tiden för dödsfallet.

Till grund för beräkning av livränta till efterlevande lägges även pension, livränta eller annan ersättning som utgick till den försäkrade med anledning av tidigare arbetsskada, i den mån det är skäligt.

Livränta till efterlevande får ej grundas på högre belopp än som motsvarar sju och en halv gånger basbeloppet vid den försäkrades död.

Har *en* försäkrad avlidit till följd av arbetsskada, *har hans efterlevande rätt till livränta enligt detta kapitel.*

Livränta utges i form av barnlivränta till den försäkrades efterlevande barn och i form av omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta till den försäkrades efterlevande make.

Med efterlevande make likställs i fråga om rätt till omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta den som, utan att vara gift, stadigvarande sammanbodde med en icke gift försäkrad vid dennes död och som tidigare har varit gift med eller har eller har haft eller då väntade barn med den försäkrade.

¹ Lagen omtryckt 1977:264.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Änka

3 §

Änka efter försäkrad har rätt till livränta om hon

1. har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under 16 år, som vid den försäkrades död stadigvarande vistades i makarnas hem eller hos änkan, eller

2. hade fyllt 36 år vid den försäkrades död.

Upphör rätt till livränta enligt första stycket 1, skall vid bedömning av rätt till livränta enligt 2 anses som om den försäkrade avled vid den tidpunkt då rätten till livränta enligt 1 upphörde.

Uppbar den försäkrade livränta enligt 4 kap. med anledning av förlust av arbetsförmågan till följd av skadan, grundas livräntan efter honom på hans egen livränta. Livränta efter annan försäkrad grundas på vad som enligt 4 kap. skulle ha utgjort livränta till honom vid förlust av arbetsförmågan, om sådan livränta skulle ha börjat utgå vid tiden för dödsfallet.

Till grund för beräkningen av livränta till efterlevande läggs även pension, livränta eller annan ersättning som utgick till den försäkrade med anledning av tidigare arbetsskada, i den mån det är skäligt.

Livränta till efterlevande får ej grundas på högre belopp än som motsvarar sju och en halv gånger basbeloppet vid den försäkrades död.

Barn

4 §

Livränta till änka utgår med belopp som, när den försäkrade efterlämnar barn som har rätt till livränta efter honom enligt denna lag, motsvarar 40 och i annat fall 45 procent av ersättningsunderlag som sägs i 2 §.

Livränta enligt 3 § första stycket 2 till änka som ej hade fyllt 50 år vid den försäkrades död eller vid den tidpunkt som avses i 3 § andra stycket minskas med en femtondel för varje år som då återstod till 50 års ålder.

Barn till en avliden försäkrad har rätt till livränta för tid till och med den månad då barnet fyller 18 år eller, under de förutsättningar som anges i 8 kap. 2 § andra och tredje styckena lagen (1962:381) om allmän försäkring, längst till och med juni månad det år då barnet fyller 20 år.

Bestämmelserna i 8 kap. 3 § andra stycket och 20 kap. 2 § fjärde stycket lagen om allmän försäkring tillämpas även i fråga om rätt till livränta enligt denna paragraf.

5 §

Änkas rätt till livränta upphör om hon gifter om sig eller avsevärd tid lever samman med man under äktenskapsliknande förhållanden. Upplöses äktenskapet inom fem år eller upphör sammanlevnaden inom samma tid skall livräntan börja utgå på nytt.

Livränta till ett efterlevande barn utgår med belopp som för år räknat motsvarar 40 procent av det ersättningsunderlag som anges i 3 §. Är flera barn berättigade till livränta efter den försäkrade, ökas det nämnda procenttalet med 20 för varje barn utöver det första och fördelas det

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

sammanlagda livräntebeloppet lika mellan barnen.

Med änka jämställd kvinna

Efterlevande make

6 §

I fråga om rätt till livränta jämställes med änka kvinna som vid försäkrads död

Rätt till omställningslivränta tillkommer efterlevande make under de närmare förutsättningar och för den tid som anges i fråga om omställningsbidrag i 8 kap. 4 och 5 §§ lagen (1962:381) om allmän försäkring.

1. stadigvarande sammanbodde med den försäkrade och

hade varit gift med honom eller hade eller hade haft barn med honom eller

var havande med barn till honom eller

2. annars levde samman med den försäkrade sedan avsevärd tid under äktenskapsliknande förhållanden.

Första stycket gäller ej om den försäkrade eller kvinnan var gift.

7 §

Om kvinna som avses i 6 § har rätt till underhållsbidrag från förutvarande make, minskas livräntan till henne med belopp som svarar mot bidraget. Motsvarande gäller om kvinnan som efterlevande till denne har rätt till livränta, pension i annan form än folkpension eller tilläggspension, skadestånd eller annan sådan ersättning som upphör att utgå, om hon ingår nytt äktenskap. Avdrag göres även för livränta efter man med vilken kvinnan tidigare har levt samman under äktenskapsliknande förhållanden.

Rätt till särskild efterlevandelivränta tillkommer efterlevande make under de närmare förutsättningar och för den tid som anges i fråga om särskilt efterlevandebidrag i 8 kap. 6–10 §§ lagen (1962:381) om allmän försäkring.

Vad som sägs om särskilt efterlevandebidrag i 14 kap. 6 § samt 16 kap. 2, 3 och 7 a §§ lagen om allmän försäkring tillämpas även i fråga om särskild efterlevandelivränta.

Frånskild kvinna

8 §

Var försäkrad vid sin död skyldig att utge lagstadgat periodiskt underhållsbidrag till förutvarande hustru, har hon rätt till livränta med belopp som svarar mot bidraget, om hon

Omställningslivränta och hel särskild efterlevandelivränta utgår med belopp som, när den försäkrade även efterlämnar barn som har rätt till livränta efter honom enligt denna lag, för år räknat motsvarar 20 och i annat fall 45 procent av det ersättningsunderlag som anges i 3 §.

1. har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under 16 år, som vid den försäkrades död

Nuvarande lydelse

stadigvarande vistades i dennes hem eller hos henne, eller

2. hade fyllt 36 år vid den försäkrades död.

Livränta enligt första stycket får, när den försäkrade efterlämnar barn som har rätt till livränta efter honom enligt denna lag, motsvara högst 40 och i annat fall högst 45 procent av ersättningsunderlag som sägs i 2 §.

Bestämmelserna i 3 § andra stycket har motsvarande tillämpning i fråga om livränta till frånskild kvinna.

Föreslagen lydelse

Barn

9 §

Barn till avliden försäkrad har rätt till livränta för tid till och med den månad då barnet fyller 19 år. Om barnet efter den tidpunkten till följd av sjukdom eller av annan dylik orsak ej kan försörja sig, utgår livräntan även för sådan tid, dock längst till och med den månad då barnet fyller 21 år.

Hade den försäkrade genom avtal som sägs i 7 kap. 7 § andra stycket föräldrabalken åtagit sig att till barnet utge underhållsbidrag i form av engångsbelopp, har barnet rätt till livränta i den mån denna överstiger en livränta som har köpts eller kunnat köpas åt barnet för engångsbeloppet.

Efterlevande makes barn jämställs med barn till försäkrad i fråga om rätt till livränta, om barnet stod under makens vårdnad.

Bestämmelserna i 8 kap. 12 § lagen (1962:381) om allmän försäkring tillämpas även i fråga om särskild efterlevandelivränta enligt denna lag. Minskning som där sägs skall, om den efterlevande samtidigt har rätt till särskilt efterlevandebidrag enligt lagen om allmän försäkring, i första hand göras på den särskilda efterlevandelivräntan.

Gemensamma bestämmelser

10 §

Livränta utgår till varje barn med belopp som motsvarar 20 procent av ersättningsunderlag som sägs i 2 §, om den försäkrade efterlämnar änka eller kvinna som avses i 6 §. I annat fall utgör livränta för ett barn 40 procent av nämnda underlag. Är i sådant fall flera barn berättigade till livränta, ökas procenttalet 40 med 20 för varje barn utöver det första och

Har försäkrad blivit borta under resa eller i annat sammanhang och kan det antas att han har avlidit till följd av arbetsskada, har hans efterlevande rätt till livränta. Som villkor för utbetalning av livränta får dock krävas förklaring på heder och samvete av den efterlevande att denne saknar varje underrättelse om den försäkrade. I fråga om omyndig får

Nuvarande lydelse

fördelas det sammanlagda livräntebeloppet lika mellan barnen.

Föreslagen lydelse

sådan förklaring krävas från förmyndaren.

Visar det sig sedermera att den försäkrade är vid liv eller att han har avlidit av annan orsak än arbetsskada, upphör rätten till livränta.

Förälder

11 §

Förälder till avliden försäkrad som till följd av dödsfallet kommer att sakna behövligt underhåll har rätt till livränta med skäligt belopp, dock högst med belopp som motsvarar 20 procent av ersättningsunderlag som sägs i 2 §.

Överstiger livräntorna till de efterlevande efter en försäkrad sammantagna det ersättningsunderlag som anges i 3 §, sätts livräntorna ned proportionellt så att de tillsammans motsvarar detta underlag.

Bestämmelserna i 16 kap. 1 §, 5 § femte och sjunde styckena, 8 § samt 9 § lagen (1962:381) om allmän försäkring tillämpas även i fråga om livränta enligt detta kapitel.

Gemensamma bestämmelser

12 §

Har försäkrad blivit borta under resa eller i annat sammanhang och kan det antagas att han har avlidit till följd av arbetsskada, har hans efterlevande rätt till livränta. Som villkor för utbetalning av livränta får dock krävas förklaring på heder och samvete av efterlevande att denne saknar varje underrättelse om den försäkrade. I fråga om omyndig får sådan förklaring krävas från hans förmyndare.

Visar det sig sedermera att den försäkrade är vid liv eller att han har avlidit av annan orsak än arbetsskada, upphör rätten till livränta.

13 §

Har flera efterlevande rätt till livränta efter försäkrad enligt 3, 6 och 8 §§ och överstiger livräntornas sammanlagda belopp 45 procent av ersättningsunderlag som sägs i 2 §, sättes livräntorna ned proportionellt så att de tillsammans motsvarar nämnda

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

andel av underlaget. Efterlämnar den försäkrade även barn som är berättigat till livränta efter honom, bytes procenttalet 45 ut mot 40.

14 §

Uppgår livräntorna till efterlevande efter försäkrad sammanlagt till belopp som överstiger ersättningsunderlag som sägs i 2 §, sättes livräntorna ned proportionellt så att de tillsammans motsvarar detta underlag. Nedläggning skall dock först göras av livräntor enligt 11 §.

6 kap.
1 §²

Är någon som har rätt till livränta enligt 4 eller 5 kap. samtidigt berättigad till folkpension eller tilläggspension i form av förtidspension eller familjepension enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring med anledning av den inkomstförlust som har föranlett livräntan, utgår livräntan endast i den mån den överstiger pensionen.

Har delpension utgått till någon som tillerkänns livränta enligt 4 kap. och avser livräntan samma inkomstförlust som delpensionen, får livränta för förluten tid utges endast i den mån den överstiger den delpension som utgått för samma tid.

Livränta enligt 5 kap. till änka eller kvinna som avses i 5 kap. 6 § utgår från och med den månad under vilken hon fyller 65 år endast i den mån hon ej har rätt till folkpension i form av ålderspension och tilläggspension i form av änkepension med belopp som motsvarar en livränta som är beräknad på 65 procent av livränteunderlaget enligt 5 kap. 2 §. Bestämmelserna i 4 kap. 4 § tredje stycket har därvid motsvarande tillämpning.

Första stycket gäller även i fråga om pension som enligt utländskt system för social trygghet utgår med anledning av arbetsskadan.

Om den försäkrade till följd av underlåten avgiftsbetalning ej har tillgodoräknats pensionspoäng enligt 11 kap. 6 § lagen om allmän försäkring för år efter det då arbetsskadan har inträffat, skall vid tillämpning av denna paragraf och 4 kap. 4 § hänsyn tas till den tilläggspension som skulle ha utgått om avgift hade erlagts.

² Senaste lydelse 1983:192. Ändringen innebär att tredje stycket upphävs.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 kap.
4 §

Ärende angående livränta till den försäkrade och i annat ärende uppkommen fråga huruvida den försäkrade har ådragit sig arbetsskada till följd av annat än olycksfall skall i försäkringskassa avgöras av pensionsdelegation.

Ärende angående livränta till den försäkrade i annat ärende uppkommen fråga huruvida den försäkrade har ådragit sig arbetsskada till följd av annat än olycksfall och *ärende angående särskild efterlevandelivränta* skall i försäkringskassa avgöras av pensionsdelegation.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1985.

2. I fall då rätt till livränta till efterlevande grundas på dödsfall till följd av en arbetsskada som har inträffat före ikraftträdandet gäller fortfarande äldre bestämmelser om sådan livränta i den mån annat inte sägs nedan.

3. De nya bestämmelserna om livränta till efterlevande barn i 5 kap. 4 § första stycket gäller även i fall då rätten till livränta grundas på dödsfall till följd av en arbetsskada som har inträffat före ikraftträdandet. Om ett barn, som har fyllt 18 år vid ikraftträdandet, har rätt till livränta enligt 5 kap. vid utgången av år 1984 men inte uppfyller villkoren för rätt till sådan livränta enligt 5 kap. 4 § första stycket i dess nya lydelse, skall dock i stället för nämnda bestämmelse tillämpas 5 kap. 9 § första stycket i dess äldre lydelse.

Vid dödsfall efter ikraftträdandet gäller de nya bestämmelserna i 5 kap. 4 § andra stycket om rätt till livränta för ett utländskt barn som tagits emot här i landet i adoptionssyfte även om arbetsskadan inträffat före ikraftträdandet.

4. Efterlämnar den avlidne änka eller med änka jämställd kvinna som är berättigad till livränta enligt äldre bestämmelser skall, oavsett om den arbetsskada till följd av vilken den försäkrade avlidit inträffat före eller efter ikraftträdandet, vid bestämmandet av livränta till barn efter den försäkrade tillämpas äldre bestämmelser i 5 kap. 10 § i stället för 5 kap. 5 § i dess nya lydelse.

5. I fråga om rätt till livränta för efterlevande kvinnor som är födda år 1934 eller tidigare gäller fortfarande äldre bestämmelser om livränta i 5 kap. 2–8 och 12–14 §§ samt 6 kap. 1 § även om den arbetsskada till följd av vilken den försäkrade avlidit inträffar efter ikraftträdandet.

6. I fall som avses i punkterna 2 och 5 tillämpas bestämmelserna i 10 kap. 4 § lagen (1962:381) om allmän försäkring i detta lagrums lydelse den 31 december 1984.

7. Är någon för samma månad berättigad såväl till livränta såsom efterlevande enligt äldre bestämmelser som till omställningslivränta eller särskild efterlevandelivränta, utges endast livräntan enligt äldre bestämmelser.

8. Vid tillämpning av 6 kap. 1 § i dess äldre lydelse skall beträffande tilläggspension i form av änkepension hänsyn tas till änkepensionen före sådan samordning som avses i punkt 7 i övergångsbestämmelserna till lagen (0000:000) om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring.

3 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension

Härigenom föreskrivs att 1 och 2 §§ lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

Hustrutillägg tillkommer för tid före den månad, då *hustrun* fyller sextiofem år, hustru till den, som *änjuter* folkpension i form av ålderspension eller förtidspension, *därest* hustrun fyllt sextio år och själv *ej änjuter* sådan folkpension och makarna varit gifta minst fem år. När särskilda skäl *äro därtill, må* hustrutillägg *utgå, oaktat* hustrun *ej* fyllt sextio år eller makarna varit gifta kortare tid än fem år.

Hustrutillägg *utges under de närmare förutsättningar som anges nedan till kvinnor som är födda år 1929 eller tidigare. Rätt till hustrutillägg tillkommer en sådan kvinna, för tid före den månad da hon fyller sextiofem år, om hon är hustru till den som uppbär folkpension i form av ålderspension eller förtidspension. Förutsättningar för rätten härtill är att hustrun har fyllt sextio år och själv inte uppbär sådan folkpension och makarna varit gifta minst fem år. När det finns särskilda skäl, får hustrutillägg utges även om hustrun inte har fyllt sextio år eller makarna varit gifta kortare tid än fem år.*

Hustrutillägg skall, där *ej* annat följer av vad i 4 § stadgas, för år räknat motsvara skillnaden mellan å ena sidan sammanlagda beloppet av folkpension i form av hel ålderspension till två makar jämte två pensionstillskott till ålderspension enligt lagen om pensionstillskott samt å andra sidan folkpension i form av hel ålderspension till ogift jämte ett sådant pensionstillskott. Ålderspensionerna och pensionstillkotten beräknade för år och under förutsättning att de börjat utgå från och med den månad varunder den pensionsberättigade fyllt sextiofem år.

2 §²

Kommunalt bostadstillägg *skall, där kommun så beslutat, utgå till den, som änjuter* folkpension i form av ålderspension, förtidspension eller *änkepension och är mantalsskriven inom kommunen, eller till där mantalsskriven hustru som änjuter* hustrutillägg.

Kommunalt bostadstillägg *utges, där en kommun har så beslutat, till den som är mantalsskriven inom kommunen och uppbär folkpension i form av ålderspension eller förtidspension eller uppbär hustrutillägg. Under samma förutsättningar utges kommunalt bostadstillägg till den som uppbär folkpension i form av änkepension med stöd av över-*

¹ Lagen omtryckt 1976:1014.

² Senaste lydelse 1977:371.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

gångsbestämmelserna till lagen (0000:000) om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring.

Kommunalt bostadstillägg utgår enligt de grunder kommunen bestämmer. Avvikelse från vad i 4 och 5 §§ stadgas må dock icke äga rum, och för rätt till kommunalt bostadstillägg må ej fordras viss tids bosättning inom kommunen eller uppställas annat därmed jämförligt villkor. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, riksförsäkringsverket beslutar om grunder för beräkning av bostadskostnaderna i ärende enligt denna lag. Regeringen äger meddela föreskrifter angående det högsta belopp som må utgå i kommunalt bostadstillägg för pensionsberättigad, som är bosatt i älderdomshem eller därmed likställt hem.

Om kommuns beslut rörande kommunalt bostadstillägg skola riksförsäkringsverket och den allmänna försäkringskassa, inom vars verksamhetsområde kommunen är belägen, ofördröjligen underrättas.

Kommunen skall ofördröjligen underrätta riksförsäkringsverket och den allmänna försäkringskassa, inom vars verksamhetsområde kommunen är belägen, om de beslut som fattas rörande kommunalt bostadstillägg.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1985.

2. Äldre bestämmelser om hustrutillägg gäller fortfarande för kvinnor som är födda år 1930 eller senare och som har rätt till sådant tillägg för december 1984. Upphör i fall som nu sagts hustrutillägget att utgå efter ikraftträdandet, föreligger inte längre rätt till sådan förmån.

4 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1969:205) om pensionstillskott

Härigenom föreskrivs att 1, 2 och 4 §§ lagen (1969:205) om pensionstillskott skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Till folkpension i form av ålderspension, förtidspension eller *änkepension* utgår pensionstillskott enligt denna lag.

Föreslagen lydelse

1 §

Till folkpension i form av ålderspension eller förtidspension utgår pensionstillskott enligt denna lag. *Sådant tillskott utgår också till folkpension i form av änkepension, som uppbärs med stöd av övergångsbestämmelserna till lagen (0000:00) om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring.*

2 §¹

Pensionstillskottet till ålderspension eller änkepension är fyrtioåtta procent av basbeloppet enligt 1 kap. 5 § lagen (1962:381) om allmän försäkring, om inte annat följer av bestämmelserna i andra och tredje styckena.

För den som har börjat att ta ut sin ålderspension tidigare eller senare än den månad under vilken han fyller sextiofem år är pensionstillskottet det belopp som framkommer om det i första stycket angivna procenttalet minskas eller ökas i motsvarande mån som pensionen skall minskas eller ökas enligt 6 kap. lagen om allmän försäkring.

Pensionstillskottet till änkepension, som enligt 8 kap. 4 § andra eller tredje stycket lagen om allmän försäkring betalas ut med minskat belopp, är det belopp som framkommer om det i första stycket angivna procenttalet minskas i motsvarande mån. Pensionstillskottet till halv ålderspension är hälften av det pensionstillskott som angivits i första eller andra stycket.

Pensionstillskottet till änkepension, som enligt 8 kap. 4 § andra eller tredje stycket lagen om allmän försäkring *i detta lagrumms lydelse den 31 december 1984* betalas ut med minskat belopp, är det belopp som framkommer om det i första stycket angivna procenttalet minskas i motsvarande mån. Pensionstillskottet till halv ålderspension är hälften av det pensionstillskott som angivits i första eller andra stycket.

4 §²

Vid tillämpning av 3 § skall, då pensionspoäng enligt 11 kap. 6 § första stycket lagen (1962:381) om allmän försäkring på grund av underlåten avgiftsbetalning icke tillgodoräknats den försäkrade, hänsyn

Vid tillämpning av 3 § skall, då pensionspoäng enligt 11 kap. 6 § första stycket lagen (1962:381) om allmän försäkring på grund av underlåten avgiftsbetalning icke tillgodoräknats den försäkrade, hänsyn

¹ Lydelse enligt prop. 1983/84:40.

² Senaste lydelse 1981:694.

Nuvarande lydelse

tas till den tilläggspension, som skulle ha utgått om avgift erlagts.

Föreslagen lydelse

tas till den tilläggspension, som skulle ha utgått om avgift erlagts. *Vid beräkning av pensionstillskott till ålderspension eller förtidspension skall dock inte beaktas sådan tilläggspension i form av änkepension som skulle ha utgått om avgift erlagts.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1985. Äldre bestämmelser gäller fortfarande i fråga om pensionstillskott för tid före ikraftträdandet.

5 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1981:694) om ändring i lagen (1969:205) om pensionstillskott

Härigenom föreskrivs att övergångsbestämmelserna till lagen (1981:694) om ändring i lagen (1969:205) om pensionstillskott skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1982. Har undantagande från försäkringen för tilläggspension enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring gällt för försäkrad skall vid beräkning av pensionstillskott enligt 3 § hänsyn tagas till den tilläggspension som skulle ha utgått om undantagande ej ägt rum.

Föreslagen lydelse

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1982. Har undantagande från försäkringen för tilläggspension enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring gällt för försäkrad skall vid beräkning enligt 3 § av pensionstillskott *till den försäkrade och av pensionstillskott till änkepension som tillkommer änkan efter den försäkrade* hänsyn tagas till den tilläggspension som skulle ha utgått om undantagande ej ägt rum.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1985. Äldre bestämmelser gäller fortfarande i fråga om pensionstillskott för tid före ikraftträdandet.

6 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1964:143) om bidragsförskott

Härigenom föreskrivs att 2, 4 och 7 §§ lagen (1964:143) om bidragsförskott¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Bidragsförskott lämnas ej, om
a) vårdnadshavaren uppenbarligen utan giltigt skäl underlåter att vidtaga eller medverka till åtgärder för att få underhållsbidrag eller faderskap till barnet fastställt;

b) det föreligger grundad anledning antaga att den underhållsskyldige i vederbörlig ordning betalar fastställt underhållsbidrag icke understigande vad som skulle utgå i bidragsförskott enligt 4 § första *och andra styckena*;

c) det finnes uppenbart att den underhållsskyldige annorledes sörjt eller sörjer för att barnet erhåller motsvarande underhåll.

Föreslagen lydelse

2 §²

Bidragsförskott lämnas ej, om
a) vårdnadshavaren uppenbarligen utan giltigt skäl underlåter att vidtaga eller medverka till åtgärder för att få underhållsbidrag eller faderskap till barnet fastställt;

b) det föreligger grundad anledning antaga att den underhållsskyldige i vederbörlig ordning betalar fastställt underhållsbidrag icke understigande vad som skulle utgå i bidragsförskott enligt 4 § första *stycket*;

c) det finnes uppenbart att den underhållsskyldige annorledes sörjt eller sörjer för att barnet erhåller motsvarande underhåll.

4 §³

Bidragsförskott utgör för år räknat fyrtioen procent av det basbelopp som enligt 1 kap. 6 § lagen (1962:381) om allmän försäkring har fastställts för året. För det bidragsförskott som avser januari månad tillämpas dock det basbelopp som gällde för det föregående året.

Skall bidragsförskott utgå i förhållande till såväl fader som moder eller är barnet berättigat till barnpension enligt 8 kap. 5 § lagen om allmän försäkring, utgör dock bidragsförskottet trettioen procent av det basbelopp som anges i första stycket, i förra fallet i förhållande till varje underhållsskyldig.

Föreligger grundad anledning antaga att fastställt underhållsbidrag betalas i vederbörlig ordning, utgör bidragsförskottet skillnaden mellan förskottsbelopp enligt första *eller andra stycket* samt underhållsbidragets belopp.

Föreligger grundad anledning antaga att fastställt underhållsbidrag betalas i vederbörlig ordning, utgör bidragsförskottet skillnaden mellan förskottsbelopp enligt första *stycket* samt underhållsbidragets belopp.

¹ Lagen omtryckt 1976:277.

² Senaste lydelse 1978:858.

³ Senaste lydelse 1981:1189.

Nuvarande lydelse

Om det underhållsbidrag som har blivit fastställt uppenbarligen understiger vad den underhållsskyldige bör erlægga i bidrag, lämnas inte bidragsförskott enligt första *eller andra* stycket med högre belopp än underhållsbidraget. I fall som avses i *tredje* stycket lämnas inget bidragsförskott.

Sedan bidragsförskott sökts skall, under förutsättning att den underhållsskyldiges vistelseort är känd eller kan utrönas, omedelbart till honom avsändas meddelande om ansökningen med föreläggande att, därest han har något att anföra i anledning av ansökningen, inom viss kort tid muntligen eller skriftligen yttra sig. I meddelandet skall tillika lämnas underrättelse om stadgandena i 1 § första och andra styckena, 2 § b) och c) samt 4 § *tredje* stycket.

När försäkringskassan meddelat beslut i ärendet, skall sökande och vårdnadshavare skriftligen under rättas om beslutet. Beslutet skall skriftligen delgivas den underhållsskyldige. Har ansökan om bidragsförskott ej bifallits eller bifallits endast till viss del, skall beslutet delgivas även sökanden och vårdnadshavaren. Har förskott beviljats, skall därvid underrättelse lämnas sökanden och vårdnadshavaren om stadgandena i 12 och 13 §§ samt, i annat fall än som avses i 4 § *tredje* stycket, den underhållsskyldige om föreskrifterna i 2 § b) och c) samt 16 §.

Föreslagen lydelse

Om det underhållsbidrag som har blivit fastställt uppenbarligen understiger vad den underhållsskyldige bör erlægga i bidrag, lämnas inte bidragsförskott enligt första stycket med högre belopp än underhållsbidraget. I fall som avses i *andra* stycket lämnas inget bidragsförskott.

7 §⁴

Sedan bidragsförskott sökts skall, under förutsättning att den underhållsskyldiges vistelseort är känd eller kan utrönas, omedelbart till honom avsändas meddelande om ansökningen med föreläggande att, därest han har något att anföra i anledning av ansökningen, inom viss kort tid muntligen eller skriftligen yttra sig. I meddelandet skall tillika lämnas underrättelse om stadgandena i 1 § första och andra styckena, 2 § b) och c) samt 4 § *andra* stycket.

När försäkringskassan meddelat beslut i ärendet, skall sökande och vårdnadshavare skriftligen under rättas om beslutet. Beslutet skall skriftligen delgivas den underhållsskyldige. Har ansökan om bidragsförskott ej bifallits eller bifallits endast till viss del, skall beslutet delgivas även sökanden och vårdnadshavaren. Har förskott beviljats, skall därvid underrättelse lämnas sökanden och vårdnadshavaren om stadgandena i 12 och 13 §§ samt, i annat fall än som avses i 4 § *andra* stycket, den underhållsskyldige om föreskrifterna i 2 § b) och c) samt 16 §.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1985.

⁴ Senaste lydelse 1978:858.

7 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd

Härigenom föreskrivs att 24 § lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd¹ skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

24 §

Uppbär stödtagare änke- eller änklingspension eller annan ålderspension än enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring eller mindre än hel förtidspension, mindre än helt sjukbidrag eller halv ålderspension enligt nämnda lag eller delpension enligt lagen (1975:380) om delpensionsförsäkring, *nedsettes* det kontanta arbetsmarknadsstödet med pensionsbeloppet.

Uppbär stödtagare änke- eller änklingspension eller annan ålderspension än enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring eller mindre än hel förtidspension, mindre än helt sjukbidrag eller halv ålderspension enligt nämnda lag eller delpension enligt lagen (1979:84) om delpensionsförsäkring, *nedsetts* det kontanta arbetsmarknadsstödet med pensionsbeloppet. *Sådan nedsättning skall inte göras med hänsyn till omställningsbidrag eller särskilt efterlevandebidrag enligt lagen om allmän försäkring.*

Uppbär stödtagare livränta från försäkringsinrättning på grund av yrkesskada eller olycksfall, nedsettes stödet enligt grunderna i första stycket.

Ersättning understigande fyra kronor för dag utbetalas ej. Brutet krontal utjämnas till närmast högre krontal.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1985.

¹ Lagen omtryckt 1982:433.

8 Förslag till Lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370)

Härigenom föreskrivs att punkt 2 av anvisningarna till 50 § kommunalskattelagen (1928:370) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Anvisningar till 50 §

2.¹ Vid bedömningen av om skattskyldigs inkomst till icke obetydlig del utgjorts av folkpension iakttagas följande. Som folkpension räknas icke barnpension eller vårdbidrag. Den omständigheten att folkpension under ett beskattningsår utgått med ett ringa belopp, t. ex. till följd av att folkpensionen icke åtnjutits under hela året, utgör icke hinder mot att medgiva den skattskyldige avdrag. Avgörande för bedömningen i detta fall är huruvida folkpensionen, om den utgått i full utsträckning, utgjort en icke obetydlig del av inkomsten. Som folkpension behandlas även tilläggspension i den mån den enligt lagen om pensionstillskott föranlett avräkning av pensionstillskott.

2. Vid bedömningen av om skattskyldigs inkomst till icke obetydlig del utgjorts av folkpension iakttagas följande. Som folkpension räknas icke barnpension, *omställningsbidrag, särskilt efterlevandebidrag* eller vårdbidrag. Den omständigheten att folkpension under ett beskattningsår utgått med ett ringa belopp, t. ex. till följd av att folkpensionen icke åtnjutits under hela året, utgör icke hinder mot att medgiva den skattskyldige avdrag. Avgörande för bedömningen i detta fall är huruvida folkpensionen, om den utgått i full utsträckning, utgjort en icke obetydlig del av inkomsten. Som folkpension behandlas även tilläggspension i den mån den enligt lagen om pensionstillskott föranlett avräkning av pensionstillskott.

Regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer fastställer närmare föreskrifter för avdragsberäkningen enligt nedan angivna grunder.

Avdraget skall i första hand bestämmas med hänsyn till storleken av den skattskyldiges taxerade inkomst enligt lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt. Överstiger denna inkomst inte visst högsta belopp, skall avdraget beräknas till vad som behövs för att den skattskyldige inte skall påföras högre statligt beskattningsbar inkomst än 7 500 kronor. Detta högsta inkomstbelopp motsvarar taxerad inkomst för skattskyldig som under beskattningsåret inte haft annan inkomst än ålderspension enligt 6 kap. 2 § första stycket lagen (1962:381) om allmän försäkring och pensionstillskott enligt 2 § lagen om pensionstillskott samt åtnjutit avdrag endast med 100 kronor enligt 33 § 2 mom. andra stycket. För gift skattskyldig, som uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make uppbär folkpension, beräknas det högsta inkomstbeloppet med utgångspunkt från en pension utgörande 78,5 procent av basbeloppet. För övriga skattskyldiga beräknas det med utgångspunkt från en pension utgörande 96 procent av basbeloppet. Sistnämnda beräkningsgrund gäller också om gift skattskyldig under viss del av beskattningsåret uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make

¹ Lydelse enligt prop. 1983/84:40.

uppbär folkpension, och under återstoden av året uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make saknar folkpension.

Om skattskyldigs statligt taxerade inkomst överstiger det högsta inkomstbeloppet enligt föregående stycke, reduceras avdraget med belopp motsvarande 66 2/3 procent av taxerad inkomst mellan det belopp vid vilket högsta extra avdrag utgår och ett belopp som är 3 basenheter större, med 40 procent av taxerad inkomst inom ett därpå följande inkomstskikt av 1,5 basenheters bredd och med 33 1/3 procent av taxerad inkomst därutöver.

Det avdrag som beräknas med hänsyn till skattskyldigs statligt taxerade inkomst jämkas, om värdet av skattepliktig förmögenhet överstiger 90 000 kronor. Om förmögenhetsvärdet överstiger 150 000 kronor, skall avdrag inte medges. Fastighet, som avses i 24 § 2 mom., samt sådan bostadsbyggnad med tillhörande tomt på jordbruksfastighet, som används som bostad av den skattskyldige, skall inräknas i förmögenhetsvärdet med belopp som motsvarar 1/10 av skillnaden mellan fastighetens respektive bostadsbyggnadens och tomtens taxeringsvärde året före taxeringsåret och lånat kapital, som nedlagts i fastigheten respektive i bostadsbyggnaden och tomten i den mån skillnaden inte överstiger 250 000 kronor. Är skillnaden större beräknas värdet till 25 000 kronor jämte den del av skillnaden som överstiger 250 000 kronor. Vid beräkning av hur stort lånat kapital som lagts ner i bostadsbyggnaden och tomten, skall på dessa anses belöpa så stor del av läneskulden i förvärvskällan som byggnadens och tomtmarkens taxeringsvärde utgör av det sammanlagda värdet av tillgångarna i förvärvskällan inklusive byggnaden och tomtmarken. Har den skattskyldige eller hans make flera sådana fastigheter, som avses här, gäller bestämmelserna endast för en fastighet och då i första hand för fastighet som utgör stadigvarande bostad för den skattskyldige.

Här ovan angivna grunder för avdragsberäkningen får frångås, när särskilda omständigheter föranleda det.

Vid beräkning av avdrag för gift skattskyldig iakttages bestämmelserna i 52 § 1 mom. sista stycket.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1985 och tillämpas första gången vid 1986 års taxering.

9 Förslag till Lag om ändring i taxeringslagen (1956:623)

Härigenom föreskrivs att 22 § 3 mom. taxeringslagen (1956:623)¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

22 §

3 mom.² Skattskyldig, som uppburit folkpension, är med undantag som anges i andra stycket skyldig att utan anmaning avlämna självdeklaration endast om hans bruttointäkt av en eller flera förvärvskällor under året varit större än belopp motsvarande intäkten för skattskyldig, som under beskattningsåret inte haft annan intäkt än ålderspension enligt 6 kap. 2 § första stycket lagen (1962:381) om allmän försäkring och pensionstillskott enligt 2 § lagen (1969:205) om pensionstillskott. För gift skattskyldig, som uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make uppbär folkpension, beräknas intäkten med utgångspunkt från en pension utgörande 78,5 procent av basbeloppet. För övriga skattskyldiga beräknas intäkten med utgångspunkt från en pension utgörande 96 procent av basbeloppet. Sistnämnda beräkningsgrund gäller också för gift skattskyldig som under viss del av beskattningsåret uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make uppbär folkpension, och under återstoden av året uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make saknar folkpension. Med folkpension avses folkpension i form av ålderspension, förtidspension, änkepension och hustrutillägg. Som folkpension räknas inte barnpension eller vårdbidrag.

3 mom. Skattskyldig, som uppburit folkpension, är med undantag som anges i andra stycket skyldig att utan anmaning avlämna självdeklaration endast om hans bruttointäkt av en eller flera förvärvskällor under året varit större än belopp motsvarande intäkten för skattskyldig, som under beskattningsåret inte haft annan intäkt än ålderspension enligt 6 kap. 2 § första stycket lagen (1962:381) om allmän försäkring och pensionstillskott enligt 2 § lagen (1969:205) om pensionstillskott. För gift skattskyldig, som uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make uppbär folkpension, beräknas intäkten med utgångspunkt från en pension utgörande 78,5 procent av basbeloppet. För övriga skattskyldiga beräknas intäkten med utgångspunkt från en pension utgörande 96 procent av basbeloppet. Sistnämnda beräkningsgrund gäller också för gift skattskyldig som under viss del av beskattningsåret uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make uppbär folkpension, och under återstoden av året uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make saknar folkpension. Med folkpension avses folkpension i form av ålderspension, förtidspension, änkepension och hustrutillägg. Som folkpension räknas inte barnpension, *omställningsbidrag*, *särskilt efterlevandebidrag* eller vårdbidrag.

Bestämmelserna i första stycket gäller inte om den skattskyldiges make är skyldig att utan anmaning avlämna självdeklaration, om den skattskyldige

¹ Lagen omtryckt 1971:399. Senaste lydelse av lagens rubrik 1974:773.

² Lydelse enligt prop. 1983/84:40.

har varit bosatt i riket endast en del av beskattningsåret eller om garantibelopp för fastighet skall upptagas såsom skattepliktig inkomst för honom. Bestämmelsen gäller inte heller i fråga om ogift skattskyldig om hans skattepliktiga förmögenhetstillgångar överstiger 90 000 kronor och i fråga om gift skattskyldig om makarnas gemensamma skattepliktiga förmögenhetstillgångar överstiger 180 000 kronor.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1985 och tillämpas första gången vid 1986 års taxering.

SOCIALDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1983-11-24

Närvarande: statsministern Palme, ordförande, och statsråden I. Carlsson, Lundqvist, Feldt, Sigurdson, Gustafsson, Leijon, Hjelm-Wallén, Peterson, Andersson, Boström, Bodström, Göransson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Holmberg, Hellström, Thunborg, Wickbom

Föredragande: statsrådet Andersson

Proposition om en reformering av efterlevandepensioneringen m. m.

1 Inledning

Från den allmänna pensioneringen kan efter ett dödsfall utges ekonomiskt stöd till den avlidnes efterlevande. Förmåner utgår inom såväl folk- som tilläggs-pensioneringen i form av barnpension och änkepension. Även arbetsskadeförsäkringen inrymmer efterlevandeförmåner, som utges till bl. a. änka och barn till den som avlider till följd av en arbetsskada. Nära anknytning till familjepensioneringen har de särskilda folkpensionsförmånerna hustrutillägg och barntillägg.

I olika sammanhang har ifrågasatts om pensionssystemets nuvarande efterlevandeförmåner är anpassade till de stödbehov som följer med nutidens samhällsförhållanden och familjemönster. Den allmänna samhällsutvecklingen och kravet på jämställdhet mellan könen i pensions-hänseende har föranlett önskemål om en reformerad efterlevandepensionering.

1974 års riksdag begärde utredning av frågan om efterlevandepensioneringens framtida utformning (SfU 1974:24, rskr 293). Med anledning härav erhöll pensionskommittén (S 1970:40) uppdraget att göra en sådan utredning och att överväga hur ett efterlevandeskydd som är neutralt i förhållande till kön kan närmare utformas.

Pensionskommittén¹ har i november 1981 avlämnat betänkandet (SOU 1981:61-62) Familjepension. I betänkandet har kommittén lagt fram förslag

¹ Ledamöter: f. d. presidenten Liss Granqvist, ordförande, f. d. riksdagsledamöterna Alvar Andersson och Britta Bergström, departementsrådet Gustav Jönsson, f. d. riksdagsledamoten Göran Karlsson, riksdagsledamoten Ivar Nordberg samt f. d. riksdagsledamoten Carl Göran Regnéll.

till en reformering av efterlevandepensioneringen och av efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen. Kommittén har även redovisat överväganden om hustru- och barn tilläggen samt lagt fram förslag om dessa förmåners ställning i framtiden. Slutligen har kommittén lagt fram förslag om vissa ändringar i reglerna för pensionstillskott. En sammanfattning av betänkandet bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna och en sammanställning av yttrandena bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 2*.

2 Allmänna utgångspunkter

2.1 Behovet av en reformering av efterlevandepensioneringen

2.1.1 Nuvarande regler och bakgrunden till dessa

Efterlevandepensioneringens utformning har förändrats vid upprepade tillfällen under årens lopp.

En särskild änkepensionering tillskapades genom 1946 års lag om folkpensionering. Änkepension utgick enligt denna lag till änkor som fyllt 55 år. Pensionen var i sin helhet inkomstprövad och utgick längst fram till dess änkan erhöll ålders- eller invalidpension. Fr. o. m. år 1960 utvidgades rätten till änkepension till att omfatta även yngre änkor och avskaffades prövningen gentemot den förmånsberättigades inkomst och förmögenhet. Samtidigt tillkom försäkringen för allmän tilläggspension (ATP) med regler om en relativt generell rätt till änkepension, som storleksmässigt anknöts till den avlidnes tidigare inkomster.

Till barn som förlorat en av eller båda sina föräldrar har alltsedan år 1937 utgivits bidrag i olika former från samhället. Barnpensioner inom ramen för folkpensioneringen tillkom år 1960, och genom ikraftträdandet samma år av ATP-systemet infördes också inkomstrelaterade barnpensioner.

De regler för familjepension som tillkom år 1960 består än i dag i sina huvuddrag. Enligt *de nu gällande reglerna* i lagen (1962:381) om allmän försäkring (omtryckt 1982:120, ändrad senast 1983:394) utgår sålunda änke- och barnpension inom såväl folk- som tilläggspensioneringen.

Rätt till folkpension i form av änkepension har en änka, som antingen fyllt 36 år vid mannens bortgång och då varit gift med honom i minst fem år eller har vårdnaden om och stadigvarande bor tillsammans med barn, som är under 16 år och som stadigvarande vistades hos makarna eller hos änkan vid tidpunkten för dödsfallet. Pensionen utgår fram till dess änkan uppnår 65 års ålder eller börjar uppbära folkpension i annan form. Med änkor likställs vissa grupper icke gifta samboende kvinnor.

Änkepension från ATP utgår till en änka som varit gift med den avlidne i minst fem år eller som har barn gemensamt med denne. Änkepensionen utges oberoende av ankans ålder och oavsett om hon samtidigt uppbär egen pension i form av ålders- eller förtidspension. Endast giftermål grundar rätt till änkepension inom ATP.

Till efterlevande barn utgår barnpension inom folkpensioneringen fram till dess barnet fyller 18 år och inom tilläggspensioneringen tills barnet uppnår 19 års ålder.

Någon rätt till pension för efterlevande änkling finns inte inom vare sig folk- eller tilläggspensioneringen.

En mer utförlig beskrivning av de nu gällande bestämmelserna inom den allmänna pensioneringen har lämnats i pensionskommitténs betänkande (SOU 1981:61 s. 71–89), till vilket jag får hänvisa i detta avseende.

Änkepension utbetalas t. n. inom folkpensioneringen till ca 80 000 och inom tilläggs pensioneringen till ca 270 000 kvinnor. Barnpension utgår i form av folkpension till ca 40 000 och i form av tilläggs pension till knappt 45 000 barn.

För en änka som har rätt till full änkepension från folkpensioneringen uppgår pensionen för år 1983 – inkl. helt pensionstillskott – till 27 974 kr. Dessutom kan änkan få bidrag till bostadskostnaden i form av kommunalt bostadstillägg till pensionen. I beskattningshänseende gäller också särskilt förmånliga regler för den som uppbär folkpension i form av bl. a. änkepension och som inte har sidoinkomster över en viss nivå.

Barnpension för barn som förlorat en av sina föräldrar utgår inom folkpensioneringen i regel med ett årsbelopp som för år 1983 utgör lägst 5 122 kr. och högst 8 077 kr. Föräldralösa barn får barnpension från folkpensioneringen med lägst 10 244 kr. och högst 12 214 kr.

Från tilläggs pensioneringen utgår änke- och barnpension med belopp som varierar med hänsyn till familjens sammansättning och den avlidnes tidigare pensionsgrundande inkomster.

Grunden för nuvarande efterlevandepensionering står att finna i det familjemönster och den arbetsfördelning mellan makar som var vanliga vid den tid då regelsystemet erhöll sina utmärkande drag. Giftna kvinnor ägnade sig då vanligen åt arbete enbart i hemmet och svarade för omsorgen om familjens barn. Familjens ekonomi grundades i regel uteslutande på mannens förvärvsinkomster. Därför ansågs det då väsentligt att genom en familjepensionering tillskapa ett ekonomiskt skydd för efterlevande vid försörjarens bortgång. Detta kom att ta sikte på minderåriga barn till den avlidne, men även hustrun ansågs i regel vara i behov av stöd från samhällets sida efter makens frånfälle. Mannen bedömdes däremot inte ha samma behov av samhälleligt stöd utan förutsattes kunna klara sin försörjning på egen hand genom inkomster av förvärvsarbete också efter det att hustrun avlidit.

Familjepensionens ursprungliga syfte att svara för den efterlevandes grundläggande underhåll vidgades i och med tillkomsten av ATP-systemet till att därutöver avse en garanti för den efterlevande att efter dödsfallet få behålla en viss del av den ekonomiska standarden dessförinnan. Det ansågs dock inte motiverat att låta denna garanti tillkomma även efterlevande män.

2.1.2 Utvecklingen efter tillkomsten av nuvarande familjepensionering

Under tiden efter tillkomsten av dagens familjepensionering har skett en omfattande utveckling på samhällslivets olika områden och av familjemönster m. m. Särskilt förtjänar att framhållas de förändringar som i olika hänseenden skett i fråga om makars ekonomiska situation. Giftna kvinnor har i kraftigt ökad utsträckning gått in i förvärvslivet. Därmed har mannens roll som familjens försörjare ändrats till att avse ett med kvinnan delat ansvar för

underhållet av barnen och för tillsynen och vårdsnaden av dessa. I det övervägande antalet familjer förvärvsarbetar i dag båda makarna.

Andelen och antalet förvärvsarbetande kvinnor har sålunda ökat mycket kraftigt under de senare årtiondena. Särskilt påtaglig har denna utveckling varit bland gifta kvinnor. Ökningen har slagit igenom i alla åldersklasser men är särskilt markant när det gäller yngre och medelalders kvinnor. En kraftig utjämning av förvärvsfrekvensen har under 1960- och 1970-talen skett även mellan kvinnor med minderåriga barn och övriga kvinnor.

Den omvälvande förändring som inträffat när det gäller kvinnors förvärvsarbete har också inneburit att kvinnor numera tjänar in rätt till egenpension från ATP i en helt annan utsträckning än som var fallet under de första åren efter tilläggs pensioneringens tillkomst. Mellan åren 1960 och 1981 har antalet och andelen kvinnor med pensionsgrundande inkomst för ATP mer än fördubblats. Medan år 1960 knappt 32 % av kvinnorna i åldern 16–65 år tillgodoräknades pensionsgrundande inkomst, hade år 1981 andelen ökat till drygt 75 %. I åldersgrupperna 30–54 år översteg andelen då 80 % och i åldersklassen 40–44 år var den högre än 86 %.

Samtidigt måste dock framhållas att kvinnorna ännu inte uppnått en med männen fullt likvärdig ställning på arbetsmarknaden. Andelen förvärvsarbetande män är fortfarande i alla åldersklasser högre än andelen kvinnor som har arbete utanför hemmet. Det föreligger även relativt stora skillnader mellan män och kvinnor när det gäller den genomsnittliga arbetstidens längd. Medan flertalet män har heltidsarbete, är det inte mer än drygt hälften av alla kvinnor som har förvärvsarbete på heltid. Arbetsmarknaden karaktäriseras också fortfarande av en viss uppdelning efter kön. Som en följd av denna uppdelning mellan manliga och kvinnliga yrken, som ofta ger kvinnorna ett sämre genomsnittligt löneläge, och genom att kvinnorna oftare arbetar deltid har kvinnorna som grupp lägre förvärvsinkomster än män. Detta avspeglar sig också i att kvinnorna genomsnittligt tjänar in lägre pensionspoäng för ATP än män. Ytterligare finns vissa regionala skillnader i sysselsättningsläget för kvinnor såtillvida att andelen förvärvsarbetande kvinnor är högre i storstadsområdena än i skogslänen.

Även i nu nämnda hänseenden har emellertid skett en utjämning mellan män och kvinnor under senare år. Den inträdda ökningen av kvinnornas förvärvsfrekvens har varit i stort sett densamma över hela landet, bl. a. som resultat av olika sysselsättningspolitiska åtgärder på det regionala planet. Tendensen går vidare mot en ökning av arbetstiden för kvinnor och mot ökad jämställdhet mellan kvinnor och män på olika områden av arbetslivet. Kvinnornas genomsnittliga lönenivå och därmed även intjänade pensionspoäng för ATP har också successivt närmat sig männens. Även under de senaste årens besvärande arbetsmarknadssituation har gifta kvinnor kunnat öka sin sysselsättning och andelen heltidssysselsatta kvinnor har ökat. De kvinnor som nu står utanför arbetsmarknaden är i stor utsträckning äldre kvinnor som byggt upp sitt liv under en annan epoks samhällsmönster och familjeförhål-

landen. Här återfinns också en del yngre kvinnor som valt att göra ett tillfälligt avbrott i förvärvslivet för att ta vård om minderåriga barn i hemmet.

Bakom denna utveckling ligger en rad faktorer. Yngre kvinnor skaffar sig numera en utbildning som i stort sett är likvärdig med männens. Möjligheterna till förvärsarbete har vidare förbättrats genom att familjestorleken har minskat och hemarbetet rationaliserats. Av avgörande betydelse har även varit de reformer som genomförts på det familjepolitiska området med en kraftig utbyggnad av samhällets barnomsorg och införande av föräldraför-säkringen.

Ett väsentligt steg mot ekonomisk självständighet för gifta kvinnor togs genom den skattereform som genomfördes år 1970 och vars utgångspunkt var att varje vuxen – kvinna såväl som man – skall försörja sig själv. Även lagstiftningen på familjerättens område har ändrats och bygger numera i huvudsak på principen om makarna såsom ekonomiskt självständiga individer i frivillig samlevnad. En utgångspunkt för regleringen på detta fält är att det efter upplösningen av ett äktenskap normalt inte skall finnas kvar några ekonomiska bindningar mellan makarna utan att de var och en skall svara för sitt eget underhåll.

Jämsides med den här nämnda utvecklingen har också den allmänna attityden till gifta kvinnors förvärsarbete väsentligt förändrats. Förvärsarbete ses numera som något lika naturligt för kvinnor som för män. Det förekommer knappast längre att kvinnor upphör att förvärsarbete enbart därför att de ingår äktenskap. Och om en kvinna väljer att ta vård om barn i hemmet efter barnets födelse är hon i regel inställd på att senare återinträda i förvärvslivet.

Till följd av dessa förändringar av kvinnornas förvärsverksamhet har de uppnått en ökad självständighet i ekonomiskt hänseende och är numera sällan beroende av mannen för sitt uppehälle. Varje vuxen person kan nu i princip ses som en självständig individ med rätt och skyldighet att svara för sin egen försörjning.

2.1.3 Bedömning av familjepensioneringen för framtiden

Mot bakgrund av de förändringar som ägt rum inom samhällslivet och i fråga om familjemönstren har ifrågasatts om nuvarande bestämmelser om familjepension inom den allmänna pensioneringen med dess skillnader i behandlingen av män och kvinnor allttjämt är motiverade. Redan år 1971 redovisade pensionsförsäkringskommittén i betänkandet (SOU 1971:19) Familjepensionsfrågor m. m. en skiss till ett framtida familjepensionssystem, enligt vilken nuvarande änkepensionering skulle ersättas av andra former av stöd med avsikt att bereda ett efterlevandeskydd i första hand åt minderåriga barn och med syfte att åstadkomma neutralitet mellan könen i vad gäller förmåner till vuxna efterlevande. Riksdagen uttalade år 1974 (SfU 1974:24, rskr 293) att de riktlinjer som pensionsförsäkringskommittén

sålunda dragit upp borde ligga till grund för de fortsatta övervägandena om hur ett efterlevandeskydd som är neutralt i förhållande till kön kunde närmare utformas. Som nämnts inledningsvis anförtroddes pensionskommittén detta utredningsuppdrag.

I sitt nu framlagda betänkande ger *pensionskommittén* en utförlig beskrivning av tankegångarna bakom reglerna om familjepension och av den utveckling på olika områden av samhällslivet som ägt rum under tiden efter dessa reglers tillkomst. Mot bakgrund härav gör kommittén en bedömning av behovet av ett särskilt efterlevandeskydd för framtiden och finner därvid en rad punkter på vilka kritik kan riktas mot familjepensioneringen i nuvarande utformning. Kommittén konstaterar sammanfattningsvis att pensioneringen framstår som otidsenlig och i vissa hänseenden som icke motiverad utifrån behovssynpunkter.

Enligt kommitténs uppfattning finns det skäl att anpassa reglerna för efterlevandepension till de sociala förändringar i samhället och den utveckling i övrigt som skett på olika områden. Den nuvarande familjepensioneringen bör reformeras från grunden och ersättas av ett nytt system för stöd åt efterlevande. Inom detta bör det ekonomiska stödet i ökad utsträckning inriktas på efterlevande barn och tyngdpunkten således läggas på barnpensioneringen. Stödet till vuxna efterlevande bör enligt kommittén göras könsneutralt och ges en mer behovsriktad utformning.

Pensionskommitténs bedömning av det nuvarande efterlevandeskyddet inom den allmänna pensioneringen och behovet av en reformering av detta vinner stöd av i stort sett samtliga *remissinstanser*. Endast i ett par remissyttranden framförs en avvikande uppfattning av innebörd att änkepensioneringen sådan den f. n. är utformad fortfarande fyller ett väsentligt socialt behov och att någon reform på området därför inte är påkallad. I ytterligare några yttranden uttrycks tvekan om det finns förutsättningar att redan nu genomföra en omläggning av familjepensioneringen.

För *egen del* vill jag i likhet med pensionskommittén understryka att änkepensioneringen har fyllt ett väsentligt socialt behov. De snabba och genomgripande förändringar som inträtt i samhället och på familjelivets område har emellertid rubbat förutsättningarna för pensionsformen med dess nuvarande innehåll. Lagstiftningen om efterlevandepensioneringen har inte följt med i utvecklingen. Regelsystemet har därför en klar prägel av en tid med andra värderingar och samhällsmönster än dagens. De motiv som ligger bakom änkepensioneringen måste alltså anses ha förlorat sin aktualitet i betydande utsträckning.

Detta kommer särskilt markant till uttryck i det förhållandet att män och kvinnor inte behandlas lika när det gäller rätten till efterlevandepension. En sådan skillnad står i strid med strävandena mot jämställdhet mellan män och kvinnor. I likhet med kommittén och nära nog samtliga remissinstanser anser jag det principiellt felaktigt att göra rätten till efterlevandepension beroende av kön. Inom familjepensioneringen bör liksom på andra områden i

samhället gälla likställdhet mellan män och kvinnor.

Som tidigare framhållits har under 1970-talet genomförts betydelsefulla reformer på arbetsmarknads-, utbildnings-, skatte- och familjepolitikens områden som har bidragit till att utjämna skillnaderna mellan mäns och kvinnors möjligheter till produktiv sysselsättning. Änkepensioneringen står i mycket i strid med de utgångspunkter som uppställts på de nämnda områdena. En socialförsäkringsförmån som bygger på tanken att kvinnan är ekonomiskt beroende och försörjd av mannen är inte förenlig med principen att makarna skall kunna leva som ekonomiskt oberoende och självständiga individer. En viktig förutsättning för att jämställdhet skall kunna uppnås är att kvinnor får möjlighet till ekonomiskt oberoende på grundval av egen förvärvsinsats. Föreställningen att kvinnor bör försörjas genom äktenskapet bör enligt min mening motarbetas, inte minst därför att den utgör ett hinder för kvinnans ekonomiska självständighet och för hennes möjligheter att hävda sig på arbetsmarknaden.

Den nuvarande änkepensioneringen står inte heller i överensstämmelse med målsättningen för samhällets familjepolitik i övrigt. Det ekonomiska stödet till barnfamiljerna bör i första hand ta sikte på att säkra barnets försörjning och – fränsett förmånerna från föräldraförsäkringen – inte försörjningen av en hemmavarande förälder. Sådant särskilt samhällsstöd som ges till enförälderfamiljer bör alltså syfta till att ersätta den andre förälderns försörjningsinsats för barnet och inte inriktas på vårdnadshavarens eget underhåll. Detta överensstämmer med pensionskommitténs uppfattning att tonvikten inom familjepensioneringen skall läggas på den del av stödet som tillkommer efterlevande barn och att omfattningen av stödet till vuxna efterlevande gradvis skall reduceras.

Pensionskommittén, liksom det stora flertalet av remissinstanserna, pekar på att änkepensioneringen framstår som allt mindre motiverad utifrån behovssynpunkter. Kvinnornas ökade förvärvsverksamhet och självständighet i ekonomiskt hänseende har lett till att kvinnan inte i samma mån som för några årtionden sedan är beroende av mannen för sin försörjning och därigenom inte heller av det långvariga ekonomiska stöd som lämnas genom änkepensioneringen för den händelse mannen skulle avlida. Särskilt gäller detta de kvinnor som i dag är i lägre ålder och som vuxit upp under de nuvarande samhällsförhållandena och familjemönstren.

Enligt min uppfattning är det inte heller längre motiverat att från socialförsäkringen enligt i stort sett generella regler utge livsvariga förmåner efter ett dödsfall till efterlevande kvinnor som förvärvsarbetar i full utsträckning och därmed har inkomster som möjliggör fortsatt försörjning på en tillfredsställande nivå. Att inom den allmänna pensioneringen inrymma generella garantier för en bevarad eller rentav förbättrad standard under lång tid efter det att äktenskapet upplösts kan mot bakgrund av dagens samhällsförhållanden inte vara rimligt.

Jag kan i dagens samhällsekonomiska situation inte underlåta att erinra om

pensionskommitténs beräkningar beträffande den kostnadsutveckling som kan förutses för framtiden om nuvarande regler för efterlevandepension behålls oförändrade. Beräkningarna tyder på en ökning av de årliga utbetalningarna – i oförändrat penningvärde – av änkepension inom tilläggs pensioneringen, vilka f. n. är i storleksordningen drygt 3 000 milj. kr., med ca 150 % fram till dess pensionsformen uppnått fullfunktionsstadiet några årtionden in på 2000-talet. I likhet med kommittén anser jag det inte vara försvarligt att hålla fast vid ett regelsystem som ger upphov till automatiskt ökade kostnader av en sådan storlek – dvs. med ca 4 500 milj. kr. – för en förmån som har sin grund i helt andra samhällsförhållanden än dagens. De medel som sålunda skulle komma att tas i anspråk för änkepensioneringen bör i stället användas till insatser som är mera motiverade i dagens samhälle.

Sammanfattningsvis vill jag mot den här redovisade bakgrunden förorda en genomgripande reform på familjepensioneringens område så att efterlevandestödet bättre svarar mot nutida och framtida behov.

Jag vill dock framhålla att det inte kan komma i fråga att i ett slag totalt förändra den nuvarande familjepensioneringen. Som jag anmärkt inledningsvis finns alltså stora variationer mellan generationerna när det gäller hur de ändrade familjemönstren och samhällsförhållandena slagit igenom. Det är inte möjligt att omedelbart genomföra förändringar som i viktiga hänseenden rubbar förutsättningarna i pensionshänseende för de generationer som inrättat sitt liv efter tidigare familjemönster och som förlitat sig på hittillsvarande lagstiftning vid sin planering för framtiden. Detta betyder att en omläggning av pensionsreglerna måste genomföras successivt och anpassas till de olika generationernas situation.

2.2 Inriktningen av en reform av efterlevandepensioneringen m. m.

2.2.1 Huvuddragen i en reformerad efterlevandepensionering

Kommittéförslaget

Pensionskommittén har mot bakgrund av ett antal principer som enligt dess mening bör gälla för en reformerad familjepensionering utformat ett i grunden nytt system för stöd åt efterlevande. Tyngdpunkten i detta ligger på barnpensionerna. I fråga om dessa föreslås vissa förändringar och förstärkningar inom ramen för nuvarande regelsystem. När det gäller stödet till vuxna efterlevande innebär förslaget att nuvarande änkepension successivt avvecklas och ersätts med andra, könsjämlika samt mer tidsbegränsade och behovsriktade stödformer. Förmåner kommer enligt förslaget att kunna utgå till större grupper i aktiv ålder än f. n. men kommer i regel att utbetalas under väsentligt kortare tid än nuvarande änkepension.

Kommittén föreslår dock en långtgående övergångsreglering. Alla kvinnor som vid ikraftträdandet redan uppbär änkepension enligt hittillsvarande

regler behåller rätten härtill. Också alla kvinnor som vid omläggningen har uppnått viss ålder omfattas fortsättningsvis av den nuvarande änkepensioneringen. Den reformerade efterlevandepensioneringen tar därmed enligt kommittéförslaget sikte enbart på kvinnor som är yngre än 45 år vid reformens genomförande samt på efterlevande män.

Förmåner skall enligt förslaget utges i form av omställningsbidrag och försörjningsbidrag. Dessa skall utgå från både folk- och tilläggs pensioneringen. Rätten till förmånerna tillkommer inte enbart gifta utan även vissa grupper ogifta samboende. Efterlevande män och kvinnor i yrkesverksam ålder får en i princip generell rätt till omställningsbidrag under en tid av ett år efter dödsfallet. Har den efterlevande barn som är under åtta år i sin vård, kan omställningsbidraget utgå för längre tid.

I övrigt skall samhällets insatser för vuxna efterlevande inriktas på att ge dem möjlighet att stanna kvar eller komma in i förvärvslivet. De blir därigenom ekonomiskt oberoende och kan svara för det egna underhållet sedan omställningstiden gått till ända. Enligt kommittén är därför samhällets generella insatser på arbetsmarknads- och utbildningspolitikens områden av grundläggande betydelse. Åtgärder inom dessa fält bör tillgripas i de fall där den efterlevande har svårigheter att klara sin försörjning genom förvärvsarbete. Om sådana insatser inte kan ge den efterlevande en fast fot på arbetsmarknaden, kan som en yttersta skyddsåtgärd ges stöd från den allmänna försäkringen i form av försörjningsbidrag. Rätt till sådant bidrag föreligger enligt förslaget för efterlevande som på grund av arbetsmarknads-mässiga skäl, nedsatt hälsotillstånd eller liknande omständighet saknar möjlighet att bereda sig inkomst genom eget arbete. Kommittén pekar också på det skydd som förtidspensioneringen kan komma att ge vissa kategorier efterlevande, men kommittén avvisar tanken på en utvidgning av rätten till sådan pension.

Remissyttrandena

Vid remissbehandlingen har de av pensionskommittén föreslagna huvudragen i ett reformerat system för efterlevandepensionering fått ett gynnsamt mottagande. Flertalet remissinstanser lämnar förslagen utan erinran eller tillstyrker dem med enbart smärre reservationer. Till dem som sälunda i huvudsak odelat ansluter sig till kommittén hör försäkringsrätten för Norra Sverige, socialstyrelsen, de flesta av de hörda länsstyrelserna och Försäkringskassförbundet. Också flertalet övriga remissinstanser bemöter betänkandet positivt och ger sitt stöd åt en reform med den huvudsakliga innebörd som kommittén föreslår, även om de har erinringar mot enskilda delar av förslagen. En sådan inställning redovisas av bl. a. Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Svenska arbetsgivareföreningen (SAF), Landsorganisationsen i Sverige (LO) och Centralorganisationen SACO/SR.

Endast i ett fåtal yttranden redovisas en negativ inställning till huvuddra-

gen i det föreslagna systemet (riksförsäkringsverket, arbetsmarknadsstyrelsen och Tjänstemännens centralorganisation, TCO) eller till lämpligheten av att nu genomföra detta (bl. a. försäkringsöverdomstolen). Härvid framhålls i allmänhet att utvecklingen ännu inte framskridit så långt att det finns förutsättningar att reformera efterlevandepensioneringen. Änkepensioneringen i nuvarande utformning anses fortfarande fylla ett väsentligt socialt behov. I några av dessa yttranden påtalas också att pensionskommittén inte tagit tillräcklig hänsyn till den sänkta standard som dödsfallet innebär om båda makarna förvärvsarbetar. Det hänvisas också till att det finns en osäkerhet i fråga om det ekonomiska läget och läget på arbetsmarknaden.

Mina överväganden

För egen del kan jag ansluta mig till den bedömning som gjorts av den övervägande majoriteten av remissinstanserna. Jag vill alltså, som jag utvecklar närmare i det följande, förorda att en reform genomförs med i huvudsak den inriktning som pensionskommittén anvisat. Kommitténs förslag är väl genomarbetade och bygger på principer som jag i stort kan ansluta mig till.

När det gäller de skilda beståndsdelarna i förslagen har jag, liksom kommittén och praktiskt taget alla remissorganen, den uppfattningen att förändringarna bör ta sikte inte på nuvarande generation efterlevande kvinnor utan på kommande generationer efterlevande. Reformen bör därför förses med särskilda skyddsregler till förmån för äldre och medelålders kvinnor. Det innebär att full jämställdhet mellan könen kan komma till stånd på detta område först efter en längre övergångstid.

Vidare finner jag, i likhet med kommittén och i princip alla remissinstanserna, det motiverat att tyngdpunkten i den reformerade familjepensioneringen läggs på att garantera *efterlevande minderåriga barn* en tryggad försörjning och en tillfredsställande standard fram till dess barnet vuxit upp och erhållit förutsättningar att klara sitt uppehälle på egen hand. Det är därför enligt min uppfattning angeläget att barnpensioneringen ges en sådan utformning att den lämnar en tillfredsställande kompensation för de ekonomiska konsekvenser som uppstår för barnet till följd av en förälders bortgång. Härvid anser jag det särskilt väsentligt att efterlevandestödet för barn i flerbarnsfamiljer uppmärksammas. Enligt min mening tillgodoser kommitténs förslag på detta område väl de krav som bör ställas på barnpensioneringen inom en reformerad efterlevandepensionering.

Som jag kommer att utveckla närmare i avsnitt 3.1 föreslår jag mot denna bakgrund att barnpensionerna skall utgöra det centrala elementet i familjepensioneringen inom såväl folk- som tilläggspensioneringen. De bör därför fortsättningsvis utgå opåverkade av den efterlevandepension som kan tillkomma en vuxen efterlevande. Jag föreslår också en generell förbättring av barnpensionerna inom ATP i de fall den avlidne efterlämnar två eller flera barn. Vidare föreslår jag förstärkningar av pensionsförmånerna inom både

folk- och tilläggs pensioneringen för barn som förlorat båda sina föräldrar.

Förslagen på detta område – liksom i övrigt – bör utformas med utgångspunkt i att de skall medverka till en ökad samordning inom det socialpolitiska bidragsområdet. Önskvärdheten härav har nyligen understrukits av riksdagen (SfU 1982/83:14, rskr 211). Med hänsyn härtill bör reglerna för barnpension och övriga former av familjepension ges en i möjligaste mån samstämmig utformning inom folk- och tilläggs pensioneringen. Reglerna bör bygga på en gemensam grund och utformas utifrån en enhetlig syn på rätten till familjepension i skilda situationer. Som framhålls i flera remissyttranden blir det ekonomiska trygghetssystemet härigenom överskådligare och mer enhetligt samt ges förutsättningar för en rationell administrativ hantering.

Mot bakgrund härav föreslår jag att vissa historiskt betingade särregler skall avvecklas. På barnpensioneringens område anser jag sålunda att åldersgränserna för pensionsrätten bör göras gemensamma för folk- och tilläggs pensioneringen och därvid även anpassas till utvecklingen i fråga om andra förmåner till barn.

Vad sedan beträffar *stödet till vuxna efterlevande* måste, som framgår av vad jag tidigare anfört, utgångspunkten för en ny familjepensionering vara att stödet skall tillkomma kvinnor och män på lika villkor. Mot bakgrund av dagens jämlikhetssträvanden kan det inte komma i fråga att i något hänseende göra avsteg från denna väsentliga princip.

Som framgår av vad jag redan har sagt delar jag pensionskommitténs mening att efterlevandepension även framdeles bör utges från både folk- och tilläggs pensioneringen. Pensionen bör alltså utgå på dels en grundnivå som är lika för alla, dels med ett tillägg som är beroende av den avlidnes tidigare inkomstförhållanden.

Även i övrigt kan jag godta de *riktlinjer* som kommittén uppställer för en *reformerad efterlevandepensionering*. Jag delar sålunda uppfattningen att den bästa lösningen när det gäller att tillgodose behovet av ekonomiskt skydd för efterlevande i yrkesverksam ålder är att de i mån av förmåga får tillfälle att förvärvsarbeta och därigenom erhålla en på egna insatser grundad försörjning. Här ligger ett värde inte bara från ekonomisk synpunkt utan även socialt och personligt. Det ekonomiska stödet för dessa grupper bör därför, som kommittén förordar, ges en aktiverande utformning och inte ha den passiverande inriktning som i mycket utmärker dagens änkepensionering.

Detta betyder också att efterlevandepensioneringen bör ges en mer behovsriktad och tidsbegränsad utformning än f. n. Stöd från den allmänna pensioneringen bör alltså förbehållas efterlevande som generellt sett befinner sig i behov därav, och det bör utges endast under så lång tid som behovssituationen består. Efterlevandepensioneringen bör vidare utformas under hänsynstagande till att det under de senaste årtiondena skett en kraftig utbyggnad av annat samhällsstöd som utges till bl. a. barnfamiljer och till

personer som har svårigheter på arbetsmarknaden. Det särskilda efterlevandestödet bör utgöra ett komplement till sådana generellt verkande insatser och syfta till att kompensera de speciella ekonomiska konsekvenser som dödsfallet medför för den efterlevande. I första hand bör förmånerna från efterlevandepensioneringen ge ekonomisk kompensation för de direkta och omedelbara effekterna av dödsfallet. Däremot bör de inte ha till syfte att lämna ett livsvarigt ekonomiskt tillskott till den efterlevande utan beaktande av dennes situation i övrigt.

Grundläggande för pensionssystemet bör vara att det bygger på principen om *egenpensionsförmåner*, där varje vuxen individ tjänar in sin egen pensionsrätt och där rätten till förmånerna alltså inte härleds från en annan person. Undantag från denna princip bör gälla i huvudsak endast i vad avser pension till minderåriga barn och sådant ekonomiskt stöd åt en vuxen efterlevande som tar sikte på att lämna tillfälligt bistånd åt denne för att komma över de särskilda svårigheter som till följd av den förändrade familjesituationen uppkommer under den närmaste tiden efter dödsfallet. Härjämte bör ges ett skydd åt sådana efterlevande som har särskilt behov av bidrag från samhällets sida till följd av att de saknar möjlighet att klara sin försörjning genom förvärsarbete eller annat samhällsstöd. Ett pensionssystem som vilar på här nämnda utgångspunkter kommer att bygga på samma principer som familjerätten och familjepolitiken i övrigt.

Jag har alltså den principiella inställningen att man i största möjliga utsträckning bör undvika att särbehandla gruppen efterlevande i ekonomiskt eller annat hänseende. I stället bör denna grupp likställas med andra kategorier som befinner sig i motsvarande situation. Som jag nyss antytt bör stor vikt därför tillmätas samhällets generella insatser på olika områden och betydelsen av särskilda åtgärder för vuxna efterlevande tonas ned allmänt sett.

Som framhållits finner jag liksom pensionskommittén det dock motiverat att samhället griper in med ekonomiskt stöd dels under den närmaste tiden efter det att samlevnaden har upphört genom ett dödsfall, dels för längre tid till sådana efterlevande som inte klarar sin försörjning på annat sätt. På motsvarande sätt kan den som blivit ensamstående till följd av en skilsmässa vid behov tillerkännas underhållsbidrag av maken under en övergångsperiod eller i särskilda fall för längre tid. Grunden för efterlevandepension är alltså den för gruppen efterlevande speciella situationen att ett samlevnadsförhållande har upplösts till följd av att maken avlidit.

Även i fråga om den stödberättigade *personkretsen* kan jag ansluta mig till kommitténs överväganden. Rätten till efterlevandestöd för vuxna bör liksom nu i första hand grundas på äktenskapet men vid sidan härav bör även andra kriterier gälla som grund. Det är väsentligt att hänsyn tas till att allt fler människor numera sammanbor under äktenskapsliknande förhållanden utan att vara gifta. I den mån detta framstår som motiverat och genomförbart bör efterlevandepensioneringen alltså ta sikte också på ogifta samboende.

Liksom kommittén och de flesta remissinstanserna anser jag det vara av vikt att reglerna på området utformas så, att de kan tillämpas på ett enkelt sätt och utan ingående utredning och kontroll som kan uppfattas som integritetskränkande.

Mot bakgrund av nu anförda skäl lägger jag i avsnitt 3.2.2 fram förslag om en enhetlig avgränsning av den familjepensionsberättigade personkretsen som innebär att rätt till familjepension från tilläggs pensioneringen framdeles skall tillkomma även vissa grupper ogifta samboende enligt samma regler som inom folkpensioneringen.

I överensstämmelse med det nyss sagda står vidare det krav som kommittén uppställer och som jag finner motiverat, nämligen att det – oavsett om det gäller äktenskap eller samboende i andra former – måste ha förelegat ett stadigvarande sammanboende mellan parterna vid tidpunkten för dödsfallet. Detta villkor bör alltså gälla gifta såväl som därmed likställda grupper. Det betyder att äktenskapet som sådant inte blir av samma avgörande betydelse för rätten till efterlevandeförmåner som inom dagens änkepensionering utan att större vikt läggs vid hur de faktiska förhållandena gestaltade sig. Om makarna stadigvarande levde åtskilda när en av dem avled, finns enligt min mening inte motiv för att utge efterlevandepension. I dessa fall medför dödsfallet i regel inte samma förändring av den efterlevandes ekonomiska situation som om parterna sammanbodde och var ömsesidigt beroende av varandras insatser i ett gemensamt hushåll.

Jag har alltså på denna punkt samma uppfattning som kommittén, nämligen att det bör krävas att det typiskt sett förelegat en ekonomisk gemenskap mellan parterna. Även det krav som kommittén uppställer att det skall ha varit fråga om en samlevnad med familjefunktioner kan jag tillstyrka. Detta innebär att jag ansluter mig till kommitténs bedömning att det inte finns skäl att utvidga efterlevandepensioneringens tillämpningsområde till att omfatta t. ex. frånskilda som inte återupptagit sammanlevnaden, samboende homosexuella av samma kön eller fall av hushållsgemenskap mellan t. ex. syskon eller mellan föräldrar och vuxna barn.

Som framgår av det förut sagda kan jag ansluta mig till pensionskommitténs förslag att efterlevandepensioneringen till förmån för vuxna bör inriktas primärt på att ge ekonomiskt stöd under den tid som följer närmast efter det att maken avlidit. Även om båda makarna varit förvärsarbetande anser jag mig kunna förutsätta att förhållandena för den efterlevande förändras så väsentligt genom dödsfallet att han eller hon genomsnittligt sett är i behov av ekonomiskt bistånd för att underlätta omställningen till den nya situationen. Med sikte på att ge den efterlevande tillfälle att under lugna förhållanden anpassa sin situation i vad avser ekonomi, bostad, arbete m. m. föreslår kommittén att samhället här skall träda in och under viss begränsad tid ge ekonomiskt stöd i form av en periodiskt utgående efterlevandepension, benämnd *omställningsbidrag*.

Jag finner för min del att detta förslag väl överensstämmer med de

utgångspunkter som bör uppställas för den reformerade familjepensioneringen och kan i likhet med huvuddelen av remissinstanserna ställa mig bakom förslaget. Jag delar också kommitténs uppfattning att omställningsbidraget bör utgå enligt enkla och generella regler under en viss bestämd tidsrymd i direkt anslutning till dödsfallet samt att möjligheter att få denna förmån under viss längre tid bör finnas för sådana efterlevande som tar vård om minderåriga barn. I fråga om den närmare utformningen av reglerna på detta område återkommer jag i avsnitt 3.2.3.

Med utgångspunkt från de riktlinjer som jag tidigare dragit upp i anslutning till pensionskommitténs överväganden kan jag biträda kommitténs principiella ståndpunkt att det för rätten till efterlevandepension bör finnas en *övre åldersgräns* vid 65 år. Kommittén pekar på att en efterlevande som har uppnått denna ålder vid makens bortgång i regel har den fortsatta försörjningen tryggad genom ålderspension från folkpensioneringen. Det stora flertalet av dem som kommer att beröras av familjepensionsreformen får dessutom ålderspension från ATP. Kommittén erinrar också om att bestämmelserna för folkpension i form av ålderspension innebär att, om båda makarna varit pensionstagare, den efterlevande automatiskt får sin ålderspension förhöjd efter det att maken avlidit. Medan pensionen dittills beräknats såsom för gift pensionstagare omräknas den då till pension såsom för ensamstående. Möjligheterna att erhålla KBT och – om barn finns – barn tillägg till pensionen kan också förbättras efter dödsfallet.

En ordning av innebörd att efterlevandepension inte utges till den som uppbär egen ålderspension från den allmänna pensioneringen ligger också i linje med vad som förordats av socialpolitiska samordningsutredningen (SOU 1979:94), nämligen att normalt sett endast en förmån bör utges i en bestämd behovssituation. Denna uppfattning har riksdagen anslutit sig till (SfU 1982/83:14, rskr 211).

Jag föreslår alltså att efterlevandepension skall kunna utgå enbart till efterlevande som vid dödsfallet ännu inte uppnått den allmänna pensionsåldern 65 år. Denna regel bör enligt min mening gälla alla de former i vilka det kan komma i fråga att utbetala efterlevandepension.

Pensionskommittén har vid utarbetandet av sina förslag lagt stor vikt vid *insatser inom ramen för samhällets arbetsmarknadspolitiska åtgärder och på utbildningspolitikens områden*. Även *barnomsorgens* betydelse för reformen understryks av kommittén. Behovet av kraftfulla insatser på nämnda fält betonas också av åtskilliga remissinstanser såsom statskontoret, flera av länsstyrelserna, LO, SACO/SR och jämställdhetskommittén. I detta hänseende vill jag anföra följande.

Kommitténs förslag bygger på tanken att efterlevande i yrkesaktiv ålder i allmänhet har möjlighet att försörja sig genom förvärvsarbete. Flertalet av de personer som blir änkor och änklingar i denna ålder har ett fast arbete och möjlighet att fortsätta detta också efter dödsfallet. Problem kan uppkomma för det mindre antal kvinnor och män som befinner sig utanför arbetsmarkna-

den eller har en svag ställning där – t. ex. på grund av att de har arbete endast på deltid eller bara en tillfällig anställning – när maken avlider. Strävandena bör här vara att ge den efterlevande möjlighet att skaffa sig den ekonomiska självständighet som från olika synpunkter är önskvärd. För denna kategori blir därför, som kommittén framhåller, insatser på bl. a. arbetsmarknadspolitens område av betydelse så att den efterlevande kan erbjudas en reell möjlighet att få ett stadigvarande arbete som ger en tillfredsställande försörjning.

Jag vill erinra om att den fulla sysselsättningen är det viktigaste målet för regeringens ekonomiska politik. Trots de ekonomiska svårigheter som landet utsatts för är det regeringens bestämda avsikt att vidhålla en politik för full sysselsättning så att de människor – kvinnor såväl som män – som vill ha arbete också skall ha reell möjlighet därtill. För att stärka insatserna på detta fält har regeringen lagt fram omfattande arbetsmarknadspolitiska åtgärdsprogram och kommer att hålla en fortsatt hög beredskap för att motverka arbetslöshet och värna om sysselsättningen. Även på utbildningsområdet kommer regeringen att föra en politik med syfte att stödja grupper som står utan arbete och som är i behov av utbildning för att förbättra förutsättningarna för förvärvsarbete. Barnomsorgens utbyggnad är också en angelägen fråga som intar en central plats i regeringens politik.

Åtgärder på bl. a. de nu nämnda områdena kan alltså förväntas bli av stor betydelse för den mindre grupp efterlevande i yrkesverksam ålder som står utan ett stadigvarande förvärvsarbete efter makens bortgång eller behöver stärka sin ställning på arbetsmarknaden. Insatser inom ramen för samhällets arbetsmarknadspolitiska åtgärder är i flera fall av sådan karaktär att de särskilt riktar sig till personer som är nytillträdande på arbetsmarknaden eller som behöver stärka sin ställning där. Dessa åtgärder blir givetvis av vikt för den grupp efterlevande som här avses. Pensionskommittén ger i sitt betänkande en utförlig beskrivning av de instrument som står till buds när det gäller att bistå olika grupper arbetsökande och dessas betydelse för just kategorin efterlevande. Jag finner det därför inte nödvändigt att här gå närmare in på den frågan.

Jag vill emellertid framhålla att jag delar kommitténs och remissinstansernas uppfattning att åtgärder för att bereda kvinnor såväl som män arbete blir av stor betydelse vid förverkligandet av en familjepensionsreform. I likhet med kommittén anser jag att det inte bör komma i fråga att införa några särregler inom arbetsmarknads- och utbildningspolitiken för gruppen efterlevande män och kvinnor. En sådan särbehandling skulle innebära att hänsyn i första hand tas till orsakerna till svårigheterna på arbetsmarknaden i stället för till behovet att komma till rätta med dem. På dessa områden bör därför änkor och änklingar liksom hittills få tillgång till samhällets insatser på samma villkor som andra i motsvarande situation. Jag vill här tillägga att det är av väl så stor betydelse att kvinnor i allmänhet får en stark ställning på arbetsmarknaden som att särskilda insatser vidtas för de kvinnor som blivit

änkor medan de alltjämt är i yrkesaktiv ålder.

Denna uppfattning grundar jag också på att jag, som jag tidigare betonat, finner det önskvärt att det särskilda efterlevandestödet primärt syftar till att lämna ersättning för de direkta ekonomiska följderna av dödsfallet under en begränsad tid därefter. Har den efterlevande behov av bistånd från samhället på grund av förhållanden som inte kan hänföras till dödsfallet utan beror på bristande tillgång på lämpligt arbete, bör insatser sättas in på arbetsmarknads- och utbildningsområdena med utnyttjande av de generella stödformer som där står till buds. Ansvaret bör då i första hand åvila organen på dessa sektorer. Endast om den efterlevande skulle ställas utan ekonomiskt stöd med tillämpning av de generella regelsystemen där, bör det, som jag utvecklar i det följande, vara aktuellt för den allmänna pensioneringen att gripa in.

Som jag nyss nämnt kan förutsättas att endast ett tämligen ringa antal efterlevande kvinnor kommer att behöva anlita de särskilda insatser för stöd åt arbetssökande som erbjuds inom ramen för de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna m. m. Det finns därför enligt min mening inte någon grund för oro att, såsom framförs i några remissvar, efterlevande kvinnor kommer att ta i anspråk åtgärderna på dessa fält i sådan omfattning att detta blir till nackdel för andra grupper. Med hänsyn härtill finner jag det inte heller nödvändigt att i detta sammanhang förorda någon särskild förstärkning av resurserna på arbetsmarknads- och utbildningspolitikens områden. Medelsbehovet på dessa fält får prövas i sedvanlig ordning.

Även om jag sålunda anser mig kunna förutsätta att det blir ett tämligen litet antal änkor – och änklingar – som efter reformens genomförande kommer att ställas inför svårigheter när det gäller att klara den fortsatta försörjningen genom eget arbete eller som inte kan erbjudas hjälp härtill genom de reguljära arbetsmarknadsinsatserna, framstår det enligt min mening som angeläget att samhället griper in och tryggar det fortsatta uppehållet för denna mindre grupp så länge behov därav föreligger.

När det gäller formerna för att tillgodose detta behov finner jag i likhet med pensionskommittén att *förtidspension* kan antas utgöra ett lämpligt alternativ för vissa grupper efterlevande som av hälsoskäl saknar möjlighet att komma in på arbetsmarknaden. I sitt betänkande lämnar kommittén en fullig redogörelse för de principer som tillämpas vid bedömningen av rätten till förtidspension. Liksom kommittén och huvuddelen av de remissinstanser som yttrat sig härom är jag inte beredd att nu föreslå någon utvidgning av rätten till förtidspension av innebörd att villkoren härför mildras till förmån för enbart gruppen efterlevande, t. ex. på sådant sätt att kravet på medicinsk grund för arbetsförmågans nedsättning frångås för denna kategori. Det bör, som LO påpekar i sitt remissyttrande, inte komma i fråga att på detta sätt utvidga förtidspensioneringen eftersom det då skulle finnas en risk att denna pensionering tillgrips som ett alternativ till åtgärder som kan ge den efterlevande möjlighet till förvärvsarbete.

Pensionskommittén anser att det behov av ekonomiskt stöd till vuxna efterlevande med problem på arbetsmarknaden som kan finnas vid sidan av de generellt verkande åtgärderna i stället bör tillgodoses inom ramen för efterlevandepensioneringen. Med hänsyn härtill föreslår kommittén att det som komplettering till omställningsbidraget skall kunna utges en *särskild efterlevandeförmån* i form av ett s. k. försörjningsbidrag.

Förslaget i denna del tillstyrks av huvuddelen av remissinstanserna. I några remissyttranden – av bl. a. riksförsäkringsverket, riksrevisionsverket och flera försäkringskassor – framförs dock kritik under hänvisning till att förslaget inte är förenligt med strävandena mot en enhetligare socialförsäkring och att det därför inte bör komma i fråga att införa en ny försäkringsförmån av en typ som den föreslagna. Flera remissinstanser påpekar också att försörjningsbidraget kan komma att bli administrativt krävande och att det innebär att regelsystemet blir svåröverskådligt.

Enligt min mening finns det anledning att på det sätt pensionskommittén föreslår införa en särskild form av ekonomiskt stöd från efterlevandepensioneringen till vuxna efterlevande vid sidan av omställningsbidraget. De generella stödformerna på arbetsmarknads- och utbildningsområdena kan inte i alla situationer ge ett tillfredsställande skydd för efterlevande utan aktuell arbetslivsanknytning. Och som jag nyss framhållit bör inte komma i fråga att införa några särregler inom ramen för dessa stödformer till förmån för enbart kategorin efterlevande. Ansvar för att den ifrågakvarande gruppen tillförsäkras det ytterligare skydd varav behov föreligger måste därför, som kommittén anför, åvila efterlevandepensioneringen.

Jag vill därtill framhålla att införandet av en sådan särskild efterlevandeförmån som den föreslagna inte kan anses innebära något större avsteg från strävandena mot en enhetligare socialförsäkring. Det är inte fråga om en i egentlig mening ny förmån utan om en förmån som är avsedd att ersätta den nuvarande änkepensionen. Härtill kommer att den i kommitténs förslag utformats i nära anknytning till en redan befintlig pensionsförmån, nämligen efter mönster av de regler som gäller i fråga om förtidspension. Detta betyder också att jag – även om jag inser att vissa administrativa problem kan komma att uppstå – anser att några överväldigande svårigheter vid det praktiska handhavandet av förmånen inte behöver befaras, eftersom det finns möjlighet att tillämpa de erfarenheter som vunnits vid hanteringen av en annan, sedan länge etablerad förmån. I sammanhanget bör också uppmärksammas att det kan förväntas bli enbart ett relativt litet antal efterlevande för vilka det blir aktuellt att pröva rätten till den nya förmånen.

Jag delar alltså kommitténs och flertalet remissinstansers uppfattning att efterlevandepensioneringen bör inrymma en särskild förmån med syfte att utgöra ett skydd för sådana efterlevande som för längre eller kortare tid efter makens bortgång saknar möjlighet att bereda sig en tillfredsställande inkomst genom förvärvsarbete eller på annat sätt. Förutsättningar för att förmånen skall utges bör vara dels att det finns ett orsakssamband mellan

dödsfallet och den efterlevandes försörjningssvårigheter, dels att andra åtgärder inte ger till resultat att den efterlevande får en fast fot i arbetslivet och kan svara för sitt eget underhåll. Som framhålls av några remissinstanser är det angeläget att bidraget ges en sådan utformning att det verkligen styrs till dem som är i behov av stödet. Enligt min mening uppfyller kommittéförslaget detta krav. I fråga om benämningen på bidraget vill jag dock avvika från kommitténs förslag och förordar att det benämns särskilt efterlevandebidrag. I avsnitt 3.2.4 återkommer jag till den närmare utformningen av förmånen.

2.2.2 Övergångsregler

Som jag framhållit tidigare är det i stor utsträckning kvinnor i de högre åldersklasserna som står utanför förvärvslivet och har ägnat sig enbart åt arbete med hushållet och hemmet. I likhet med kommittén och i princip samtliga remissinstanser anser jag att det inte bör komma i fråga att vidta åtgärder som kan få till följd att dessa kvinnor får sina förhållanden radikalt förändrade. Som arbetsmarknadsstyrelsen anför kan den omständigheten att kvinnan under lång tid varit utanför arbetsmarknaden medföra ett hinder mot utträde i arbetslivet som det kan krävas en stark personlighet att komma över. En ordning av innebörd att alla kvinnor i nu berörd kategori skulle omfattas av ett nytt system för efterlevandestöd skulle dessutom medföra en inte oväsentligt ökad belastning för arbetsmarknadsmyndigheterna.

I enlighet med vad kommittén föreslår bör därför införas särskilda *övergångsbestämmelser* med syfte att bevara ett pensionsskydd enligt nuvarande regler för kvinnor i högre ålder. Genom att på detta sätt ha en lång övergångsperiod mellan det nu gällande och det nya regelsystemet kan man få till stånd ett successivt ikraftträdande av den reformerade efterlevandepensioneringen och en smidig övergång till denna. Därmed blir också det behov av insatser på arbetsmarknads- och utbildningspolitikens områden, som åtskilliga remissinstanser pekat på, inte på långt när så framträdande som vid ett omedelbart genomförande av reformen.

Av detta följer också att det inte kan komma i fråga att ge den nya lagstiftningen tillbakaverkande kraft i så måtto att änkepensionen skulle dras in vid ikraftträdandet för de kvinnor som då redan har rätt till sådan pension. Dessa kvinnor bör ha möjlighet att uppbära änkepension också fortsättningsvis.

Ett genomförande i oförändrat skick av de övergångsregler som kommittén lagt fram förslag till skulle emellertid medföra kostnadsökningar av icke oväsentlig storlek under de första drygt tio åren efter ikraftträdandet. Detta blir följderna av att två system för familjepensionering får tillämpas samtidigt vid sidan av varandra under lång tid efter reformens genomförande. I den svåra ekonomiska situation som Sverige nu befinner sig i är det nödvändigt att dämpa ökningen i statens utgifter och begränsa kostnadsutvecklingen

även inom socialförsäkringens område. På vissa punkter finner jag det därför erforderligt att de föreslagna övergångsreglerna justeras i syfte att begränsa kostnaderna. Det rör sig dock inte om några mer ingripande förändringar utan enbart om åtgärder inom ramen för de allmänna utgångspunkter på vilka kommittén grundat sina förslag.

Till den närmare utformningen av övergångsreglerna återkommer jag i avsnitt 3.4.

2.2.3 *Ikraftträdande m. m.*

Som framgår av det nyss sagda föreslår jag att det nya regelsystemet skall förses med långtgående övergångsbestämmelser till skydd för äldre och medelålders kvinnor. Även inom ramen för det nya systemet för stöd åt efterlevande finns skyddsregler i avsikt att garantera den ekonomiska tryggheten för efterlevande som har svårigheter att göra sig gällande på arbetsmarknaden. Dessa faktorer gör att jag när det gäller att ta ställning till frågan om *tidpunkten för det nya regelsystemets ikraftträdande* inte tvekar att föreslå att detta skall börja tillämpas så snart det kan ske med hänsyn till behovet av skäligen förberedelsestid. Jag delar här alltså den uppfattning som framförts av bl. a. socialstyrelsen, länsstyrelserna i Älvsborgs och Skaraborgs län, I.O och SACO/SR om det angelägna i att reformens ikraftträdande inte onödigtvis skjuts på framtiden. De föreslagna övergångsreglerna medför att de nya familjepensionsreglerna införs successivt och att de inte kommer att få fullt genomslag för alla grupper förrän om åtskilliga år. Som länsstyrelsen i Älvsborgs län påpekar erhåller man härigenom en garanti för att reformen kan genomföras smidigt och utan att någon grupp riskerar att komma i kläm mellan de äldre och de nya bestämmelserna.

I sammanhanget bör beaktas att förmåner i form av änkepension – och i vissa fall även änklingspension – i dag finns inte bara inom den allmänna pensioneringen utan även på *tjänstepensioneringarnas område*. Nuvarande änkepensionsregler i lagen om allmän försäkring är i princip likartade med de bestämmelser som gäller för stats- och kommunalanställda arbetstagare samt privatanställda tjänstemän. Reglerna för dessa tjänstepensionsordningar bygger inte på lagstiftning utan är resultat av överenskommelser genom kollektivavtal mellan arbetsmarknadens parter. De är emellertid samordnade på olika sätt med den allmänna pensioneringen, vars förmåner utgör grunden för tjänstepensionerna. Från dessa personalpensioneringar utges sedan i regel ett tillägg – beräknat enligt olika modeller – till pensionen från den allmänna försäkringen.

I likhet med pensionskommittén anser jag det vara önskvärt att reformarbetet på personalpensioneringarnas område följer samma banor som utvecklingen inom den allmänna pensioneringen. Jag finner det också angeläget att reformen inom den allmänna pensioneringen inte ger upphov till alltför stora

skillnader olika grupper emellan när det gäller efterlevandeskyddets omfattning.

Som jag nämnt bygger tjänstepensioneringarna på samordning enligt skilda metoder med den allmänna pensioneringen. Parterna på arbetsmarknaden torde därför under alla förhållanden bli nödsakade att se över de nu löpande avtalen och ta upp förhandlingar om en anpassning av dessas föreskrifter om familjepension till nya bestämmelser inom den allmänna pensioneringen. Att detta blir erforderligt har under remissbehandlingen bekräftats av flera av de myndigheter och organisationer som handlar tjänstepensioneringarna. Dessa remissinstanser betonar samtidigt önskvärheten av att tidpunkten för familjepensionsreformens ikraftträdande bestäms på ett sådant sätt att arbetsmarknadens parter och berörda pensionsadministrativa organ ges erforderlig tid för genomförande av den nödvändiga anpassningen.

En sådan förberedelsetid är önskvärd även för att ge försäkringskassorna och riksförsäkringsverket tillfälle att genomföra de administrativa förändringar och den utbildning som reformen föranleder. I likhet med flera remissinstanser anser jag det vidare angeläget att det före ikraftträdandet ges tid till omfattande *information* till allmänheten om innebörden av det nya systemet.

Med beaktande av anförda synpunkter anser jag *den 1 januari 1985* vara en lämplig tidpunkt för ikraftträdandet av det nya regelsystemet. Berörda myndigheter och organisationer ges då drygt ett års tid att förbereda genomförandet.

Pensionskommittén tar i sitt betänkande upp frågan om vilken inverkan de nya reglerna för familjepension kan få på de *konventionsförpliktelser* som Sverige åtagit sig genom olika multilaterala överenskommelser som ålägger ratificerande stat att garantera befolkningen en viss minimistandard på olika områden inom det sociala trygghetssystemet. Konventionsbestämmelser om efterlevandeförmåner, som har ratificerats av Sverige, finns i Europarådets sociala balk och protokoll samt i ILO-konventionen nr 128 om invaliditets-, ålders- och efterlevandeförmåner. Efter en genomgång av reglerna i dessa konventioner (SOU 1981:61 s. 413–416) kommer pensionskommittén till slutsatsen att det föreslagna nya efterlevandestödet inte torde stå i strid med de åtaganden som dessa innebär.

2.2.4 Angränsande förmåner

Pensionskommittén lägger i betänkandet fram förslag även på andra områden än den allmänna försäkringens familjepensionering. Sålunda föreslår kommittén att reglerna inom *arbetsskadeförsäkringen* om stöd till efterlevande, vilka är uppbyggda efter mönster av motsvarande bestämmelser på den allmänna pensioneringens område, reformeras enligt i huvudsak samma principer. Att det vid en omläggning av familjepensioneringen görs

en sådan anpassning av efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen godtas allmänt av remissinstanserna. Också jag finner det naturligt och ofrånkomligt att genomföra en sådan omläggning. Jag återkommer i avsnitt 4 till förslagets närmare innebörd.

Även reglerna för de särskilda folkpensionsförmånerna hustrutillägg och barntillägg har nära samband med familjepensioneringen. *Hustrutillägget* vilar på samma bakomliggande principer som änkepensioneringen och kan kritiseras på samma grunder som denna. Sedan i olika omgångar folkpensionerna förstärkts och den allmänna tilläggs pensioneringen har införts är behovet av hustrutillägg nu inte lika framträdande som vid dess tillkomst. De nuvarande reglerna för hustrutillägg medför vidare att tillägget i många fall utges även i situationer där det inte kan sägas föreligga något mer utpräglat behov därav. Med hänsyn bl. a. härtill föreslår kommittén att detta tillägg skall avvecklas successivt.

Detta förslag tillstyrks av samtliga de remissinstanser som yttrat sig däröver. Jag delar denna uppfattning och vill alltså föreslå att hustrutillägget avskaffas med en viss övergångstid. För mina överväganden härom redogör jag närmare i avsnitt 5.

När det gäller *barntillägget*, som på ett flertal punkter ansluter till barnpensioneringen, lägger kommittén fram förslag om vissa förändringar av reglerna för detta bl. a. för att nå bättre överensstämmelse med familjepensioneringens principer. Också dessa förslag vinner stöd av flertalet av de remissinstanser som berört dem.

Frågan om barntilläggets framtida utformning har emellertid beröringspunkter med annat utredningsarbete. Under innevarande år har flera utredningar redovisat förslag beträffande det ekonomiska stödet till barnfamiljerna. Jag har under våren 1983 tillsatt en särskild beredningsgrupp med uppgift att göra en samlad bearbetning av detta utredningsmaterial. I avvaktan på resultatet av detta arbete, som bl. a. innefattar frågan om åldersgränserna för barnstöd, vill jag inte föreslå några mer genomgripande förändringar i fråga om barntillägget. Jag avser därför att nu ta upp enbart de av pensionskommitténs förslag som jag finner böra snabbt genomföras eller som har direkt samband med den föreslagna familjepensionsreformen. I avsnitt 6 redovisar jag mina närmare överväganden i detta hänseende.

Slutligen redovisar pensionskommittén förslag som tar sikte på reglerna om *inverkan av undantagande från ATP på pensionstillskott till änkor*. I detta hänseende föreslår kommittén att det vid bestämmande av pensionstillskott till folkpension inte skall tas hänsyn till sådan tilläggs pension som skulle ha utgetts om den avlidne mannen inte hade omfattats av undantagande.

Detta förslag vinner allmän anslutning hos remissinstanserna. Också jag finner förslaget vara i huvudsak välgrundat och föreslår att det genomförs. Jag förordar dock vissa justeringar i förhållande till kommittéförslaget. Bl. a. anser jag att även effekterna på pensionstillskott till förtids- och ålderspension åt en änka av att den avlidne mannen underlåtit att betala egenavgift till

ATP bör avskaffas. Jag återkommer i avsnitt 7 till mina överväganden härom.

2.2.5 Sammanfattning

Den översiktliga genomgång av pensionskommitténs olika förslag som jag nu har gjort utvisar att jag i allt väsentligt ansluter mig till de principer som enligt kommitténs mening bör ligga till grund för en reformering av familjepensioneringen m. m. Även huvuddragen av kommitténs förslag på de olika områdena finner jag väl avvägda, och jag anser således att förslagen som helhet är väl ägnade att läggas till grund för lagstiftning.

Sammanfattningsvis innebär de förslag som jag här lägger fram följande. Den nuvarande familjepensioneringen inom den allmänna försäkringen reformeras och ersätts successivt av ett nytt system för stöd åt efterlevande. Inom detta läggs tyngdpunkten på barnpensionerna, som utformas på sådant sätt att de kommer att spela en central roll.

När det gäller stödet till vuxna efterlevande avvecklas på sikt den nuvarande generella änkepensioneringen. Samhällsstödet inriktas i stället primärt på att ge alla efterlevande i aktiv ålder möjlighet att stanna kvar eller komma in i förvärvslivet. Grundläggande blir härvid samhällets reguljära arbetsmarknadspolitiska åtgärder och insatser på utbildningspolitikens område.

Ekonomiskt stöd enligt det nya systemet för familjepensionering ges på lika villkor till änkor och änklingar – varmed jämställs vissa grupper icke gifta samboende – samt ges en mer behovsriktad och tidsbegränsad utformning än nuvarande änkepensionering. Från folk- och tilläggs pensioneringen kan till efterlevande i yrkesverksam ålder utges ett omställningsbidrag under en viss tid efter dödsfallet. Har den efterlevande ett minderårigt barn i sin vård, kan omställningsbidraget utgå under längre tid. Den som efter omställningstidens utgång har nedsatta möjligheter att försörja sig genom eget förvärvsarbete kan erhålla fortsatt stöd i form av ett särskilt efterlevandebidrag.

Den reformerade familjepensioneringen föreslås träda i kraft den 1 januari 1985. Enligt särskilda övergångsregler ges kvinnor som då redan uppbär änkepension fortsatt rätt härtill. Även andra kvinnor, som vid ikratträddandet är över viss ålder, omfattas också fortsättningsvis av hittillsvarande änkepensionering.

Motsvarande reform föreslås genomförd av arbetsskadeförsäkringens efterlevandeskydd.

Vidare lägger jag fram förslag om att den särskilda folkpensionsförmånen hustrutillägg skall avvecklas med en viss övergångstid. Vissa förändringar föreslås också av reglerna för rätt till barntillägg till folkpension. Slutligen föreslår jag att det vid bestämmande av pensionstillskott till ålders- eller förtidspension åt en änka fortsättningsvis inte skall tas hänsyn till om den avlidne maken hade haft undantagande från ATP eller underlåtit att betala

egenavgift till ATP. Även dessa förändringar föreslås träda i kraft den 1 januari 1985.

Jag övergår nu till att närmare utveckla mina synpunkter på de olika delarna i pensionsreformen. I specialmotiveringen redovisar jag sedan mina kommentarer till de enskilda lagbestämmelserna.

3 Efterlevandepensioneringen

3.1 Stödet till efterlevande barn

3.1.1 Inriktningen av stödet

Pensionskommittén gör i sitt betänkande en allmän bedömning av barnpensioneringens betydelse i dagens samhälle. Kommittén framhåller därvid att samhällsutvecklingen under de senaste decennierna inte har medfört att barnpensionernas roll mera påtagligt har förändrats. Visserligen har olika former av stöd som tar sikte på barns behov byggts ut och förbättrats, men föräldrarnas ekonomiska insatser är fortfarande av stor betydelse för ett barns ekonomiska trygghet. Om någon av föräldrarna skulle avlida innebär det att en försörjningsinsats för barnet faller bort.

Genom barnpensioneringen ges barnet ekonomisk ersättning för förlusten. Barnet garanteras medel till det grundläggande underhållet och får dessutom möjlighet att bibehålla ett visst mått av den standard som det hade före föräldrarnas bortgång. I många fall är barnpensionen av avgörande vikt när det gäller att upprätthålla den ekonomiska tryggheten för efterlevande barn. Enligt pensionskommitténs mening är det därför angeläget att även för framtiden lägga stor vikt vid barnpensionerna och ge dessa en sådan utformning att de så långt möjligt ger kompensation för de ekonomiska konsekvenser som uppstår för barnet till följd av dödsfallet.

Mot bakgrund av det anförda lägger kommittén tyngdpunkten i det reformerade systemet för efterlevandepensionering på de pensionsförmåner som tar sikte på minderåriga barn. Kommittén redovisar förslag till en ökad satsning på barnpensionsförmånerna innefattande såväl en generell förstärkning och utbyggnad av pensionerna som speciella insatser för barn i särskilt utsatta situationer. Sålunda föreslår kommittén att barnpensionerna fortsättningsvis inte skall reduceras med hänsyn till de efterlevandeförmåner som kan utgå till en vuxen efterlevande. Vidare föreslås en utbyggnad av förmånerna till barn som mist båda sina föräldrar samt till barn i flerbarnsfamiljer. Förslagen avser både folk- och tilläggs-pensioneringen.

Kommitténs överväganden och förslag har fått ett mycket positivt mottagande under *remissbehandlingen*. Huvuddelen av remissinstanserna instämmer uttryckligen i principen att tyngdpunkten i den reformerade efterlevandepensioneringen bör ligga på barnpensionerna. Inte i något yttrande redovisas en annan uppfattning. Också de framlagda förslagen till förstärkning av barnpensionerna bemöts positivt av remissinstanserna. Inte heller till inriktningen av dessa olika konkreta förslag ställer sig någon remissinstans helt avvisande.

Även jag kan ansluta mig till kommitténs grundläggande utgångspunkter för förslagen och vill förordna ett genomförande av de föreslagna förstärkningarna av barnpensionerna i olika avseenden. I det följande redogör jag närmare för innebörden av dessa förslag. Härvid tar jag också upp de av kommittén behandlade spörsmålen om avgränsningen av den pensionsberät-

tigade personkretsen och om övre åldersgräns för rätt till barnpension.

Liksom kommittén och praktiskt taget alla remissinstanserna har jag den uppfattningen att barnpension även framdeles bör utgå inom både folk- och tilläggs pensioneringen. Enligt motsvarande principer som för bidragsförskott resp. underhållsbidrag enligt föräldrabalken bör alltså efterlevande barn tillförsäkras en ekonomisk grundtrygghet genom folkpensioneringen. Dessutom bör de ha möjlighet att från tilläggs pensioneringen få ett standardtillskott som är relaterat till den avlidne förälderns tidigare inkomster.

Nuvarande principer för beräkningen av barnpension bör ligga fast, och de förändringar som genomförs bör utformas så att de följer pensionssystemets grundprinciper. En väsentlig utgångspunkt för nya regler på barnpensioneringens område är att de utformas så, att de tillgodoser önskemålet om ökad samordning och förenkling av det ekonomiska stödet för barn. Jag finner det angeläget att bestämmelserna för barnpension ges en likartad utformning inom folk- och tilläggs pensioneringen och föreslår därför att vissa historiskt betingade särregler avvecklas.

Som jag kommer att gå närmare in på i samband med min behandling av förslagen på de områdena finner jag det vidare väsentligt från bl. a. samordningssynpunkt att bestämmelserna om barnlivränta från arbetsskadeförsäkringen och om barntillägg till folkpension utformas efter förebild av barnpensioneringens regelsystem. Med hänsyn till det likartade syftet med barnpension från folkpensioneringen och bidragsförskott, som båda avser att tillgodose det grundläggande behovet av ekonomiskt stöd åt barn i enförälderfamiljer, är det enligt min mening också motiverat att förutsättningarna för rätten till dessa båda stödformer överensstämmer inbördes så långt detta över huvud taget är möjligt.

3.1.2 Personkretsen

Allmänt

Enligt de nu gällande reglerna i lagen om allmän försäkring (AFL) har biologiska barn till den avlidne rätt till barnpension. Med sådana barn jämställs adoptivbarn. Detta gäller beträffande barnpension från såväl folk- som tilläggs pensioneringen. Pensionsrätt föreligger oberoende av om den avlidne hade vårdnaden om barnet och likaledes oberoende av om denne sammanbodde med barnet vid tidpunkten för dödsfallet. Barnpension utgår således även efter en förälder som, t. ex. på grund av äktenskapsskillnad, separerat från den andre föräldern och skilts från vårdnaden om barnet. Detta förhållande påverkas inte av att den andre föräldern gifter om sig och barnet således får en styvförälder. Å andra sidan har barnet då inte rätt till pension efter styvföräldern om denne senare skulle avlida. På motsvarande sätt behåller barnet pensionsrätt efter sina biologiska föräldrar även om

barnet vistas hos fosterföräldrar. Någon rätt till barnpension efter fosterföräldrarna uppkommer däremot inte.

Pensionskommittén påpekar att barnpensioneringen har sin grund i familjerättens regelsystem och har till syfte att lämna ersättning för bortfallet underhåll. En naturlig utgångspunkt är därför enligt kommitténs mening att också i fråga om den barnpensionsberättigade personkretsen hålla fast vid vad som gäller beträffande den familjerättsliga underhållsskyldigheten. Kommittén erinrar om att styvbarn och fosterbarn är tillförsäkrade ekonomiskt stöd i förhållande till de biologiska föräldrarna genom underhållsbidrag eller bidragsförskott eller i form av barnpension efter dem. För fosterbarn utges dessutom i regel särskild ersättning till fosterföräldrarna för barnets försörjning. Mot bakgrund bl. a. härav avvisar kommittén tanken på att utvidga rätten till barnpension till att omfatta styvbarn eller fosterbarn. Nuvarande regler på området föreslås kvarstå oförändrade.

Denna uppfattning tillstyrks av de *remissinstanser* som yttrat sig i frågan. Inte heller jag har något att erinra häremot. För den av kommittén valda avgränsningen talar såväl principiella som rent administrativa skäl. Jag vill alltså föreslå att den barnpensionsberättigade personkretsen även fortsättningsvis bestäms så att den omfattar biologiska barn och adoptivbarn.

Barn som förts till Sverige i adoptionssyfte

Som jag nämnt tidigare likställs i olika rättsliga sammanhang adoptivbarn med biologiska barn (4 kap. 8 § föräldrabalken), och detta gäller även med avseende på rätten till barnpension. Denna likställighet uppkommer givetvis först sedan adoptionen kommit till stånd genom beslut av domstol eller genom att statens nämnd för internationella adoptionsfrågor godkänt ett i utlandet meddelat adoptionsbeslut. I de fall då ett utländskt barn förts till Sverige i adoptionssyfte kan det ofta ta lång tid innan adoptionsförfarandet kan slutföras. Under denna tid vistas barnet i regel – efter tillstånd av socialnämnd – som fosterbarn hos de tilltänkta adoptivföräldrarna.

Rättslig reglering av förhållandet mellan barnet och de presumtiva adoptivföräldrarna saknas i stort sett i dag. Detta innebär bl. a. att barnpension inte kan utgå till barnet, om någon av de blivande adoptivföräldrarna skulle avlida innan adoptionen hunnit genomföras.

Pensionskommittén framhåller att dessa barn regelmässigt har en stark anknytning till de blivande adoptivföräldrarna redan innan en i Sverige giltig adoption har kommit till stånd. Inte sällan saknar de däremot familjerättslig anknytning till någon i sitt ursprungsland, och stundom har man inte närmare kännedom om de biologiska föräldrarna. Dessa barns enda familjerelation är många gånger den de har till de blivande adoptivföräldrarna. Mot bakgrund härav föreslår kommittén att utländska barn som tas till Sverige i adoptions-syfte skall tillförsäkras rätt till ekonomiskt stöd i form av barnpension om

någon av de tilltänkta adoptivföräldrarna skulle avlida innan adoptionen genomförts.

Remissinstanserna bemöter allmänt detta förslag mycket positivt. Bland dem som välkomnar förslaget och betonar angelägenheten av att det genomförs finns statskontoret, länsstyrelsen i Älvsborgs län, många allmänna försäkringskassor, statens nämnd för internationella adoptionsfrågor och förbundet Adoptionscentrum.

Även *jag* finner förslaget välmotiverat och förordar att det genomförs med den av kommittén angivna utformningen. De barn som det här rör sig om kommer till Sverige från sina hemländer i syfte att bli adopterade av en svensk familj. De tilltänkta adoptivföräldrarna måste få medgivande av socialnämnden att ta emot barnet redan innan det lämnar sitt hemland (25 § andra stycket socialtjänstlagen, 1980:620). Detta innebär att det redan från början står klart att barnet normalt sett kommer att inom en begränsad tid adopteras av dem som tagit emot det för vård och fostran i hemmet.

Riksdagen har tidigare antagit två förslag varigenom blivande adoptivföräldrar, som i ett övergångsskede är att anse som fosterföräldrar för barnet, likställs med andra föräldrar när det gäller rätten till allmänt barnbidrag, vårdbidrag och särskild föräldrapenning (prop. 1980/81:188, SoU 44, rskr 409 samt prop. 1981/82:216, SfU 18, rskr 446).

Enligt min mening bör således motsvarande likställighet nu genomföras för rätten till barnpension från folk- och tilläggs pensioneringen. Rätten härtill bör i enlighet med kommitténs förslag tillkomma utländska barn som efter medgivande av socialnämnd har förts till Sverige i adoptionssyfte och här mottagits för vård och fostran i enskilt hem i sådant syfte. Om någon som på detta sätt tar vård om barnet skulle avlida, bör barnpension efter denne kunna utges till barnet. Detta bör gälla oberoende av om ett adoptionsbeslut har meddelats i barnets hemland eller inte.

3.1.3 Åldersgränser

Enligt de *nu gällande reglerna* i AFL utgår barnpension inom folkpensioneringen till dess barnet fyller 18 år och inom tilläggs pensioneringen tills barnet uppnår 19 års ålder. Anledningen till att det sålunda uppställts olika åldersgränser för barnpension inom folk- och tilläggs pensioneringen är främst den historiska bakgrunden. ATP-förmånerna har utformats efter mönster av tjänstepensioneringarna på avtalsområdet, vilka vanligen hade en övre åldersgräns vid 19 år. Förebilden för folkpensioneringens barnpension var 1960 års lag om barnpension, i vilken föreskrevs en övre åldersgräns vid 16 år. Denna sistnämnda åldersgräns höjdes den 1 januari 1974 till 18 år med syfte att uppnå överensstämmelse med reglerna för bidragsförskott.

En 18-årsgräns gäller numera som huvudregel även beträffande den familjerättsliga underhållsskyldigheten mot barn. Om emellertid barnet går i skolan när det fyller 18 år eller återupptar skolgången före fyllda 19 år, är

föräldrarna intill dess barnet fyller 21 år underhållsskyldiga så länge skolgången pågår. Till skolgång räknas studier i grundskolan, gymnasieskolan eller annan jämförlig grundutbildning (7 kap. 1 § andra stycket föräldrabalken).

Allmänt barnbidrag utbetalas t. o. m. det kvartal då barnet fyller 16 år. Rätten till flerbarnstillägg omfattar dock numera även studerande i åldern 16–19 år. Elever i grundskolan, som uppnått sådan ålder att de inte längre får allmänt barnbidrag, erhåller studiestöd i form av förlängt barnbidrag enligt 2 kap. studiestödslagen (1973:349, omtryckt 1981:579, ändrad senast 1983:598). För studerande i gymnasieskolan och vissa andra utbildningar utgår studiehjälp enligt 3 kap. studiestödslagen. Studiehjälp består av studiebidrag jämte tillägg, återbetalningspliktiga studiemedel och resekostnadsersättning. Studiebidraget utgår för nio månader per år. Studiehjälpen utges för studerande som är 16 år eller äldre längst t. o. m. första kalenderhalvåret det år då den studerande fyller 20 år.

Pensionskommittén har övervägt att föreslå införandet av en enhetlig åldersgräns för de två formerna av barnpension inom den allmänna försäkringen. Härvid har kommittén prövat olika alternativ, som en generell åldersgräns vid 18 eller 19 år och en lösning i enlighet med vad som gäller i fråga om underhållsskyldigheten. Kommittén stannar dock för att föreslå ett bibehållande av nuvarande övre åldersgränser för rätt till barnpension.

Denna ståndpunkt har gett upphov till blandade reaktioner under *remissbehandlingen*. Några remissinstanser ansluter sig till kommitténs uppfattning, medan ett flertal andra påtalar värdet av en för folkpensioneringen och ATP gemensam åldersgräns. Man understryker också behovet av samordning även i förhållande till andra förmåner som kan tillkomma barn. Bland dem som har erinringar mot kommitténs ställningstagande förordas från något håll en 18-årsgräns, medan andra förespråkar en enhetlig åldersgräns vid 19 år. En remissinstans anser att efterlevandeskyddet för barn bör utsträckas till 20–21 år. Socialstyrelsen och riksrevisionsverket är positiva till tanken på att införa en gemensam åldersgräns men vill sätta denna vid olika ålder beroende på om barnet studerar eller inte. Även flera andra remissinstanser, såsom ensamförälderkommittén och ett stort antal av de allmänna försäkringskassorna, understryker önskvärdheten av ökad samordning på området.

Även *jag* har den uppfattningen att det från samordningssynpunkt är av värde med enhetliga regler i nu aktuellt hänseende för folk- och tilläggspensioneringen. Angelägenheten härav har tidigare betonats av socialpolitiska samordningsutredningen, som i sitt slutbetänkande (SOU 1979:94) En allmän socialförsäkring också förordar att det för ekonomiskt stöd till barn skall gälla två åldersgränser: en högre för barn som studerar och en lägre för övriga barn. Även studiestödsutredningen (SOU 1977:31) har uttalat sig för att barnpension skall kunna utgå så länge som studiehjälpförmåner utges.

Under remissbehandlingen av pensionskommitténs betänkande har fram-

hållits att den generella 19-årsgränsen inom tilläggs pensioneringen numera framstår som föga motiverad med hänsyn till utvecklingen inom socialförsäkringen och familjerätten. Jag kan instämma i detta och vill dessutom erinra om att myndighetsåldern har sänkts till 18 år sedan ATP-reglerna tillkom. Eftersom tilläggs pensioneringens barnpension i princip kan ses som en påbyggnad på den barnpension som utges från folkpensioneringen, är det naturligt att likartade regler gäller för de båda förmånerna.

Enligt min mening måste de skäl som sålunda talar för en enhetlig reglering anses klart överväga framför de skäl som kan anföras mot att göra en ändring av vad som nu gäller. Jag förordar därför att en gemensam åldersgräns införs för de båda pensionsformerna. Denna bör dock kompletteras med en möjlighet att utge pension under längre tid till barn som därefter fortsätter med grundläggande studier. En sådan lösning framstår som följdriktig inte minst mot bakgrund av att reglerna för den familjerättsliga underhållsskyldigheten, på vilka barnpensioneringens principer bygger, sedan några år tillbaka är utformade enligt denna modell.

I fråga om barn som inte studerar är det enligt min åsikt naturligt att för båda pensionsformerna anknyta till vad som f. n. gäller inom folkpensioneringen, dvs. att låta pensionen utgå t. o. m. den månad varunder barnet fyller 18 år. Barnet blir då myndigt, och enligt huvudregeln upphör rätten till underhåll från föräldrarna vid denna tidpunkt. Det stora flertalet av de ungdomar som är under 18 år går också kvar i grund- eller gymnasieskola, medan enbart omkring en tredjedel av 18-åringarna och en tiondel av 19-åringarna inte har avslutat sin grundutbildning. Huvuddelen av de 18- och 19-åringar som inte tillhör denna kategori antingen förvärvsarbetar eller bedriver studier vid universitet eller högskola och är därmed berättigade till återbetalningspliktiga studiemedel till finansiering av studierna. De barn som sålunda lämnat grund- och gymnasieskolan bör sedan de uppnått myndighetsåldern själva kunna svara för sin försörjning. Det är här inte längre motiverat att samhället går in med ekonomiskt bistånd genom barnpensioneringen.

I de fall då barnet genomgår utbildning vid grundskola eller gymnasieskola är det däremot enligt min mening angeläget att det ges en grundläggande ekonomisk trygghet även för tiden efter fyllda 18 år. Denna kan inte helt tillgodoses genom det särskilda studiesociala stödet. Samhällets ambition är att alla ungdomar skall kunna få gymnasial utbildning. Under tiden för sådan utbildning är den studerande i regel huvudsakligen beroende av underhåll från föräldrarna. I det fall att en eller båda föräldrarna avlidit bör behovet av ekonomisk trygghet under studietiden tillgodoses genom barnpensioneringen, som syftar till att ersätta den avlidne förälderns försörjningsinsats.

För att begränsa åtagandena för barnpensioneringen så att pension inte utges också till vuxna studerande och för att få ett regelsystem som kan tillämpas administrativt utan alltför ingående utredning och kontroll, finner jag det nödvändigt att det fastställs en högsta åldersgräns även för barn som

studerar. Jag vill här erinra om att studiehjälp enligt 3 kap. studiestödslagen till studerande i gymnasial utbildning utgår längst t. o. m. första kalenderhalvåret det år under vilket den studerande fyller 20 år. Till denna åldersgräns anknyter reglerna för statskommunala bostadsbidrag om vilka barn som skall inräknas i hushållet. Motsvarande övre åldersgräns valdes när rätten till flerbarnstillägg nyligen utvidgades till att omfatta även studerande i åldern 16–19 år (prop. 1982/83:88, SoU 25, rskr 256).

Jag finner det naturligt att samma åldersgräns väljs för barnpension från folkpensioneringen och ATP. Detta betyder att ett barn som börjar grundskolan vid sju års ålder och inte förlorar något år i skolan kan uppbära barnpensionen under så lång tid att det hinner avsluta en fyraårig gymnasieutbildning. Barnet kan förlora ett år i skolan och ändå få barnpension under tid som åtgår för att slutföra en treårig gymnasieutbildning eller förlora två år och kunna fullborda två års gymnasiala studier innan rätten till barnpension upphör.

Mitt förslag innebär alltså att barnpension inom både folk- och tilläggspensioneringen skall utges upp till 18 års ålder. Om barnet är äldre men bedriver studier på grund- eller gymnasieskolenivå skall barnpensionen kunna utges så länge studierna fortgår, dock längst t. o. m. juni månad det år då barnet fyller 20 år. På samma sätt som för rätten till flerbarnstillägg bör rätten till barnpension för barn som studerar knyta an till bestämmelserna för studiehjälp enligt studiestödslagen. Barnpension bör således utges för tid då barnet bedriver studier som berättigar till förlängt barnbidrag enligt 2 kap. studiestödslagen eller studiehjälp enligt 3 kap. nämnda lag.

Barnpensionen bör även vid studier efter fyllda 18 år utbetalas månadsvis (16 kap. 4 § AFL) och alltså inte utges per läsår eller termin. I princip bör krävas att barnet går i avsedd utbildning under i vart fall någon del av månaden för att vara berättigat till barnpension för den månaden. Om emellertid barnet genomgår en längre sammanhängande utbildning, bör pensionen utges under hela tiden från utbildningens början till dess slut. Barnpensionen bör således inte dras in under ferier utan studierna bör anses fortgå även under sådan tid. Detta betyder att inte heller det inledande sommarlovet bör betraktas som studieuppehåll, om eleven direkt efter grundskolan fortsätter till gymnasieskolan eller annan i detta sammanhang likställd utbildning. Likaledes bör barnpensionen betalas ut under t. ex. sommarferier mellan två läsår i gymnasieskolan. Visserligen förvärvsarbetar många elever under sommarloven, men jag anser inte att möjligheterna för dem att bidra till sin försörjning under denna tid vanligen är så goda att de motiverar att barnpensionen då inte skulle utgå. Med tid för studier bör vidare jämställas perioder då någon som annars bedriver studier är förhindrad att delta i utbildningen på grund av sjukdom.

Jag föreslår alltså att pensionen i princip skall utgå för tolv månader per år vid fortlöpande studier.

Under vissa förutsättningar kan studiehjälp utgå för deltidstudier och

studier som omfattar kortare tid än åtta veckor. Vid studier av detta slag finns enligt min mening inte skäl att medge den studerande barnpension efter fyllda 18 år. Inte heller bör myndiga barn som uppbär återbetalningspliktiga studiemedel för gymnasiestudier oberoende av föräldraekonomin berättigas till barnpension. I sådana fall har barnet brutit sambandet med föräldrarnas ekonomiska förhållanden och har i stället en självständig ekonomi.

De av mig nu föreslagna reglerna för rätt till barnpension efter fyllda 18 år är av det slaget att försäkringskassorna f. n. inte automatiskt har tillgång till alla de uppgifter som behövs för att fatta beslut i ärendena. Bl. a. saknas centralt sammanhållna uppgifter om vilka barn som studerar vid grund- eller gymnasieskola eller någon annan av de läroanstalter som berättigar till studiestöd. Den som önskar få barnpension för tid efter uppnådda 18 års ålder måste därför göra en särskild ansökan och därvid ange bl. a. vilken utbildning det gäller och den beräknade tiden för denna. Vidare bör det åligga den som uppbär barnpension på grundval av studier att underrätta försäkringskassan om förändringar som inträffar och påverkar barnpensionsrätten, t. ex. om studierna avbrutits.

Vad jag nu föreslår väcker frågan om behovet av motsvarande ändring när det gäller den övre åldersgränsen för rätt till bidragsförskott. Detta spørsmål har emellertid behandlats av ensamförälderkommittén i det nyligen avlämnade betänkandet (SOU 1983:51) Ensamföräldrarna och deras barn. Det kommer även att prövas inom ramen för familjeekonomiska beredningsgruppens arbete. Jag avser att ta ställning i frågan sedan detta arbete avslutats.

3.1.4 Nivåerna för barnpension

Pensionskommittén lägger fram förslag till förstärkningar i olika avseenden av barnpensionerna inom folk- och tilläggs pensioneringen i syfte att förverkliga grundtanken om barnpensioneringens centrala roll inom systemet för stöd åt efterlevande. Dessa förslag vinner i princip allmänt stöd av remissinstanserna. Många betonar värdet av de föreslagna förbättringarna och anser att de nivåer som föreslås för pensionerna är väl avvägda. Denna uppfattning framförs av bl. a. försäkringsöverdomstolen, LO, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet och flertalet försäkringskassor. Härtill kan jag ansluta mig. Jag finner alltså att kommitténs förslag tillgodoser angelägna behov och är väl ägnade att läggas till grund för familjepensionsreformen.

Folkpensioneringen

Enligt nuvarande regler i AFL utgår barnpension inom folkpensioneringen på dels en grundnivå, dels en garantinivå. Oberoende av vilka förmåner i övrigt som kan tillkomma barnet eller änkan efter den avlidne, utges

barnpensionen alltid på grundnivån, som utgör 26 % av basbeloppet för år räknat (f. n. 5 122 kr.). I de fall då båda föräldrarna avlidit är enligt praxis grundnivån 52 % av basbeloppet för år räknat (f. n. 10 244 kr.). Enligt garantiregeln utgår barnpensionen dock alltid med sådant belopp att barnet, tillsammans med vad som utgår i tilläggs pension, är tillförsäkrat barnpension på en högre nivå. Denna garantinivå utgör för år räknat 62 % av basbeloppet (f. n. 12 214 kr.) om barnets båda föräldrar har avlidit, 31 % av basbeloppet (f. n. 6 107 kr.) om barnet samtidigt uppbär bidragsförskott och 41 % av basbeloppet (f. n. 8 077 kr.) i övriga fall då barnet uppbär pension efter en av föräldrarna. Avräkning görs från garantinivån, ned till lägst grundnivån, mot den tilläggs pension i form av barnpension som barnet kan ha rätt till. Från garantinivån 41 % av basbeloppet görs dessutom avräkning med hänsyn till sådan folkpension i form av änkepension som i det enskilda fallet utgår till en kvinna som är barnets mor eller som har varit gift med barnets far eller har haft barn med denne, under förutsättning att barnet och kvinnan stadigvarande sammanbor. Om flera barn är berättigade till barnpension, fördelas vid avräkningen änkepensionen lika mellan barnen.

Pensionskommittén föreslår att denna nuvarande *konstruktion med grundnivå och garantinivå* skall behållas. Kommittén framhåller att systemet med garantinivåer innebär ett värdefullt inslag för de barn som inte är berättigade till ATP eller som har rätt till endast låg sådan pension. I många fall medför garantinivån vidare en förstärkning för flerbarnsfamiljer eftersom barnpension på denna nivå utges till varje barn i en familj oberoende av hur många barn det finns i familjen. Kommittén anser det därför också befogat att hålla fast vid dagens ordning att folkpensionen alltid utges med samma belopp per barn oavsett det totala antalet pensionsberättigade barn.

Inte heller finner kommittén det motiverat med någon form av differentiering av barnpensionerna efter barnets ålder på så sätt att pensionen skulle utgå med högre belopp för äldre än för yngre barn. Kommittén konstaterar att kostnaderna för barns uppehälle o. d. visserligen ökar med stigande ålder hos barnet. Men å andra sidan tillkommer i regel kostnader för barnomsorg för yngre barn, vilket medför en viss utjämnande effekt. Vidare utges barnpension ofta under lång tid, och det finns därför skäl att hellre ta sikte på barnets genomsnittliga behov under hela denna tid än att försöka differentiera förmånens storlek med hänsyn till det vid varje tidpunkt föreliggande behovet.

Någon erinran mot kommitténs överväganden i dessa delar har – på ett undantag när – inte framkommit under remissbehandlingen. Inte någon remissinstans ifrågasätter konstruktionen med grund- och garantinivåer eller förordar en differentiering av barnpensionen efter antalet barn i familjen. Också förslaget att behålla systemet med enhetliga nivåer oberoende av barnets ålder lämnas i allmänhet utan erinran. Endast socialstyrelsen anser att det kan ifrågasättas att höja garantinivån för tonåringar men betonar

samtidigt att kostnaderna för en sådan reform måste vägas mot de fördelar som uppnås.

Även jag kan instämma i kommitténs synpunkter i här berört hänseende.

Enligt kommitténs förslag skall nuvarande *grundnivå* på 26 % av basbeloppet kvarstå oförändrad för barn som förlorat en av sina föräldrar. Detta förslag, som lämnats utan erinran av remissorganen, kan även jag tillstyrka.

Också nuvarande *garantinivå* på 41 % av basbeloppet för barn som uppbär pension efter en av sina föräldrar anser kommittén väl avvägd mot bakgrund av olika undersökningar som gjorts om genomsnittliga kostnader för barns grundläggande underhåll. Denna ståndpunkt har inte mött några invändningar under remissbehandlingen. Inte heller jag har något att erinra häremot. Liksom enligt hittillsvarande regler bör göras en avräkning krona för krona från *garantinivån* till *grundnivån* mot den tilläggspension i form av barnpension som utgår till barnet.

Som jag tidigare nämnt utges barnpension till *barn som är föräldralösa* med en *grundnivå* på 52 % av basbeloppet sammanlagt efter båda föräldrarna. *Garantinivån* för dessa barn utgör 31 % av basbeloppet efter envar av föräldrarna, dvs. totalt 62 % av basbeloppet. Också *barn som samtidigt erhåller bidragsförskott* i förhållande till den förälder som inte avlidit får barnpension på *garantinivån* 31 % av basbeloppet. I detta fall utgör bidragsförskottet likaså 31 % av basbeloppet.

Kommittén föreslår att *grundnivån* för föräldralösa barn liksom hittills skall sättas till 52 % av basbeloppet för år räknat. Eftersom numera i stor utsträckning båda föräldrarna bidrar till att tillgodose barnets ekonomiska trygghet så länge de är i livet, framstår det enligt kommitténs mening som motiverat att även *garantinivån* är dubbelt så hög för barn som förlorat båda sina föräldrar som för den som förlorat ena föräldern. Med hänsyn bl. a. härtill föreslår kommittén att *garantinivån* höjs från nuvarande 31 % av basbeloppet efter envar av föräldrarna till 41 % av basbeloppet eller till sammanlagt 82 % av basbeloppet (f. n. 16 154 kr.). På samma grunder föreslår kommittén att motsvarande höjning till 41 % av basbeloppet skall göras av barnpensionens *garantinivå* i fall där det samtidigt med barnpensionen utges bidragsförskott för barnet.

För att upprätthålla sambandet mellan barnpension och bidragsförskott föreslår kommittén vidare att också *bidragsförskottet* skall höjas från 31 till 41 % av basbeloppet i de fall då det utges parallellt med folkpension i form av barnpension eller då det utges i förhållande till barnets båda föräldrar.

Sammanfattningsvis innebär förslagen att såväl barnpension från folkpensioneringen som bidragsförskott i alla situationer då förmånerna utges i förhållande till båda föräldrarna skall ha en nivå motsvarande 41 % av basbeloppet årligen i förhållande till var och en av dem. Härigenom garanteras barnet ett ekonomiskt stöd som sammanlagt motsvarar 82 % av basbeloppet.

Även de nu redovisade förslagen godtas allmänt av remissinstanserna.

Uttryckligt positiva är bl. a. ensamförälderkommittén och LO. För min del kan jag instämma med dessa remissorgan och förordar alltså att kommitténs förslag i dessa avseenden genomförs. Jag anser det vara en väsentlig princip att efterlevande barn garanteras samma ekonomiska stöd efter en förälder oberoende av om en av eller båda föräldrarna har avlidit och oavsett om bidragsförskott utges i förhållande till en förälder eller båda eller om sådant förskott utges samtidigt med barnpension.

Som jag redovisat i det föregående godtar jag kommitténs förslag att det även framdeles skall göras en *avräkning från garantinivån till grundnivån* mot barnpension från ATP. Nuvarande avräkning mot änkepension från folkpensioneringen som utges till kvinna som sammanbor med barnet skall däremot avskaffas enligt kommittéförslaget. Detta följer av grundtanken bakom reformen att tyngdpunkten inom familjepensioneringen skall ligga på pensionsförmånerna till efterlevande barn. Jag delar också härvidlag kommitténs uppfattning, som vunnit bifall vid remissbehandlingen. Någon avräkning från barnpensionens garantinivå bör alltså inte göras mot omställningsbidrag eller särskilt efterlevandebidrag.

Kommittén behandlar även nuvarande regler för *beskattningsav barnpension* och finner därvid att dessa bör kvarstå oförändrade och att barnpension alltså också framdeles bör utgöra skattepliktig inkomst för barnet. Jag har inte något att erinra häremot. Jag har i denna fråga samrätt med chefen för finansdepartementet.

Sammanfattningsvis innebär mina förslag att barnpension liksom f. n. skall utges på en grundnivå motsvarande 26 % av basbeloppet för år räknat. Har barnets båda föräldrar avlidit, utgör den sammanlagda grundnivån 52 % av basbeloppet. Folkpensionen skall dock alltid utges med sådant årsbelopp att pensionen i förening med den barnpension från ATP som barnet kan ha rätt till utgör 41 % av basbeloppet. Om barnet har mist båda sina föräldrar, skall denna garantinivå avse barnpensionen efter envar av dem. I konsekvens härmed skall bidragsförskottet alltid utgöra 41 % av basbeloppet för år räknat, oavsett om det samtidigt utges barnpension och oavsett om bidragsförskott utges i förhållande till också den andre föräldern.

Tilläggs pensioneringen

Enligt de för ATP gällande reglerna utges barnpension om den avlidne föräldern vid sin död var berättigad till tilläggs pension i form av förtidspension eller ålderspension eller skulle ha varit berättigad till förtidspension om hans arbetsförmåga vid tiden för dödsfallet varit så nedsatt som krävs för rätt till sådan pension. Barnpensionen beräknas med utgångspunkt i den avlidnes egen ålders- eller förtidspension. Om den avlidne inte uppbar ålders- eller förtidspension vid tidpunkten för frånfallet, beräknas barnpensionen med utgångspunkt i den förtidspension som han skulle ha fått om rätt till hel sådan pension hade inträtt vid tidpunkten för dödsfallet. Storleken av barnpensio-

nen beror f. n. dels på om pensionsberättigad änka finns, dels på barnens antal. Efterlämnar en man änka och ett pensionsberättigat barn, blir barnets pension 15 % av faderns egenpension. Är ett barn ensamt pensionsberättigat, blir barnets pension 40 % av den avlidnes egenpension. Finns fler barn, ökas de nu angivna procenttalen med 10 för varje barn utöver det första och det sammanlagda barnpensionsbeloppet fördelas lika mellan barnen (14 kap. 5 § AFL).

Pensionskommittén anser att nuvarande *kompensationsgrad inom ATP* för ett ensamt pensionsberättigat barn – 40 % av egenpensionen, vilket i princip motsvarar 24 % av den avlidnes tidigare pensionsgrundande inkomst – är tillfredsställande avvägd och väl svarar mot det behov av standardtillskott som rimligen bör komma barnet till del. Kommittén framhåller att redan dagens regler i dessa fall innebär att barnpensioneringen fyller den centrala roll som den bör ha inom den reformerade familjepensioneringen. Den standardtrygghet som garanteras med nämnda kompensationsgrad bör emellertid enligt kommittén fortsättningsvis tillkomma barn även i fall då det samtidigt utges familjepension från ATP till en vuxen efterlevande. Kommittén föreslår därför att barnpensionen från tilläggs pensioneringen till ett pensionsberättigat barn alltid skall utgöra 40 % av den avlidnes egenpension. Om pension samtidigt utges till en vuxen efterlevande från ATP, bör den vuxnes pension reduceras i stället för barnpensionen.

Enligt pensionskommitténs uppfattning är det f. n. en alltför stor skillnad i pensionsnivå mellan efterlevande barn i ettbarnsfamiljer och barn i familjer med flera barn. Kommittén finner det önskvärt att förstärka det ekonomiska stödet för barn i flerbarnsfamiljer och föreslår därför att tillägget till den sammanlagda barnpensionen för varje barn utöver det första höjs från nuvarande 10 till 20 % av den avlidnes egenpension. Liksom f. n. bör det sammanlagda beloppet för barnpension i dessa fall delas lika mellan barnen.

Dessa kommitténs förslag bemöts i allmänhet positivt av remissinstanserna. Förslaget att höja tilläggs pensionen i de fall då den avlidne efterlämnar fler än ett barn anses välgrundat och innebära en välbehövlig förstärkning av stödet för barn i flerbarnsfamiljer. Även förslaget att låta barnpensionen utgå opåverkad av vuxen efterlevandes pension tillstyrks av dem som yttrar sig däröver.

För egen del anser jag liksom kommittén att barnpensionerna inom ATP även i framtiden bör beräknas på grundval av den egenpension som den avlidne uppbar eller hade intjänat rätt till vid sin bortgång. En sådan ordning är naturlig mot bakgrund av att syftet med tilläggs pensionen skall vara att tillförsäkra barnet en del av den standard som det hade under föräldrarnas livstid. En barnpension från ATP som utgår med 40 % av den avlidne föräldrarnas egenpension innebär redan vid tämligen låg genomsnittlig ATP-poäng för föräldern ett betydande standardtillskott för barnet. I regel garanteras barnet genom tilläggs pensionen en god ekonomisk ställning. Jag kan därför ansluta mig till kommittéförslaget att tilläggs pension för ett

ensamt pensionsberättigat barn även framdeles bör utges med en kompensationsgrad motsvarande 40 % av den avlidnes egenpension.

Jag kan också tillstyrka förslaget att barnets tilläggspension framdeles – i likhet med vad jag föreslår gälla inom folkpensioneringen – inte skall minskas på grund av att en vuxen också uppbär familjepension efter den avlidne. Som jag senare utvecklar bör reduktionen i stället göras på den vuxnes pension. För det första barnet bör tilläggspensionen således alltid utgöra 40 % av den avlidnes egenpension.

Eftersom syftet med tilläggspensionen i princip är att låta barnet bibehålla ett visst mått av den standard som det hade medan föräldern ännu var i livet, framstår det som följdriktigt att pensionen för varje barn utgår med lägre kompensationsgrad ju fler barn som uppbär barnpension efter föräldern. Finns flera barn i familjen var självfallet den andel av föräldrarnas inkomster som kom vart och ett av barnen till godo under dennes livstid lägre än den skulle ha blivit om barnen hade varit färre.

Emellertid medför de hittillsvarande reglerna att barnpensionen för varje barn sjunker väl kraftigt för barn i flerbarnsfamiljer och att vart och ett av dessa inte alltid får ett skäligt standardtillskott genom tilläggspensionen. Jag delar alltså kommitténs uppfattning att pensionsnivån för barn i familjer med fler än ett barn bör höjas. Enligt min mening innefattar kommitténs förslag en lämplig avvägning, och jag vill därför tillstyrka en höjning av tillägget för varje barn utöver det första från 10 till 20 % av den avlidnes egenpension. Liksom f. n. bör den sammanlagda pensionen fördelas lika mellan barnen.

Den sålunda föreslagna höjningen av tilläggspensionsnivån för barn i flerbarnsfamiljer aktualiserar frågan om införandet av en särskild *begränsningsregel* för hur hög familjepension som sammanlagt skall kunna utgå efter en avliden försäkrad. Tanken härpå avvisas av pensionskommittén (betänkandet s. 278–279). Under remissbehandlingen har emellertid från något håll efterlysts en regel med denna innebörd.

Med nuvarande kompensationsgrader för barnpension inom ATP måste behovet av en särskild begränsningsregel anses vara mindre framträdande. Till följd av de förbättringar av barnpensionerna inom ATP som jag nu föreslår kan det dock i ett större antal fall än f. n. inträffa att den sammanlagda familjepensionen från ATP skulle överstiga den avlidnes egenpension. Utges familjepension enbart i form av barnpension skulle detta bli fallet om det finns fem eller flera pensionsberättigade barn. Och är även en vuxen efterlevande berättigad till familjepension, skulle den sammanlagda pensionen överstiga egenpensionen när barnpension utges till fyra eller flera barn.

Även om fallen således även i fortsättningen torde bli ganska sällsynta anser jag att bl. a. principiella skäl talar för att en begränsningsregel införs. ATP är en försäkring enligt vilken pensionernas storlek relateras till tidigare pensionsgrundande inkomster. Det framstår då som naturligt att den sammanlagda familjepension som kan utgå efter en avliden begränsas till att

motsvara högst den egenpension som den avlidne uppbar eller skulle ha kunnat uppbära. Om den avlidne t. ex. var förtidspensionär med hel förtidspension, finns det enligt min mening inga skäl varför familjen skulle kunna erhålla en sammanlagt högre pension från ATP efter dödsfallet än vad som utgick medan den försäkrade alltjämt levde, alltså samtidigt som kostnaden för dennes uppehälle m. m. bortföll.

I sammanhanget vill jag erinra om att en sådan maximeringsregel f. n. finns inom arbetsskadeförsäkringen. Jag vill också hänvisa till att det enligt lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag numera utges flerbarnstillägg till familjer med tre eller flera barn och att den ekonomiska situationen för dessa familjer därigenom förbättrats.

Jag föreslår alltså att det införs en särskild begränsningsregel av den innebörden att det efter en avliden inte skall kunna utges tilläggspension i form av familjepension med högre sammanlagt belopp än vad som motsvarar den avlidnes egenpension. Regeln bör avse summan av barnpensioner och efterlevandepension till en vuxen efterlevande i form av omställningsbidrag eller särskilt efterlevandebidrag. Tekniskt bör bestämmelsen utformas på det sättet att, om de sammanlagda familjepensionerna efter en avliden försäkrad – beräknade enligt vanliga regler – uppgår till belopp som överstiger egenpensionen, familjepensionerna skall minskas proportionellt så att de tillsammans motsvarar egenpensionen.

Den nedsättning som sålunda kan komma att ske med tillämpning av den föreslagna maximeringsregeln bör givetvis inte vara definitiv. Om någon av pensionerna upphör bör övriga pensioner räknas upp så att de tillsammans motsvarar högst egenpensionen.

Enligt de nu gällande reglerna kan flera familjepensioner från ATP inte utgå samtidigt till samma person (14 kap. 7 § AFL.). Detta betyder bl. a. att *föräldralösa barn* inte kan uppbära barnpension efter både sin far och mor. Barnet erhåller i sådant fall enbart den största av pensionerna.

Pensionskommittén menar att denna regel möjligen kan ha varit motive-rad vid den tidpunkt då ATP-systemet tillkom. Sedan dess har emellertid den ökade förvärvsfrekvensen bland kvinnor gjort det allt vanligare att båda föräldrarna bidrar till familjens gemensamma standard genom arbete utanför hemmet och att båda svarar för tillgodoseendet av ett barns underhåll. Så länge båda föräldrarna lever har barnet rätt till underhåll på samma villkor från envar av dem. Det är enligt kommitténs uppfattning naturligt att detta återspeglas inom barnpensioneringen. Barn som förlorat båda sina föräldrar bör därför framdeles kunna få barnpension från ATP efter dem båda. Enligt kommitténs förslag skall tilläggspension i dessa fall utgå efter var och en av föräldrarna på samma nivå som gäller för barn som uppbär pension efter en förälder.

Förslaget mottas positivt av remissinstanserna. Också jag finner förslaget angeläget och förordar att det läggs till grund för lagstiftning.

Sammanfattningsvis innebär mina förslag att barnpension skall motsvara

40 % av den avlidnes egenpension om ett barn är ensamt pensionsberättigat. Detta skall gälla även om det finns en pensionsberättigad vuxen efterlevande. Efterlämnar den avlidne flera barn, ökas procenttalet 40 med 20 för varje barn utöver det första, och det sammanlagda pensionsbeloppet fördelas lika mellan barnen. Efter en avliden kan dock aldrig utges familjepension med högre sammanlagt belopp än vad som motsvarar egenpensionen. Har barnet förlorat båda sina föräldrar skall barnpension utges efter var och en av föräldrarna med samma kompensationsgrad som då en av föräldrarna avlidit.

3.2 Stödet till vuxna efterlevande

3.2.1 Inriktningen av stödet

Till vuxna efterlevande bör särskilt stöd från den allmänna pensioneringen utgå endast i situationer då det generellt sett kan antas föreligga behov därav. Som jag anfört i avsnitt 2.2 bör syftet med detta stöd vara att kompensera direkta och omedelbara effekter av dödsfallet. Stödet bör utges till efterlevande i yrkesverksam ålder från både folk- och tilläggs pensioneringen. Denna efterlevandepension skall kunna utges i två olika former, nämligen dels som ett omställningsbidrag för en begränsad tid i anslutning till tidpunkten för dödsfallet, dels som ett särskilt efterlevandebidrag till sådana efterlevande som av speciella skäl inte lyckas bereda sig en tillfredsställande försörjning genom förvärsarbete omgående eller efter arbetsmarknads- och utbildningspolitiska insatser. Även förtidspensioneringen blir av betydelse i sammanhanget.

I det följande redovisar jag mina överväganden om den närmare utformningen av omställningsbidraget och det särskilda efterlevandebidraget samt om de regler i övrigt som bör gälla för förmånerna. Kvinnor som vid ikraftträdandet är äldre eller i medelåldern skall emellertid enligt övergångsbestämmelserna även fortsättningsvis vara skyddade enligt hittillsvarande regler för änkepension. Också yngre kvinnor som vid ikraftträdandet redan har rätt till denna förmån skall kunna fortsätta att uppbära änkepension. Till den närmare innebörden av dessa övergångsbestämmelser återkommer jag i avsnitt 3.4.

3.2.2 Personkretsen

Allmänna synpunkter

En central fråga som uppkommer när det gäller att ta ställning till utformningen av reglerna för den reformerade familjepensioneringen är vilka grupper som denna pensionering bör omfatta och hur denna personkrets avgränsas lagtekniskt. Härvid måste avgöras vilka samlevnadsformer som skall kunna grunda rätt för en vuxen efterlevande att erhålla omställningsbidrag eller särskilt efterlevandebidrag efter ett dödsfall. Vad spörsmå-

let gäller är alltså att bestämma vilken relation som före dödsfallet skall ha förelegat för att den efterlevande skall kunna ges rätt till förmåner från familjepensioneringen efter den avlidne.

Enligt *nuvarande regler* för änkepension föreligger i detta hänseende en skillnad mellan folk- och tilläggs pensioneringen. Inom båda pensionssystemen utges änkepension till efterlevande maka utan krav på att makarna sammanbodde vid tidpunkten för dödsfallet. Inom folkpensioneringen likställs dessutom vissa kategorier ogifta samboende med gifta i fråga om rätten till änkepension. Sålunda skall enligt 8 kap. 2 § AFL en ogift eller fränksild kvinna eller änka, som stadigvarande sammanbodde med en ogift eller fränksild man eller änklings vid dennes död och som varit gift med eller har eller har haft barn med honom, likställas med änka i vad avser rätten till folkpension i form av änkepension. Någon motsvarighet till denna regel finns inte inom tilläggs pensioneringen.

Även ålders- och förtidspension från folkpensioneringen påverkas av civilstånd och samlevnadsförhållanden så till vida att pensionen utges med lägre belopp till en gift försäkrad, vars make också uppbär folkpension, än till en ensam pensionstagare. Härvid likställs med gift pensionstagare en pensionsberättigad, som stadigvarande sammanbor med någon (gift eller icke gift) med vilken han har varit gift eller har eller har haft barn (10 kap. 1 § AFL). Motsvarande gäller beträffande rätten till hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension.

Dessa regler inom folkpensioneringen fick sin nuvarande utformning år 1960. I den dessförinnan gällande lagstiftningen (1946 års lag om folkpensionering) fanns en bestämmelse av innebörd att, när särskilda skäl föranledde därtill, en ogift pensionsberättigad som sedan avsevärd tid sammanlevde med annan under äktenskapsliknande förhållanden kunde anses såsom gift med denne. Skälen till 1960 års ändring var huvudsakligen en önskan att anknyta pensionsrätten till lätt konstaterbara fakta och därigenom undgå en betydande administrativ belastning samtidigt som den personkrets som kunde anses vara i behov av änkepension avgränsades på ett lämpligt sätt. Föreskriften i 1946 års lag hade dessutom stundom gett upphov till mycket stark irritation och olust både hos pensionsberättigade, som blev utfrågade om sina mest intima förhållanden, och hos dem som hade att i tjänsten utreda dessa förhållanden.

Samma samboendebegrepp som inom folkpensioneringen gäller också på andra områden, t. ex. inom skattelagstiftningen, i studiestödslagen samt för föräldraförsäkringen och sjukförsäkringen.

På vissa håll i lagstiftningen finns emellertid ett vidare samboendebegrepp av innebörd att med gifta likställs de som lever samman under äktenskapsliknande förhållanden. Sådana regler förekommer bl. a. inom arbetsskadeförsäkringen (som dessutom kräver att sammanlevnaden bestått avsevärd tid) och beträffande rätten till statliga och statskommunala bostadsbidrag.

Pensionskommittén redovisar i sitt betänkande utförliga överväganden i

fråga om hur den familjepensionsberättigade personkretsen lämpligen bör avgränsas. Särskild uppmärksamhet ägnar kommittén spörsmålet om behovet och utformningen av en regel som likställer ogifta samboende med gifta när det gäller rätten till efterlevandepension.

Inledningsvis anger kommittén några grundläggande utgångspunkter för övervägandena. För att efterlevandepension skall utges bör enligt kommittén krävas att det rört sig om en samsamlevnad med familjefunktioner mellan den efterlevande och den sedermera avlidne, och det bör dessutom fordras att parterna i och för sig skulle ha kunnat ingå äktenskap med varandra. Vidare bör pension utgå endast i fall då parterna stadigvarande sammanbodde med varandra vid tidpunkten för dödsfallet. Ytterligare bör krävas att det förelegat en hushållsgemenskap mellan parterna och att samsamlevnaden dem emellan haft viss stadga och varaktighet.

Mot bakgrund av de uppställda principerna finner kommittén det motiverat att hålla fast vid äktenskapet som utgångspunkt för avgränsningen av den personkrets som skall omfattas av efterlevandeskyddet. Kommittén framhåller att, även om äktenskapets betydelse för familjebildningen har minskat något under de senaste åren, det alldeles övervägande antalet personer som sammanlever fortfarande är gifta. I all synnerhet gäller detta i de åldersgrupper som primärt berörs av efterlevandepensioneringen. Flertalet samsamlevnadsförhållanden börjar visserligen i den formen att parterna sammanbor utan äktenskap, men de leder efter kortare eller längre tid till att parterna ingår äktenskap såvida de inte separerar.

Emellertid kan man enligt kommitténs bedömning inte stanna vid äktenskapet som avgränsning av den pensionsberättigade personkretsen. Det är i dag en realitet att ett betydande antal personer sammanbor utan att vara gifta. Enligt gjorda bedömningar tillhör ungefär 15 % av alla samboende par denna kategori. Enligt kommitténs mening bör en grundläggande princip för efterlevandepensioneringen vara att denna så långt det är praktiskt möjligt och socialt motiverat uppvisar neutralitet mellan olika former av samsamlevnad.

En sådan likställighet mellan gifta och vissa grupper ogifta samboende bör inom den reformerade familjepensioneringen gälla för såväl folk- som tilläggs-pensioneringen. Kommittén anser det vara en väsentlig princip att reglerna för de båda pensionssystemen är lika även beträffande personkretsen. Enhetligheten bör genomföras på så sätt att man för tilläggs-pensioneringen vidgar grunden för efterlevandeförmåner så att ogifta samboende i vissa fall likställs med gifta.

Kommitténs synpunkter i nu berörda avseenden godtas – på ett undantag när – av *remissinstanserna*. Från flera håll understryks särskilt värdet av enhetliga regler för folk- och tilläggs-pensioneringen. Endast riksförbundet för sexuellt likaberättigande (RFSL) har invändningar såtillvida att förbundet är kritiskt mot kommitténs ställningstagande att de nya reglerna för familjepension inte skall omfatta homosexuella samboende.

För *min del* har jag inte något att erinra mot kommitténs överväganden i de hänseenden som här redovisats. Som framgår av vad jag anfört redan i avsnitt 2.2.1 kan jag ansluta mig till de av kommittén uppställda utgångspunkterna för avgränsningen av den pensionsberättigade personkretsen.

Liksom kommittén anser jag att rätten till efterlevandestöd inte kan grundas uteslutande på upplösningen av ett äktenskap. Även om avgränsningen av den pensionsberättigade personkretsen allttjämt bör ske med äktenskapet som utgångspunkt, finner jag på de av kommittén angivna skälen det angeläget att även vissa kategorier ogifta samboende ges möjlighet att efter den andra partens bortgång erhålla ekonomiskt stöd genom efterlevandepensionering.

Mot bakgrund av det sagda förordar jag att den nuvarande anknytningen inom ATP till äktenskapet vidgas så att rätt till tilläggspension i form av omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag medges även vissa grupper icke gifta samboende.

Innan jag går in på frågan om reglernas närmare utformning vill jag allmänt beröra spörsmålet om möjligheterna och lämpligheten av att på olika områden av lagstiftningen ha helt överensstämmande regler om i vilka fall samboende icke gifta skall likställas med gifta.

Genom de förslag jag nu lägger fram uppnås betydande samordningsvinster. Enhetliga regler kommer att gälla för familjetillhörighet inom socialförsäkringen när det gäller stödet åt efterlevande. Detta ligger i linje med riksdagens (SfU 1982/83:14, rskr 211) uttalande om behovet och angelägenheten av att reglerna för familjetillhörighet görs gemensamma på så många områden som möjligt inom det socialpolitiska bidragssystemet. Enligt riksdagen är detta en av de frågor som bör prioriteras vid det fortsatta arbetet med en samordnad socialförsäkring.

Samtidigt har riksdagen allmänt sett framhållit att samordningssträvandena måste underordnas de grundläggande syftena med den del av socialpolitiken som det är fråga om. Detta måste beaktas när det gäller efterlevandeskyddet. Det är inte självklart att samma regler skall gälla inom efterlevandepensioneringen som för t. ex. inkomstprövade förmåner som bostadsbidrag. Pension utgår ofta under lång tid, och det finns då skäl att ställa strängare krav på samhörigheten än när det gäller personer som bor tillsammans och ansöker om bostadsbidrag. Det ligger i sakens natur att samboendebegreppet inom efterlevandepensioneringen måste bygga på förhållandena fram till dödsfallet. Dessa förhållanden blir avgörande för rätten till pension och alltså många gånger av stor ekonomisk betydelse. Rätten till bostadsbidrag däremot beror naturligen av ett löpande samboendeförhållande och omprövas vid förändringar. Det kan således från olika utgångspunkter vara motiverat att ställa stora krav på det samboendebegrepp som skall gälla inom efterlevandepensioneringen.

Det är emellertid viktigt att ett enhetligt samboendebegrepp tillämpas inom bidragsformer som har nära samband, t. ex. för olika inkomstprövade

stöd resp. för olika efterlevandeförmåner. Jag lägger nu fram förslag om att samma likställighetsregel skall gälla för familjepension inom både folk- och tilläggspensioneringen. I det följande kommer jag att föreslå att motsvarande regel görs tillämplig också på rätten till efterlevandelivräntor från arbetsskadeförsäkringen. I princip samma samboendebegrepp som för efterlevandepensioneringen bör dessutom gälla vid tillämpningen av andra regler inom den allmänna pensioneringen som tillägger familjetillhörigheten betydelse. Bl. a. finner jag det naturligt att det samboendebegrepp som tillämpas för rätten till familjepension är detsamma som det som väljs när det gäller att avgöra under vilka omständigheter rätten till utgående familjepension skall bortfalla. Vidare bör efterlevandepensioneringens samboendebegrepp i princip överensstämma med det som gäller vid tillämpningen av bestämmelserna om beräkning av ålders- och förtidspension från folkpensioneringen.

I detta sammanhang vill jag slutligen ta upp ett annat spørsmål som behandlats av pensionskommittén och som även berörts i några av remissyttrandena. Det avser i vilken utsträckning det finns anledning att låta familjerättens regler vara vägledande när det gäller att utforma samboendebegreppet inom familjepensioneringen. Under remissbehandlingen av kommittébetänkandet – och även i andra sammanhang – har framhållits att det är önskvärt att familjelagstiftningen utgör utgångspunkt för regleringen av de ogifta samboendes ställning inom efterlevandepensioneringen och att slutlig ställning inte bör tas förrän pågående reformarbete på familjerättens område har avslutats. Härvid har hänvisats till de förslag som familjelagssakkunniga lagt fram i betänkandet (SOU 1981:85) Äktenskapsbalk och som f. n. bereds inom justitiedepartementet.

Jag vill i denna fråga peka på att familjelagstiftningen f. n. i huvudsak reglerar endast den form av samlevnad mellan en man och en kvinna som tagit sig uttryck i äktenskap. Samlevnad under andra betingelser saknar där i princip rättsliga konsekvenser. Det är först när de ingår äktenskap som ekonomiska rättigheter och förpliktelser uppkommer mellan parterna. Endast i fall då parterna är gifta med varandra inträder t. ex. inbördes underhållsskyldighet och arvsrätt dem emellan.

Någon större förändring härvidlag skulle inte bli följden efter ett genomförande av familjelagssakkunnigas nyss nämnda förslag. Detta upptar visserligen en del bestämmelser om personer som, utan att vara makar, har gemensamt hem och hushåll och samlever under äktenskapsliknande förhållanden. De föreslagna bestämmelserna syftar emellertid inte till annat än att i begränsad omfattning lösa praktiska problem vid upplösningen av samlevnaden och tar närmast sikte på delningen av bostad och bohag som parterna har förvärvat för gemensamt begagnande. Däremot tas i betänkandet inte upp några förslag om t. ex. giftorättsgemenskap mellan de samboende eller om underhållsskyldighet eller arvsrätt dem emellan. Detta ligger helt i linje med den principiella ståndpunkt som intogs i samband med 1973 års familjerätts-

reform (prop. 1973:32. LU 20. rskr 256). Då fastslogs att det inom familjerätten inte kunde komma i fråga att generellt ge regler för samboende ogifta av samma innehåll som för gifta. Härvid framhölls också att det däremot på områden utanför familjerätten, t. ex. i fråga om sociala förmåner, borde eftersträvas att bestämmelserna fick ett sådant innehåll att de inte påverkade parternas val av samlevnadsform.

Denna kortfattade översikt torde ge vid handen att alltför stor betydelse inte kan tillmätas en jämförelse med hur frågan om ogifta samboendes ställning löses inom familjerätten och att endast ringa vägledning kan hämtas från lagstiftningen på det området.

Med det sålunda anförda övergår jag till att behandla spørsmålet om likställighetsregelns närmare utformning.

Familjepensioneringens likställighetsregel

Pensionskommittén betonar inledningsvis att det inte kan komma i fråga att föra in alla fall av samlevnad utan äktenskap mellan en man och en kvinna under likställighetsregelns tillämpningsområde. Det bör krävas att sammanlevnaden generellt sett varit mera fast och varaktig. Önskvärt är också att regeln tar sikte på sådana situationer där behov typiskt sett föreligger av ekonomiskt stöd och att rätten därtill inte görs vidare än vad som framstår såsom socialt motiverat. Enligt kommitténs mening är det nödvändigt att likställigheten begränsas till att omfatta lätt konstaterbara och klart definierade situationer.

En lösning som i mycket tillgodoser de önskemål som kan uppställas för likställighetsregelns utformning är enligt kommittén det samboendebegrepp som f. n. finns inom folkpensioneringen och bl. a. avser rätten till änkepension. Genom dess anknytning till förekomsten av gemensamt barn eller tidigare äktenskap har regeln dessutom den fördelen att den täcker flertalet av de fall där överensstämmelsen med ett äktenskap är störst och där det finns anledning för samhället att gripa in med särskilt stöd åt en efterlevande. Kommittén framhåller att man med ett samboendebegrepp av sådant innehåll inte behöver befara att stora grupper icke gifta samboende i en skyddsvärd situation kan komma att falla utanför efterlevandepensioneringens tillämpningsområde. Enligt kommitténs mening är det dock motiverat att likställighetsregeln tar sikte även på ogifta samboende som väntade gemensamt barn vid dödsfallet.

Kommittén föreslår således att, inom såväl folk- som tilläggpensioneringen, förmåner skall utgå till efterlevande make. En förutsättning skall vara att makarna sammanbodde vid tidpunkten för dödsfallet. Med makar skall inom båda pensionssystemen likställas man och kvinna som vid den enes bortgång stadigvarande sammanbodde med varandra och som tidigare varit gifta med varandra eller har eller har haft eller väntade gemensamt barn.

Huvuddelen av *remissinstanserna* tillstyrker att den pensionsberättigade

personkretsen bestäms i enlighet med kommittéförslaget. Härvid betonar Landstingsförbundet och Svenska kommunförbundet – mot bakgrund av erfarenheterna från tjänstegrupplivförsäkringarnas område av tillämpningen av begreppet äktenskapsliknande förhållanden – behovet av fasta kriterier för prövningen av frågan om sammanboende föreligger. Även flera försäkringskassor understryker önskvärdheten härav. Kassorna förklarar också att nuvarande likställighetsregler inom folkpensioneringen fungerar tillfredsställande och uppger att ett vidare samboendebegrepp skulle kunna medföra betydande utrednings- och tillämpningssvårigheter. Enligt flera försäkringskassor får reglerna för efterlevandeskyddet inte bli så allmänt hållna att de ger utrymme för moraliska ställningstaganden eller onödiga irritationsmoment vid utredning.

I några yttranden framförs dock invändningar mot kommitténs ståndpunkt och förordas att likställighetsregeln omfattar även vissa grupper ogifta samboende som inte varit gifta med varandra tidigare och som inte heller har gemensamt barn. Enligt länsstyrelsen i Jönköpings län bör främst övervägas att införa en dispensregel som ger utrymme för att utge omställningsbidrag till efterlevande som levt i samvetsäktenskap under minst två års tid och som saknar egna inkomster samt sammanbott med icke gemensamt barn. TCO förordar ett enhetligt samboendebegrepp inom all lagstiftning med den personkrets som familjelagssakkunniga föreslagit (SOU 1981:85). Även SACO/SR uttalar sig för enhetlighet på olika rättsområden och menar att det kunde övervägas att ge ogifta samboende utan gemensamt barn rätt till omställningsbidrag under förutsättning att parterna sammanbott under viss tid, längre än den femårsperiod som föreslås gälla som huvudregel.

För *egen del* anser jag, som jag anfört redan i avsnitt 2.2.1, det väsentligt att reglerna för likställighet mellan gifta och ogifta samboende utformas så, att de blir enkla att tillämpa och inte erfordrar någon ingående och tidskrävande kontroll och utredning eller uppfattas som integritetskränkande. Detta betyder dels att begreppet med nödvändighet måste definieras på ett sådant sätt att det klart fastslår vilka objektiva förutsättningar som skall uppfyllas för att likställighet skall vara för handen, dels att dessa förutsättningar låter sig konstatera utan ingående individuell prövning i varje enskilt fall.

Utrednings- och tillämpningssvårigheter skulle, som betonas av bl. a. många av försäkringskassorna, lätt kunna uppstå om likställighetsregeln utformades så, att den generellt tog sikte på fall av samlevnad under äktenskapsliknande förhållanden och således omfattade också ogifta samboende som inte har gemensamt barn och som inte heller tidigare varit gifta med varandra. Erfarenheterna av den regel som fanns i 1946 års lag om folkpensionering talar mot att nu återgå till en bestämmelse som bygger på begreppet äktenskapsliknande förhållanden. Med en regel av den innebörden skulle svårigheter uppstå vid den praktiska tillämpningen, som skulle bli administrativt resurskrävande och ge alltför stort utrymme för skönmässiga avgöranden.

Med hänsyn till det anförda kan jag inte biträda tanken på ett samboende-begrepp som bygger på begreppet samlevnad under äktenskapsliknande förhållanden.

Det är ofrånkomligt att den allmänna pensioneringens regelsystem utformas efter enkla och schabloniserade grunder avpassade med tanke på normalfallen och att utrymmet för skönmässiga bedömningar begränsas i möjligaste mån. För att inte försvåra tillämpningen och överskådligheten kan regelsystemet inte fördes med en mångfald undantag eller specialbestämmelser med syfte att täcka in varje särskild situation som kan tänkas uppstå. Tanken på att komplettera en generell likställighetsregel med en speciell dispensregel, som skulle ge utrymme för likställighet i också andra fall än enligt huvudregeln, kan jag därför inte tillstyrka. Mot en sådan bestämmelse kan dessutom riktas i huvudsak samma invändningar som mot alternativet att bygga upp likställighetsregeln på grundval av begreppet samlevnad under äktenskapsliknande förhållanden.

Jag ställer mig därför – liksom det stora flertalet av remissinstanserna – bakom det förslag till samboendebegrepp som pensionskommittén redovisat och som i huvudsak överensstämmer med nuvarande regel inom folkpensioneringen, vilken tillämpats under en lång tid. Att ogifta samboende likställs med gifta även såvitt gäller efterlevandepension från ATP ser jag som en välmotiverad utvidgning och en väsentlig förbättring i jämförelse med det nuvarande efterlevandeskyddet. Jag är också positiv till förslaget att låta likställighet inträda redan i den situationen att de samboende väntade gemensamt barn vid den tidpunkt då en av dem avled.

Sammanfattningsvis innebär mitt förslag att den personkrets som skall omfattas av den reformerade efterlevandepensioneringen i första hand skall utgöras av gifta. Med makar likställs ogift man och kvinna som stadigvarande sammanbodde med varandra vid tidpunkten för dödsfallet och som tidigare varit gifta med varandra eller som har eller har haft eller vid dödsfallet väntade gemensamt barn.

Krav på stadigvarande sammanboende

Som tidigare nämnts föreslår pensionskommittén att en förutsättning för rätt till efterlevandepension skall vara att parterna stadigvarande sammanbodde med varandra vid tidpunkten för dödsfallet. Detta villkor skall enligt förslaget gälla inte enbart för personer som enligt den föreslagna likställighetsregeln jämställs med gifta utan även för makar.

Detta förslag, som godtas av remissinstanserna, kan även jag biträda. Att ett sådant villkor erfordras i fråga om dem som likställs med gifta följer redan av utformningen av den nyss föreslagna likställighetsregeln. Också för gifta bör emellertid framdeles, till skillnad från vad som nu föreskrivs för rätten till änkepension, gälla ett krav på att makarna stadigvarande sammanbodde med varandra vid dödsfallet. Om makarna dessförinnan har flyttat isär på

grund av söndring e. d. torde man i regel kunna förutsätta att de redan i samband därmed fått ställa om sig till en ny situation. Några ytterligare omställningsproblem ger dödsfallet då inte upphov till, och skäl kan därför inte anses föreligga att utge efterlevandepension till den kvarlevande maken. Inte heller finns här något sådant samband mellan dödsfallet och den efterlevandes ekonomiska ställning som kan motivera pensionsrätt.

Likställighetsregler inom övriga områden av den allmänna pensioneringen

Som jag redogjort för i det föregående likställs i dag vissa grupper icke gifta samboende med gifta även vid tillämpningen av reglerna om beräkning av storleken av ålders- och förtidspension från folkpensioneringen. Motsvarande regler för likställighet gäller också för hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg (KBT).

Pensionskommittén konstaterar att de nuvarande bestämmelserna på dessa områden i stort sett överensstämmer med den likställighetsregel som föreslås för den nya efterlevandepensioneringen. Eftersom önskemålet är att det inom hela den allmänna pensioneringen skall gälla enhetliga regler för behandlingen av ogifta samboende, bör dessa bestämmelser kvarstå. Det tillägget anser kommittén dock böra göras att likställighet även här skall gälla redan i fall då parterna väntar barn gemensamt.

Förslaget har lämnats utan erinringar vid remissbehandlingen. Inte heller jag har i huvudsak något att invända däremot. Liksom hittills bör alltså en pensionsberättigad, som stadigvarande sammanbor med annan med vilken pensionstagaren har varit gift eller har eller har haft barn, likställas med gift pensionsberättigad vid tillämpningen av reglerna för ålders- och förtidspension från folkpensioneringen. En motsvarande likställighetsregel bör också fortsättningsvis gälla för KBT och hustrutillägg.

I likhet med vad som f. n. föreskrivs bör inte krävas att parterna är ogifta. Även om någon av dem eller båda är gift med annan, bör de alltså i nu aktuellt hänseende betraktas som makar. Detta innebär visserligen en utvidgning i förhållande till vad som avses gälla för rätten till familjepension, men jag anser den motiverad eftersom regeln tar sikte enbart på storleken av en utgående förmån och inte på rätten till förmån som sådan.

Enligt kommittéförslaget skall likställighetsregeln utvidgas till att ta sikte på även samboende som väntar gemensamt barn. Under remissbehandlingen har från något håll anmärkts att detta kan ge upphov till svårigheter vid tillämpningen, eftersom ett faderskaps erkännande i allmänhet inte avges förrän barnet är fött. Denna synpunkt finner jag beaktansvärd. Till skillnad från familjepensioneringens likställighetsregel, som avser att avgöra om en viss person skall ges rätt till en förmån eller inte, syftar den nu behandlade regeln enbart till att bestämma i vilka fall och från vilken tidpunkt det finns skäl att justera beloppet för en utgående pensionsförmån. Att grunda en sådan justering redan på den omständigheten att två pensionstagare kan

vänta gemensamt barn skulle på detta senare område kunna medföra betydande problem i praktiken. Försäkringskassorna får inte automatiskt kännedom om havandeskap, och det är svårt att fastställa från vilken tidpunkt en omräkning av pensionsbeloppen skulle göras. Mot bakgrund härav bör man kunna avstå från att låta likställigheten inträda redan när parterna väntar barn gemensamt. Först från barnets födelse bör det alltså komma i fråga att likställa ogifta samboende med gifta när det gäller beräkningen av ålders- och förtidspension liksom vid tillämpning av reglerna för KBT och hustrutillägg.

Enligt 10 kap. 1 § AFL likställs vid beräkningen av ålders- och förtidspension gift pensionsberättigad, som stadigvarande lever åtskild från sin make, med ogift pensionstagare, om särskilda skäl inte föranleder till annat. Även den regeln har motsvarighet beträffande hustrutillägg och KBT. Dessa bestämmelser bör i enlighet med pensionskommitténs förslag kvarstå oförändrade.

3.2.3 Omställningsbidrag

Allmänna synpunkter

De i avsnitt 2.2.1 uppställda riktlinjerna för utformningen av den reformerade familjepensioneringen innebär bl. a. att pensioneringen bör ha till ändamål att kompensera direkta och omedelbara effekter av dödsfallet och att efterlevandepension bör utges endast i fall där det generellt sett föreligger behov därav. Sådant behov torde vad gäller det stora flertalet vuxna efterlevande obestriddligen uppstå under tiden närmast efter dödsfallet. Som pensionskommittén anför kan förutsättas att det för flertalet efterlevande i yrkesverksam ålder fordras en viss tid för att anpassa sig till den ofta plötsligt förändrade situationen och ställa om sig till de nya förhållanden som inträtt till följd av dödsfallet. En sådan omställning kan behövas i fråga om t. ex. bostads- och arbetsförhållanden.

Den reformerade familjepensioneringen bör därför primärt ta sikte på att lämna ett ekonomiskt stöd under denna tidsperiod. Detta ekonomiska stöd till vuxna efterlevande bör ha formen av en periodiskt utgående pensionsförmån. I enlighet med kommittéförslaget bör denna benämnas omställningsbidrag.

Som jag utvecklar närmare i det följande anser jag, i likhet med kommittén, att detta omställningsbidrag bör kunna utbetalas både efter tidigare förvärsarbetande och efter personer som ägnat sig åt arbete enbart i hemmet eller som av annan orsak inte kunnat förvärsarbeta. Bidraget är alltså avsett att för viss tid kompensera en förlust vare sig den gäller förvärsinkomster som den avlidne kan ha haft eller dennes arbetsinsatser i hemmet. Det bör med hänsyn bl. a. härtill utgå från både folk- och tilläggspensioneringen.

Ett grundläggande syfte med omställningsbidraget är att det i främsta rummet bör ta sikte på att lämna ett tillskott till den efterlevandes andra inkomster. Man torde kunna förutsätta att den alldeles övervägande andelen efterlevande i de generationer som kommer att omfattas av det nya regelsystemet för familjepension har förvärvsarbete. Samhällets ekonomiska stöd bör därför inte syfta till att utgöra den efterlevandes enda försörjningsmöjlighet utan främst vara en hjälp att övervinna de särskilda ekonomiska omställningsproblem som dödsfallet för med sig.

I likhet med kommittén och remissinstanserna anser jag att omställningsbidraget bör utges enligt tämligen generella regler och att det därför inte är påkallat att uppställa t. ex. någon nedre åldersgräns för rätten till bidraget. Detta bör alltså kunna utgå till även mycket unga efterlevande. Det synes nämligen inte med fog kunna hävdas att efterlevande i högre ålder regelmässigt skulle drabbas av mer omfattande omställningsproblem efter makens bortgång än yngre efterlevande. Inte heller är det motiverat att differentiera den tidsperiod under vilken bidraget skall kunna utgå med hänsyn till den efterlevandes ålder vid tidpunkten för dödsfallet.

Viss ytterligare avgränsning av bidragsrätten bör dock göras för att undvika att omställningsbidraget utges i situationer där det är socialt omotiverat. Det bör krävas att makarnas (eller därmed likställdas) förhållanden varit sådana att det förelegat en personlig och ekonomisk gemenskap dem emellan och att den ena makens bortgång därför innebär att den efterlevande kommit i en väsentligt ändrad situation. Denna nödvändiga avgränsning kan givetvis inte göras från fall till fall utan måste bestämmas från vissa generella utgångspunkter. Behovet av enkla och entydiga regler medför vidare att jag inte anser att det bör komma i fråga att förse omställningsbidraget med särbestämmelser i en eller annan form till förmån för vissa särskilt utvalda kategorier efterlevande.

Utformningen av omställningsbidraget

Enligt det förslag som *pensionskommittén* redovisat skall omställningsbidrag kunna utgå i två olika former. Bidraget skall utges till alla berättigade under en tid av ett år efter dödsfallet. Om den efterlevande har barn under åtta års ålder i sin vård, skall bidraget kunna utbetalas för längre tid, nämligen fram till dess det yngsta barnet uppnår nämnda ålder.

I fråga om omställningsbidragets mer generella del framhåller kommittén att valet av tidsperiod blir beroende av för hur lång tid man anser det rimligt att samhället skall träda in och lämna ekonomiskt stöd till omställningen. För att bidraget verkligen skall utgöra ett reellt stöd för den efterlevande att anpassa ekonomin, bostads- och arbetsförhållanden m. m. till den nya situationen bör tiden inte sättas alltför kort. Å andra sidan bör pensionsrätten inte heller utsträckas alltför långt i tiden, eftersom avsikten med bidraget är att det skall utgöra ett ekonomiskt tillskott under en övergångsperiod.

Kommittén understryker att anknytningen till dödsfallet och dess följder givetvis blir allt mindre ju längre tid som förflyter därefter. Efter en avvägning mellan olika synpunkter stannar kommittén för att föreslå att omställningsbidraget enligt huvudregeln skall utges under en tid av ett år räknat från dödsfallet. Kommittén betonar att man torde kunna räkna med att den efterlevande efter utgången av denna övergångstid har anpassat sig till de nya förhållandena och i regel har möjlighet att utan särskilt ekonomiskt stöd själv svara för sin försörjning på en tillfredsställande nivå.

Kommittén anser emellertid att i de fall då den efterlevande tar vård om barn som ännu inte uppnått skolpliktig ålder bör det ekonomiska stödet från samhället ge möjlighet till en längre tids omställning och anpassning till den nya situationen än i övriga fall. Enligt kommitténs bedömning får omställningsproblemen i dessa fall anses såväl mer omfattande som mer långvariga än eljest. Vidare pekar kommittén på att tyngdpunkten i den reformerade efterlevandepensioneringen skall ligga på att tillgodose efterlevande barns intresse. Häri ingår att barnet ges en tryggad uppväxt och möjligheter till en meningsfull samvaro med den kvarlevande föräldern. Det gäller alltså inte bara att tillförsäkra barnet en viss ekonomisk standard utan även att bereda den efterlevande föräldern ekonomiska möjligheter att ge barnet samma omsorg och omvårdnad som det erhöll före dödsfallet. En av föräldrarna kunde då ha valt att ha ett deltidsarbete för att få erforderlig tid till daglig samvaro med barnet. Genom ekonomiskt stöd, till utfyllnad av den lagstadgade rätten till förkortad arbetstid för vård av barn, får den efterlevande föräldern möjlighet att fortsätta med denna kortare arbetstid efter dödsfallet. Och i de fall då föräldern tidigare arbetat heltid kan han eller hon genom omställningsbidraget beredas möjlighet att efter dödsfallet temporärt minska sin arbetstid med tanke på barnets behov av umgänge och med syfte att kompensera den avlidnes insatser härvidlag.

Kommittén framhåller att detta stödbehov skiljer sig från de som barnpensionen är avsedd att täcka. Stödet bör därför utges direkt till den efterlevande vårdnadshavaren och inte i form av pension till barnet. Avsikten med omställningsbidraget är däremot inte att motivera den efterlevande föräldern att helt lämna förvärvslivet för att på heltid ägna sig åt hem och barn. Inte heller anser kommittén det påkallat att utge omställningsbidrag i situationer då den efterlevande har enbart äldre barn att ta vård om. Behovet av förlängt omställningsbidrag föreligger enligt kommitténs uppfattning enbart så länge det yngsta barnet är i förskoleåldern eller omedelbart däröver. Bidraget skall därför enligt förslaget kunna utgå längst fram till dess det yngsta barnet uppnått åtta års ålder.

Flertalet remissinstanser tillstyrker att omställningsbidraget utformas i enlighet med kommitténs förslag. Detta gör bl. a. försäkringsöverdomstolen, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Svenska arbetsgivareföreningen och samtliga försäkringskassor.

Remissinstanserna har i allmänhet inte några invändningar mot att

omställningsbidrag enligt huvudregeln utges under en tid av ett år efter dödsfallet. Från några håll förespråkas dock en längre bidragsperiod. Sålunda anser TCO att efterlevandepension bör utges under en tid av minst fem år och att möjligheter bör finnas till förlängning av denna tidsperiod. Även bl. a. Svenska Personal-Pensionskassan ifrågasätter om inte ett år är en alltför kort tid för omställningsbidraget.

Några remissorgan är tveksamma till det föreslagna omställningsbidraget för förlängd tid vid vård av barn. Sålunda ifrågasätter LO om behovet av arbetstidsförkortning för änkor och änklingar med minderåriga barn inte bör lösas genom en utbyggnad av föräldraförsäkringen omfattande även andra kategorier vårdnadshavare snarare än genom en form av efterlevandepension. Även riksrevisionsverket anser att frågan om försörjningen vid vård av minderåriga barn bör lösas inom ramen för föräldraförsäkringen. Liknande synpunkter anförs av riksförsäkringsverket och ensamförälderkommittén, som menar att det här är fråga om ett stödbehov av samma art för efterlevande föräldrar som för andra (ensamstående) föräldrar. Ett sådant ekonomiskt stöd bör därför inte inordnas i efterlevandepensioneringen utan bedömas i samband med övriga stödformer till barnfamiljer.

Beträffande åldersgränsen för det förlängda omställningsbidraget har flertalet remissinstanser inte något att erinra. I några yttranden framförs dock önskemål om en höjning av åttaårsgränsen, generellt eller enbart för handikappade barn.

För *egen del* kan jag i likhet med majoriteten av remissinstanserna biträda kommitténs förslag att omställningsbidraget enligt huvudregeln skall utgå under en tid av ett år räknat från dödsfallet. Sedan denna tid gått till ända bör de särskilda svårigheter i ekonomiskt hänseende som dödsfallet gett upphov till i regel vara övervunna. Med anledning av vad som framhållits under remissbehandlingen vill jag också erinra om att detta förslag inte innebär att änkor och änklingar, som efter utgången av denna tidsperiod alltjämt har svårigheter att klara försörjningen till följd av problem på arbetsmarknaden, då under alla förhållanden kommer att lämnas utan vidare ekonomiskt stöd. Föreligger behov härav, skall detta kunna tillgodoses genom det särskilda efterlevandebidrag som jag redovisar förslag till i kommande avsnitt.

När det sedan gäller förslaget att omställningsbidraget skall kunna utgå under förlängd tid så länge den efterlevande tar vård om barn under åtta års ålder vill jag först uttala min principiella inställning att det inte bör vara en uppgift för den framtida familjepensioneringen att utge efterlevandepensioner som har till syfte att för en längre tid svara för en vuxen efterlevandes försörjning så att denne ges tillfälle att helt avstå från förvärvsarbete för att i stället ägna sig åt vård av barn i hemmet. Jag delar också i huvudsak den tvekan som några remissinstanser anfört inför kommittéförslaget att efterlevande med barn i förskoleåldern skall kunna få omställningsbidrag under förlängd tid fram till dess det yngsta barnet fyller åtta år. I likhet med bl. a. LO och riksförsäkringsverket anser jag att spörsmålet om ekonomiskt stöd

till utfyllnad av den lagstadgade rätten till förkortad arbetstid för vård av barn inte bör ses som en fråga som rör enbart kategorin efterlevande och som bör lösas inom pensionssystemets ram. Behovet av sådant ekonomiskt stöd bör bedömas i ett vidare sammanhang och bör då ses snarare som en fråga för föräldraförsäkringen än för efterlevandepensioneringen. Det sagda betyder att jag inte kan biträda kommitténs förslag att omställningsbidraget skulle kunna utges löpande så länge den efterlevande tar vård om barn som är under åtta års ålder.

Jag anser det dock motiverat att omställningsbidraget kan utgå under längre tid än den generella ettårsperioden i de fall då den efterlevande har minderåriga barn att ta vård om. Liksom kommittén har jag den uppfattningen att omställningsproblemen i regel är både mer omfattande och långvarigare i situationer då den efterlevande lämnas ensam i vården om små barn. Jag anser det därför rimligt att den efterlevande i sådana fall ges möjlighet till en längre omställningsperiod med stöd från familjepensioneringen än andra efterlevande. Som jag nyss anfört bör detta dock inte åstadkommas genom att rätten till förlängt omställningsbidrag på sätt kommittén föreslår knyts till det yngsta barnets ålder och bidragsperioden därigenom kommer att variera med hur gammalt barnet är vid tidpunkten för dödsfallet. En lämpligare lösning är enligt min mening att omställningsbidraget även i dessa fall utges under en i förväg fastlagd tidsperiod som i princip är lika lång för alla efterlevande småbarnsföräldrar.

Jag vill därför föreslå att efterlevande som har ett eller flera minderåriga barn i sin vård skall kunna få omställningsbidrag under sammanlagt tre års tid, dvs. två år längre än enligt huvudregeln. Bidraget bör emellertid kunna utgå längst till dess det yngsta barnet har uppnått åtta års ålder.

Detta innebär att omställningsbidraget i allmänhet skall kunna utgå till småbarnsföräldrar under totalt tre års tid. Är det yngsta barnet äldre än fem år vid tidpunkten för dödsfallet, utgår bidraget dock under den tid som återstår till dess barnet fyller åtta år. Denna åldersgräns vid åtta år bör gälla generellt för samtliga efterlevande som har rätt till förlängt omställningsbidrag. Jag kan alltså inte tillstyrka att åldersgränsen sätts högre för vissa barn än för andra. En sådan särlösning skulle medföra besvärliga avgränsningsproblem och bör därför undvikas. När det gäller svårt handikappade barn vill jag erinra om möjligheten att erhålla vårdbidrag från folkpensioneringen för vård av barnet.

Mitt förslag innebär alltså att omställningsbidraget skall kunna utgå i två olika former: generellt under ett års tid till alla berättigade och med möjlighet till förlängning under ytterligare högst två år för efterlevande som tar vård om barn under åtta års ålder.

Närmare villkor för rätt till omställningsbidrag

De av pensionskommittén föreslagna närmare villkoren för rätt till omställningsbidrag har på de flesta punkterna tillstyrkts eller lämnats utan erinran av remissinstanserna. Endast i ett fåtal avseenden finner dessa anledning till påpekanden eller erinringar (se under avsnitt 1.3.3 i bilaga 2). Även jag anser de föreslagna reglerna vara tillfredsställande och väl ägnade att ligga till grund för lagstiftningen. I praktiskt taget samtliga hänseenden bygger därför de förslag som jag nu kommer att redovisa på vad som förordas i kommittébetänkandet.

Omställningsbidrag för en tid av ett år

Omställningsbidraget föreslås generellt utgå under den ettårsperiod som infaller omedelbart efter tidpunkten för dödsfallet. Uppfyller den efterlevande under denna tidsperiod inte förutsättningarna för rätt till bidrag, skall han eller hon inte senare kunna börja uppbära detta. Givetvis skall bidraget dock kunna utges under viss retroaktivtid på samma sätt som är fallet för andra förmåner från den allmänna pensioneringen (16 kap. 5 § femte stycket AFL).

En allmän utgångspunkt för rätten till omställningsbidrag är att det skall ha förelegat en personlig och ekonomisk gemenskap mellan parterna vid tidpunkten för dödsfallet. Mot bakgrund härav har jag tidigare (avsnitt 3.2.2) föreslagit att det för rätt till bidrag skall fordras att makarna (eller därmed likställda) stadigvarande sammanbodde med varandra vid dödsfallet. Även i övrigt måste givetvis avgörandet av huruvida en gemenskap av detta slag förelegat ske med tillämpning av generella kriterier.

I likhet med pensionskommittén anser jag att det kan hållas för sannolikt att sådan gemenskap i allmänhet funnits om makarna gemensamt tagit vård om minderårigt barn. Detsamma gäller då makarna sammanbott oavbrutet under en längre tid fram till dödsfallet. Jag tillstyrker alltså kommitténs förslag också i detta senare hänseende. Den uppfattning som under remissbehandlingen framförts från något håll, att omställningsbidrag bör utges enbart i situationer då makarna haft barn att ta vård om, kan jag inte biträda. Även i de andra fall som nyss nämnts torde nämligen den efterlevande oftast drabbas av så betydande problem i samband med omställningen till de nya förhållandena att det framstår som motiverat med ett ekonomiskt stöd från familjepensioneringen.

Vad först gäller rätten till ettårigt omställningsbidrag i de fall det inte finns barn godtar jag det av kommittén uppställda villkoret att parterna skall ha sammanbott oavbrutet under en tid av minst fem år omedelbart före dödsfallet. Som kommittén framhåller torde man, om detta krav är uppfyllt, i regel kunna dra den slutsatsen att det varit fråga om en sådan stabilitet och varaktighet i parternas förhållande att det är skäl att utge bidraget. Det

uppställda villkoret betyder att makarna måste ha bott samman under hela femårsperioden. Det är således inte, som enligt nuvarande regler för änkepension, tillräckligt att de varit gifta sedan minst fem år tillbaka utan dessutom krävs ett fortgående sammanboende under minst fem år omedelbart före tidpunkten för dödsfallet.

Även om makarna inte sammanbott under en sammanhängande femårsperiod före dödsfallet skall det ettåriga omställningsbidraget kunna utgå. Detta föreslås gälla då makarna gemensamt tagit vård om minderårigt barn. I fråga om rätten till omställningsbidrag i dessa barnfall framstår det som önskvärt att ha så enkla och entydiga regler som möjligt. De närmare villkoren för rätt till bidrag bör därför i stor utsträckning anknyta till förutsättningarna för rätten till omställningsbidrag för förlängd tid. Till dessa återkommer jag i det följande.

Mot bakgrund härav föreslår jag att rätt till ettårigt omställningsbidrag skall föreligga under förutsättning att den efterlevande vid makens (eller därmed likställds) död stadigvarande sammanbodde – förutom med maken – med barn, som stod under vårdnad av makarna eller av endera av dem och som inte hade uppnått åtta års ålder.

Avgörande för om omställningsbidrag skall kunna utges med stöd av dessa villkor skall alltså vara förhållandena vid tidpunkten för dödsfallet. Förändringar som kan inträffa efter dödsfallet blir utan inverkan på den fortsatta rätten till ettårigt omställningsbidrag.

Ett krav i de nu aktuella fallen är således att barnet stod under – rättslig – vårdnad av den avlidne eller den efterlevande eller av dem båda gemensamt. Däremot skall det enligt förslaget inte krävas att det är ett för den avlidne och den efterlevande gemensamt barn. Förutsättningarna för rätt till omställningsbidrag är uppfyllda även om barnet är biologiskt barn till enbart en av parterna eller inte är besläktat med någon av dem. Också styvbarn och andra barn – t. ex. barnbarn eller fosterbarn under bädas eller enderas vårdnad – kan alltså grunda rätt till bidrag för den efterlevande. Bestämmande är att barnet skall ha stadigvarande vistats hos makarna (eller därmed likställda) och ha haft dem båda eller endera av dem som vårdnadshavare vid tidpunkten för dödsfallet.

Syftet med detta förslag är att urskilja sådana situationer där det vid dödsfallet förelegat en ekonomisk och personlig gemenskap mellan de vuxna parterna av den karaktären att det finns skäl att utge omställningsbidrag. Att barnet kan ha en annan förälder i livet eller att det kan utgå ersättning för barnet i annan ordning är därför utan relevans i sammanhanget. Det rör sig ju om ett stöd till den vuxne efterlevande, inte till barnet.

Som jag utvecklat i avsnitt 2.2.1 bör för rätten till omställningsbidrag uppställas en övre åldersgräns vid 65 år. Detta innebär att en efterlevande som vid tidpunkten för dödsfallet har uppnått 65 års ålder inte skall kunna beviljas omställningsbidrag. Vidare betyder det att bidraget skall upphöra om den efterlevande fyller 65 år under bidragsperioden. I sådant fall dras

bidraget in vid utgången av månaden före 65-årsdagen.

I övrigt finner jag det inte erforderligt med några särskilda regler om bortfall av pensionsrätt när det gäller det ettåriga omställningsbidraget. Som jag nyss nämnt bör förhållandena vid tidpunkten för dödsfallet vara avgörande för rätten till bidrag under hela ettårsperioden. Om rätten till bidrag grundats på vård av barn inverkar det därför inte på bidragsrättens fortbestånd om sammanlevnaden med eller vårdnaden om barnet skulle upphöra efter dödsfallet. Inte heller påverkas i dessa fall den fortsatta rätten till bidrag av att det yngsta barnet fyller åtta år under den aktuella tiden.

I likhet med kommittén anser jag vidare att omställningsbidrag för en tid av ett år bör fortsätta att utges även om den efterlevande skulle gifta om sig eller börja sammanbo med annan person under ettårsperioden. Bidraget utgår här under enbart en begränsad tid, och det bör inte komma i fråga att belasta administrationen med en bestämmelse som skulle kräva omprövning av bidragsrätten i dessa fall och därmed även fordra särskild utredning och kontroll för regelns tillämpning.

Sammanfattningsvis föreslår jag således att omställningsbidraget generellt skall utgå under en tid av ett år i omedelbar anslutning till dödsfallet. Rätt till bidraget skall tillkomma, för tid före den månad då den efterlevande fyller 65 år, efterlevande make (eller därmed likställd) som stadigvarande sammanbodde med den andre maken vid tidpunkten för dennes död och som dessutom

a) vid dödsfallet stadigvarande sammanbodde också med barn, som inte uppnått åtta års ålder och som stod under vårdnad av makarna eller av en av dem, eller

b) oavbrutet hade sammanbott med maken (eller därmed likställd) under en tid av minst fem år fram till tidpunkten för dödsfallet.

Omställningsbidrag för förlängd tid

Efterlevande som tar vård om minderårigt barn skall under vissa förutsättningar kunna uppbära omställningsbidrag för längre tid än enligt huvudregeln. Omställningsbidraget skall i dessa fall kunna utgå under ytterligare längst två års tid, dvs. under sammanlagt högst tre år. Detta förlängda omställningsbidrag skall dock inte utgå efter det att det yngsta barnet fyllt åtta år. Avsikten med förslaget är att denna form av omställningsbidrag skall börja utbetalas först när rätten till det generella bidraget löpt ut. Rätten till förlängt omställningsbidrag inträder alltså först när ett år förflutit från dödsfallet.

För att den efterlevande skall kunna beviljas omställningsbidrag för förlängd tid bör krävas att han eller hon har uppfyllt förutsättningarna för rätt till det generella – ettåriga – omställningsbidraget.

Vidare bör som särskilt villkor för rätt till omställningsbidrag för förlängd tid gälla att den efterlevande vid tidpunkten för dödsfallet stadigvarande

sammanbodde med just det barn som avses grunda rätt till förlängt bidrag. Däremot bör inte krävas att det är ett för makarna gemensamt barn.

Utöver angivna villkor, som tar sikte på förhållandena vid tidpunkten för dödsfallet, bör i enlighet med kommittéförslaget uppställas vissa krav på anknytning mellan barnet och den efterlevande också för tiden efter dödsfallet. Det rör sig alltså här om villkor som måste vara fortlöpande uppfyllda under hela den tid då förlängt omställningsbidrag utgår.

I detta hänseende bör först och främst krävas att den efterlevande stadigvarande sammanbor med barnet. Avgörande bör alltså vara att den efterlevande tar faktisk vård om barnet kontinuerligt under bidragsperioden.

Ytterligare bör gälla som villkor att den efterlevande efter dödsfallet har rättslig vårdnad om barnet. Härigenom erhålls ett lätt konstaterbart faktum som underlag för bedömningen av rätten till bidrag, vilket underlättar administrationen. Det föreslagna kravet erfordras för att från pensionsrätten avgränsa situationer i vilka det inte bör komma i fråga att utge det förlängda omställningsbidraget. T. ex. finns inte skäl att ge rätt till sådant bidrag till den som utan att ha vårdnaden om barnet tar omsorg om det såsom fosterbarn. I fall av detta slag utgår i regel ersättning till fosterföräldern i annan form. Jag vill i sammanhanget även framhålla att den faktiska vården och den rättsliga vårdnaden i allmänhet sammanfaller och att de situationer där skiljaktigheter härvidlag är för handen normalt är sådana där det saknas skäl att utge omställningsbidrag för förlängd tid.

Något krav på att den efterlevande mannen eller kvinnan var vårdnadshavare för barnet vid tidpunkten för dödsfallet finns inte enligt förslaget. Det skall vara tillräckligt att den efterlevande då sammanbodde stadigvarande med barnet och erhåller vårdnaden om det någon tid därefter. Kravet på vårdnad behöver således vara uppfyllt först då rätten till förlängt omställningsbidrag inträder, dvs. ett år efter dödsfallet.

Pensionskommittén föreslår att det för rätten till förlängt omställningsbidrag inte skall uppställas någon övre åldersgräns för den vuxne efterlevande och att sådant bidrag alltså skall kunna utges även till efterlevande som fyllt 65 år. Detta förslag har mött kritik i några remissyttranden. Bl. a. riksförsäkringsverket anser det finnas skäl att ha samma regler i detta hänseende för det förlängda omställningsbidraget som för ettårigt sådant bidrag.

Jag ansluter mig till denna uppfattning. I synnerhet med den konstruktion som jag nu föreslår för det förlängda omställningsbidraget framstår det som naturligt att ha samma övre åldersgräns för detta som för omställningsbidragets mer generella del. Samordningshänsyn talar för en lösning med denna innebörd. De skäl som kan anföras för att inte utge ettårigt omställningsbidrag till efterlevande som är 65 år eller äldre gör sig enligt min mening också med samma styrka gällande beträffande omställningsbidrag för förlängd tid. Jag föreslår därför att förlängt omställningsbidrag inte utges till efterlevande som har uppnått 65 års ålder och att utgående sådant bidrag dras in vid utgången av månaden före den då den berättigade fyller 65 år.

Av de villkor som jag nu föreslagit för rätt till förlängt omställningsbidrag följer att pensionsrätten bortfaller vid den tidpunkt då det yngsta barnet uppnår åtta års ålder. Vidare medför dessa förutsättningar att utgående bidrag skall dras in också om den föreskrivna anknytningen till barnet skulle upphöra dessförinnan. Detta blir fallet om barnet avlider, den efterlevande upphör att bo samman med barnet eller vårdnaden om barnet tillerkänns någon annan. Det angivna är en konsekvens av att det avgörande för pensionsrätten i dessa hänseenden inte är situationen vid dödsfallet utan de fortlöpande förhållandena under den tid omställningsbidraget betalas ut. Om ett utgående bidrag skulle dras in med stöd av dessa regler, bör detta emellertid inte innebära att den efterlevande definitivt går miste om möjligheterna att återfå bidraget. Rätten till detta bör kunna inträda på nytt om den efterlevande vid ett senare tillfälle under den tvååriga bidragsperioden skulle komma att ånyo uppfylla de föreskrivna villkoren.

I likhet med pensionskommittén anser jag vidare att rätten till förlängt omställningsbidrag bör bortfalla om den efterlevande ingår nytt äktenskap och i vissa situationer då denne börjar sammanleva med annan utan äktenskap. Detta omställningsbidrag kan utgå under flera års tid, och en ordning som lämnar bidraget opåverkat av omgifte o. d. skulle kunna uppfattas såsom stötande. Den föreslagna lösningen framstår också som följdriktig eftersom det är den efterlevandes fortlöpande förhållanden som är av betydelse för rätten att erhålla denna form av omställningsbidrag.

I fråga om bortfall av pensionsrätten vid sammanboende utan äktenskap bör gälla samma likställighetsregel som för rätten att beviljas omställningsbidrag. Utgående sådant bidrag för förlängd tid bör alltså dras in – förutom vid nytt äktenskap – om den efterlevande stadigvarande sammanbor med någon med vilken den efterlevande tidigare varit gift eller har eller har haft barn. Som betonas av flera försäkringskassor bör likställigheten inskränkas till dessa situationer. Kommitténs förslag att bidraget skall dras in redan om den efterlevande väntar barn med annan skulle medföra problem i den praktiska tillämpningen, eftersom försäkringskassorna inte automatiskt får någon anmälan om havandeskapet. Svårigheter skulle också kunna uppkomma att avgöra från vilken tidpunkt indragningen skall göras och hur det skall förfaras i fall då graviditeten avbryts. Kommitténs förslag i denna del kan jag därför inte tillstyrka.

Om rätten till omställningsbidrag en gång upphört på grund av att den efterlevande ingått nytt äktenskap eller börjat sammanleva med annan utan äktenskap, skall enligt förslaget bidragsrätten inte senare kunna återupplivas. Upplöses det nya äktenskapet eller upphör sammanboendet, kan alltså inte på nytt börja utgå omställningsbidrag efter den först avlidne maken.

Sammanfattningsvis innebär de av mig nu föreslagna villkoren för rätt till förlängt omställningsbidrag följande. Rätt härtill tillkommer efterlevande make (eller därmed likställd) som uppfyller villkoren för rätt till ettårigt omställningsbidrag och som stadigvarande sammanbodde med barn, som var

under åtta år, vid tidpunkten för makens bortgång. Bidraget utgår för en tid av två år efter det att rätten till ettårigt omställningsbidrag har upphört. Det utges dock endast så länge som den efterlevande stadigvarande sammanbor med barnet och har vårdnaden om det samt längst fram till dess barnet fyller åtta år.

Pensionsnivåer m. m.

Syftet med omställningsbidraget är att under en tid ge viss ersättning för bortfallet av den avlidnes förvärvsinkomster och arbetsinsatser i hemmet. Som pensionskommittén föreslår bör omställningsbidrag därför utges i form av dels ett enhetligt grundbelopp från folkpensioneringen, dels ett belopp från tilläggs pensioneringen som relateras till de pensionspoäng som tillgodoräknats den avlidne.

Med hänsyn till önskemålet om enkla och enhetliga regler framstår det som motiverat att omställningsbidraget utgår på samma nivå under den generella och den förlängda tiden.

Enligt *pensionskommitténs* förslag skall omställningsbidragets folkpensionsdel utgå med ett årsbelopp motsvarande 100 % av basbeloppet. Kommittén föreslår att det inte skall utges pensionstillskott eller kommunalt bostadstillägg till bidraget.

Omställningsbidragets ATP-del föreslås på motsvarande sätt som annan familjepension bli knuten till den egenpension som den avlidne uppbar eller skulle ha fått om rätt till hel förtidspension hade inträtt vid tidpunkten för dödsfallet. Kommittén föreslår att bidraget skall utgå med ett årsbelopp motsvarande 30 % av den avlidnes egenpension om barnpension inte samtidigt utbetalas och motsvarande 10 % av egenpensionen i fall då barnpension utgår.

Enligt förslaget skall omställningsbidraget utgöra skattepliktig inkomst. De särskilda regler om extra avdrag vid beskattningen som gäller för vissa folkpensionärer föreslås inte bli tillämpliga för den som uppbar folkpension enbart i form av omställningsbidrag.

En utgångspunkt för kommitténs förslag är att omställningsbidraget inte skall påverkas av den efterlevandes inkomster av förvärvsarbete. Med hänsyn härtill skall inte heller bidraget samordnas med olika sociala förmåner som kan träda i stället för förvärvsinkomst. Inte heller sådana förmåner av annat slag anses böra samordnas med eller prövas mot omställningsbidraget.

Flertalet *remissinstanser* tillstyrker eller har inte något att erinra mot kommitténs förslag i dessa delar. I en del yttranden framförs dock invändningar. Vissa av de kritiska remissinstanserna förespråkar en lägre folkpensionsnivå medan andra förordar en höjning härav. I några yttranden ifrågasätts också om det inte bör utges kommunalt bostadstillägg till omställningsbidrag. Riksförsäkringsverket är kritiskt mot den föreslagna

konstruktionen av nivån för förlängt omställningsbidrag och menar, mot bakgrund av en jämförelse med nivåerna för föräldrapenning och förtidspension, att denna nivå i många fall kan antas komma att leda till att den efterlevande, i strid med stödformens syfte, avstår från förvärsarbete under den tid som bidraget utgår.

För egen del vill jag inledningsvis erinra om det grundläggande syftet med omställningsbidraget som är att det skall ge ett tillskott till de andra inkomster som den efterlevande i allmänhet kan förutsättas erhålla. Bidraget är alltså primärt inte avsett att ensamt tillgodose den efterlevandes försörjning utan syftar till att ge kompensation under viss tid för de förvärsinkomster och den arbetsinsats i hemmet som den avlidne svarat för och som fallit bort till följd av dödsfallet. Härigenom underlättas för den efterlevande att genomföra den nödvändiga anpassningen till de nya förhållandena och lindras de särskilda ekonomiska svårigheter som kan ha uppkommit på grund av makens bortgång.

Mot bakgrund härav finner jag, i likhet med kommittén, att det inte kan anses föreligga några principiella skäl för att anknyta omställningsbidragets nivå till nivåerna för andra folkpensionsförmåner, t. ex. änkepension. Medan änkepensionen närmast är avsedd att utgöra ett grundläggande försörjningsstöd för änkan är tanken med omställningsbidraget en helt annan. Nivån för detta bidrag bör därför bestämmas med hänsynstagande till dess syfte.

Vidare måste omställningsbidrag från folk- och tilläggs pensioneringen ses som en enhet och inte betraktas isolerade var för sig. I det alldeles övervägande antalet fall där bidrag kommer att utgå har båda makarna förvärsarbetat och ATP kommer därför att utgå efter den avlidne. Och i det begränsade antal situationer då tilläggs pension inte kommer att utbetalas kan i regel förutsättas att det varit den efterlevande som svarat för familjens försörjning och därför haft och alltså har inkomster av förvärsarbete vid sidan av omställningsbidraget. Någon inkomstförlust föreligger inte i dessa fall.

Med hänsyn till det anförda kan jag tillstyrka de principer som kommittén föreslagit för utformningen av nivåerna för omställningsbidrag.

Jag finner den av kommittén föreslagna *folkpensionsnivån* väl avvägd och kan alltså biträda det förslaget. Folkpension i form av omställningsbidrag bör alltså utgå med ett belopp som för år räknat motsvarar 100 % av basbeloppet. Omställningsbidraget bör utgå på denna nivå oberoende av om det samtidigt utbetalas barnpension till efterlevande barn till den avlidne eller ej. Någon grund för att utge pensionstillskott till omställningsbidraget föreligger inte.

I enlighet med kommittéförslaget föreslår jag att omställningsbidraget inom *tilläggs pensioneringen*, på samma sätt som beträffande barnpension, skall utgå med viss procent av den ålders- eller förtidspension som vid dödsfallet faktiskt uppbars av den avlidne eller – om sådan pension då inte

utgavs – den förtidspension som denne skulle ha erhållit om rätt till hel sådan pension hade inträtt vid tidpunkten för dödsfallet.

I likhet med kommittén anser jag vidare att man vid bestämmande av kompensationsgrad för tilläggspensionen måste ta i beaktande de sammanlagda tilläggspensionsförmåner som utgår efter en avlidne. Detta betyder att det finns anledning att se till de samlade efterlevandeförmånerna till familjen i sådana fall då också barnpension utges från ATP för samma tid som omställningsbidraget. Jag har tidigare (avsnitt 3.1.4) föreslagit att nuvarande regel, enligt vilken tilläggspension i form av barnpension utgår med lägre kompensationsgrad än eljest om det samtidigt utges änkepension efter den avlidne, inte skall ha någon motsvarighet inom det reformerade systemet för familjepensionering. Som jag anmärkt i det sammanhanget bör framdeles reduktionen i stället göras på tilläggspensionen till den vuxne efterlevande. Liksom pensionskommittén har jag den uppfattningen att berättigade invändningar kan riktas mot en ordning där såväl barnpensionen som pensionen till en vuxen efterlevande skulle utgå opåverkade av varandra. Hänsyn måste rimligen tas till den totala efterlevandepension som kommer familjen till del efter den avlidne. Detta bör, som kommittén föreslår, ske på det sättet att omställningsbidrag från ATP utbetalas med lägre belopp då också barnpension utges till ett eller flera barn än i fall då det inte finns något pensionsberättigat barn.

Den av kommittén föreslagna kompensationsgraden för omställningsbidrag från ATP – 10 resp. 30 % av den avlidnes egenpension – finner jag väl avvägd. Den sammanlagda familjepension som med detta förslag kommer att utges från tilläggspensioneringen kommer att i huvudsak motsvara vad som enligt hittillsvarande regler utgår i form av änke- och barnpension. Jämfört med nuvarande regelsystem innebär förslaget dock att en änka utan pensionsberättigat barn får en något lägre tilläggspension medan alla flerbarnsfamiljer får högre sammanlagd ATP än i dag. Detta ligger i linje med ett av syftena med familjepensionsreformen, nämligen att förbättra stödet för denna sistnämnda kategori. I fall då den avlidne efterlämnar änka och ett barn kommer att utges tilläggspension på samma nivå som f. n. (50 % av den avlidnes egenpension) medan en förbättring inträder redan om det finns två efterlevande barn (en höjning från 60 till 70 % av egenpensionen). Denna förstärkning blir sedan allt större ju fler barn som är berättigade till pension. De föreslagna nya reglerna innebär också en förbättring i situationer då en kvinna avlider och efterlämnar änking med eller utan barn.

Mot bakgrund av det anförda föreslår jag alltså att tilläggspension i form av omställningsbidrag skall för år räknat utges med belopp motsvarande 30 % av den avlidnes egenpension, om det inte samtidigt utgår barnpension efter denne, och motsvarande 10 % av egenpensionen, om barnpension utbetalas samtidigt.

Kommitténs förslag att omställningsbidraget skall utgå ograverat vid sidan av de förvärvsinkomster som den efterlevande erhåller finner jag vara helt i

överensstämmelse med bidragets syfte och kan jag alltså ansluta mig till. Med hänsyn härtill bör inte heller komma i fråga att låta omställningsbidraget påverkas av olika sociala förmåner som utges för att kompensera förlust av förvärvsinkomst eller på annan grund, t. ex. förtidspension, sjukpenning, föräldrapenning, arbetslöshetsstöd och utbildningsbidrag. Sådana sociala förmåner utges på grundval av andra omständigheter än omställningsbidraget och avser att tillgodose helt andra behov än detta bidrag. Inte heller i annan form bör ske en *samordning* mellan omställningsbidrag och sådana förmåner. Med avseende på omställningsbidraget bör alltså till följd av detta bidrags speciella funktion – som f. ö. markeras av benämningen – gälla undantag från principen för det socialpolitiska bidragssystemet, att det i en bestämd behovssituation utges endast en förmån till den behövande.

Däremot bör självfallet vid prövning av rätten till ekonomiskt bistånd i form av socialbidrag tas hänsyn till om omställningsbidrag utgår.

Även kommitténs uppfattning att *kommunalt bostadstillägg* inte bör utges till omställningsbidrag kan jag biträda. I detta hänseende gör sig samma synpunkter gällande som i fråga om nivån för bidraget. Det skulle med hänsyn till syftet med omställningsbidraget vara främmande att till detta, som dessutom utges för endast en begränsad tid, knyta en rätt till ett för folkpensionärer särskilt avsett bostadssocialt stöd. Jag vill i sammanhanget också erinra om att den efterlevande – i likhet med andra – kan ha möjlighet att få bidrag till bostadskostnaderna inom ramen för de statliga och statskommunala bostadsbidragen.

Självfallet bör omställningsbidraget utgöra *skattepliktig inkomst* för den berättigade. I skattehänseende bör det likställas med inkomst av tjänst. Med hänsyn till vad som tidigare sagts om syftet med bidraget finns inte skäl att låta de för vissa folkpensionärer tillämpliga reglerna om extra avdrag vid beskattningen gälla med avseende på den som erhåller folkpension enbart i form av omställningsbidrag. Jag har i denna fråga samrått med chefen för finansdepartementet.

3.2.4 Särskilt efterlevandebidrag

Allmänna synpunkter

En grundtanke bakom den nu föreslagna familjepensionsreformen är att flertalet vuxna efterlevande i yrkesverksam ålder har inkomstbringande förvärvsarbete när dödsfallet inträffar eller får ett sådant arbete under den tid de har rätt till omställningsbidrag. Skulle detta inte vara fallet, är utgångspunkten att änkan eller änklungen skall beredas möjlighet att genomgå erforderlig utbildning eller få hjälp att komma in i förvärvslivet genom åtgärder på det arbetsmarknadspolitiska området. I sådana fall kan den efterlevande, på samma villkor som andra arbetssökande, få ekonomiskt stöd i form av t. ex. arbetslöshetsersättning, utbildningsbidrag eller vuxenstudiebidrag. Om hälsoskäl utgör hinder för förvärvsarbete kan den efterle-

vande vara berättigad till förtidspension och således i den formen få det fortsatta uppehållet tryggt.

Emellertid måste man räkna med att det kommer att finnas en mindre grupp änkor och änklingar för vilka behovet av ekonomiskt stöd inte blir tillgodosett på dessa vägar. De generella stödformerna på arbetsmarknads- och utbildningspolitikens områden är inte utformade på ett sådant sätt att de i alla situationer kan ge ett ändamålsenligt skydd för samtliga efterlevande som står utanför förvärvslivet. T. ex. uppställs i vissa sammanhang krav på aktuell anknytning till arbetsmarknaden för att ekonomiskt stöd skall kunna utges. Den efterlevande kan på grund härav komma att ställas utan stöd under en övergångstid fram till dess åtgärderna på arbetsmarknadsområdet har gett åsyftat resultat. Vidare kan det i en del fall visa sig omöjligt – från början eller sedan olika försök med sikte på placering i förvärvslivet har gjorts – att bereda den efterlevande ett förvärvsarbete till tryggnad av försörjningen.

Som jag framhållit i avsnitt 2.2 anser jag det rimligt att ansvaret för att tillgodose det ytterligare behov av ekonomiskt stöd som kan finnas för dessa särskilt utsatta kategorier änkor och änklingar åvilar efterlevandepensioneringen inom den allmänna försäkringen. Detta ekonomiska stöd bör, som pensionskommittén föreslår, utgå i form av en särskild efterlevandepensionsförmån.

I kommitténs förslag har förmånen i fråga getts benämningen försörjningsbidrag. I likhet med många av remissinstanserna finner jag denna beteckning mindre lämplig. En bättre benämning är enligt min mening den som föreslås av De handikappades riksförbund, och jag vill därför förordna att förmånen benämns särskilt efterlevandebidrag.

Berättigade till detta särskilda efterlevandebidrag bör vara efterlevande som under den tid som omställningsbidrag utgått inte lyckats få ett arbete som tryggar försörjningen trots insatser i form av utbildning e. d. Det särskilda efterlevandebidraget bör då kunna utgå under tiden fram till dess änkan eller änklungen erhåller en plats i arbetslivet. I vissa fall kan situationen tänkas vara sådan att det redan från början framstår som utsiktslöst att påbörja en utbildning eller göra andra försök med arbetsplacering. I sådana fall bör särskilt efterlevandebidrag utbetalas fram till dess försörjningen kan tryggas på annan väg. Behov av bidrag kan också vara påkallat i situationer där förtidspension inte kan beviljas men där det med hänsyn till den efterlevandes hälsotillstånd ändå är osannolikt att han eller hon skall kunna erhålla ett förvärvsarbete som ger en tillfredsställande utkomst.

De som i första hand kan antas komma i fråga för det särskilda efterlevandebidraget torde vara änkor och änklingar som varit hemarbetande under en längre tid före dödsfallet och som har bristande utbildning och yrkesvana. Härtill torde i många fall komma sådana faktorer som nedsatt hälsa eller högre ålder. Särskild betydelse torde bidraget komma att få för

efterlevande som är bosatta på orter med få arbetstillfällen och saknar möjlighet att flytta till annan ort. I en del av dessa situationer kan det förutsättas att efterlevandebidraget behöver utgå fortlöpande fram till dess den efterlevande beviljas ålders- eller förtidspension.

Som jag nyss anfört kan dessutom bli aktuellt att för kortare tid utge särskilt efterlevandebidrag till efterlevande som kan antas få ett förvärvsarbete inom den närmaste framtiden men som i avvaktan härpå riskerar att ställas utan medel till försörjningen. Det kan t. ex. gälla en änka eller änklings som saknar aktuell anknytning till arbetsmarknaden och som därför inte kan få arbetslöshetsersättning under väntetiden till dess lämpligt arbete kan erbjudas henne eller honom.

Utformningen av det särskilda efterlevandebidraget

Huvuddelen av remissinstanserna ställer sig positiva till att denna efterlevandeförmån utformas i enlighet med det förslag som redovisats av pensionskommittén. En sammanfattning av detta förslag lämnas i avsnitt 3.3 i bilaga 1. Även jag kan i huvudsak godta förslaget och förordar därför att lagstiftningen utformas på i princip de av kommittén angivna grunderna.

Det särskilda efterlevandebidraget bör självfallet utgå på lika villkor till änkor och änklings. Förutom till efterlevande make eller maka bör bidraget kunna utges till vissa ogifta samboende i enlighet med den likställighetsregel som jag föreslagit i avsnitt 3.2.2.

Syftet med efterlevandebidraget är att ge en ekonomisk trygghet för sådana efterlevande män och kvinnor som inte kan klara sin försörjning på annat sätt. Tillgodoses uppehållet genom förvärvsinkomster eller genom ålderspension, bör därför inte föreligga rätt till särskilt efterlevandebidrag. Vidare bör bidraget vara subsidiärt i förhållande till andra former av ekonomiskt stöd som kan utgå till den efterlevande, t. ex. arbetslöshetsstöd och utbildningsbidrag vid arbetsmarknadsutbildning. Endast under förutsättning att sådant stöd inte utges eller utbetalas med lägre belopp än efterlevandebidraget bör detta senare träda till.

Mot bakgrund av strävandena att uppnå en ökad samordning inom pensionssystemet och med hänsyn till behovet av så enkla och enhetliga regler som möjligt, finner jag det vidare angeläget att de allmänna villkoren för rätt till särskilt efterlevandebidrag utformas enligt samma grunder som för omställningsbidraget. Rätten till efterlevandebidrag bör inträda vid den tidpunkt då omställningsbidraget upphör att utgå. För att särskilt efterlevandebidrag skall kunna utges måste den efterlevande ha uppfyllt kraven för att kunna beviljas omställningsbidrag.

Jag ansluter mig till kommittéförslaget att det särskilda efterlevandebidraget skall ha karaktären av en efterlevandeförmån. Det bör krävas att de svårigheter som bidraget syftar till att kompensera har uppkommit som en direkt följd av makens eller den samboendes bortgång. På samma sätt som

omställningsbidraget bör det särskilda efterlevandebidraget utges från både folk- och tilläggs pensioneringen. Som jag utvecklar närmare i det följande finner jag det från bl. a. samordningssynpunkt motiverat att det särskilda efterlevandebidraget läggs på samma nivå som omställningsbidraget.

En grundläggande utgångspunkt är att det särskilda efterlevandebidraget inte bör utgå under längre tid än nödvändigt. Bidraget bör fylla en aktiverande och inte en passiverande funktion. Bidragsrätten bör förutsätta att den efterlevande själv medverkar i ansträngningarna att åstadkomma en placering i arbetslivet. Den efterlevande bör alltså, i den mån det är rimligt, vara skyldig att genomgå utbildning eller delta i viss arbetsmarknadspolitisk åtgärd. I vilken utsträckning det kan bli aktuellt att kräva detta får dock givetvis bedömas med beaktande av det meningsfulla häri. Hänsyn bör härvid tas till den efterlevandes personliga förutsättningar som ålder, tidigare utbildning och verksamhet samt bosättningsförhållanden.

Det särskilda efterlevandebidraget bör utgå endast till efterlevande som är i behov därav för att klara sin försörjning. I likhet med pensionskommittén anser jag att avgränsningen av den förmånsberättigade personkretsen inte bör åstadkommas genom en direkt inkomstprövning. Mot en sådan ordning talar bl. a. risken för att bidraget därigenom skulle kunna få en passiverande inriktning. Liksom kommittén anser jag att avgränsningen i stället bör uppnås genom att det för rätten till bidrag ställs upp särskilda villkor om nedsättning av den efterlevandes förvärvsmöjligheter. För att underlätta tillämpningen bör dessa särskilda villkor utformas i nära anslutning till de förutsättningar som gäller för rätten till förtidspension.

Med regler av denna innebörd behöver man enligt min mening inte befara att det uppkommer några större svårigheter vid den praktiska tillämpningen. Försäkringskassorna och försäkringsdomstolarna kan hämta ledning från den praxis som utbildats inom förtidspensioneringen och bygga vidare på denna när det gäller prövning av rätten till efterlevandebidraget.

Mot bakgrund av redovisade allmänna synpunkter övergår jag nu till att behandla de närmare regler som jag anser bör ställas upp för det särskilda efterlevandebidraget.

Närmare villkor för rätt till särskilt efterlevandebidrag

Anknytning till omställningsbidraget

Som jag framhållit i det föregående bör som villkor för rätten till särskilt efterlevandebidrag gälla att den efterlevande uppfyller kraven för rätt till omställningsbidrag. Detta betyder att den efterlevande måste ha stadigvarande sammanbott med den avlidne vid tidpunkten för dödsfallet samt då antingen ha sammanbott stadigvarande även med barn, som var under åtta år och som stod under vårdnad av parterna eller av en av dem, eller också ha sammanbott oavbrutet med den avlidne under en tid av minst fem år omedelbart före dödsfallet.

Avsikten med denna anknytning till villkoren för omställningsbidrag är att det särskilda efterlevandebidraget skall kunna träda till som en fortsättning på omställningsbidraget i direkt anslutning till att detta upphör att utges. Rätten till särskilt efterlevandebidrag kommer därför att inträda sedan en tid av ett år eller – om omställningsbidrag utges för förlängd tid – upp till tre år har förflutit från dödsfallet.

Nedsättning av förvärvsmöjligheterna

Ett grundläggande syfte med det särskilda efterlevandebidraget är att det skall utgöra ett skyddsnet för sådana efterlevande män och kvinnor som inte kan klara sin försörjning genom förvärvsarbete eller på annan väg. För att rätt skall föreligga till bidraget bör förvärvssvårigheterna vara av sådan art att de objektivt sett utgör hinder för den efterlevande att bereda sig inkomst genom arbete. Har försörjningsproblemen sin grund mera i bristande intresse för än oförmåga till arbete bör alltså inte komma i fråga att utge efterlevandebidrag.

I första hand bör det särskilda efterlevandebidraget kunna utgå i fall då försörjningsproblemen orsakats av arbetsmarknadsmässiga förhållanden. Jag syftar här på situationer då den efterlevande står till arbetsmarknadens förfogande och aktivt söker arbete men inte lyckas få sådant. Som jag utvecklat i det föregående bör emellertid efterlevandebidrag kunna utgå också då förvärvshindren måste anses mer permanenta och en senare placering i arbetslivet är utesluten eller svår att uppnå.

Liksom riksförsäkringsverket har jag den uppfattningen att efterlevandebidraget kommer att få sitt huvudsakliga tillämpningsområde för efterlevande med förvärvsproblem som har arbetsmarknadsmässiga orsaker. Emellertid kan man enligt min mening inte inskränka bidraget till att ta sikte på enbart sådana fall. I likhet med pensionskommittén anser jag att bidraget bör kunna utgå också i situationer då förvärvshindren helt eller delvis orsakats av vacklande hälsa. Är den efterlevandes arbetsförmåga nedsatt i betydande mån på grund av sjukdom eller liknande torde man visserligen ofta kunna förutsätta att rätt föreligger till förtidspension (eller sjukbidrag). I dessa fall bör den efterlevande givetvis beviljas den förmånen och inte särskilt efterlevandebidrag. Även en mindre allvarlig nedsättning av hälsotillståndet eller ett handikapp av något slag torde dock ibland kunna minska möjligheterna att få ett arbete. Särskilt vid en kombination av nedsatt hälsa och arbetsmarknadsmässigt betingade problem kan uppkomma svårigheter i detta hänseende. I sådana fall bör alltså efterlevandebidrag kunna utges för att trygga den efterlevandes försörjning.

Som villkor för rätten till det särskilda efterlevandebidraget bör alltså gälla att den efterlevandes möjligheter att bereda sig inkomst genom ett för honom eller henne lämpligt arbete är nedsatta av arbetsmarknadsmässiga skäl eller hälsoskäl. Även annan härmed jämförlig omständighet bör kunna utgöra

grund för bidrag. Exempelvis bör efterlevandebidrag kunna utgå till en änka eller änklings som inte kan få arbete på bostadsorten och som med hänsyn till ålder, bosättningsförhållanden och personliga omständigheter i övrigt inte skäligen kan anses skyldig att flytta till annan ort där lämpligt arbete kan finnas. Även när den efterlevandes förvärvsmöjligheter är nedsatta på grund av ett handikapp av något slag bör, som De handikappades riksförbund påpekar, särskilt efterlevandebidrag kunna utgå. I likhet med vad som gäller inom förtidspensioneringen bör vidare med fysisk och psykisk sjukdom likställas följd tillstånd efter sjukdom och medfödda defekter. Är det fråga om äldre efterlevande bör också rena åldersförändringar kunna beaktas.

Är det däremot annan orsak än de nu angivna som ligger bakom att den efterlevande inte anser sig kunna ta ett förvärsarbete finns enligt min mening inte skäl att utge särskilt efterlevandebidrag. Rätt härtill bör alltså inte föreligga om orsaken är t. ex. vård av barn eller anhörig. Som jag tidigare framhållit kan inte heller bristande intresse för förvärsarbete eller för utbildning till senare arbete motivera att efterlevandebidrag utges till den efterlevande.

För att efterlevandebidraget skall kunna utgå bör det vara fråga om en betydande nedsättning av förvärvsmöjligheterna. Om den efterlevande inte kan erhålla ett heltidsarbete men väl ett arbete med något kortare arbetstid som ger en tryggad försörjning, finns inte skäl att medge särskilt efterlevandebidrag. I likhet med vad som gäller inom förtidspensioneringen bör därför krävas att förvärvsmöjligheterna är nedsatta med minst hälften.

De närmare grunderna för bedömningen av nedsättningen av förvärvsmöjligheterna bör, som jag tidigare framhållit, utformas i nära anslutning till vad som gäller inom förtidspensioneringens ram. Även bestämmelserna för arbetslöshetsförsäkringen och det kontanta arbetsmarknadsstödet bör kunna tjäna som ledning i detta hänseende. Jag kan således ansluta mig till kommitténs förslag att bedömningen bör göras under hänsynstagande till den efterlevandes möjligheter att bereda sig inkomst genom sådant arbete som motsvarar hans eller hennes krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom eller henne. Härvid bör beaktas den efterlevandes utbildning och tidigare verksamhet samt ålder, bosättningsförhållanden och andra därmed jämförbara omständigheter.

Gränsen mellan efterlevandebidraget och förtidspension kommer naturligtvis med dessa bedömningsgrunder att bli i viss mån flytande i fall då den efterlevandes förvärvsproblem har sin grund i nedsatt hälsa. Några större olägenheter torde detta emellertid inte leda till. I likhet med pensionskommittén anser jag att prövningen av rätten till särskilt efterlevandebidrag bör göras av försäkringskassans pensionsdelegation. Härigenom kan ställning tas till om rätt föreligger till förtidspension vid samma tillfälle som rätten till efterlevandebidrag skall bedömas. Visar det sig vid denna bedömning att den efterlevande är berättigad till förtidspension, bör denna förmån beviljas. Först i den mån sådan rätt inte föreligger bör komma i fråga att utge

efterlevandebidrag. Detta bidrag är, som jag tidigare har understrukit, avsett att utges endast i den utsträckning som den efterlevandes uppehälle inte kan tryggas genom någon annan social förmån.

Arbetsmarknadspolitiska insatser m. m.

Efterlevande som kan komma i fråga för det särskilda efterlevandebidraget eller som uppbär sådant bör erbjudas stöd och hjälp i syfte att erhålla ett förvärvsarbete som tryggar försörjningen. Det är givetvis angeläget att sådana insatser sätts in så snart som möjligt och redan under den tid då omställningsbidrag utgår. Har ansträngningarna då inte givit tillfredsställande resultat, kan självfallet finnas anledning att fortsätta dessa också efter det att frågan om rätt till särskilt efterlevandebidrag har aktualiserats. Även sedan efterlevandebidrag har beviljats bör, i den mån detta är motiverat, göras fortsatta insatser för att den efterlevande skall få ett adekvat förvärvsarbete.

Mot bakgrund av det sagda anser jag, i likhet med kommittén, att försäkringskassorna, innan beslut meddelas om rätt till särskilt efterlevandebidrag, bör undersöka om det finns skäl att vidta åtgärder som är ägnade att förbättra den efterlevandes möjligheter att bereda sig inkomst genom arbete. I detta hänseende bör alltså gälla motsvarande skyldighet att undersöka behovet av rehabiliteringsåtgärder som inom sjukförsäkringen.

De insatser som kommer i fråga för efterlevande bör kunna vara av såväl medicinsk som arbetsmarknadsmässig art. I sistnämnda hänseende kan det röra sig om t. ex. yrkesinriktad rehabilitering, arbetsmarknadsutbildning eller annan lämplig utbildning. Visar det sig att insatser av detta slag behöver vidtas för att förbättra den efterlevandes förvärvsmöjligheter, bör det åligga försäkringskassan att se till att så sker. Om således den efterlevande inte själv tar initiativ till behövliga rehabiliteringsåtgärder, bör det ankomma på kassan att göra detta. När det gäller arbetsmarknadspolitiska insatser bör detta ske i nära samarbete med andra myndigheter på bl. a. arbetsmarknads- och utbildningsområdena efter mönster av de rutiner som utvecklats beträffande rehabilitering i samband med prövning av långvariga sjukdomsfall och av rätten till förtidspension. Det bör ankomma på riksförsäkringsverket att i samarbete med bl. a. arbetsmarknadsmyndigheterna utarbeta närmare föreskrifter för den verksamhet som kan behövas.

I vilken utsträckning försök bör göras med åtgärder av här berört slag får självfallet bedömas från fall till fall. Härvid får beaktas sådana omständigheter som den efterlevandes utbildning och tidigare verksamhet samt bosättningsförhållanden. Av stor betydelse blir givetvis åldern. Rör det sig om en änka eller änklings som står utanför förvärvslivet sedan åtskilliga år tillbaka och som börjar närma sig 65-årsåldern kan det naturligtvis sällan komma i fråga att vidta åtgärder i form av omfattande arbetsmarknadsutbildning e. d. Sådana insatser får inte bli ett självändamål. För att de skall vidtas måste det

finnas rimlig grund att anta att de kommer att verksamt förbättra möjligheterna till förvärvsarbete.

På motsvarande sätt får prövas i vad mån den efterlevande bör vara skyldig att underkasta sig andra åtgärder. Skulle försäkringskassan finna att sådana åtgärder är lämpliga, bör krävas en aktiv medverkan av den efterlevande. Som villkor för att efterlevandebidrag skall utgå bör kassan därför kunna föreskriva att den efterlevande genomgår utbildning eller på annat sätt medverkar vid erforderliga åtgärder för att förbättra förvärvsmöjligheterna. Sådant villkor bör också kunna avse skyldighet för den efterlevande att vara anmäld som arbetssökande hos arbetsförmedlingen och att anta erbjudet lämpligt arbete.

Villkor av detta slag bör kunna ställas inte endast i samband med att rätten till särskilt efterlevandebidrag prövas första gången utan också senare under hela den tid som den efterlevande uppbär sådant bidrag.

Anknytning till dödsfallet, varaktighet m. m.

I likhet med pensionskommittén anser jag att särskilt efterlevandebidrag inte bör utgå i andra fall än då den efterlevandes försörjningsproblem har samband med dödsfallet. Det bör därför uppställas som villkor för rätten till efterlevandebidrag att den efterlevandes försörjningsmöjligheter skall ha varit nedsatta med minst hälften redan vid tidpunkten för makens död. Vidare bör gälla att denna nedsättning skall ha bestått i princip oavbrutet fram till den tidpunkt då rätten till omställningsbidrag upphör, dvs. då rätt inträder till efterlevandebidraget.

Härutöver bör fordras att nedsättningen av den efterlevandes försörjningsmöjligheter kan antas bli bestående under viss tid framöver. Kan man med rimlig grad av säkerhet räkna med att den efterlevande redan inom någon månad kommer att tillträda ett stadigvarande arbete som ger en tillfredsställande utkomst, finns inte skäl att för denna korta mellantid utge en pensionsförmån till den efterlevande. Som villkor för bidragsrätten bör därför gälla att nedsättningen av förvärvsmöjligheterna kan antas vara inte endast kortvarig.

Skulle änkan eller änkingen befinna sig i arbete just vid den tidpunkt då rätten till omställningsbidrag upphör bör detta dock inte alltid utgöra hinder för att efterlevandebidrag skall kunna beviljas. En helhetsbedömning måste enligt min mening göras av den efterlevandes anknytning till arbetslivet, varvid bör beaktas bl. a. sådana förhållanden som vilken form av förvärvsarbete den efterlevande kan ha och under vilken tid detta kan beräknas pågå. För att en efterlevande skall undantas från rätten till särskilt efterlevandebidrag bör krävas att han eller hon har en stabil ställning på arbetsmarknaden. Annars skulle en enbart tillfällig anställning kunna helt utestänga den efterlevande från möjligheten att få efterlevandebidrag efter anställningens upphörande. I ett sådant fall bör bidrag kunna beviljas men innehållas under

den tid och till den del som försörjningen tillgodoses genom arbetet. Bidragsrätten blir då helt eller delvis vilande under denna tid.

Pensionskommittén föreslår en särskild preskriptionsregel av innebörd att ansökan om bidrag måste göras senast ett år från det rätten därtill har inträtt. Har ansökan inte inkommit inom denna tid skall enligt förslaget inte längre föreligga rätt till bidrag. Detta förslag har mött kritik av riksförsäkringsverket, som anser att regeln kan undvaras.

För egen del finner jag denna invändning förtjäna beaktande. Jag har visserligen förståelse för kommitténs synpunkt att det är av vikt att åtgärder för att hjälpa en efterlevande som är utan arbete att komma in på arbetsmarknaden sätts in snarast möjligt och att det därför är väsentligt att prövningen av rätten till bidrag inte drar ut på tiden på grund av att den efterlevande dröjer med sin ansökan. Även från administrativa synpunkter är det naturligtvis av värde att en ansökan görs på ett så tidigt stadium som möjligt. En regel av innebörd att pensionsrätten preskriberas efter viss tid saknar emellertid motsvarighet för andra pensionsförmåner. Vidare kan man, som riksförsäkringsverket påpekar, inte alltid förutsätta att den efterlevande har sin fortsatta försörjning tryggad enbart därför att begäran om efterlevandebidrag inte framställts inom en viss tid efter dödsfallet.

I flertalet av de fall då en ansökan görs först senare än ett år från bidragsrättens inträde är sannolikt villkoren för rätt till efterlevandebidrag inte uppfyllda. Man måste dock räkna med att en änka eller änklings kan ha klarat sitt underhåll med hjälp av t. ex. ett kapitalbelopp som fallit ut vid dödsfallet och efter något år står utan medel till den fortsatta försörjningen. Att ansökan dröjt kan här ha haft sin grund i bristande kännedom om efterlevandepensioneringens regelsystem. Enligt min uppfattning vore det olyckligt att utestänga en sådan efterlevande från möjligheten att få efterlevandebidrag för framtiden. Liksom andra pensionsförmåner bör emellertid detta bidrag kunna utges längst för tre månader tillbaka före ansökningsmånaden (16 kap. 5 § AFL).

Med hänsyn till det sagda är jag inte beredd att föreslå en sådan särskild preskriptionsregel som förordats av pensionskommittén.

Gradering av bidraget

Enligt pensionskommitténs förslag skall särskilt efterlevandebidrag – i likhet med förtidspension – kunna utgå som helt, två tredjedels eller halvt bidrag. Helt efterlevandebidrag skall kunna utges till en efterlevande vars möjligheter att bereda sig inkomst genom arbete är nedsatta i så hög grad att intet eller endast en ringa del därav återstår. Är förvärvsmöjligheterna nedsatta i mindre grad men likväl med avsevärt mer än hälften, skall kunna utgå två tredjedels bidrag. I övriga fall skall kunna beviljas halvt bidrag.

Detta förslag kan jag instämma i. Som jag nämnt i det föregående bör ett grundläggande villkor för rätt till efterlevandebidrag vara att den efterlevan-

des försörjningsmöjligheter är nedsatta med minst hälften. Behovet av bidrag kommer dock inte att vara lika stort för alla som uppfyller denna förutsättning. Här i innefattas såväl änkor och änklingar som helt saknar arbete som efterlevande med olika grader av deltidssysselsättning upp till ett halvtidsarbete. Alla dessa bör inte erhålla efterlevandebidrag på samma nivå utan en gradering bör göras av bidraget med beaktande av nedsättningen av försörjningsmöjligheterna. T. ex. bör den som har ett halvtidsarbete kunna beviljas halvt efterlevandebidrag som komplement till förvärvsinkomsterna.

Bidragsperioden

I enlighet med vad jag utvecklat i avsnitt 2.2.1 bör för det särskilda efterlevandebidraget – liksom för omställningsbidraget – gälla en övre åldersgräns vid 65 år. När en efterlevande som erhåller särskilt efterlevandebidrag uppnår denna ålder bör bidraget dras in. På motsvarande sätt bör den som tar ut ålderspension före 65 års ålder inte ha rätt till efterlevandebidrag. Också i sådana fall är den efterlevandes fortsatta underhåll tryggt genom ålderspensionen.

Däremot anser jag någon nedre åldersgräns för bidragsrätten inte vara påkallad. Även om det torde komma att bli ytterst ovanligt att en änka eller änklings i lägre ålder får behov av särskilt efterlevandebidrag, bör det inte finnas något absolut hinder mot att bidrag utges i ett sådant fall.

I likhet med pensionskommittén finner jag det inte heller motiverat att generellt begränsa rätten till efterlevandebidrag till en viss längsta tid. Tanken är i stället att bidraget skall kunna utgå under så lång tid som behövs för att den efterlevande skall få möjligheter till försörjning genom eget arbete. Som jag anfört tidigare kan det dessutom i vissa situationer – då det framstår som utsiktslöst för den efterlevande att klara försörjningen genom förvärvsarbete – vara nödvändigt att utge bidraget kontinuerligt fram till 65 års ålder.

Omprövning m. m.

Efterlevandebidraget syftar i första hand inte till att utgöra ett bestående stöd till den efterlevandes försörjning, utan tanken är att det skall utgå i avvaktan på att försörjningen kan ordnas på annan väg. Mot bakgrund härav finner jag det naturligt att, som pensionskommittén föreslår, rätten till särskilt efterlevandebidrag i enskilda fall skall kunna tidsbegränsas. Detta bör göras bl. a. i situationer då det finns skäl att knyta bidragsrätten till viss utbildning e. d. som kan förväntas leda till förbättrade förvärvsmöjligheter för den efterlevande inom den närmaste framtiden. En sådan tidsbegränsning innebär inte att den efterlevande därefter skall vara utestängd från vidare möjligheter att uppbära bidraget, utan avsikten är att efter mönster av vad som föreskrivs beträffande sjukbidrag skapa en garanti för att frågan om

bidragsrätt tas upp till förnyad behandling. Har i ett särskilt fall rätten till efterlevandebidrag på detta sätt begränsats till viss tid, får vid utgången härav på nytt tas upp frågan om särskilt efterlevandebidrag skall utgå och storleken av ett eventuellt bidrag.

Även i andra fall än då en tidsbegränsning av detta slag gjorts anser jag det vara av vikt att försäkringskassan fortlöpande följer upp förhållandena för dem som beviljats särskilt efterlevandebidrag. Detta framstår som påkallat i syfte att undvika att bidrag utges till efterlevande som inte längre är i behov därav eller att det utgår med högre andel än nödvändigt.

Det bör åligga den som uppbär efterlevandebidrag att till försäkringskassan anmäla inträffade förändringar av försörjningssituationen som är av betydelse för den fortsatta bidragsrätten. Om det genom en sådan anmälan eller på annat sätt kommer till försäkringskassans kännedom att den efterlevandes förvärvssituation har förbättrats – t. ex. genom att denne har påbörjat ett arbete eller fått utökad arbetstid – eller att annan väsentlig ändring har skett i de förhållanden som legat till grund för beslutet om bidrag, bör det göras en förnyad prövning av rätten till efterlevandebidrag.

En sådan omprövning bör dessutom, som pensionskommittén föreslår, under alla förhållanden göras med vissa intervall. I likhet med flera av remissinstanserna anser jag emellertid att ett krav på obligatorisk omprövning minst en gång varje år, vilket förordas av kommittén, leder för långt. I en del fall torde försörjningsmöjligheterna kunna bedömas med relativt stor visshet för en längre tid framåt. Som påpekats från några håll under remissbehandlingen kan utsikterna att erhålla en tillfredsställande egenförsörjning komma att visa sig vara ringa för exempelvis en efterlevande som är i hög ålder och bosatt i en glesbygd. För att inte onödigtvis belasta försäkringskassorna bör därför kravet på obligatorisk omprövning inskränkas till att avse ett intervall på tre år.

När det gäller de närmare förutsättningarna för indragning och nedsättning av ett utgående bidrag vill jag inledningsvis erinra om att jag tidigare föreslagit att bidraget skall upphöra att utgå då den berättigade fyller 65 år eller dessförinnan börjar uppbära ålderspension. Även i vissa andra fall kan den efterlevandes uppehälle komma att tryggas genom att han eller hon beviljas annan förmån från den allmänna försäkringen e. d. Även då bör efterlevandebidraget dras in. Det kan här röra sig om exempelvis helt sjukbidrag eller hel förtidspension eller om hel egenlivränta från arbetsskadeförsäkringen. Till frågan om hur t. ex. partiell förtidspension eller arbetslöshetsstöd bör påverka rätten till det särskilda efterlevandebidraget återkommer jag i det följande.

Enligt motsvarande regler som för förlängt omställningsbidrag bör vidare rätten till särskilt efterlevandebidrag upphöra om den bidragsberättigade gifter sig eller – under vissa förutsättningar – sammanlever med någon utan äktenskap.

Under den tid som särskilt efterlevandebidrag utgår bör ansträngningar

vidtas för att hjälpa den efterlevande till ett arbete som tryggar försörjningen fortsättningsvis. Skulle sådana insatser ge åsyftat resultat och den efterlevande således få ett stadigvarande förvärvsarbete som ger en tillfredsställande utkomst, har efterlevandebidraget fyllt sin funktion. En naturlig följd är att bidraget upphör att utgå om den efterlevandes försörjningsmöjligheter på detta sätt förbättrats så att de inte längre kan anses nedsatta med minst hälften.

En förutsättning för att bidraget skall kunna dras in definitivt bör vara att den efterlevandes möjligheter till fortsatt försörjning är inte endast tillfälligtvis förbättrade. Den inträdda förbättringen måste antas komma att bestå för åtminstone något år framöver. Är det tveksamt huruvida den efterlevande kommer att kunna ha kvar arbetet under någon längre tid framåt eller föreligger i annat avseende tvekan om i vad mån de förbättrade förvärvsmöjligheterna kommer att bestå, bör inte komma i fråga att definitivt dra in efterlevandebidraget. I sådana fall bör kunna beslutas att bidraget dras in endast för viss tid. Bidragsrätten blir då vilande under denna tid. Här bör alltså gälla en motsvarighet till vad jag i det föregående föreslagit om att det redan vid beslutstillfället bör kunna bestämmas att bidraget inte utges under viss tid.

Om möjligheterna att bereda sig inkomst av arbete skulle förbättras för en efterlevande som uppbär helt bidrag eller två tredjedelar av helt bidrag, bör självfallet kunna beslutas att efterlevandebidraget inte dras in utan sätts ned så att det kommer att svara mot den därefter aktuella nedsättningen av förvärvsmöjligheterna. Även en sådan nedsättning bör kunna göras definitiv eller endast temporär. Kan förbättringen antas bli bestående för en längre tid, bör bidraget sättas ned definitivt. I annat fall bör nedsättningen gälla viss tid.

Har ett utgående efterlevandebidrag dragits in definitivt bör inte komma i fråga att vid senare tillfälle på nytt bevilja den efterlevande sådant bidrag. På motsvarande sätt bör ett efterlevandebidrag som definitivt satts ned inte senare kunna höjas. Om den efterlevandes förvärvsmöjligheter en gång har förbättrats i sådan omfattning att det beslutats att för framtiden dra in eller sätta ned efterlevandebidraget till följd därav, skall en eventuell senare inträdd försämring av försörjningsmöjligheterna alltså inte kunna leda till att bidraget börjar utges ånyo eller höjs. I dessa fall kan det inte sägas föreligga något sådant samband mellan makens bortgång och – de nya – svårigheterna i försörjningshänseende att det kan vara motiverat att utge efterlevandebidrag. Försörjningen bör i sådana situationer kunna tillgodoses genom arbetsmarknadspolitiska eller andra åtgärder som står till förfogande för alla som är i motsvarande behovssituation.

Om ett efterlevandebidrag däremot har dragits in eller satts ned enbart för viss tid och bidragsrätten alltså gjorts vilande under denna tid, bör inte föreligga något hinder mot att på nytt utge resp. höja bidraget. Detta kan i sådana situationer ske så snart anledning uppkommer, t. ex. genom att den

efterlevande förlorar sitt arbete eller det visar sig att han eller hon inte klarar av detta. Bidraget bör då kunna börja utgå resp. höjas även om den tid för vilken rätten ursprungligen gjorts vilande ännu inte gått till ända.

Av det sagda framgår att jag på de nu behandlade punkterna ansluter mig till de förslag som pensionskommittén redovisat. I likhet med några av remissinstanserna vill jag understryka angelägenheten av en generös tillämpning i dessa frågor. Med hänsyn till att ett efterlevandebidrag som en gång har dragits in eller satts ned definitivt inte senare skall kunna utges på nytt resp. höjas, får ett beslut härom långtgående konsekvenser för den efterlevande. Det framstår därför som väsentligt att ett sådant beslut föregås av en noggrann utredning och prövning. Möjligheten till indragning eller nedsättning bör, som jag nyss utvecklat, utnyttjas endast i fall då det finns grundad anledning påstå att det skett en påtaglig stabilisering av den efterlevandes förvärvsmöjligheter och att behovet av efterlevandebidrag därmed fallit bort eller minskat. I regel bör därför en indragning eller minskning av ett efterlevandebidrag i första hand göras endast för viss tid. Först sedan denna tid gått till ända och det är klarlagt att den efterlevande verkligen lyckats få en fast förankring i arbetslivet bör bidraget dras in eller minskas definitivt.

I det föregående har jag framhållit vikten av att den som beviljats särskilt efterlevandebidrag själv gör insatser för att få förvärvsarbete. Med hänsyn härtill har jag förordat att försäkringskassan skall ges möjlighet att ställa upp villkor om att den efterlevande t. ex. skall genomgå viss utbildning eller anta erbjudet arbete. Det är givetvis angeläget att sådana villkor med arbetsförberedande inriktning verkligen följs av den efterlevande så att bidragets aktiverande syfte inte riskerar att gå förlorat. Därför bör möjlighet finnas att tills vidare helt eller delvis förvägra den efterlevande särskilt efterlevandebidrag om han eller hon utan giltig anledning vägrar att följa uppställda villkor.

Som jag angett tidigare bör det ankomma på försäkringskassans pensionsdelegation att avgöra ärenden om särskilt efterlevandebidrag. Försäkringsrätten för Norra Sverige anser att det i pensionsdelegationen härvid bör ingå i vart fall en av arbetsmarknadsstyrelsen utsedd ledamot som skall representera länsarbetsnämnden, eftersom arbetsmarknadsmässiga skäl tillmäts stor vikt för rätten till bidrag och kraftfulla insatser förutsätts av arbetsmarknadsmyndigheterna.

Jag har förståelse för denna synpunkt men noterar att en regel med denna innebörd skulle medföra administrativa svårigheter, eftersom pensionsdelegationens sammansättning skulle få förändras med hänsyn till vilken typ av ärende som behandlas. Det skulle med en sådan regel också bli omöjligt att, som jag tidigare förordat, pröva rätten till särskilt efterlevandebidrag samtidigt som ställning tas till frågan om rätt till förtidspension för den efterlevande. Jag vill även erinra om att det i pensionsdelegationen i dess vanliga sammansättning ingår två ledamöter som skall ha särskild erfarenhet av arbetsförhållanden (18 kap. 20 § AFL). Med hänsyn till det sagda kan jag

inte biträda försäkringsrättens förslag.

I sammanhanget vill jag dock än en gång understryka vikten av ett väl utvecklat samarbete mellan försäkringskassorna och arbetsmarknadsmyndigheterna när det gäller prövningar av rätten till särskilt efterlevandebidrag. Eftersom arbetsmarknadsmässiga skäl ofta kommer att vara av betydelse vid bedömningen, framstår det som naturligt att försäkringskassan i dessa ärenden inhämtar yttrande av länsarbetsnämnden eller annan myndighet om den efterlevandes möjligheter till förvärvsarbete m. m.

Pensionsnivåer m. m.

Pensionskommittén föreslår att det särskilda efterlevandebidraget skall läggas på samma nivå som omställningsbidraget.

Flertalet *remissinstanser* har inte anfört några invändningar mot detta förslag. Det tillstyrks uttryckligen av bl. a. Svenska kommunförbundet, som framhåller att pensionsnivån inte kan tillåtas bli alltför hög med hänsyn till bidragets aktiverande syfte. Även Landstingsförbundet och Kommunernas pensionsanstalt är uttalat positiva.

I några yttranden förordas dock ändringar. Riksrevisionsverket anser att folkpensionsnivån bör kunna sänkas till 95 % av basbeloppet. Några andra remissinstanser menar däremot att bidragsnivån bör sättas högre. Av dessa anser riks försäkringsverket att nivån i vart fall inte bör understiga miniminivån för ålderspension. En försäkringskassa föreslår en anknytning till nivån för förbehållsbelopp enligt föräldrabalken, medan länsstyrelsen i Älvsborgs län har uppfattningen att bidraget bör kunna kompletteras med "pensionstillägg". Även länsstyrelsen i Jönköpings län ifrågasätter kommitténs förslag på förevarande punkt och efterlyser en samordning av olika nivåer för vad ett hushåll i skilda situationer skall kunna klara sig på. I åter andra yttranden, av bl. a. ensamförelärdkommittén och Pensionärernas riksorganisation, uttalas tvetsamhet till att kommunalt bostadstillägg inte skall utges till den som uppbär särskilt efterlevandebidrag.

För *egen del* ansluter jag mig till kommitténs förslag att det särskilda efterlevandebidraget skall utgå från både folk- och tilläggs pensioneringen och att det inom ATP skall utformas som en efterlevandepensionsförmån.

När det gäller att bestämma nivån för efterlevandebidraget finns ett flertal olika omständigheter som talar i delvis olika riktning. Å ena sidan bör bidraget utgå med sådant belopp att det kan tillgodose den berättigades försörjning. Å andra sidan bör, som betonas av kommunförbundet, inte riskeras att bidragets aktiverande roll motverkas. Från administrativ och samordningssynpunkt är det vidare angeläget att man uppnår överensstämmelse med vad som avses gälla för omställningsbidraget. Härför talar även den omständigheten att det särskilda efterlevandebidraget skall träda till först sedan den efterlevande uppburit omställningsbidrag under viss tid.

Jag vill också i vad avser folkpensionsnivån understryka att denna måste

ses i samband med den föreslagna tilläggs pensionsnivån. Förslagen i dessa båda hänseenden måste bedömas i ett sammanhang. En änka eller änkling som beviljas särskilt efterlevandebidrag kan nämligen, som jag framhållit vid behandlingen av frågan om nivån för omställningsbidrag, i regel förutsättas ha rätt till bidrag från såväl folk- som tilläggs pensioneringen. Om den efterlevande saknar egna inkomster av förvärvsarbete och därför får efterlevandebidrag, kan man utgå från att bidraget i det alldeles övervägande antalet fall kommer att utbetalas även från ATP med ett icke obetydligt belopp. Eftersom den efterlevande stod utanför arbetslivet redan före dödsfallet, bör i regel den avlidne ha svarat för familjens försörjning. Denne har då haft förvärvsinkomster och har därigenom förvärvat rätt till ATP, på grundval av vilken den efterlevande kan beviljas efterlevandebidrag från tilläggs pensioneringen.

Med hänsyn till det anförda kan jag biträda kommitténs förslag till nivåer för det särskilda efterlevandebidraget.

Även i fråga om förslagen att kommunalt bostadstillägg och extra avdrag vid beskattningen inte skall medges den som uppbär särskilt efterlevandebidrag ansluter jag mig till pensionskommitténs bedömning. För detta ställningstagande talar i huvudsak samma synpunkter som jag angett vid behandlingen av förslagen till utformning av omställningsbidraget. Även administrativa skäl talar för denna lösning.

Sammanfattningsvis föreslår jag alltså att helt särskilt efterlevandebidrag skall inom folkpensioneringen utgå med ett belopp som för år räknat motsvarar 100 % av basbeloppet. Inom tilläggs pensioneringen skall bidraget utgå med viss andel av den ålders- eller förtidspension från ATP som den avlidne uppbär vid tidpunkten för dödsfallet eller av den förtidspension som han skulle ha erhållit om rätt till hel sådan pension hade inträtt då. Helt efterlevandebidrag skall för år räknat utgöra 30 % av den sålunda beräknade egenpensionen, om det inte samtidigt utbetalas barnpension efter den avlidne, och annars 10 % därav. Efterlevandebidraget skall utgöra skattepliktig inkomst enligt de regler som gäller för inkomst av tjänst. Kommunalt bostadstillägg eller extra avdrag vid beskattningen skall inte medges den som uppbär folkpension enbart i form av särskilt efterlevandebidrag.

Samordning

Det särskilda efterlevandebidraget syftar till att utgöra ett skyddsnät för änkor och änklingar vilkas försörjning inte kan tillgodoses på annan väg. Om den efterlevande har rätt till en annan social förmån som avser att ge kompensation för samma nedsättning av förvärvsmöjligheterna som efterlevandebidraget, kan därför inte komma i fråga att låta efterlevandebidraget utgå ogravverat. I en viss bestämd behovssituation bör den efterlevande i princip erhålla endast en förmån inom ramen för det socialpolitiska bidragssystemet.

I det föregående har jag lagt fram förslag om att efterlevande som uppbär ålderspension skall vara uteslutna från möjligheten att därjämte få särskilt efterlevandebidrag. Detsamma avses gälla änkor och änklingar som har rätt till hel förtidspension eller hel egenlivränta från arbetsskadeförsäkringen.

När det gäller att utforma regler för samordning mellan det särskilda efterlevandebidraget och andra stödformer av olika slag finner jag, liksom pensionskommittén, att detta bör göras med utgångspunkt från att efterlevandebidraget skall vara subsidiärt till sådana andra förmåner som syftar till att täcka samma försörjningsbehov.

I enlighet med dessa principer föreslår jag att särskilt efterlevandebidrag skall samordnas med sjukpenning, partiell förtidspension och partiell arbetskadelifvänta. Samordningen bör göras på det sättet att efterlevandebidraget inte utgår med anledning av sådan nedsättning av förvärvsmöjligheterna som berättigar den efterlevande till någon av de nu angivna förmånerna.

Vidare föreslår jag att efterlevandebidraget skall samordnas även med olika former av ersättning bl. a. vid arbetslöshet och studier på så sätt att bidraget utges endast i den mån som det beloppsmässigt överstiger den andra ersättningen. Om den efterlevande – för samma tid och för samma nedsättning av förvärvsmöjligheterna som efterlevandebidraget avser – har rätt också till arbetslöshetsersättning, kontant arbetsmarknadsstöd eller utbildningsbidrag vid arbetsmarknadsutbildning eller yrkesinriktad rehabilitering, skall alltså det särskilda efterlevandebidraget utbetalas enbart till den del det överstiger denna andra förmån. Detsamma bör gälla beträffande delpension, vuxenstudiebidrag och tinersättning vid grundläggande utbildning för vuxna.

Är däremot den efterlevande berättigad till någon annan typ av ekonomiskt stöd, dvs. ett stöd som avser att kompensera en annan inkomstförlust än den efterlevandebidraget tar sikte på, bör någon samordning över huvud taget inte äga rum. I dessa fall bör det särskilda efterlevandebidraget alltså utgå ograverat vid sidan av den andra förmånen.

Mot bakgrund härav bör inte ske någon samordning mellan efterlevandebidraget och t. ex. föräldrapenning, vårdbidrag eller återbetalningspliktiga studiemedel. Dessa förmåner skall alltså inte påverka efterlevandebidraget. I specialmotiveringen utvecklar jag närmare skälen för detta förslag.

Efterlevandebidraget bör inte heller minskas med hänsyn till ersättningar som kan tillkomma den efterlevande från en individuell pensions- eller kapitalförsäkring eller i form av skadestånd eller liknande. Inte heller bör förmåner som utges från tjänstepensionssystem påverka efterlevandebidraget.

3.3 Efterlevandepension till utlandssvenskar och utländska medborgare

3.3.1 Nuvarande regler

Enligt de nu gällande reglerna tillkommer rätt till familjepension (i form av barn- och änkepension) från *folkpensioneringen* efterlevande som är svenska medborgare och bosatta i Sverige (5 kap. 1 § AFL). Till dessa utgår folkpension oberoende av bosättningstidens längd och utan andra villkor i nu aktuellt hänseende.

I fråga om möjligheterna för svenska medborgare att vid bosättning utomlands uppbära folkpension i form av familjepension gäller sedan den 1 juli 1979 regler som innebär att sådan pension utges under förutsättning att rätt föreligger också till ATP. Folkpensionsförmånernas storlek graderas i förhållande till det antal år för vilka den avlidne tillgodoräknats pensionspoäng vid tilläggs pensionens beräkning. Har pensionspoäng tillgodoräknats för minst 30 år utgår folkpensionen med oavkortat belopp. I annat fall utges pensionen med så stor andel som svarar mot förhållandet mellan det antal år för vilka pensionspoäng tillgodoräknats och talet 30 (5 kap. 2 § AFL.).

Beträffande rätten till folkpension för utlänningar som är bosatta i Sverige infördes – efter mönster av modernare bilaterala socialförsäkringskonventioner – likaså regler i den svenska lagstiftningen den 1 juli 1979 (5 kap. 4 § AFL). Enligt dessa är en utländsk medborgare (eller statslös) som bor här i landet berättigad till folkpension i form av barnpension eller änkepension under förutsättning att en viss kvalifikationstid är uppfylld. Det krävs antingen att den avlidne omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst fem år och den efterlevande vid dödsfallet var bosatt här eller att den efterlevande är bosatt i Sverige sedan minst fem år och den efterlevande eller den avlidne vid dödsfallet var bosatt här i landet.

Någon rätt för utlänningar att uppbära familjepension från folkpensioneringen vid bosättning utanför Sverige föreligger inte enligt den svenska lagstiftningen. Bestämmelser härom finns dock i en rad konventioner som ingåtts mellan Sverige och andra länder. Sådana konventioner gäller f. n. i förhållande till de andra nordiska länderna, Storbritannien, Österrike, Förbundsrepubliken Tyskland, Jugoslavien, Grekland, Portugal, Schweiz, Turkiet, Frankrike, Marocko, Italien, Nederländerna och Israel. Förhandlingar om sådana överenskommelser har slutförts med Spanien och pågår med Luxemburg och USA. Genom dessa konventioner ges i allmänhet medborgare i det andra landet rätt till svensk familjepension från folkpensioneringen vid bosättning utanför Sverige på samma villkor som gäller för svenska medborgare. Enligt den nordiska konventionen om social trygghet gäller dock andra regler härför. I denna har dessutom föreskrivits kortare kvalifikationstid än enligt AFL i vad avser rätten till familjepension vid bosättning i Sverige.

Vid sidan av det angivna regelsystemet finns vissa dispensregler som kan åberopas av svenska och utländska medborgare som flyttar utomlands sedan

de beviljats folkpension här men som inte uppfyller villkoren för rätt till – oavkortad – pension vid bosättning utanför Sverige. Reglerna (5 kap. 6 § AFL.) innebär att den pensionsberättigade efter prövning i det enskilda fallet kan få behålla pensionen under förutsättning att regeringen har så förordnat för vissa fall eller att det i annat fall med hänsyn till omständigheterna skulle framstå som oskäligt att dra in pensionen. Förordnande i enlighet härmed har meddelats i kungörelsen (1962:516) med föreskrifter rörande rätt till folkpension utom riket i vissa fall (omtryckt 1979:130). Enligt denna kungörelse kan den folkpensionsberättigade efter ansökan få fortsätta att uppbära pensionen när han vistas utomlands för vård av hälsan eller för behandling av sjukdom och det finns skälig anledning anta att vården eller behandlingen har avsevärd betydelse för honom.

Rätten till familjepension från *tilläggs pensioneringen* är inte beroende av svenskt medborgarskap eller bosättning här i landet. Sådan pension utbetalas alltså oavsett om den efterlevande är bosatt i Sverige eller utomlands. Inte heller krävs att den avlidne hade annan anknytning till Sverige vid den tidpunkt då han avled än att han tidigare intjänat rätt till ATP här i landet.

I sammanhanget finns anledning att också erinra om de bestämmelser som gäller i fråga om *bidragsförskott*. För rätt härtill fordras enligt huvudregeln i lagen (1964:143) om bidragsförskott (omtryckt 1976:277, ändrad senast 1983:194) att barnet är svensk medborgare och bosatt i Sverige. Är barnet inte svensk medborgare men bosatt här i landet, utgår bidragsförskott under förutsättning att också barnets vårdnadshavare är bosatt här samt att vårdnadshavaren eller barnet vistas här sedan minst sex månader.

3.3.2 Barnpensioneringen

Pensionskommittén gör i sitt betänkande en allmän genomgång av olika frågor som uppkommer beträffande utlänningars och utlandssvenskars rätt till barnpension. I det följande tar jag upp kommitténs synpunkter härvidlag *till behandling* och ger min syn på hur spörsmålen enligt min mening bör lösas inom ramen för den reformerade efterlevandepensioneringen.

Vad först beträffar *tilläggs pensioneringens regler* om rätt till barnpension föreligger enligt pensionskommitténs mening inte anledning att överväga någon förändring av vad som nu gäller i internationellt hänseende. Till denna uppfattning, som inte ifrågasatts under remissbehandlingen, ansluter jag mig. Inom ATP bör alltså även framdeles barnpension utgå på samma villkor till svenska och utländska medborgare och utges oavsett var barnet är bosatt.

Vad sedan gäller *folkpensioneringen* finner kommittén det självfallet att barnpension liksom hittills skall utgå utan särskilda villkor till barn som är *svenska medborgare* och bosatta här i landet. Inte heller anser kommittén det motiverat att göra någon ändring såvitt avser rätten för svenska medborgare att uppbära folkpension i form av barnpension vid bosättning utomlands.

Denna kommitténs uppfattning godtas allmänt av *remissinstanserna*.

Endast statens invandrarverk ifrågasätter förslaget och menar att rätt till folkpensionsförmåner vid bosättning utomlands bör knytas inte till antalet ATP-år utan till antalet bosättningsår i Sverige.

Jag vill med anledning av invandrarverkets yttrande erinra om att denna fråga var föremål för uppmärksamhet redan vid genomförandet av de nu gällande reglerna på området (prop. 1978/79:75, SfU 15. rskr 164) och att tanken på att anknyta folkpensionsrätten till antalet bosättningsår då avvisades. Någon anledning att nu frångå detta ställningstagande finns inte enligt min mening. Jag kan alltså godta kommitténs uppfattning att barnpension till svenska medborgare bosatta utomlands även fortsättningsvis bör utges i förhållande till det antal år för vilka den avlidne föräldern har tillgodoräknats pensionspoäng vid beräkning av tilläggspension.

Inte heller i fråga om rätten till barnpension från folkpensioneringen för *utländska barn* som är *bosatta i Sverige* föreslår pensionskommittén några förändringar av nuvarande regler. Härvidlag erinrar kommittén bl. a. om att den uppställda kvalifikationstiden på fem år tillkom genom lagstiftning som trädde i kraft så sent som den 1 juli 1979 och att denna utformats efter mönster av modernare socialförsäkringskonventioner. Kommittén anser det tveksamt att redan kort tid efter ikraftträdandet genomföra en förändring av reglerna. Erfarenheterna av dessas tillämpning bör enligt kommittén avvaktas under en längre tid innan man överväger en sådan åtgärd.

Övervägandena i berörda avseende kommenteras av ett fåtal remissinstanser, varav några är kritiska. Statens invandrarverk föreslår att utländska barn som är bosatta i Sverige skall få rätt till barnpension på samma villkor som barn med svenskt medborgarskap. Riksrevisionsverket har den uppfattningen att en enhetlig kvalifikationstid bör gälla för barnpension och bidragsförskott och att denna bör anpassas så, att kostnadsökningar undviks. Även socialstyrelsen och ensamförälderkommittén anser att barnpension från folkpensioneringen bör utgå till utländska barn enligt samma regler som för bidragsförskott. Socialstyrelsen förordar härvid en enhetlig kvalifikationstid på sex månader.

För egen del har jag förståelse för pensionskommitténs ståndpunkt att tills vidare hålla fast vid de nyligen antagna reglerna på området. Emellertid anser jag att de skäl som framkommit för en förändring är så tungt vägande att en omprövning bör övervägas redan på nuvarande stadium. Barnpension från folkpensioneringen och bidragsförskott har, som framhållits vid remissbehandlingen, i princip samma syfte, nämligen att utgöra ett ekonomiskt grundstöd för barn i ensamföräldersfamiljer. Inte minst från samordningssynpunkt är det därför angeläget med likartade bestämmelser i nu behandlat avseende. Med hänsyn till att det här rör sig om förmåner som är avsedda att trygga den grundläggande försörjningen för barn finner jag det otillfredsställande att ett invandrarbarn, för vilket utgått bidragsförskott, vid förälderns död kan gå förlustig bidragsförskottet och därefter få vänta på barnpension från folkpensioneringen under kanske flera års tid. Det är enligt min mening

väsentligt att den ekonomiska grundtryggheten för barn som bor här i landet tillgodoses även i situationer av detta slag.

En möjlighet att uppnå det angivna önskemålet kunde vara att införa en regel som ger ett barn, för vilket bidragsförskott utgått, rätt till barnpension från folkpensioneringen efter den avlidne föräldern utan hinder av att kvalifikationstiden för barnpension inte uppfyllts. Emellertid anser jag liksom kommittén att en sådan lösning är mindre lämplig. Den skulle bl. a. kunna framstå som orättvis i förhållande till sådana invandrarbarn som visserligen förlorat en av föräldrarna men som före dödsfallet sammanbott med föräldern eller då erhållit underhållsbidrag av denne, och således inte bidragsförskott. Frågan bör i stället lösas på det sätt som föreslagits av bl. a. socialstyrelsen.

Jag förordar alltså att kvalifikationstiden för utländska barns rätt till barnpension sänks från nuvarande fem år till sex månader. Lagtekniskt bör regeln utformas efter mönster av vad som f. n. gäller för all familjepension. Folkpension i form av barnpension bör alltså kunna utges till barn, som inte är svenska medborgare men är bosatta här, under förutsättning antingen att den avlidne föräldern omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst sex månader och barnet vid dödsfallet var bosatt i Sverige eller att barnet är bosatt i Sverige sedan minst sex månader och barnet eller den avlidne vid dödsfallet var bosatt här i landet. Denna regel bör omfatta alla kategorier utländska barn och således även de som genom konvention har rätt till barnpension från folkpensioneringen enligt mindre förmånliga bestämmelser än den nu föreslagna.

Jag övergår nu till att behandla frågan om rätt för *utländska barn* att uppbära barnpension från folkpensioneringen *vid bosättning utomlands*. Pensionskommittén anser att denna fråga även framdeles bör lösas i konventionsförhandlingar på grundval av ömsesidighet. Denna uppfattning har i allmänhet lämnats utan erinran under remissbehandlingen. Endast statens invandrarverk har en från kommittén avvikande åsikt och anser att utländska barn vid bosättning utomlands bör ges rätt till barnpension under samma förutsättningar som barn med svenskt medborgarskap.

Jag instämmer för egen del i pensionskommitténs mening och är inte beredd att förordna någon ändring av nuvarande regler. Erfarenheten utvisar att spörsmålet om utlänningars rätt till pension vid vistelse utomlands bäst löses i konventionsförhandlingar. Som jag tidigare redogjort för har sådana konventioner träffats med ett stort antal länder och förhandlingar pågår med ytterligare några. I dessa överenskommelser har tagits in bestämmelser som ger medborgare i det andra landet rätt till folkpension utomlands enligt principer som motsvarar de som gäller för svenska medborgare.

Utländska barn, som beviljats barnpension från folkpensioneringen här i landet och som sedan flyttar utomlands, kan givetvis liksom hittills åberopa gällande dispensregler. Med stöd av dessa kan barnet få behålla pensionen också efter flyttningen, om detta skulle framstå som motiverat på grund av att

flyttningen utomlands skett av hälsoskäl eller andra särskilda omständigheter föreligger. Dessa regler bör givetvis kvarstå oförändrade också med avseende på svenska medborgare.

3.3.3 Efterlevandepension till vuxna

Pensionskommittén lägger i sitt betänkande fram förslag också till regler om rätt för vuxna efterlevande, som är utländska medborgare (eller statslösa), att vid bosättning här i landet erhålla efterlevandepension från folk- och tilläggs pensioneringen. Även i frågan om rätten för vuxna efterlevande att uppbära sådan pension vid bosättning utanför Sverige redovisar kommittén förslag. Dessa förslag mottas positivt av flertalet av de remissinstanser som särskilt berört dem. Även jag kan ansluta mig till kommitténs överväganden i dessa delar.

Nuvarande huvudregel att folkpension utgår till *svenska medborgare som är bosatta i Sverige* bör givetvis gälla även rätten till omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag från folkpensioneringen. Dessutom skall i förekommande fall självfallet kunna utges efterlevandepension också från ATP till denna kategori.

I fråga om rätten till folkpension för *utlänningar som är bosatta i Sverige* föreslår pensionskommittén att den för änkepensioneringen nu gällande kvalifikationstiden på fem år skall gälla också de nya formerna av familjepension till vuxna efterlevande. Jag finner kommitténs förslag välgrundat och föreslår att det genomförs. I sammanhanget vill jag erinra om att det av de föreslagna bestämmelserna för omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag följer att makarna (eller därmed likställda) måste ha stadigvarande sammanbott med varandra vid tidpunkten för dödsfallet för att rätt skall föreligga till dessa bidrag.

Enligt nuvarande regler (5 kap. 5 § AFL) ersätts folkpension i form av änkepension till utlänning automatiskt av ålderspension då änkan uppnår 65 års ålder, även om hon då inte har uppfyllt de särskilda kvalifikationsvillkoren för rätt till ålderspension. I likhet med pensionskommittén anser jag att någon motsvarighet härtill inte bör införas beträffande de nu föreslagna familjepensionsformerna, eftersom dessa avser att fylla annat syfte än änkepensionen. En bestämmelse med sådan innebörd skulle dessutom när det gäller omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag kunna ge ett tämligen slumpmässigt resultat och framstå som orättvis i förhållande till andra utländska medborgare.

En allmän princip för tilläggs pension är att pensionen utbetalas oavsett medborgarskap eller bosättningsort. Det finns inte anledning att nu uppställa några nya villkor i detta hänseende beträffande rätten för utlänningar att uppbära familjepension från ATP vid bosättning i Sverige.

När det sedan gäller möjligheterna för *svenska medborgare att vid bosättning utomlands* uppbära efterlevandepension anser pensionskommitté-

tén att tilläggspension i form av omställningsbidrag, i likhet med vad som nu är fallet beträffande änkepension från ATP, bör utges till svenska medborgare som är bosatta utomlands utan särskilda inskränkningar. Vidare föreslår kommittén i fråga om folkpensioneringen att de nuvarande, för alla former av folkpension gällande reglerna skall göras tillämpliga även i vad avser rätten för svenska medborgare att vid bosättning utanför Sverige uppbära folkpension i form av omställningsbidrag.

Dessa förslag kan jag tillstyrka. I enlighet med de allmänna principerna för ATP bör således kunna utges omställningsbidrag från tilläggspensioneringen även till efterlevande som är bosatta utanför Sverige. Med hänsyn härtill bör också omställningsbidrag från folkpensioneringen kunna utgå till efterlevande som är svenska medborgare och bosatta utomlands, eftersom en av folkpensionens funktioner är att svara för pensionskyddet för den del av inkomsten som motsvarar det första basbeloppet. Även denna del av omställningsbidraget bör utgå i förhållande till det antal år för vilka den avlidne tillgodoräknats ATP-poäng. Har pensionspoäng tillgodoräknats för minst 30 år, utgår oreducerat omställningsbidrag. I annat fall utges bidraget med visst antal trettiondelar av fullt bidrag. Detta innebär att nuvarande princip behålls.

I vad avser särskilt efterlevandebidrag anser pensionskommittén att man knappast kan undvika att uppställa särskilda och principiellt nya villkor för rätten att uppbära sådant bidrag vid bosättning utanför Sverige. Kommittén finner det väsentligt att efterlevandeskyddet inte får en annan innebörd för dem som är bosatta utanför Sverige än för dem som bor kvar här i landet. Det särskilda efterlevandebidraget har starka inslag av ett behovsprövat socialt grundskydd för i Sverige bosatta. Rätten till bidrag förutsätter bl. a. en tämligen ingående behovsprövning i nära samspel med arbetsmarknadsmyndigheterna m. fl. Som regel skall krävas att den som uppbär bidraget har kontinuerlig kontakt med svensk arbetsförmedling, är anmäld som arbetssökande där och beredd att ta ett anvisat arbete. Kommittén framhåller att dessa villkor blir mycket svåra att uppfylla för den som är bosatt utomlands. Avgörande för prövningen skall nämligen vara den svenska arbetsmarknaden och inte ett annat lands. Det skulle också bli svårt att åstadkomma en tillfredsställande kontroll i fråga om bidragsberättigade som är bosatta utanför Sverige. Med hänsyn till det anförda föreslår kommittén som huvudregel att särskilt efterlevandebidrag från folkpensioneringen skall kunna beviljas bara efterlevande som är bosatta i Sverige och att rätten till ett löpande sådant bidrag bortfaller för den som flyttar till annat land.

I huvudsak motsvarande synpunkter kan enligt kommittén anläggas på frågan om rätten till särskilt efterlevandebidrag från tilläggspensioneringen. De angivna omständigheterna talar för att inte heller sådan pension utges till efterlevande som är bosatta utanför Sverige. Kommittén framhåller att detta innebär en principiell nyhet med avseende på ATP och ett krav på särregler för denna form av tilläggspension. En begränsning av rätten till särskilt

efterlevandebidrag från tilläggs pensioneringen till att gälla endast vid bosättning i Sverige synes emellertid kommittén svär att undvika trots dessa principiella invändningar, och kommittén föreslår därför att en sådan begränsning skall göras.

Kommitténs förslag i dessa hänseenden godtas av remissinstanserna. Även jag ansluter mig till förslaget. De särskilda krav på anknytning till svensk arbetsmarknad som är förenade med bidragsrätten gör det nödvändigt att begränsa denna till att i princip avse enbart efterlevande som bor här i landet.

Emellertid anser jag liksom kommittén att detta villkor inte bör gälla helt undantagslöst. Något absolut hinder mot att utge särskilt efterlevandebidrag till en efterlevande som är bosatt utomlands bör således inte finnas. Som jag tidigare beskrivit inrymmer 5 kap. 6 § AFL en särskild dispensregel som tar sikte på alla former av folkpension. Denna regel bör gälla också för folkpension i form av särskilt efterlevandebidrag och kunna åberopas av efterlevande som inte har rätt att uppbära oavkortat sådant bidrag med stöd av huvudregeln i 5 kap. 2 § AFL.

Vidare anser jag det finnas skäl att även för tilläggs pensioneringens vidkommande öppna möjlighet till dispens från huvudregeln och således ge enskilda efterlevande möjlighet att på grundval härav erhålla också särskilt efterlevandebidrag från ATP efter en flyttning från Sverige. En sådan dispensregel inom ATP bör utformas så att den anknyter till folkpensioneringens motsvarande bestämmelse. Undantag från huvudregeln bör alltså kunna göras i situationer då det skulle framstå som oskäligt att dra in pensionen samt då regeringen har förordnat så för vissa fall. Jag avser att senare återkomma till regeringen i fråga om den närmare utformningen av de kompletterande bestämmelser som behövs.

Med stöd av dessa dispensregler inom folk- och tilläggs pensioneringen bör efterlevande, som en gång beviljats särskilt efterlevandebidrag under bosättning här i landet men som senare flyttar utomlands, kunna få behålla bidraget om vistelsen utomlands är betingad av vård av hälsan eller behandling för sjukdom och vården eller behandlingen är av avsevärd betydelse för den efterlevande. Även i andra fall då det skulle framstå som oskäligt att dra in efterlevandebidraget bör detta kunna uppbäras också efter en flyttning utomlands. Är detta villkor uppfyllt och kan det bedömas som mycket sannolikt att möjligheter saknas för den efterlevande att få ett lämpligt arbete i Sverige inom överskådlig tid, bör det därför finnas förutsättningar att göra avsteg från huvudregeln.

De nu föreslagna dispensreglerna bör gälla även för *utlänningar som är bosatta utomlands* om de en gång beviljats särskilt efterlevandebidrag från folkpensioneringen och eventuellt också från tilläggs pensioneringen under bosättning här i landet. Också beträffande rätten till folkpension i form av omställningsbidrag bör folkpensioneringens dispensregel äga tillämpning för denna kategori, liksom för svenska medborgare som flyttar utomlands.

I likhet med vad som föreslås gälla för svenska medborgare bör vidare

utländska medborgare som bor utanför Sverige kunna erhålla omställningsbidrag från tilläggs pensioneringen utan andra villkor än de som hänför sig till reglerna för intjänande av rätt till ATP.

Jag har nyss föreslagit att tilläggs pension i form av särskilt efterlevandebidrag i princip inte skall kunna utbetalas till svenska medborgare som bor utomlands. Någon rätt att uppbära särskilt efterlevandebidrag från ATP bör inte heller föreligga för utländska medborgare som är bosatta utanför Sverige i andra fall än då den föreslagna dispensregeln blir tillämplig.

I likhet med pensionskommittén finner jag inte skäl att i detta sammanhang ta upp frågan om eventuell lagstiftning när det gäller rätten för utländska medborgare att vid bosättning utomlands erhålla omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag från folkpensioneringen utöver vad jag nyss har föreslagit. Detta spørsmål bör alltså på samma sätt som beträffande andra folkpensionsförmåner lösas konventionsvägen.

I konventionsförhandlingar kan naturligtvis uppkomma fråga om att utge särskilt efterlevandebidrag från folk- och tilläggs pensioneringen till utländska – och svenska – medborgare som är bosatta utomlands. I den mån sådana överenskommelser träffas bör det kunna bli möjligt att från fall till fall reglera de villkor som bör gälla angående medverkan från de efterlevande i ansträngningarna att bereda dem förvärsarbete. Härvid kan också ges regler för hur kontrollfrågorna skall handhas. I konventioner skulle också kunna komma i fråga att till förmån för efterlevande som är bosatta i länder utan motsvarighet till vårt folkpensionssystem – med dess rätt till ålderspension utan krav på tidigare förvärsarbete – göra avsteg från villkoret att särskilt efterlevandebidrag inte kan utges till den som är 65 år eller äldre eller att i annan form ge en garanti för den fortsatta försörjningen till den som vid uppnåendet av den allmänna pensionsåldern uppbär efterlevandebidrag.

3.4 Övergångsregler

3.4.1 Allmänna synpunkter

Den reformerade efterlevandepensioneringen bör träda i kraft den 1 januari 1985. Som jag tidigare framhållit är det emellertid varken önskvärt eller möjligt att helt upphäva de hittillsvarande reglerna inom familjepensioneringen vid denna tidpunkt. Hänsynen till äldre och medelålders kvinnor gör det nödvändigt att under en övergångstid behålla den nuvarande änkepensioneringen. Övergången till det nya systemet för efterlevandepensionering bör därför ske successivt. Det innebär att det nuvarande regelsystemet får gälla under ett antal år framöver vid sidan av den nya familjepensioneringen. Särskilda övergångsbestämmelser fordras för att avgöra vilka grupper efterlevande som skall ges rätt till pension enligt det reformerade systemet och vilka som alltjämt skall omfattas av äldre regler.

Utformningen av dessa övergångsregler bör enligt min uppfattning ske

med utgångspunkt från tidpunkten för dödsfallet. Inträffade detta före det nya systemets ikraftträdande bör i princip äldre bestämmelser fortsätta att tillämpas. Om däremot dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet, bör som allmän princip gälla att det nya regelsystemet skall tillämpas vid bedömningen av rätten till efterlevandeförmåner. Detta kan emellertid ses endast som en principiell riktlinje för uppbyggnaden av övergångsreglerna. Av olika skäl måste på vissa punkter göras avsteg härifrån. Bl. a. finner jag det, som jag nyss framhållit, påkallat att ge fortsatt rätt till änkepension också åt kvinnor som nu är äldre och medelålders och som blir änkor efter genomförandet av den reformerade familjepensioneringen.

Som jag utvecklar närmare i det följande kan jag – i likhet med flertalet remissinstanser – i huvudsak ställa mig bakom de av pensionskommittén föreslagna principerna för övergångsregleringen. Under remissbehandlingen har emellertid på några punkter förts fram andra lösningar, som jag finner vara att föredra. Vissa modifieringar är också nödvändiga för att begränsa kostnaderna för reformen. Ett genomförande i oförändrat skick av de av kommittén föreslagna övergångsbestämmelserna skulle medföra betydande kostnadsökningar under ett antal år efter ikraftträdandet. Detta beror på att det nya och det äldre regelsystemet kommer att löpa jämsides. Det nya systemet innebär en utvidgning av familjepensionsrätten till att omfatta bl. a. änklings. Samtidigt kan änkepension utgå enligt äldre regler.

Som framgår av vad jag anfört i avsnitt 2.2.2 finns inte utrymme för några kostnadsökningar i nuvarande samhällsekonomiska läge. Det är därför nödvändigt att anpassa övergångsreglerna till de samhällsekonomiska villkoren. De förändringar av kommitténs förslag som påkallas härav ligger dock inom ramen för de av pensionskommittén uppställda allmänna utgångspunkterna för övergångsregleringen.

3.4.2 Övergångsregler inom barnpensioneringen

Mot bakgrund av de angivna allmänna synpunkterna vill jag föreslå att förändringarna på barnpensioneringens område förses med övergångsregler av följande innebörd.

Den i avsnitt 3.1.2 föreslagna rätten till barnpension för *utländska barn som förts till Sverige i adoptionssyfte* bör gälla då dödsfallet inträffar den 1 januari 1985 eller senare. Någon retroaktivitet bör alltså inte förekomma. Detta ligger i linje med den allmänna principen att tidpunkten för dödsfallet bör vara avgörande för om rätt skall föreligga till en förmån eller inte. Även administrativa hänsyn talar för en sådan lösning. Det skulle nämligen i vissa fall kunna bli närmast ogörligt att i praktiken tillämpa en regel som gav rätt till barnpension också i fall då en tilltänkt adoptivförälder avlidit innan det nya regelsystemet trätt i kraft.

Den föreslagna sänkningen av *kvalifikationstiden för utländska barns rätt till folkpension i form av barnpension vid bosättning i Sverige* (avsnitt 3.3.2)

bör självfallet tillämpas endast i fråga om pension som belöper på tid efter ikraftträdandet. Därefter bör den nya regeln dock gälla fullt ut, och det bör alltså vara utan betydelse vid vilken tidpunkt föräldern avlidit. Bestämmelsen bör alltså kunna återopas även om dödsfallet inträffat före ikraftträdandet. Detta innebär att ett här bosatt utländskt barn som den 1 januari 1985 uppfyller de nya kvalifikationsvillkoren – innebärande i huvudsak att barnet är bosatt i Sverige sedan minst sex månader eller att den avlidne föräldern omedelbart före sin död hade bott här under minst sex månaders tid – skall kunna få barnpension från folkpensioneringen fr. o. m. den tidpunkten.

De nya enhetliga *åldersgränserna för barnpension* från folk- och tilläggs-pensioneringen (avsnitt 3.1.3) blir av betydelse när det gäller att avgöra dels om ett efterlevande barn skall kunna beviljas barnpension, dels vid vilken tidpunkt en utgående sådan pension skall dras in. I princip bör de nya reglerna direkt fr. o. m. ikraftträdandet tillämpas i båda avseendena. Bestämmelserna bör gälla såväl när dödsfallet har inträffat före som när det sker efter reglernas ikraftträdande. Detta betyder att en tillämpning av de nya bestämmelserna om rätt till barnpension efter 18 års ålder för barn som bedriver grundläggande studier skall kunna påkallas även av barn som redan uppbär sådan pension när bestämmelserna träder i kraft. Också barn, som fått rätt till barnpension före ikraftträdandet men som förlorat denna rätt sedan de uppnått 18 resp. 19 års ålder, skall kunna nybeviljas barnpension från folk- och tilläggs-pensioneringen för tid efter ikraftträdandet med tillämpning av de nya bestämmelserna.

Eftersom de nya åldersgränserna avses gälla även för barn som uppbär barnpension från tilläggs-pensioneringen vid ikraftträdandet av de nya reglerna skall pensionen upphöra när barnet uppnår 18 års ålder, om barnet därefter inte bedriver fortsatta studier på grundläggande nivå. Har barnet fyllt 18 men inte 19 år den 1 januari 1985 och skulle det med tillämpning av de nya bestämmelserna inte ha rätt till fortsatt pension, bör emellertid barnet kunna få pension enligt hittillsvarande regler. För barn i denna kategori bör tilläggs-pensionen alltså inte dras in vid ikraftträdandet, utan barnet bör med stöd av äldre regler kunna få behålla pensionen fram t. o. m. den månad varunder det fyller 19 år.

Beträffande de förstärkningar av *nivåerna för barnpension* inom folk- och tilläggs-pensioneringen som jag redovisat förslag till i avsnitt 3.1.4 anser jag att följande övergångsregler bör gälla.

I enlighet med pensionskommitténs förslag bör förändringarna på *folkpensioneringens område* träda i kraft fullt ut i samband med införandet av de nya familjepensionsbestämmelserna. Barnpension som beviljas fr. o. m. januari 1985 bör alltså utges på den nivå som gäller inom det nya systemet. Det bör bli fallet såväl i situationer där det inte utges efterlevandepension till vuxen efterlevande, t. ex. beroende på att barnets båda föräldrar har avlidit, som i fall där sådan pension utgår i form av omställningsbidrag eller särskilt efterlevandebidrag.

På motsvarande sätt bör den nya barnpensionsnivån börja gälla redan från ingången av år 1985 också om dödsfallet har ägt rum före ikraftträdandet. I vissa fall blir det därför aktuellt att fr. o. m. januari 1985 räkna upp en utgående barnpension till den nivå som skall gälla enligt de nya reglerna. Detta kan behöva göras i fråga om barnpension på garantinivå till ett barn som får folkpension efter båda föräldrarna eller som uppbär sådan pension efter en förälder och samtidigt är berättigat till bidragsförskott i förhållande till den andra föräldern.

Den höjning av bidragsförskottsnivån i vissa fall som jag föreslagit bör på samma sätt gälla även för barn som beviljats sådant förskott före den 1 januari 1985. En uppräknig av bidragsförskottet får därför göras fr. o. m. den tidpunkten.

I ytterligare ett avseende anser jag det påkallat att införa särskilda övergångsregler på folkpensionsområdet. Det gäller fall då ett efterlevande barn är berättigat till barnpension från folkpensioneringen samtidigt som folkpension i form av änkepension utges efter den avlidne föräldern. Detta kan inträffa om dödsfallet har ägt rum före ikraftträdandet men – övergångsvis – även i situationer då dödsfallet inträffar därefter. I sådana fall bör göras en samordning mellan barn- och änkepensionen. Det bör nämligen inte komma i fråga att efter en avliden samtidigt till en och samma familj utge både änkepension enligt dagens regler och en förstärkt barnpension enligt de reformerade familjepensionsreglerna. Den samordning som sålunda fordras bör göras enligt de principer som gäller i dag. Det innebär att nuvarande bestämmelser om avräkning på barnpensionens garantinivå ned till grundnivån med hänsyn till samtidigt utgående änkepension från folkpensioneringen bör behållas för övergångsfallen.

Beträffande förstärkningarna av barnpensionerna inom *tilläggs-pensioneringen* föreslår pensionskommittén att det i övergångshänseende skall införas regler av i princip motsvarande innebörd som för folkpensioneringens vidkommande. Enligt förslaget skall den höjda kompensationsgraden m. m. sålunda i huvudsak gälla fall både där pensionsrätten uppkommer efter ikraftträdandet och där den inträtt dessförinnan. Om änkepension utges efter den avlidne föräldern, skall dock gälla särskilda bestämmelser för samordning mellan denna pension och samtidigt utgående barnpension.

Jag anser för egen del att det naturligtvis skulle vara en fördel om höjningarna av nivåerna för barnpension inom ATP kunde genomföras fullt ut direkt i samband med de nya reglernas ikraftträdande. I förekommande fall skulle alla utgående barnpensioner då kunna räknas upp till de nya nivåerna. Emellertid finner jag mig inte kunna lägga fram förslag med så långtgående innebörd. Jag har tidigare framhållit att de övergångsbestämmelser som kommittén förordar ger upphov till kostnadsökningar för den allmänna försäkringen med betydande belopp. När det gäller barnpensioneringen hänför sig dessa till stor del till förslagen på ATP-området. Jag finner det därför nödvändigt att utforma övergångsreglerna på denna punkt så att

det blir en viss senareläggning i förhållande till kommittéförslaget av uppräknigen av tilläggs pensionerna.

Den höjda kompensationsgraden inom tilläggs pensioneringen tar primärt sikte på barnpension som kommer att utges inom ramen för det reformerade systemet för familjepensionering, där syftet är att lägga större tonvikt vid stödet till efterlevande barn och reducera betydelsen av förmånerna till änkor. De nya reglerna för beräkning av tilläggs pension i form av barnpension bör därför gälla enbart i situationer då rätten till barnpension inträder efter ikraftträdandet och då det dessutom inte samtidigt utges änkepension från ATP efter den avlidne mannen.

Har dödsfallet däremot inträffat före den 1 januari 1985 och rätt till barnpension alltså föreligger redan vid den tidpunkt då det nya regelsystemet träder i kraft, bör enligt min mening hittillsvarande bestämmelser fortsätta att tillämpas och någon uppräknig alltså inte ske. Detta bör gälla även beträffande möjligheten för föräldralösa barn att få tilläggs pension efter båda föräldrarna. Denna rätt bör således tillkomma endast barn som blir föräldralösa efter 1985 års ingång.

Nuvarande regler för beräkningen av ATP bör gälla också för barn som beviljas barnpension efter ikraftträdandet, såvida det då utges även änkepension från tilläggs pensioneringen efter den avlidne föräldern med tillämpning av de särskilda övergångsreglerna. Som jag angett beträffande motsvarande förslag på folkpensioneringens område är det nödvändigt att beakta det samlade stödet från efterlevandepensioneringen till familjen. Det skulle nämligen strida mot reformens syfte om det efter en avliden man samtidigt kunde utges såväl änkepension enligt äldre regler som barnpension enligt det nya regelsystemet.

Sammanfattningsvis innebär de för barnpensioneringen föreslagna övergångsbestämmelserna följande. De nya reglerna för barnpension gäller om föräldern avlider efter ikraftträdandet. Har dödsfallet inträffat dessförinnan skall i princip hittillsvarande regler ha fortsatt tillämpning. De nya åldersgränserna gäller dock även för barn som har beviljats barnpension före ikraftträdandet och som inte har fyllt 18 år vid ingången av år 1985. Också den sänkta kvalifikationstiden för utländska barns rätt till barnpension vid bosättning i Sverige tillämpas även om dödsfallet inträffat före ikraftträdandet. Likaså avses de nya nivåerna för barnpension inom folkpensioneringen gälla också för barn som har rätt till sådan pension vid ikraftträdandet. Avlider föräldern efter ikraftträdandet och utgår också änkepension efter denne, skall nuvarande regler tillämpas vid beräkning av storleken av barnpension från folk- och tilläggs pensioneringen.

3.4.3 Övergångsregler i fråga om stödet till vuxna efterlevande

Som tidigare nämnts bör en principiell utgångspunkt för övergångsregleringen vara att de nya familjepensionsreglerna skall gälla enbart när

dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet. Denna princip bör i enlighet med pensionskommitténs förslag slå igenom fullt ut när det gäller *efterlevande män*, som först i och med ikraftträdandet av den reformerade familjepensioneringen får ett efterlevandeskydd. Detta nya skydd bör ta sikte på enbart de män som blir änklingar sedan de nya reglerna har trätt i kraft. Är detta villkor uppfyllt bör det nya systemet dock kunna tillämpas direkt utan särskilda övergångsbestämmelser med avseende på ålder eller liknande.

I fråga om *efterlevande kvinnor* anser pensionskommittén att de änkor som vid ikraftträdandet redan har rätt till änkepension bör ha fortsatt rätt till sådan pension. Enligt kommittén bör vidare de hittillsvarande bestämmelserna om änkepension fortsätta att gälla även för andra kvinnor, som har fyllt 45 år när de nya reglerna träder i kraft. Någon möjlighet att i stället välja att erhålla stöd enligt de nya reglerna avses inte finnas för dessa kvinnor. För kvinnor som inte fyllt 45 år vid ikraftträdandet och som då inte heller har rätt till änkepension föreslås det reformerade systemet för efterlevandepensionering gälla fullt ut.

De föreslagna övergångsreglerna har lett till en blandad reaktion från remissinstansernas sida. I många yttranden bemöts förslagen positivt. Ett relativt stort antal av remissorganen har dock invändningar i skilda hänseenden.

I fråga om de allmänna principerna för övergångsregleringen ansluter sig en majoritet till kommitténs ståndpunkt. Några förordar emellertid flexibla lösningar. Riksförsäkringsverket menar att man måste söka en lösning som mildrar den nya lagstiftningens tillbakaverkande kraft.

Även de konkreta övergångsbestämmelser som kommittén föreslår vinner gillande av huvuddelen av remissinstanserna. I ett par yttranden föreslås emellertid en längre avvecklingsperiod. Flera av remissinstanserna företräder å andra sidan uppfattningen att avvecklingen av änkepensioneringen bör kunna ske snabbare. För detta uttalar sig bl. a. LO, som framhåller att kommittéförslaget måste anses vara alltför generöst. Även statskontoret, riksrevisionsverket, SAF, Svenska kommunförbundet, SACO/SR m. fl. förordar en höjning av den föreslagna åldersgränsen eller andra inskränkningar och hänvisar bl. a. till kostnadsaspekten. Riksrevisionsverket och SAF föreslår bl. a. att änkepension från ATP som beviljas efter ikraftträdandet inte skall utges efter 65 års ålder. Flera remissinstanser påtalar vidare de problem i bl. a. administrativt hänseende som kan bli följden av att det under avsevärd tid kommer att finnas två parallella system för efterlevandepensionering.

Jag har i avsnitt 3.4.1 framfört vissa allmänna synpunkter i frågan om principerna för utformningen av övergångsreglerna. Jag anser således att tidpunkten för mannens bortgång bör tas som utgångspunkt för regleringen. Har mannen avlidit innan den reformerade familjepensioneringen träder i kraft bör i princip hittillsvarande bestämmelser gälla för ankans rätt till familjepension. Om dödsfallet däremot inträffar efter genomförandet av

familjepensionsreformen, bör som huvudprincip gälla att de nya reglerna skall tillämpas.

Av olika skäl finner jag det dock nödvändigt att göra vissa avsteg från denna princip. Som jag tidigare understrukit bör familjepensionsreformen förses med relativt långtgående och generösa övergångsbestämmelser till förmån inte enbart för kvinnor som redan uppbär änkepension utan även för andra kvinnor som kommit upp i åren och som blir änkor efter reformens genomförande. Det är därför nödvändigt att övergångsvis låta den nuvarande änkepensioneringen gälla också för denna senare grupp kvinnor.

I frågan om hur övergångsreglerna bör närmare utformas kan jag ansluta mig till pensionskommitténs förslag att de änkor som vid det nya systemets ikraftträdande redan har rätt till änkepension skall få ha kvar denna pension även fortsättningsvis. Inom folkpensioneringen bör den fortsatta pensionsrätten prövas enligt de regler som finns i dag. Folkpension i form av änkepension bör alltså kunna utbetalas fram till dess änkan fyller 65 år eller dessförinnan får ålderspension. När det gäller änkepension från ATP finner jag emellertid, i likhet med flera av remissinstanserna, det motiverat att göra ett avsteg från kommittéförslaget. Jag förordar således att det införs särskilda regler om samordning i vissa fall efter 65 års ålder mellan änkepension och egenpension från tilläggs pensioneringen. I nästa avsnitt återkommer jag närmare till denna fråga.

När det sedan gäller den fortsatta rätten till änkepension för kvinnor som vid införandet av det nya regelsystemet inte har börjat uppbära sådan pension vill jag framhålla följande. Pensionskommitténs förslag, att avgränsningen av vilka grupper kvinnor som skall fortsätta att omfattas av skyddet från änkepensioneringen skall ske med utgångspunkt från kvinnans ålder vid de nya reglernas ikraftträdande, har mött kritik från ett antal remissinstanser. Från flera håll har framförts önskemål om flexibla lösningar. Härvid har bl. a. anförts att det uppkommer administrativa svårigheter om man under en lång följd av år måste tillämpa två olika system för efterlevandepensionering vid sidan av varandra. Vidare har LO och SACO/SR framhållit att förslaget, att kvinnor som vid ikraftträdandet är 45 år eller äldre skall fortsätta att omfattas av rätten till änkepension enligt hittillsvarande bestämmelser, lätt kan uppfattas som om dessa kvinnor inte har någon plats på arbetsmarknaden.

Jag har förståelse för dessa synpunkter. Inte heller jag anser kommittéförslaget på denna punkt vara utan nackdelar. Det vore naturligtvis lyckligt om övergångsreglerna kunde utformas på ett sätt som gav utrymme för en flexibel bedömning och som förkortade den tid då två skilda system för efterlevandepensionering måste tillämpas parallellt. Det möter dock stora svårigheter att finna en praktiskt tillämpbar lösning för detta.

Olika andra lösningar av övergångsfrågorna har prövats av pensionskommittén (SOU 1981:61 s. 389). Kommittén har dock avvisat dessa, bl. a. på grund av de komplikationer som skulle uppkomma i den praktiska tillämp-

ningen och eftersom andra nackdelar skulle följa. Något konkret förslag till en tillämpbar lösning med annan utformning har inte heller framkommit under remissbehandlingen. Regler med innebörd att rätten till änkepension prövas med beaktande av t. ex. den faktiska möjligheten att få arbete skulle innebära att det infördes en tredje form av efterlevandepension för änkor, något som skulle ge upphov till stora problem i administrativt hänseende. En väsentlig nackdel med en sådan ordning skulle vidare vara att de kvinnor som berörs inte skulle ha möjlighet att i förväg med säkerhet bedöma om de kan få änkepension efter mannens bortgång eller inte. Såvitt gäller invändningen att två olika familjepensionssystem under lång tid måste tillämpas vid sidan av varandra vill jag framhålla att en förkortning av övergångstiden kan åstadkommas endast om man generellt begränsar rätten också till de änkepensioner som utgår redan vid tidpunkten för reformens genomförande. Som jag nyss angivit är jag inte beredd att lägga fram ett sådant förslag.

Även om kommitténs förslag inte är helt invändningsfritt vill jag med hänsyn till det sagda förorda att det läggs till grund för övergångsregleringen. Jag vill bestämt understryka att denna min inställning inte får uppfattas så, att jag menar att de kvinnor som medges ett fortsatt skydd från änkepensioneringen inte skulle ha en plats i förvärvslivet. Självfallet anser jag förvärvsarbete vara av värde även för denna kategori kvinnor, som liksom andra bör beredas all hjälp och allt stöd som kan erbjudas om de önskar ge sig in på arbetsmarknaden. Emellertid måste övergångsreglerna utformas utifrån generella och lättillämpade kriterier som svarar mot det skyddsbehov som genomsnittligt kan förväntas finnas. Mot den bakgrunden anser jag att kommitténs förslag om att gränsdragningen skall ske med hänsyn till kvinnans ålder vid ikraftträdandet är att föredra framför andra lösningar. Jag kan dock inte på alla punkter ansluta mig till kommittéförslaget. Med beaktande av vad remissinstanserna anfört finner jag vissa förändringar vara motiverade.

I likhet med bl. a. statskontoret, riksrevisionsverket, LO, SACO/SR, SAF och Svenska kommunförbundet anser jag att åldersgränsen bör sättas något högre än kommittén föreslår. Utgångspunkten bör vara att endast kvinnor som är i sådan ålder att de generellt sett kan förutsättas behöva ett fortsatt skydd genom änkepensioneringen skall ges ett sådant. För yngre kvinnor måste den reformerade efterlevandepensioneringen anses utgöra ett tillräckligt skydd. Som statskontoret påpekar kan man av statistiken över andelen förvärvsarbetande gifta kvinnor dra slutsatsen att förvärvsfrekvensen i huvudsak är lika hög för kvinnor i åldrarna strax över 45 år som för något yngre kvinnor. Även kostnadsskäl talar för en höjning av åldersgränsen.

En lämplig avvägning uppnås enligt min mening om åldersgränsen sätts vid 50 år. Därmed kommer den nya efterlevandepensioneringen att ta sikte på kvinnor som i stor utsträckning förvärvsarbetar redan i dag och för vilka makens död generellt sett inte kan antas medföra samma långtgående ekonomiska konsekvenser som för äldre kvinnor. Lagtekniskt bör förslaget

utformas så att kvinnor, som är födda år 1934 eller tidigare, även efter ingången av år 1985 skall kunna beviljas änkepension från folk- och tilläggs pensioneringen med tillämpning av de nu gällande reglerna. Kvinnor födda år 1935 eller senare omfattas fullt ut av det nya systemet för efterlevandestöd, om de inte fått rätt till änkepension från en tidpunkt som ligger före ikraftträdandet.

De föreslagna reglerna innebär att det inom ATP, där änkepensionerna är livsvariga, kommer att utgå pension enligt nuvarande regler under mycket lång tid efter det nya systemets ikraftträdande. Först efter mer än 50 år kan änkepensionerna förutses vara i huvudsak avvecklade inom tilläggs pensioneringen. På folkpensionsområdet kommer änkepension inte att kunna nybeviljas efter 15 år, och det alldeles övervägande antalet utgående änkepensioner har då avlösts av ålderspension. Härefter kvarstår endast ett fåtal änkepensioner som före reformens ikraftträdande beviljats änkor i låg ålder.

En särskild fråga som det finns anledning att ta upp i detta sammanhang är om sådana kvinnor som har eller fortsättningsvis kommer att få rätt till änkepension bör ges möjlighet att avstå från sin rätt härtill och i stället välja efterlevandestöd i form av omställningsbidrag och – i förekommande fall – särskilt efterlevandebidrag. Tanken på en sådan valrätt avvisas av pensionskommittén, som framhåller att det torde vara i det närmaste ogörligt att med någon nämnvärd grad av säkerhet göra en beräkning av det framtida utfallet av de båda systemen. En valrätt skulle kunna leda till olyckliga konsekvenser för den enskilda kvinnan i fall där det senare visar sig att någon av de ursprungliga förutsättningarna för valet ändras. Kommittén betonar också att problem skulle kunna uppstå i den praktiska tillämpningen om en sådan valmöjlighet infördes. Denna kommitténs uppfattning kan jag ansluta mig till.

Sammanfattningsvis innebär de av mig nu föreslagna övergångsbestämmelserna för stödet till vuxna efterlevande följande. Efterlevande män får rätt till omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag i alla situationer där dödsfallet inträffar efter den nya lagstiftningens ikraftträdande. Efterlevande kvinnor, som är födda år 1935 eller senare och vars make avlider efter den nya lagstiftningens införande, omfattas av denna lagstiftning och kan alltså erhålla omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag. Efterlevande kvinnor, vars make avlidit före ikraftträdandet och som då har rätt till änkepension, får behålla denna pension även fortsättningsvis. Efterlevande kvinnor, som är födda år 1934 eller tidigare och vars make avlider efter ikraftträdandet, kan även i fortsättningen beviljas änkepension från folk- och tilläggs pensioneringen enligt nuvarande regler.

Under remissbehandlingen har ifrågasatts behovet av änkepension från ATP efter 65 års ålder. En så långtgående åtgärd, som att helt avskaffa rätten för änkor att uppbära tilläggs pension i form av änkepension efter det att de uppnått 65 års ålder, är jag inte beredd att tillstyrka. Däremot finner jag det motiverat att föreslå särskilda regler om samordning mellan övergångsvis

utgiven änkepension och egenpension i form av ålderspension till änkan. Jag övergår nu till att behandla den närmare innebörden av mina förslag i det avseendet.

3.4.4 Samordning mellan änkepension och egenpension inom ATP

Enligt de övergångsbestämmelser som jag nu föreslagit skall de kvinnor som den 1 januari 1985 redan uppbär änkepension från ATP behålla denna pension. Dessutom skall kvinnor som är födda år 1934 eller tidigare ha möjlighet att också efter ikraftträdandet av det nya regelsystemet nybeviljas änkepension från tilläggs pensioneringen om maken skulle avlida.

Dessa kvinnor kan vid sidan av änkepensionen komma att uppbära ålderspension från ATP på grundval av de pensionspoäng som intjänats genom eget förvärvsarbete. Detta är i enlighet med de regler som i dag gäller inom tilläggs pensioneringen, eftersom änkepension där – i motsats till vad som är fallet inom folkpensioneringen – utges också efter det att änkan har uppnått 65 års ålder eller dessförinnan börjat uppbära ålderspension.

I likhet med flera av remissinstanserna anser jag att behovet av änkepension från ATP måste anses vara mindre framträdande om änkan erhåller också egenpension. Det kan ifrågasättas om de kvinnor som med stöd av de föreslagna övergångsreglerna medges fortsatt rätt till änkepension skall behålla denna reducerad vid sidan av en egen ålderspension. Jag förordar därför att änkepensionen för vissa av dessa änkor minskas med hänsyn till den ålderspension som kvinnan kan uppbära.

Jag föreslår alltså att särskilda regler införs om samordning mellan egenpension och övergångsvis utgiven änkepension från ATP. Tekniskt bör samordningen åstadkommas på det sättet att en kvinna, som för samma månad är berättigad till såväl änkepension som ålderspension från ATP, får rätt att uppbära änkepension endast i den mån denna överstiger beloppet för ålderspensionen. Detta innebär att änkepensionen inte utges till någon del om den egna ålderspensionen beloppsmässigt är lika stor eller större. Är ålderspensionen lägre än änkepensionen, utges änkepensionen med belopp som motsvarar skillnaden mellan denna och ålderspensionen. Har kvinnan inte rätt till någon ålderspension alls från ATP, erhåller hon hela änkepensionen reducerad. Under alla förhållanden får kvinnan alltså rätt att uppbära hela den ålderspension som hon tjänat in rätt till, medan änkepensionen kan komma att minskas med hänsyn till den egenpension som utges.

Med en lösning av denna innebörd når man den fördelen att man inte lika markant som eljest delar in de efterlevande kvinnorna i två olika kategorier, avgränsade enbart med hänsyn till åldern och tidpunkten för dödsfallet. De remissinstanser som efterlyst en mer flexibel reglering tillgodoses härigenom i viss mån, eftersom avgörande vikt inte kommer att tillmätas enbart de båda nämnda faktorerna utan hänsyn tas också till den egenpension som änkan har rätt till. Som riksförsäkringsverket framhåller skulle kommittéförslaget i

oförändrat skick kunna sägas ge upphov till överkompensation för en del av de kvinnor som omfattas av övergångsreglerna och som i en framtid erhåller egen ålderspension med belopp som motsvarar vad en manlig pensionstagare i genomsnitt kan komma att uppbära. Även kostnadsaspekten talar för den föreslagna lösningen.

Den föreslagna samordningen bör avse enbart tilläggs pension i form av ålderspension. Det bör alltså inte göras någon samordning mellan änkepensionen och den förtidspension från ATP som kvinnan kan vara berättigad till. I princip bör samordningen alltså göras först från den tidpunkt då kvinnan fyller 65 år, om hon börjat uppbära änkepension dessförinnan. För tiden fram till dess utgår änkepensionen ograverad.

För att undvika spekulation bör samordningen emellertid avse även tilläggs pension i form av ålderspension som helt eller delvis tas ut före 65 års ålder. Av samma skäl bör föreskrivas att det, om en kvinna uppskjuter uttaget av – hela eller halva – ålderspensionen till en tidpunkt efter den då hon fyller 65 år, vid samordningen tas hänsyn till den ålderspension som skulle ha utgått om hon börjat uppbära sådan pension fr. o. m. 65-års månaden.

När det gäller bedömningen av rätten till pensionstillskott och barntillägg samt beräkningen av inkomstprövade förmåner för en änka som omfattas av de angivna samordningsreglerna, får självfallet tas hänsyn enbart till det tilläggs pensionsbelopp som faktiskt utgår efter samordningen.

Jag anser det inte lämpligt att låta de nu beskrivna reglerna om samordning mellan ålders- och änkepension inom ATP beröra alla de kvinnor som har rätt till änkepension efter det nya systemets ikraftträdande. Ett betydande antal av dessa kvinnor har uppnått 65 års ålder när lagstiftningen träder i kraft och kan således vid ingången av år 1985 redan ha börjat uppbära både änkepension och egen ålderspension. Det bör inte komma i fråga att då plötsligt minska den utgående tilläggs pensionen från en månad till en annan. Inte heller bör samordningsreglerna ta sikte på kvinnor som vid ikraftträdandet redan uppbär änkepension och som inom en kortare tid kommer att kunna beviljas ålderspension. Jag föreslår därför att kvinnor som fått rätt till änkepension före de nya reglernas införande och som är födda år 1924 eller tidigare, dvs. är 60 år eller äldre vid ikraftträdandet, inte skall omfattas av samordningen.

Med den sålunda gjorda avgränsningen innebär mitt förslag att samordningsreglerna skall tillämpas för all sådan änkepension som nybeviljas på grund av dödsfall som inträffar efter ingången av år 1985. Om en kvinna blir änka efter denna tidpunkt och vid dödsfallet är 65 år eller äldre (eller uppbär förtida uttagen ålderspension) görs samordningen i samband med beviljandet av änkepensionen. Är kvinnan yngre, erhåller hon änkepensionen beräknad enligt hittillsvarande bestämmelser fram till dess hon fyller 65 år (eller dessförinnan tar ut ålderspension från ATP). Vid denna tidpunkt träder samordningsreglerna i funktion.

Vidare föreslår jag, i enlighet med vad jag nyss utvecklat, att samordningen skall omfatta också sådan änkepension som utgår på grundval av dödsfall före den 1 januari 1985 under förutsättning att den pensionsberättigade änkan är född år 1925 eller senare. I dessa fall fortsätter änkan att uppbära änkepensionen också efter ingången av år 1985. Vid den tidpunkt i framtiden när änkan fyller 65 år eller dessförinnan gör ett förtida uttag av ålderspension från ATP görs en samordning med ålderspensionen.

4 Arbetskadeförsäkringens efterlevandeskydd

4.1 Allmänna synpunkter

4.1.1 Nuvarande regler

Arbetskadestyddet enligt lagen (1976:380) om arbetskadeförsäkring (omtryckt 1977:264, ändrad senast 1983:192) omfattar alla förvärvsarbetande, dvs. förutom arbetstagare även uppdragstagare och egenföretagare. Försäkringen – som trädde i kraft den 1 juli 1977 – täcker dessutom studerande i den mån utbildningen är förenad med särskild risk för arbetskada. Genom försäkringen ges ersättning för skador och sjukdomar som har uppstått på grund av olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet. Också olycksfall vid färd till eller från arbetsstället räknas som olycksfall i arbetet om färden föranleddes av och stod i nära samband med arbetet.

Om en försäkrad avlider till följd av en arbetskada kan livränta utges till hans eller hennes efterlevande. Efterlevandeskyddet inom arbetskadeförsäkringen är uppbyggt enligt i huvudsak samma principer som familjepensioneringen inom den allmänna försäkringen.

Nuvarande regler i lagen om arbetskadeförsäkring (LAF) innebär sålunda att det, om en försäkrad avlider till följd av arbetskada, kan utges livränta till efterlevande änka och därmed jämställd kvinna, fränskild hustru, barn och förälder. Änkling har däremot inte rätt till livränta. Förutom livränta kan efter ett dödsfall utgå begravningshjälp.

Änkan efter en avliden försäkrad har rätt till livränta enligt regler som är likartade med villkoren för rätten till änkepension inom folkpensioneringen. Efterlevandelivränta utges alltså till änkan om hon har fyllt 36 år vid mannens död eller om hon har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under 16 år, som vid mannens död stadigvarande vistades i makarnas hem eller hos henne. Med änkor jämställs vissa grupper ogifta samboende. Änkelivränta utgår i princip endast fram till dess änkan fyller 65 år. Den kan dock utges även därefter i den mån änkan inte har rätt till folkpension i form av ålderspension och tilläggs pension i form av änkepension med visst belopp.

Även en fränskild hustru till den avlidne kan under särskilda villkor få efterlevandelivränta. En förutsättning i ärför är att kvinnan var berättigad till underhållsbidrag från mannen.

Ett barn till en avliden försäkrad har rätt till livränta för tid t. o. m. den månad då barnet fyller 19 år eller – i vissa fall – 21 år.

Livräntor enligt LAF är samordnade med allmän pension. Om den som uppbär livränta samtidigt är berättigad till folkpension eller tilläggs pension i form av förtidspension eller familjepension med anledning av den inkomstförlust som föranlett livräntan, utgår livräntan endast i den mån den överstiger pensionen.

Vid samma tidpunkt som LAF började gälla trädde också lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd och lagen (1977:267) om krigsskadesättning

till sjömän i kraft. I den förra lagen har förts samman bestämmelser om ersättning för personskada under bl. a. militärtjänst, tjänstgöring i civilförsvaret och viss verksamhet i brandförsvaret samt vistelse i anstalt. Den senare lagen ersätter äldre författningar om ersättning till sjömän för krigsskada. Ersättning enligt de nämnda lagarna kan utgå vid bl. a. dödsfall. Därvid blir ersättningsreglerna i LAF tillämpliga.

En närmare beskrivning av de nu gällande reglerna för efterlevandeskyddet i LAF och angränsande författningar samt av bakgrunden till dessa regler har pensionskommittén lämnat i sitt betänkande (SOU 1981:61 s. 89–94 och 417–421).

4.1.2 Reformering av efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen

Pensionskommittén erinrar om att efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen har i princip samma syfte som familjepensioneringen. Förutsättningarna för rätten till efterlevandeförmåner inom arbetsskadeförsäkringen är utformade efter mönster av motsvarande bestämmelser inom den allmänna pensioneringen. Den nära anknytning som finns mellan de två försäkringssystemens efterlevandeskydd kommer också till uttryck i reglerna om inbördes samordning dem emellan.

När en reform nu föreslås genomförd av familjepensioneringen är det enligt pensionskommitténs mening påkallat att se över även efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen. Kommittén framhåller att den kritik som kan riktas mot efterlevandepensioneringen i AFL i dess nuvarande utformning med samma fog kan riktas också mot de nu gällande reglerna i LAF om stöd till efterlevande. En reformering bör därför göras även av sistnämnda regelsystem med utgångspunkt i de riktlinjer som dragits upp för det framtida efterlevandestödet inom den allmänna försäkringen.

Kommittén föreslår att det nuvarande efterlevandeskyddet i LAF successivt skall avvecklas och ersättas av andra former av stöd. Dessa bör ta sikte på att ge ett skydd i första hand för minderåriga barn och för vuxna efterlevande som befinner sig i en sådan situation att det generellt sett kan anses föreligga ett stödbehov. Rätten till efterlevandelivränta bör tillkomma änkor och änklings på lika villkor. Förmåner föreslås – i likhet med vad som avses gälla på familjepensioneringens område – utges under en omställningsperiod efter dödsfallet samt till efterlevande som av arbetsmarknadsmässiga skäl e.d. har svårigheter att klara försörjningen genom förvärvsarbete. De nya reglerna skall enligt förslaget förses med särskilda övergångsbestämmelser för äldre och medelålders kvinnor i enlighet med vad som föreslås gälla för familjepensionsreformen.

Remissinstanserna tillstyrker allmänt att det vid en reformering av den allmänna försäkringens efterlevandepensionering görs en anpassning av efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen. De konkreta förslag som kommittén lagt fram till utformning för framtiden av regelsystemet i

LAF på det nu behandlade området lämnas i allmänhet utan erinran eller tillstyrks uttryckligen i remissyttrandena.

Även jag finner, som framgått av vad jag anförde i avsnitt 2.2.4, kommitténs överväganden och förslag välgrundade. Att en reformering måste genomföras av efterlevandeskyddet i LAF förutsattes redan vid lagens tillkomst, då det i avvaktan på pensionskommitténs översyn av familjepensioneringen inte ansågs möjligt att ta slutlig ställning till utformningen av försäkringsskyddet för efterlevande inom arbetsskadeförsäkringen (prop. 1975/76:197, SfU 40, rskr 377).

Som framhålls av kommittén och som även betonas i några remissyttrandena gör vidare den nära anknytning som finns mellan familjepensioneringen och arbetsskadeförsäkringen det ofrånkomligt att också den senare försäkringens efterlevandeskydd nu reformeras. Reglerna för samordning mellan förmåner enligt de båda försäkringarna bygger på att dessa förmåner utgår under likartade förutsättningar.

Till utgångspunkt för de nya reglerna bör tas de riktlinjer som jag tidigare (avsnitt 2.2) angett när det gäller familjepensionsreformen. Reglerna i LAF för stöd åt efterlevande bör alltså utformas efter mönster av de bestämmelser jag föreslår gälla inom den allmänna pensioneringen.

Inte minst från samordningssynpunkt framstår det som angeläget att det finns så stor överensstämmelse som möjligt mellan de båda försäkringssystemen. Önskvärdheten av en ökad samordning generellt sett mellan arbetsskadeförsäkringen och den allmänna försäkringen har också nyligen understrukits av riksdagen (SfU 1982/83:14, rskr 211).

Helt likartade regler är det dock inte möjligt att åstadkomma på alla punkter. Arbetsskadeförsäkringen har ett skadeståndsrättsligt inslag, vilket bör tillåtas få genomslag även på efterlevandeskyddets område. Nuvarande metoder för beräkning av förmånerna liksom hittillsvarande ersättningsnivåer bör därför behållas. Också vissa andra särbestämmelser inom arbetsskadeförsäkringen bör kvarstå. Sålunda delar jag kommitténs uppfattning att det inte finns anledning att i detta sammanhang föreslå någon förändring av reglerna för den särskilda begravningshjälpen enligt LAF.

Mot bakgrund av dessa allmänna synpunkter övergår jag till att behandla de konkreta förslag till omläggning av efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen som pensionskommittén redovisat.

4.2 Rätten till livränta åt efterlevande barn

I likhet med pensionskommittén anser jag det motiverat att tyngdpunkten i arbetsskadeförsäkringens efterlevandeskydd läggs på stödet till efterlevande barn.

I fråga om den livränteberättigade *personkretsen* bör liksom hittills gälla att rätt till livränta skall föreligga för den avlidnes biologiska barn och adoptivbarn. Enligt nuvarande regler i LAF likställs med eget barn sådant

barn till efterlevande make som vid dödsfallet stod under makens vårdnad. Pensionskommittén anser att skäl saknas att längre behålla denna möjlighet för styvbarn att i vissa fall erhålla livränta. Till denna uppfattning, som inte satts i fråga under remissbehandlingen, kan jag ansluta mig. Som jag utvecklat i avsnitt 3.1.2 med avseende på rätten till barnpension kan bärande invändningar anföras mot att låta efterlevandeförmåner utgå till styvbarn. Bl. a. är dessa barn i annan form tillförsäkrade en ekonomisk trygghet.

Däremot bör – i enlighet med vad jag föreslår för barnpensioneringens vidkommande – livränta kunna utgå till ett utländskt barn som förts till Sverige i adoptionssyfte och som här tagits emot av den försäkrade för vård och fostran i sådant syfte, om denne skulle avlida till följd av en arbetsskada innan adoptionen genomförts. En regel som ger rätt till efterlevandelivränta åt barnet i sådant fall bör nu införas i LAF.

F. n. gäller den *övre åldersgränsen* att barnlivränta utgår t. o. m. den månad varunder barnet fyller 19 år. Om barnet på grund av sjukdom eller annan liknande orsak inte kan försörja sig, kan rätten till livränta dock utsträckas längst t. o. m. den månad då barnet fyller 21 år.

Kommittén föreslår att dessa bestämmelser skall kvarstå oförändrade. Under remissbehandlingen har detta förslag ifrågasatts av försäkringsrätten för Norra Sverige, som finner skäl föreligga för att även på arbetsskadeförsäkringens område införa en 18-årsgräns.

Jag har tidigare föreslagit att det fortsättningsvis skall gälla enhetliga åldersgränser för rätten till barnpension från folk- och tilläggspensioneringen. Från samordningssynpunkt är det önskvärt att samma åldersgränser väljs också för rätten till barnlivränta från arbetsskadeförsäkringen. De skäl som talar för den lösning som jag föreslår för barnpensioneringen gäller i lika hög grad för arbetsskadeförsäkringens del. Motiv för att fortsättningsvis hålla fast vid möjligheten att utge barnlivränta fram till längst 21 års ålder för barn som på grund av sjukdom inte kan försörja sig föreligger enligt min mening inte i dagens läge. De barn som kan omfattas av denna regel torde i allmänhet uppfylla villkoren för rätt till förtidspension och handikappersättning och får då försörjningen tryggad på den vägen. Att utge barnlivränta åt barnet under längre tid skulle innebära att avgörande vikt skulle tillmätas orsakerna till försörjningssvårigheterna i stället för den faktiska situationen. Detta skulle stå i strid med strävandena i övrigt på socialförsäkringsområdet.

Mot bakgrund av det anförda föreslår jag att rätt till efterlevandelivränta skall tillkomma barn som är under 18 år. Om barnet är äldre men bedriver studier på grund- eller gymnasieskolenivå skall livräntan kunna utges så länge studierna fortgår, dock längst t. o. m. juni månad det år under vilket barnet fyller 20 år.

Enligt nuvarande regler i LAF utgörs underlaget för beräkning av efterlevandelivränta (*ersättningsunderlaget*) av den försäkrades egen livränta, om sådan livränta vid tiden för dödsfallet utgavs med anledning av förlust av arbetsförmågan till följd av arbetsskadan. I annat fall grundas efterlevan-

delivräntan på vad som skulle ha utgjort livränta till den försäkrade vid förlust av arbetsförmågan, om sådan livränta skulle ha börjat utgå vid tiden för dödsfallet. I princip motsvarar ersättningsunderlaget således den avlidnes egenlivränta eller sjukpenninggrundande inkomst vid tiden för dödsfallet.

Dessa regler bör behållas oförändrade. Även i fortsättningen bör efterlevandelivränta till barn – och vuxna efterlevande – alltså beräknas på grundval av detta ersättningsunderlag.

Storleken av barnlivräntan är f. n. beroende av om livränteberättigad änka eller därmed jämställd kvinna finns samt av familjemedlemmarnas antal. Efterlämnar den försäkrade änka och barn, blir varje barns livränta 20 % av ersättningsunderlaget. Om ett barn är ensamt livränteberättigat, utgörs livräntan 40 % av ersättningsunderlaget. Finns fler barn än ett ökas procenttalet 40 med 20 för varje barn utöver det första, varefter det sammanlagda livräntebeloppet fördelas lika mellan barnen.

Pensionskommittén konstaterar att kompensationsgraden för barnlivränta redan i dag motsvarar den som föreslås gälla för framtiden i fråga om barnpension från ATP. Någon generell förändring av denna kompensationsgrad finner kommittén inte skäl att föreslå. Med hänsyn till att tyngdpunkten i efterlevandestödet bör läggas på förmånerna åt minderåriga barn anser dock kommittén att barnlivräntorna framdeles inte bör påverkas av att det samtidigt utges livränta till en vuxen efterlevande. Samordningen mellan barnlivränta och efterlevandelivränta åt en vuxen bör därför i stället ske på det sättet att den vuxnes livränta reduceras, och inte barnets.

Enligt förslaget skall således barnlivränta fortsättningsvis alltid utges med 40 % av ersättningsunderlaget för ett efterlevande barn. Finns flera barn än ett skall det sammanlagda livräntebeloppet höjas med 20 % av ersättningsunderlaget för varje ytterligare barn och därefter fördelas lika mellan barnen.

Mot detta förslag har jag inte något att erinra utan tillstyrker att det genomförs.

Jag kan också biträda kommittéförslaget att nuvarande *begränsningsregel* i LAF skall kvarstå oförändrad. Enligt denna kan det efter en avliden inte utges livränta till efterlevande – barn och vuxna – med högre sammanlagt belopp än vad som motsvarar ersättningsunderlaget. Överstiger livräntornas sammanlagda belopp detta underlag sätts de ned proportionellt. Denna regel överensstämmer med vad jag tidigare (avsnitt 3.1.4) föreslagit skall gälla inom ramen för den reformerade familjepensioneringen.

4.3 Rätten till livränta åt vuxna efterlevande

Som jag tidigare anförts bör efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen reformeras enligt samma riktlinjer som för familjepensionsreformen. Reglerna för rätten till efterlevandestöd i LAF bör alltså ges en könsneutral utformning, varför efterlevande män och kvinnor framdeles bör kunna få rätt

till efterlevandelivränta på identiskt lika villkor. Nuvarande änkelivräntor bör avvecklas på sikt och – efter förebild av den nya familjepensioneringen – ersättas av omställningslivräntor och särskilda efterlevandelivräntor.

4.3.1 Personkretsen

Enligt nuvarande regler har änkan efter den som har avlidit till följd av en arbetsskada rätt till efterlevandelivränta. Med änka likställs en kvinna som vid den försäkrades död sammanbodde stadigvarande med honom och som hade varit gift med eller hade eller hade haft barn med honom eller var havande med barn till honom. Även en kvinna, som vid dödsfallet annars levde samman med den försäkrade under äktenskapsliknande förhållanden sedan avsevärd tid (enligt praxis minst två år), likställs med änka i fråga om rätt till livränta. Om den försäkrade eller kvinnan var gift med annan vid dödsfallet tillämpas inte dessa likställighetsregler.

Pensionskommittén föreslår att livränta fortsättningsvis skall utges till *efterlevande make* (man eller kvinna) till den avlidne. En *likställighetsregel* föreslås gälla av innebörd att med make skall jämföras icke gift efterlevande som stadigvarande sammanbodde med en icke gift man eller kvinna vid dennes död och som varit gift med eller har eller har haft eller väntade barn med denne. Andra kategorier som sammanbott under äktenskapsliknande förhållanden omfattas inte av efterlevandeskyddet. Kommittén konstaterar att detta innebär en viss inskränkning i jämförelse med vad som f. n. gäller för rätten till änkelivränta. Härigenom uppnås emellertid överensstämmelse med den för familjepensioneringen föreslagna likställighetsregeln.

Till detta förslag kan jag ansluta mig. I avsnitt 3.2.2 har jag utförligt utvecklat motiven för den likställighetsregel som jag föreslår införd inom den allmänna pensioneringen. De skäl jag där angett talar med samma styrka för att motsvarande regel skall gälla inom arbetsskadeförsäkringens efterlevandeskydd. Även från samordningssynpunkt är det väsentligt att samboendebegreppet görs enhetligt på två så närliggande områden, som båda avser förmåner till efterlevande.

Gällande regler i LAF innebär att *frånskild* hustru som var berättigad till underhållsbidrag från den försäkrade har rätt till efterlevandelivränta efter denne med belopp som högst svarar mot bidraget. I likhet med vad som gäller för änkor görs dock undantag för unga kvinnor utan minderåriga barn.

Pensionskommittén erinrar om att denna rätt till livränta för frånskild kvinna saknar motsvarighet inom den allmänna pensioneringen i dag och att någon sådan rätt inte heller föreslås öppnad inom ramen för den reformerade familjepensioneringen. De skäl som talar för att på det området inte utvidga pensionsrätten till frånskilda gör sig enligt kommittén gällande även för efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen. Kommittén framhåller vidare att den nuvarande regeln i LAF har tillämpats ytterst sällan. Under perioden 1963–1974, då lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring alltjämt

gällde, beviljades fränskilda kvinnor livränta i endast tre fall. Någon förändring i detta avseende har LAF inte medfört. F. n. utgår sålunda inte någon enda efterlevandelivränta till en fränskild kvinna. Kommittén finner inte skäl att för framtiden behålla en särregel inom arbetsskadeförsäkringen som sålunda strider mot efterlevandestödets allmänna principer och som dessutom saknar praktisk betydelse.

Förslaget har lämnats utan erinran av remissinstanserna. Inte heller jag har något att invända utan kan ansluta mig därtill.

F. n. kan även en *förälder* till en avliden arbetsskadad få rätt till efterlevandelivränta om föräldern till följd av dödsfallet kommer att sakna behövt underhåll. Livräntan utgår med skäligt belopp, motsvarande högst 20 % av ersättningsunderlaget. Grunden till denna regel är att det vid tillkomsten av LAF ansågs alltjämt kunna finnas fall där pensionsskyddet var dåligt, inte minst bland invandrarfamiljerna, och där en behovsprövd föräldralivränta kunde utgöra en nödvändig förutsättning för en dräglig försörjning. Samtidigt framhölls dock att bl. a. utbyggnaden av den allmänna pensioneringen skulle komma att göra bestämmelsen mindre motiverad med tiden.

Pensionskommittén erinrar om dessa uttalanden och konstaterar att livränta inte i något enda fall har beviljats föräldrar under den tid LAF varit i kraft. Vidare hänvisar kommittén till att det efter tillkomsten av LAF har införts regler i den svenska lagstiftningen som ger invandrare rätt till folkpension vid bosättning i Sverige. Kommittén finner mot denna bakgrund att regeln om rätt till föräldralivränta har spelat ut sin roll och föreslår att den skall utmönstras.

Detta förslag, som inte satts i fråga under remissbehandlingen, kan jag biträda.

4.3.2 Omställningslivränta

Enligt motsvarande regler som inom den nya familjepensioneringen bör efterlevande make (eller därmed likställd) till den som avlider till följd av en arbetsskada få rätt till omställningslivränta. Denna bör utgå för en tid av ett år efter dödsfallet eller – under särskilda förutsättningar – för ytterligare längst två års tid.

Reglerna för rätten till omställningslivränta i dess båda former bör i alla delar överensstämma med vad som avses gälla beträffande rätten till omställningsbidrag inom familjepensioneringen. När det gäller de närmare villkoren för rätt till omställningslivränta och skälen för de valda lösningarna får jag därför hänvisa till vad jag tidigare föreslagit för omställningsbidraget (avsnitt 3.2.3).

Enligt de nu gällande bestämmelserna om *kompensationsgrad* för änkelivränta utges hel livränta med belopp som, när den avlidne mannen efterlämnar livränteberättigat barn, motsvarar 40 % och i annat fall 45 % av

ersättningsunderlaget (jfr under avsnitt 4.2). Är änkan yngre än 50 år och inte har vårdnaden om barn under 16 års ålder, minskas änkelivräntan på visst sätt.

Pensionskommittén föreslår att det inom ramen för det nya systemet för efterlevandestöd skall utges efterlevandelivräntor med samma totala belopp som enligt dagens regler. Livräntorna till efterlevande barn bör dock inte reduceras med hänsyn till att en vuxen efterlevande kan ha rätt till livränta efter den avlidne. Reduktionen bör i stället göras på denna senare livränta. Enligt kommittéförslaget skall omställningslivräntan därför utgöra 45 % av ersättningsunderlaget, om det efter den avlidne inte finns något livränteberättigat barn, och i annat fall 20 % av ersättningsunderlaget. Detta förslag kan jag biträda.

4.3.3 Särskild efterlevandelivränta

Efterlevande som möter problem att efter omställningsperiodens utgång få försörjningen tryggad genom förvärsarbete bör under särskilda förutsättningar kunna beviljas ekonomiskt stöd från arbetsskadeförsäkringen i form av en särskild efterlevandelivränta. Förutsättningarna för rätten härtill bör överensstämma med villkoren för rätt till särskilt efterlevandebidrag inom folk- och tilläggs pensioneringen.

I avsnitt 3.2.4 har jag med avseende på det särskilda efterlevandebidraget lämnat en redogörelse för den närmare innebörden av de föreslagna reglerna och för motiven bakom de skilda förslagen.

Särskild efterlevandelivränta bör i enlighet med kommittéförslaget utgå med samma kompensationsgrad som omställningslivränta. Allt efter omfattningen av den föreliggande nedsättningen av förvärvsmöjligheterna bör efterlevandelivräntan kunna utgå som hel, två tredjedels eller halv livränta.

I fråga om samordningen mellan särskild efterlevandelivränta och andra sociala förmåner som den livränteberättigade kan ha rätt till bör gälla regler av motsvarande innebörd som för särskilt efterlevandebidrag inom den allmänna pensioneringen. Den särskilda efterlevandelivräntan bör alltså vara subsidiär till andra förmåner som tar sikte på att täcka samma nedsättning av förvärvsmöjligheterna som livräntan. Om den efterlevande är berättigad till exempelvis arbetslöshetsersättning, utbildningsbidrag eller vuxenstudiebidrag bör särskild efterlevandelivränta utges endast i den mån som den beloppsmässigt överstiger den andra förmånen. Vidare bör, på motsvarande sätt som för särskilt efterlevandebidrag, gälla att särskild efterlevandelivränta inte utges med anledning av sådan nedsättning av förvärvsmöjligheterna som ger den efterlevande rätt till förtidspension enligt AFL eller egenlivränta från arbetsskadeförsäkringen.

4.4 Samordning med den allmänna pensioneringen m. m.

Som jag tidigare nämnt är förmåner från arbetsskadeförsäkringen *samordnade med allmän pension*. Detta bör gälla även för de efterlevandeförmåner som skall utges inom ramen för det nya systemet för efterlevandeskydd i LAF. Efterlevandelivräntor från arbetsskadeförsäkringen bör alltså bruttosamordnas med familjepension från folk- och tilläggs pensioneringen.

Detta innebär att en barnlivränta utbetalas endast i den mån som den överstiger barnpension från folk- och tilläggs pensioneringen. Till en vuxen efterlevande utges omställningslivränta eller särskild efterlevandelivränta bara i den utsträckning som den överstiger vad som utgår i folk- och tilläggs pension i form av omställningsbidrag resp. särskilt efterlevande bidrag.

Enligt de nu gällande reglerna samordnas, sedan en änka fyllt 65 år, änkelivräntan även med ålderspension från folkpensioneringen. Någon motsvarighet härtill erfordras inte inom det nya systemet för stöd åt efterlevande, eftersom omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta inte kan utges till efterlevande som har uppnått 65 års ålder. På motsvarande sätt som för särskilt efterlevande bidrag bör dock föreskrivas att särskild efterlevandelivränta inte utges till den som uppbär ålderspension från den allmänna pensioneringen före 65 års ålder.

För rätt till barn- och änkelivränta finns i dag inga krav på *medborgarskap eller bosättning* i Sverige e. d. för den efterlevande. Sådana villkor bör inte heller framdeles gälla i fråga om barnlivränta och omställningslivränta. Beträffande den särskilda efterlevandelivräntan finner jag i likhet med pensionskommittén det nödvändigt att göra den inskränkningen att livräntan utges endast till efterlevande som är bosatta här i landet. För denna lösning talar samma synpunkter som för förslaget att särskilt efterlevande bidrag inte skall kunna utges till den som är bosatt utomlands (jfr avsnitt 3.3). På motsvarande sätt som för det särskilda efterlevande bidraget kan dock komma i fråga att genom socialförsäkringskonvention med annat land föreskriva undantag härifrån och med stöd därav utge särskild efterlevandelivränta till utomlands bosatta.

4.5 Övergångsregler

De nya reglerna för stöd åt efterlevande inom arbetsskadeförsäkringen bör träda i kraft vid samma tidpunkt som familjepensionsreformen, dvs. den 1 januari 1985.

Jag anser – i likhet med pensionskommittén – det motiverat att det nya efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen förses med särskilda övergångsregler av i princip samma innebörd som föreslås för efterlevandepensioneringens del (se avsnitt 3.4).

Avgörande för om de äldre eller de nya reglerna skall tillämpas i ett visst

fall när det gäller efterlevandeförmåner från arbetsskadeförsäkringen bör dock inte vara tidpunkten för dödsfallet utan den tidpunkt då arbetsskadan inträffade. I sammanhanget finns anledning erinra om att enligt 2 kap. 4 § LAF anses skada till följd av annat än olycksfall ha inträffat den dag då skadan visade sig.

Om arbetsskadan har inträffat före den 1 januari 1985 bör således nuvarande regler i LAF – eller dessförinnan gällande författningar – tillämpas på rätten till efterlevandeförmåner. Drabbas den försäkrade däremot efter ikraftträdandet av en arbetsskada som leder till att han eller hon avlider, skall rätten till efterlevandelivränta i princip bedömas enligt de nya reglerna. Från denna princip bör – på motsvarande sätt som för familjepensioneringens vidkommande – göras vissa avsteg bl.a. till förmån för äldre och medelålders kvinnor.

De nya reglerna för *barnlivräntor* bör – i enlighet med de angivna allmänna principerna – tillämpas då arbetsskadan inträffar efter ikraftträdandet. Har arbetsskadan inträffat dessförinnan bör nuvarande bestämmelser ha fortsatt tillämpning. Detta gäller beträffande den livränteberättigade personkretsen och – i princip – även nivån för barnlivränta.

De nya åldersgränserna för barnlivränta bör däremot i huvudsak gälla även om arbetsskadan inträffat före ikraftträdandet. Detta innebär att ett barn som den 1 januari 1985 uppbär barnlivränta och som därefter fortsätter med grundläggande studier skall kunna få behålla livräntan även efter uppnådda 19 år med stöd av de nya bestämmelserna. I anslutning till motsvarande förslag på barnpensioneringens område föreslår jag dessutom en särskild övergångsregel av innebörd att ett barn, som erhåller barnlivränta sedan tid före ikraftträdandet och som då har uppnått 18 års ålder, skall kunna återropa äldre regler också fortsättningsvis. Barn i denna situation bör alltså, även om det inte studerar på grund- eller gymnasieskolenivå, kunna få behålla livräntan fram till dess det fyller 19 år eller – om barnet på grund av sjukdom eller annan liknande orsak inte kan försörja sig – längst t. o. m. den månad då det fyller 21 år.

I ytterligare ett avseende bör föreskrivas undantag från den generella principen att tidpunkten för arbetsskadan skall vara bestämmande för vilka regler som skall tillämpas. Det gäller fall där arbetsskadan inträffar efter ikraftträdandet men där det – med stöd av de särskilda övergångsbestämmelser som jag lägger fram förslag till i det följande – samtidigt utgår livränta efter den avlidne till en vuxen efterlevande med tillämpning av nuvarande regler. För att undvika att det efter en avliden på samma gång utges såväl livränta till en vuxen efterlevande beräknad enligt dagens regler som barnlivränta på den förhöjda nivå som jag föreslår gälla fortsättningsvis, behövs en särskild övergångsbestämmelse som tar sikte på samordningen mellan barnlivräntan och livräntan till den vuxne efterlevande. Denna bestämmelse bör ges den innebörden att nuvarande kompensationsgrad för livräntorna bibehålls i dessa fall. Det innebär att den vuxne efterlevande

erhåller livränta med det belopp som följer av nuvarande regler medan barnlivräntan för det första barnet liksom i dag beräknas till 20 % av ersättningsunderlaget.

Vad sedan avser *efterlevande män* bör de nya reglerna tillämpas fullt ut från reformens ikraftträdande. Rätt till omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta bör alltså tillkomma en man vars hustru avlider till följd av en arbetsskada som inträffar efter införandet av det nya regelsystemet. Åsamkades hustrun arbetsskadan dessförinnan, föreligger inte rätt till efterlevandelivränta för mannen.

För *efterlevande kvinnor* bör de nya reglerna börja tillämpas successivt. De kvinnor som den 1 januari 1985 redan uppbär änkelivränta bör – oberoende av ålder – vara bibehållna vid rätten härtill också fortsättningsvis. Likaledes bör kvinnor – oberoende av ålder – ha fortsatt rätt att beviljas änkelivränta även efter det nya systemets ikraftträdande, om mannen avlider efter den tidpunkten men dödsfallet är en följd av en arbetsskada som inträffat dessförinnan.

I fråga om övriga kvinnor bör gälla att det nya systemet för stöd åt efterlevande omfattar de kvinnor som är födda år 1935 eller senare (dvs. är yngre än 50 år den 1 januari 1985). Kvinnor som är födda år 1934 eller tidigare bör däremot också efter införandet av de nya reglerna kunna beviljas änkelivränta enligt nuvarande bestämmelser om mannen skulle avlida till följd av en efter ikraftträdandet åsamkad arbetsskada.

För *övriga kategorier efterlevande* bör, i enlighet med de riktlinjer för övergångsregleringen som jag tidigare dragit upp, rätten till efterlevandelivränta bedömas enligt den lagstiftning som gällde eller gäller vid tidpunkten för arbetsskadan. Efterlevande som här avses är frånskild maka, förälder och kvinna som sammanbott med den försäkrade under äktenskapsliknande förhållanden av sådant slag att rätt till livränta är för handen enligt de nuvarande men inte enligt de nya bestämmelserna. Har en sådan efterlevande beviljats livränta före de nya reglernas ikraftträdande bör rätten därtill kvarstå också fortsättningsvis. Och avlider den försäkrade efter införandet av det nya efterlevandeskyddet bör livränta kunna beviljas med stöd av den nu gällande lagstiftningen, om dödsfallet är en följd av en arbetsskada som inträffat före ikraftträdandet. En frånskild kvinna och en kvinna som sammanlevt med försäkrad under äktenskapsliknande förhållanden bör dessutom kunna erhålla livränta enligt nuvarande regler även om arbetsskadan inträffar efter ikraftträdandet, under förutsättning att kvinnan är född år 1934 eller tidigare.

Jag har i avsnitt 3.4.4 lagt fram förslag om att det i vissa fall skall ske en *samordning mellan änkepension och egenpension från ATP* för änkor som är 65 år eller äldre. En sådan änka kan i vissa fall vara berättigad också till änkelivränta från arbetsskadeförsäkringen. Fr. o. m. 65 års ålder utgår änkelivräntan endast i den mån kvinnan inte har rätt till folkpension i form av ålderspension och tilläggspension i form av änkepension med belopp som

motsvarar en livränta som är beräknad på 65 % av ersättningsunderlaget (6 kap. 1 § tredje stycket LAF i nuvarande lydelse). Vid tillämpningen av denna regel – som föreslås gälla fortsättningsvis med avseende på övergångsvis utgiven änkelivränta – bör hänsyn tas till beloppet av änkepensionen från ATP före en eventuell samordning med tilläggspension i form av ålderspension. Också när den allmänna regeln i 6 kap. 1 § första stycket LAF om samordning mellan arbetsskadelivräntor och allmän pension tillämpas, bör familjepensionen till en änka beaktas med det belopp som den uppgår till före samordning med egenpension från ATP.

Då LAF trädde i kraft den 1 juli 1977 ersatte den lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring. Denna hade i sin tur föregåtts av ett antal andra lagar som gav rätt till ersättning för skada till följd av olycksfall i arbete. Dessa *äldre författningar* tillämpas fortfarande i fråga om skador som inträffat under den tid då resp. lag gällde. Detta innebär att det alljämt utgår ett betydande antal efterlevandelivräntor enligt lagen om yrkesskadeförsäkring och äldre lagar på området. Årligen nybeviljas också i ett mindre antal fall livränta till efterlevande efter personer som avlidit till följd av skador som uppkommit före ikraftträdandet av LAF.

Något behov av särskild reglering i övergångshänseende för dessa fall uppkommer inte med anledning av de nu framlagda förslagen till ett reformerat efterlevandeskydd inom arbetsskadeförsäkringen. Även för framtiden bör dessa äldre efterlevandelivräntor utgå enligt tidigare bestämmelser. Inte heller erfordras någon ändring beträffande möjligheterna att framdeles nybevilja efterlevandelivränta enligt de äldre författningarna. Också efter införandet av det nya systemet för stöd åt efterlevande i LAF kommer alltså att kunna nybeviljas livränta med tillämpning av bestämmelserna i lagen om yrkesskadeförsäkring m. fl. äldre författningar.

Som framgår av de framlagda förslagen överensstämmer övergångsreglerna inom arbetsskadeförsäkringen i huvudsak med vad som avses gälla i fråga om övergången till den reformerade familjepensioneringen. Vissa avvikelser finns dock. De följder som detta under övergångstiden får för samordningen mellan familjepension och efterlevandelivränta berör jag närmare i specialmotiveringen.

5 Hustrutillägget

5.1 Nuvarande regler

Hustrutillägg är en inkomstprövad särskild folkpensionsförmån som kan utgå till hustrun till en man som uppbär ålders- eller förtidspension från folkpensioneringen. Enligt huvudregeln i lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension (omtryckt 1976:1014, ändrad senast 1982:232) krävs för rätten till hustrutillägg att kvinnan har fyllt 60 men inte 65 år och själv inte uppbär folkpension i form av ålders- eller förtidspension samt att makarna har varit gifta minst fem år. När särskilda skäl föreligger kan emellertid hustrutillägg utgå även om hustrun inte har fyllt 60 år eller makarna har varit gifta kortare tid än fem år.

Dispens från huvudregeln att hustrun skall ha fyllt 60 år medges enligt praxis i huvudsak i fall då:

1) mannen stadigvarande vårdas i hemmet och hans tillstånd är sådant att hustrun inte mer än tillfälligt kan lämna honom utan hjälp och tillsyn.

2) hustrun på grund av egen sjuklighet inte kan utföra förvärvsarbete av någon betydelse.

3) hustrun med hänsyn till att det finns små barn i hemmet inte kan utföra förvärvsarbete av någon betydelse, eller

4) hustrun har fyllt 55 år och på grund av arbetsförhållandena på bostadsorten är förhindrad att utföra förvärvsarbete av någon betydelse.

Hustrutillägget kan i princip ses som ett tillägg till mannens folkpension eftersom det förutsätter att mannen uppbär sådan pension. Tillägget utgör dock en fristående pensionsförmån som tillkommer hustrun och betalas direkt till henne. De allmänna förutsättningarna i AFL för rätten till folkpension måste därför vara uppfyllda även av hustrun.

Maximibeloppet för hustrutillägg uppgår f. n. till 107 % av basbeloppet, vilket motsvarar skillnaden mellan å ena sidan sammanlagda årsbeloppet av folkpension i form av hel ålderspension till två makar jämte två pensionstillskott och å andra sidan sådan pension till en ensamstående jämte ett pensionstillskott. För år 1983 innebär detta att högsta möjliga hustrutillägg utgör 21 080 kr.

Som nämnts är hustrutillägget underkastat inkomstprövning. Denna prövning görs nu enligt samma regler som för kommunalt bostadstillägg till folkpension (KBT). I huvudsak innebär reglerna att förmånen minskas med de inkomster som hustrun och hennes make har vid sidan av folkpension och pensionstillskott. Överstiger sidoinkomsten 750 kr. per år för gift pensionsberättigad, minskas tillägget f. n. med en tredjedel av inkomsten därutöver. Även förmögenhet beaktas vid prövningen. För sammanlevande makar beräknas vid inkomstprövningen vardera makens inkomst utgöra hälften av makarnas sammanlagda årsinkomst och värdet av förmögenhet hälften av deras sammanlagda förmögenhet. Föreligger rätt till såväl hustrutillägg som

KBT, minskas vid inkomstprövningen först bostadstillägget och därefter hustrutillägget.

Vid tillämpning av bestämmelserna om hustrutillägg skall med gift pensionsberättigad likställas pensionsberättigad som stadigvarande sammanbor med någon med vilken den pensionsberättigade har varit gift eller har eller har haft barn. Å andra sidan likställs gift pensionsberättigad som stadigvarande lever åtskild från sin make med ogift pensionsberättigad, om inte särskilda skäl föranleder till annat.

Hustrutillägg utbetalas f. n. till omkring 52 000 kvinnor. Av dessa är drygt 5 % under 60 år och uppbär således tillägg med stöd av den särskilda dispensregeln. Utgifterna för hustrutillägg beräknas för budgetåret 1983/84 uppgå till 950 milj. kr.

Regeringen har nyligen genom prop. 1983/84:40 om vissa ekonomisk-politiska åtgärder lagt fram förslag om bl. a. skärpta regler för inkomstprövningen av hustrutillägg. Enligt detta förslag skall reduktionsfaktorn vid inkomstprövningen höjas fr. o. m. den 1 januari 1984 från nuvarande en tredjedel av sidoinkomsten till 60 % av denna. Samtidigt har regeringen lagt fram förslag om en uppräknings av folkpensionens grundnivå och av pensionstillskotten. Enligt dessa förslag kommer reducerat hustrutillägg fr. o. m. den 1 januari 1984 att motsvara 109 % av basbeloppet.

5.2 Avveckling av hustrutillägget

Pensionskommittén konstaterar i sitt betänkande att hustrutillägget är uppbyggt med utgångspunkt från en äldre tids arbetsfördelning mellan makar och grundat på samma tankegångar som änkepensioneringen. Samhällsutvecklingen under de senaste årtiondena har emellertid enligt kommitténs mening ryckt undan grunden för socialförsäkringsförmåner av den typ som hustrutillägget representerar. De omfattande förändringar som inträtt i bl. a. familjemönster och kvinnors ställning på arbetsmarknaden och som motiverar den omläggning av efterlevandepensioneringen som kommittén föreslagit bör leda till att även hustrutillägget omprövas. Kommittén menar att de värderingar som ligger bakom förmånen saknar bärkraft i dagens samhälle. Som en avgörande invändning mot tillägget framhåller kommittén den könsojämlikhet som detta representerar.

Kommittén betonar också att den ekonomiska situationen för familjer i vilka kvinnan har rätt till hustrutillägg numera är en helt annan än när tillägget infördes. När hustrutillägget tillkom var folkpensionerna låga och ATP fanns inte. Härfter har folkpensionerna höjts kraftigt och pensionstillskotten har tillkommit. Även andra tilläggsförmåner har byggts ut väsentligt. Genom dessa åtgärder har den som uppbär ålders- eller förtidspension fått en helt annan grundtrygghet än vad som gällde när hustrutillägget infördes. Genom ATP får också flertalet pensionstagare numera en inkomst som, sedd i relation till försörjningsbördan, inte ställer pensionstagaren långt efter de

förvärvsarbete i ekonomiskt hänseende. Kommittén pekar också på den utvidgning som under början av 1970-talet gjordes av rätten till förtidspension och de därefter införda bestämmelserna om ökade möjligheter till en rörlig pensionsålder. Härvid understryker kommittén att dessa ger stort utrymme för den enskilde att med hänsyn till de individuella förhållandena välja en lämplig tidpunkt för uttag av ålderspension.

Mot bakgrund av bl. a. de nu redovisade övervägandena finner pensionskommittén att det finns skäl att successivt avveckla hustrutillägget. Kommittén föreslår alltså att förmånen – med viss övergångstid – skall avskaffas och att de stödbehov som framdeles kan finnas i fall där hustrutillägg nu utges tillgodoses på annan väg. I det begränsade antal fall då kvinnan inte har förvärvsarbete bör åtgärder sättas in på arbetsmarknadsområdet. Även egenpension kan enligt kommittén i viss utsträckning ses som ett alternativ.

Den av kommittén föreslagna avvecklingen av hustrutillägget mottas positivt av *remissinstanserna*. Samtliga som yttrat sig över förslaget tillstyrker detta eller lämnar det utan erinran. I flera remissyttranden – av bl. a. försäkringsöverdomstolen, riksförsäkringsverket och åtskilliga försäkringskassor – understryks att hustrutillägget kommit att bli mindre och mindre behövligt i takt med tilläggs pensioneringens tillväxt och utbyggnaden av även andra pensionsförmåner. En hel del av remissorganen framhåller också att hustrutillägget numera i många fall utges även i situationer där makarna har höga inkomster och där det inte föreligger något utpräglat behov av förmånen. Bl. a. gör riksförsäkringsverket, LO och ett flertal av försäkringskassorna påpekanden i denna riktning.

För *egen del* vill jag inledningsvis erinra om att pensionskommitténs nu framlagda förslag ligger helt i linje med vad som förordats av socialpolitiska samordningsutredningen i betänkandet (SOU 1979:94) En allmän socialförsäkring. Samordningsutredningen har där framhållit att hustrutillägget inte längre torde behövas som en särskild bidragsform och har mot bakgrund härav inte tagit upp någon motsvarighet till tillägget i den framlagda principmodellen till en allmän socialförsäkring. Denna modell har vunnit riksdagens gillande (prop. 1982/83:3, SfU 14, rskr 211). Enligt riksdagen bör principmodellen läggas till grund för arbetet med att samordna och förenkla det socialpolitiska bidragssystemet.

Även jag ställer mig bakom pensionskommitténs och remissinstansernas ståndpunkt att hustrutillägget måste anses ha spelat ut sin roll och därför bör avvecklas. Förslaget innebär ett steg på vägen mot en förenkling och renodling av bidragssystemet. Som framhållits i det föregående ligger samma värderingar bakom hustrutillägget som bakom änkepensioneringen och hustrutillägget kan således kritiseras av samma skäl som denna pensionering. Det kan enligt min mening inte komma i fråga att för framtiden bibehålla en förmån med en så utpräglad könsojämlig utformning som hustrutillägget. Detta skulle stå i strid med principen om likabehandling av kvinnor och män

inom socialförsäkringen. Det finns inte heller skäl att utvidga förmånens tillämpningsområde till att omfatta även män.

Sammanfattningsvis kan jag alltså godta kommitténs överväganden och föreslår därför att hustrutillägget avvecklas. Denna avveckling kan dock inte göras på en gång utan bör ske successivt. I likhet med pensionskommittén finner jag det erforderligt att avvecklingen förenas med särskilda övergångsregler för de kvinnor som f. n. uppbär hustrutillägg och för vissa andra grupper kvinnor i högre ålder.

5.3 Övergångsreglerna

Enligt *pensionskommitténs* förslag skall övergångsreglerna utformas enligt samma principer som för familjepensionsreformen. Detta innebär att kvinnor som vid ikraftträdandet redan uppbär hustrutillägg också fortsättningsvis skall få detta prövat efter de nu gällande reglerna. Även andra kvinnor, som vid ikraftträdandet är 45 år eller äldre, skall kunna beviljas hustrutillägg enligt hittillsvarande regelsystem också i fortsättningen.

Kommittéförslaget har i denna del mött en blandad *remissopinion*. En del remissinstanser godtar kommitténs ståndpunkt medan åtskilliga andra förespråkar en snabbare avveckling. Sålunda uttalar sig försäkringsöverdomstolen och riksförsäkringsverket till förmån för en femårig övergångstid, vilket innebär att endast kvinnor som vid lagändringens ikraftträdande är 60 år eller äldre skall kunna nybeviljas hustrutillägg också fortsättningsvis. Statskontoret förordar att hittillsvarande regler begränsas till att omfatta kvinnor som vid ikraftträdandet är 55 år eller äldre. Även bl. a. LO och riksrevisionsverket menar att avvecklingen bör ske snabbare än vad kommittén föreslår.

Jag instämmer i kommitténs uppfattning att särskild hänsyn måste tas till de kvinnor som nu uppbär förmånen och även till de äldre kvinnor som enligt nuvarande regler skulle kunna beviljas hustrutillägg under de närmast kommande åren. Avvecklingen måste därför förses med särskilda bestämmelser för dessa kategorier kvinnor.

I fråga om den närmare innebörden av dessa bestämmelser finner jag liksom huvuddelen av remissinstanserna det motiverat att genomföra avvecklingen snabbare än enligt kommitténs förslag. Jag är dock inte beredd att gå så långt som till att, i enlighet med vad som förordas av flera remissinstanser, inskränka den fortsatta rätten till hustrutillägg till att omfatta enbart kvinnor som vid ikraftträdandet är 60 år eller äldre. Även något yngre kvinnor bör enligt min mening ges möjlighet att få hustrutillägg också fortsättningsvis. I fråga om vilken lösning som bör väljas för att avgränsa kretsen med fortsatt rätt till hustrutillägg anser jag att den enda praktiskt tillämpbara utväg som står till buds är att liksom för familjepensionsreformen fastställa en nedre åldersgräns. Endast de kvinnor som uppnått en viss ålder ges därmed möjlighet att nybeviljas hustrutillägg. Att

införa regler som innebär att det skulle få göras en särskild prövning av behovet av hustrutillägg i varje enskilt fall skulle vålla onödiga administrativa svårigheter. Dessutom bör uppmärksammas att redan inkomstprövningen av förmånen har till syfte att åstadkomma just en sådan individuell prövning.

Mot bakgrund av det sagda anser jag att det av statskontoret framförda förslaget innebär en rimlig avvägning. Jag föreslår alltså att kvinnor som vid ikraftträdandet är 55 år eller äldre (födda år 1929 eller tidigare) skall behålla rätten att få hustrutillägg. De skall alltså, när de fyller 60 år, kunna beviljas hustrutillägg enligt huvudregeln och, om förutsättningarna härför är uppfyllda, ha rätt till sådant tillägg på särskilda skäl redan dessförinnan. Kvinnor som är yngre än 55 år vid ikraftträdandet omfattas direkt av den ändrade lagstiftningen. De kvinnor som vid ikraftträdandet redan uppbär hustrutillägg bör emellertid oberoende av ålder få rätten till detta utgående tillägg prövat enligt gällande regler också i fortsättningen.

Avvecklingen bör genomföras med början vid samma tidpunkt som familjepensionsreformen, dvs. den 1 januari 1985. Med den nu föreslagna övergångsregleringen inträffar en mera markant minskning av antalet utgivna hustrutillägg först år 1990 och förmånen kommer att vara i stort sett avvecklade år 1995, dvs. efter tio år. Då kommer att återstå endast ett mindre antal hustrutillägg som sedan tiden före år 1985 uppburits av yngre kvinnor på särskilda skäl.

6 Barntillägget

6.1 Allmänna synpunkter

Barntillägg är en särskild folkpensionsförmån som enligt 9 kap. 1 § AFL utges för varje barn under 16 år till en förälder som uppbär ålders- eller förtidspension från folkpensioneringen.

Syftet med barntillägget är att bidra till den pensionerade föräldrarnas kostnader för barnet. Förmånen i dess nuvarande utformning tillkom i samband med införandet av AFL och ersatte då de särskilda – inkomstpröva- de – barnbidrag som dessförinnan kunde utges till pensionstagare med minderåriga barn. Grunden för införandet av tillägget var främst att folkpensionsförmånerna då inte ansågs tillräckliga för att täcka kostnaderna för barn till pensionstagaren. Samtidigt förutsattes dock att behovet av barntillägg skulle minska successivt i takt med tilläggs-pensioneringens utbyggnad. Liksom det särskilda barnbidraget gavs barntillägget en selektiv inriktning genom att det begränsades till fall där en förstärkning av folkpensionsförmånerna ansågs särskilt motiverad. Emellertid är barntillägget inte generellt inkomstprövat utan reduceras enbart med hänsyn till den ATP som utges till föräldern.

Barntillägg utbetalas f. n. för närmare 24 000 barn, av vilka omkring 95 % har en förälder som uppbär förtidspension eller sjukbidrag. För ytterligare ca 10 000 barn bortfaller barntillägget helt med hänsyn till föräldrarnas tilläggs-pension. Kostnaderna för barntillägget har för budgetåret 1983/84 beräknats till ca 60 milj. kr.

Barntillägget utformades ursprungligen i nära anknytning till barnpension från folkpensioneringen. Till en del har denna överensstämmelse därefter brutits genom olika reformer på barnpensionsområdet. Viss samstämmighet kvarstår dock alltjämt. Mot bakgrund härav har *pensionskommittén* funnit det påkallat att i samband med den föreslagna familjepensionsreformen göra en allmän översyn också av barntillägget och att därvid bl. a. pröva i vad mån det finns skäl att anpassa bestämmelserna för barntillägg till regelsystemet på efterlevandepensioneringens område.

Härvid har kommittén kommit till den slutsatsen att – trots att de ekonomiska förhållandena för pensionstagare med barn förbättrats väsentligt i skilda hänseenden sedan barntilläggets tillkomst – det i många fall fortfarande måste anses föreligga behov av ett särskilt stöd till barnfamiljer där den ene av eller båda föräldrarna är pensionerade men inte har tilläggs-pension med högre belopp. Enligt kommitténs bedömning har barntillägget även för den framtid som f. n. kan överblickas ett betydelsefullt ändamål att fylla. Kommittén finner inte anledning föreligga att nu ändra förmånens grundläggande konstruktion utan menar att frågan om eventuella sådana förändringar får prövas i samband med den fortsatta behandlingen av socialpolitiska samordningsutredningens slutbetänkande (SOU 1979:94).

Däremot lägger pensionskommittén fram förslag som innebär vissa

förstärkningar av barntillägget och en anpassning av detta till familjepensioneringens regler. Dessa tar sikte på den barntilläggsberättigade personkretsen, nivån för barntillägg och reglerna för reducering av sådant tillägg med hänsyn till utgående tilläggspension.

För att nå enhetlighet med vad som gäller för barnpension, bidragsförskott och familjerättslig underhållsskyldighet föreslår kommittén att åldersgränsen för rätt till barntillägg skall höjas så att tillägg kan utgå till dess barnet fyller 18 år. Ett ytterligare skäl härför är enligt kommittén att allt fler barn numera fortsätter att studera sedan de uppnått 16 års ålder och att det är motiverat att bidra till en pensionerad förälders kostnader för ett sådant barn.

Kommitténs överväganden och förslag har kommenterats av endast ett fåtal *remissinstanser*. Huvuddelen av dessa ställer sig positiva och framhåller bl. a. att förslagen innebär förenklade tillämpningsbestämmelser och handläggningsrutiner. Riksrevisionsverket är däremot kritiskt och menar att barntillägget i stället, i enlighet med det förslag som socialpolitiska samordningsutredningen redovisat, på sikt bör inordnas i ett inkomstprövat barnbidrag inom ramen för en allmän socialförsäkring.

Också jag vill först erinra om att socialpolitiska samordningsutredningen i sin principmodell till en allmän socialförsäkring har tagit upp ett samordnat barnstöd, i vilket ingår ett inkomstprövat barnbidrag som är avsett att ersätta bl. a. barntillägget till folkpension. Riksdagen har nyligen uttalat att samordningsutredningens principiella uppbyggnad av barnstödet bör kunna ligga till grund för det fortsatta arbetet med en allmän socialförsäkring (SfU 1982/83:14, rskr 211).

Som jag redovisat tidigare har jag för någon tid sedan tillsatt en särskild familjeekonomisk beredningsgrupp för att göra en samlad bearbetning av olika aktuella utredningsförslag som avser det ekonomiska stödet till barnfamiljer. Med hänsyn härtill finner jag det mindre lämpligt att här anlägga några mer principiella synpunkter på utformningen framdeles av stödet till folkpensionärer med barn eller att föreslå några förändringar av barntilläggets konstruktion som kan komma att föregripa resultatet av kommande överväganden.

En central fråga, till vilken således ställning bör tas först sedan det väntade underlagsmaterialet föreligger, är vilka åldersgränser som bör väljas för inkomstprövade förmåner till föräldrar som tar vård om barn. En eventuell höjning av den övre åldersgränsen för barntillägg skulle medföra betydande kostnadsökningar, och spørsmålet härom bör lämpligen vägas mot behovet av andra åtgärder inom det familjeekonomiska bidragsområdet. Denna prövning bör lämpligen ske i anslutning till den tidigare nämnda samlade genomgången. Med hänsyn härtill finner jag inte anledning att nu ta upp frågan om åldersgränsen för barntillägg till närmare behandling.

De övriga förslag som kommittén lagt fram beträffande barntillägget har däremot mer direkt samband med familjepensionsreformen eller avser att

komma till rätta med ofullkomligheter i tekniskt hänseende. Jag anser det angeläget att dessa föreslagna ändringar, som från principiell synpunkt är mindre genomgripande, läggs till grund för lagstiftning redan på nuvarande stadium.

De frågor som jag sålunda nu övergår till att behandla avser

1. den barntilläggsberättigade personkretsen.
2. nivån för barntillägget.
3. möjligheterna för barnets båda föräldrar att erhålla ett helt barntillägg, samt
4. reglerna för reducering av barntillägg med hänsyn till utgående tilläggs-pension.

6.2 Personkretsen

Enligt nuvarande regler utgår barntillägg för den försäkrades biologiska barn och adoptivbarn. Rätten till barntillägg är alltså i princip knuten till den familjerättsliga underhållsskyldigheten och är oberoende av om föräldern har vårdnaden om eller stadigvarande bor samman med barnet eller den andre föräldern. Från denna princip gäller emellertid ett undantag. Om en av barnets föräldrar har avlidit har nämligen även pensionsberättigad make till den efterlevande föräldern rätt till barntillägg, om den efterlevande har vårdnaden om den avlidnes barn under 16 år.

Dessa nu gällande bestämmelser trädde i kraft den 1 juli 1976 (prop. 1975/76:114, Sfu 28, rskr 216) i samband med att rätt till barntillägg tillerkändes gifta kvinnor. Dessförinnan och alltsedan barntilläggets tillkomst hade den barntilläggsberättigade kretsen omfattat styvfäder som sammanbodde med makans barn. Syftet med den genomförda lagändringen var att knyta barntilläggsrätten till föräldrarna och deras underhållsskyldighet mot barn. Emellertid ansågs det motiverat att dessutom ge styvförälder rätt till barntillägg till sin folkpension i sådana fall då en av barnets biologiska föräldrar hade avlidit och styvförälderns make har vårdnaden om den avlidnes barn.

Pensionskommittén finner det vara en riktig princip att rätten till barntillägg skall vara knuten till föräldrarna och deras underhållsskyldighet gentemot barnet. Enligt kommitténs mening bör denna princip nu slå igenom helt och hållet, och någon rätt för styvförälder att få barntillägg bör därför inte finnas kvar ens i den situationen att en av barnets biologiska föräldrar har avlidit.

Kommittén påpekar att ett barn som bor tillsammans med en styvförälder är tillförsäkrat medel i andra former till den grundläggande försörjningen. Om den förälder med vilken barnet inte sammanbor fortfarande är i livet, är barnet sålunda berättigat till underhållsbidrag av denne eller – om föräldern inte förmår fullgöra underhållsskyldigheten – till bidragsförskott. På motsvarande sätt är barnet, om denne förälder skulle ha avlidit, garanterat barnpension.

Att barntillägg sålunda kan utges till styvförälder står enligt kommitténs åsikt i strid med förmånens syfte. Tillägget är avsett för pensionstagare som saknar eller har endast en mindre tilläggs pension. Det syftar till att ge ett bidrag till det grundläggande underhållet för barn till dessa pensionstagare. Enligt kommittén är det mot bakgrund härav omotiverat att ha kvar en regel som medger att barntillägg utges till en styvförälder för ett barn som redan på andra vägar är garanterat stöd av samhället till grundförsörjningen.

Kommitténs förslag att nu helt avskaffa rätten för en styvförälder att under vissa förutsättningar uppbära barntillägg har inte ifrågasatts under *remissbehandlingen* utan tillstyrks av de remissinstanser som särskilt yttrat sig i frågan.

Även jag finner förslaget välmotiverat och förordar att det genomförs. Därmed uppnås enhetlighet i regelsystemet för den allmänna pensioneringen. Bestämmelserna för barntillägg kommer också att bättre ansluta till den familjerättsliga underhållsskyldigheten, som utgör grunden för barntillägget. Förslaget medför vidare en administrativ förenkling.

I syfte att ytterligare förstärka sambandet mellan barntillägget och barnpensioneringen vill jag dessutom förorda en viss utvidgning av den barntilläggsberättigade personkretsen. Jag har i avsnitt 3.1.2 lagt fram förslag om att utländska barn, som med medgivande från en socialnämnd har förts till Sverige i adoptionssyfte och här tagits emot för vård och fostran i ett enskilt hem, skall likställas med biologiska barn i vad avser rätten till barnpension. På motsvarande grunder som jag där angivit finner jag det motiverat att sådan likställighet genomförs även beträffande rätten till barntillägg. Jag föreslår därför att den som uppbär ålders- eller förtidspension från folkpensioneringen ges rätt att under samma villkor som i fråga om barnpension få barntillägg för ett sådant presumtvt adoptivbarn redan innan adoptionen genomförts.

De föreslagna bestämmelserna bör träda i kraft samtidigt som de nya reglerna för familjepension, dvs. den 1 januari 1985. De bör avse såväl fall där rätten till barntillägg uppkommer efter ikraftträdandet som fall där denna uppkommit dessförinnan. En styvförälder som vid den angivna tidpunkten redan uppbär barntillägg bör dock även fortsättningsvis få rätten härtill prövad enligt hittillsvarande regler på området. Självfallet bör de nya bestämmelserna tillämpas endast med avseende på barntillägg som belöper på tid efter ikraftträdandet.

6.3 Barntilläggets nivå

Oreducerat barntillägg utges för varje barn till den berättigade med ett årsbelopp som motsvarar 26 % av basbeloppet (f. n. 5 122 kr.). Om barnet är berättigat till barnpension från folkpensioneringen, utgör tillägget dock 10 % av basbeloppet (f. n. 1 970 kr.) för år räknat. Utgår halv ålderspension eller utgår två tredjedels eller halv förtidspension till föräldern, sker

motsvarande reducering av barn tillägget (9 kap. 1 § AFL).

Om barnets båda föräldrar är berättigade till barn tillägg för samma barn, får föräldrarna träffa överenskommelse om vilken pension tillägget skall utges till. I annat fall utgår barn tillägget med halva beloppet till vardera föräldern (10 kap. 5 § AFL).

Pensionskommittén finner det inte påkallat att genomföra någon generell förändring av den nuvarande barn tilläggsnivån om 26 % av basbeloppet. Däremot föreslår kommittén att oreducerat barn tillägg fortsättningsvis skall utgå på denna nivå även i de fall då barnet är berättigat till folkpension i form av barnpension. Kommittén erinrar härvid om att barn tillägget inte sätts ned till 10 % av basbeloppet om barnet uppbär bidragsförskott i stället för barnpension i förhållande till en av föräldrarna. Enligt kommitténs mening är det en otillfredsställande konsekvens av regelsystemet att det sammanlagda ekonomiska stödet från samhällets sida för barnet kan minska i de fall då den förälder i förhållande till vilken bidragsförskott utgått avlider och bidragsförskottet ersätts av barnpension från folkpensioneringen. Kommittén påpekar att försörjningsbördan för den kvarlevande föräldern inte blir mindre efter dödsfallet och att behovet av barn tillägg därför är oförändrat. Enligt kommitténs uppfattning bör oreducerat barn tillägg alltid utgå med belopp motsvarande 26 % av basbeloppet.

Vidare anser kommittén att kritik kan riktas mot bestämmelsen att endast ett helt barn tillägg kan utbetalas när båda föräldrarna har folkpension. Kommittén framhåller att denna bestämmelse kan få till följd att endast hälften av barn tillägget eller inte någon del alls av detta verkligen kommer barnet till godo. Regeln kan också uppmuntra till spekulation, genom att föräldrarna har möjlighet att komma överens om att tillägget skall utges till den av dem som har lägst ATP. Kommittén föreslår därför att dessa bestämmelser ändras så att ett helt barn tillägg fortsättningsvis skall kunna utges till var och en av föräldrarna om de båda uppbär folkpension.

Förslagen har lämnats utan erinran av flertalet av de *remissinstanser* som yttrat sig däröver. Också *jag* finner kommitténs synpunkter övertygande och tillstyrker att de föreslagna ändringarna genomförs.

6.4 Reduceringsregeln

Som tidigare redovisats minskas barn tillägget med hänsyn till den tilläggs-pension som uppbärs av den pensionsberättigade. Denna bestämmelse har tillkommit för att hindra överkompensation inom pensionssystemet och innebär att barn tillägget reduceras med hälften av tilläggs-pensionen i den mån denna för år räknat överstiger ett halvt basbelopp (9 kap. 1 § AFL).

Pensionskommittén konstaterar att dessa regler, sammanställda med bestämmelserna för pensionstillskott, i vissa fall kan ge den effekten att av två pensionstagare med exakt lika stora pensionsförmåner i övrigt, den ene kan erhålla oreducerat barn tillägg medan den andre får endast ett kraftigt reducerat sådant tillägg. Detta är en följd av att pensionstillskott till skillnad

från ATP inte medför någon minskning av barntillägget. Till hel förtidspension uppgår pensionstillskottet numera till högst 92 % av basbeloppet. Den som har pensionstillskott med detta belopp får reducerat barntillägg. Den som är berättigad till en tilläggs pension av motsvarande storlek får inget pensionstillskott, eftersom detta avräknas krona för krona mot ATP. Dessutom kommer den del av tilläggs pensionen som överstiger ett halvt basbelopp att reducera barntillägget. Det är alltså här fråga om en samtidig reduktion av två olika förmåner – pensionstillskott och barntillägg – med hänsyn till en och samma tilläggs pension.

Kommittén finner det otillfredsställande att på detta sätt den som erhåller ATP av viss storlek missgynnas i förhållande till den som uppbär pensionstillskott med samma belopp. Det kan enligt kommitténs uppfattning inte vara rimligt att behandla personer med lika stora pensionsförmåner olika i vad avser rätten till barntillägg, eftersom behovet därav måste anses vara lika stort i båda fallen. Inte heller är det försvarligt att samma tilläggs pension samtidigt kan reducera två olika tilläggsförmåner. De berörda effekterna, som kan sägas vara en indirekt följd av införandet av dubbelt pensionstillskott för förtidspensionärer och av pensionstillskottens successiva tillväxt, bör enligt kommitténs mening undanröjas.

Kommittén föreslår att den nedre gränsen för tilläggs pension som kan reducera barntillägget höjs från ett halvt till ett basbelopp. Samtidigt bör dock avtrappningen av barntillägget med hänsyn till den försäkrades tilläggs pension i den mån denna överstiger ett basbelopp ske snabbare än f. n. Denna reduktion föreslås ske krona mot krona, dvs. med 100 %. Liksom hittills skall enligt förslaget gälla samma regler för barntillägg till ålderspension som till förtidspension.

Kommittén framhåller att den sålunda föreslagna reduktionsregeln – sedd isolerad – i ett fåtal fall när barntillägg utges för flera barn kan ge upphov till en något snabbare avtrappning av barntillägget än enligt nuvarande regler. För att undvika att den nya regeln leder till minskning av redan utgående barntillägg föreslår kommittén en särskild övergångsbestämmelse till skydd för personer som uppbär barntillägg vid ikraftträdandet.

Även det nu redovisade förslaget bemöts positivt av flertalet av de *remissinstanser* som särskilt tagit upp spörsmålet. Från något håll uttalas emellertid tveksamhet under hänvisning till den kostnadsökning som förslaget skulle ge upphov till. I ett yttrande förordas dessutom en annan teknisk lösning för att komma till rätta med problemet (se under avsnitt 4 i bilaga 2).

För min del ansluter jag mig till kommitténs ståndpunkt att en ändring av reglerna för reduktion av barntillägg med hänsyn till pensionstagarens tilläggs pension är påkallad. Även den tekniska lösning som kommittén valt för att undanröja nuvarande olägenheter finner jag välmotiverad. Den innebär för det stora flertalet berörda en väsentlig förbättring i jämförelse med nuvarande ordning. Genom att höja den nedre gränsen för reduktionens inträde till ett basbelopp åstadkommer man att endast sådan tilläggs pension

som överstiger det högsta möjliga pensionstillskottet påverkar barn tilläggets storlek. Olikheterna i behandlingen av skilda kategorier pensionstagare försvinner härigenom liksom den samtidigt reduceringen av två olika folkpensionsförmåner med hänsyn till samma tilläggspension. För att kostnadsökningarna skall begränsas och barn tillägget även fortsättningsvis inriktas på de familjer som har de lägsta pensionerna, bör som kommittén föreslår denna höjning av reduceringsgränsen kombineras med en höjning av reduktionsfaktorn från 50 till 100 % av överskjutande ATP.

I enlighet med kommittéförslaget föreslår jag således att reduceringsregeln ändras på så sätt att barn tillägget fortsättningsvis minskas med den tilläggspension som uppbärs av den försäkrade i den mån tilläggspensionen överstiger ett basbelopp. Detta innebär att en ATP som understiger ett basbelopp inte kommer att påverka barn tilläggets storlek. Barn tillägget är helt bortreducerat vid en tilläggspension som uppgår till 1,26 basbelopp om tillägget beräknas för ett barn, 1,52 basbelopp om det utges för två barn, 1,78 basbelopp om det utgår för tre barn osv.

De ändrade bestämmelserna bör träda i kraft den 1 januari 1985, dvs. vid samma tidpunkt som de övriga ändringar som jag föreslår beträffande barn tillägget. De nya reglerna bör avse barn tillägg beviljade såväl före som efter ikraftträdandet. För att undvika att de i något fall leder till en minskning av ett redan utgående tillägg bör införas en övergångsregel av innebörd att barn tillägg som utges vid ikraftträdandet inte skall upphöra eller minskas med mindre så skulle ha skett om hittillsvarande bestämmelser hade ägt fortsatt tillämpning.

7 Inverkan på pensionstillskott till änkor av undantagande m. m.

Den som uppbär folkpension i form av ålders-, förtids- eller änkepension och som inte har rätt till tilläggspension eller får enbart låg ATP kan därutöver få pensionstillskott. Enligt nuvarande regler utgår fullt pensionstillskott till ålders- och änkepension med årsbelopp som motsvarar 47 % av basbeloppet eller f. n. 9 259 kr. Till förtidspension utges pensionstillskott med årsbelopp motsvarande 92 % av basbeloppet eller f. n. 18 124 kr. I prop. 1983/84:40 har regeringen föreslagit att pensionstillskotten höjs till 48 resp. 96 % av basbeloppet fr. o. m. den 1 januari 1984.

Enligt 3 § lagen (1969:205) om pensionstillskott avräknas pensionstillskott mot tilläggspension som uppbärs av pensionstagaren. Pensionstillskott utges alltså enbart i den mån maximala beloppet härför överstiger den tilläggspension som den berättigade erhåller. Avräkningen görs krona mot krona och avser alla former av ATP. I fråga om änkor som uppbär ålderspension från folkpensioneringen beaktas således tilläggspension i form av både ålders- och änkepension.

Fram till utgången av år 1981 hade den som var försäkrad för ATP möjlighet att begära undantagande från tilläggspensioneringen såvitt avsåg inkomster av annat förvärsarbete än anställning. Hade sådan anmälan skett togs vid beräkningen av pensionsgrundande inkomst för tiden efter det undantagandet trätt i kraft inte hänsyn till inkomst av annat förvärsarbete. Eftersom familjepension beräknas på grundval av den avlidnes tilläggspension, kunde också änkepension och barnpension från tilläggspensioneringen efter den försäkrade påverkas av att denne gjort ett sådant undantagande.

Efter beslut av riksdagen (prop. 1980/81:178, Sfu 28, rskr 406) avskaffades möjligheten att anmäla undantagande från ATP med verkan fr. o. m. den 1 januari 1982. Personer, som är födda år 1923 eller tidigare och som vid nämnda tidpunkt hade ett gällande undantagande från ATP, har dock möjlighet att också i fortsättningen stå utanför försäkringen om de så önskar. För yngre upphörde tidigare gjorda undantaganden att gälla i och med lagändringens ikraftträdande.

Vissa av de rättsverkningar som tidigare följde av ett undantagande från ATP kvarstår dock efter lagändringen den 1 januari 1982. Enligt övergångsbestämmelserna skall nämligen, om undantagande har gällt, vid beräkningen av pensionstillskott tas hänsyn till den tilläggspension som skulle ha utgått om undantagandet inte hade gjorts. Denna bestämmelse, som motsvarar en tidigare regel av samma innehåll i 4 § lagen om pensionstillskott, innebär att pensionstillskott utges till den som någon gång omfattats av undantagande *endast om denne skulle ha blivit berättigad till sådant tillskott om undantagande ej skett*. Vid beräkningen av pensionstillskott görs alltså avräkning inte bara mot faktiskt utgående tilläggspension utan också mot den tilläggspension som skulle ha betalats om undantagandet inte hade gällt.

Denna bestämmelse blir av betydelse även för änkan efter den som gjort

ett sådant undantagande. Vid beräkningen av pensionstillskott till folkpension åt änkan görs nämligen avräkning både mot faktiskt utgående änkepension (och eventuell ålders- eller förtidspension) från ATP och mot sådan änkepension från tilläggs pensioneringen som skulle ha utgetts om den avlidne maken inte hade gjort undantagande. Den änkepension, som skulle ha utgått från tilläggs pensioneringen om den avlidne maken inte hade gjort undantagande, inverkar reducerande inte enbart på pensionstillskott till änkepension. Också pensionstillskott till ålders- eller förtidspension som uppbärs av änkan minskas med hänsyn till sådan beräknad tilläggs pension. Detta medför att, när änkan uppnår den allmänna pensionsåldern och änkepensionen från folkpensioneringen avlöses av folkpension i form av ålderspension, kommer hennes rätt till pensionstillskott fortfarande att påverkas av den änkepension som skulle ha kunnat utgå från ATP om den avlidne mannen inte hade gjort undantagande.

En annan konsekvens av regelsystemet illustreras av följande exempel. Två makar uppbär båda ålderspension från folkpensioneringen. Till kvinnan utges oreducerat pensionstillskott, medan mannen – på grund av att han begärt undantagande från ATP – inte får något pensionstillskott. När mannen avlider, utges ingen änkepension från ATP till den efterlevande hustrun eftersom mannen till följd av undantagandet inte tillgodöräknats pensionsgrundande inkomst. Dessutom kan kvinnan – om hon ansöker om änkepension från ATP – förlora det pensionstillskott som tidigare utgetts till hennes ålderspension. Detta avräknas nämligen mot den änkepension från ATP som skulle ha utbetalats om undantagandet inte hade gällt för den avlidne mannen.

Pensionskommittén konstaterar i sitt betänkande att problemet beträffande rätten till pensionstillskott åt änkan efter en person som gjort undantag från ATP kommer att minska i betydelse för framtiden eftersom undantagandeinstituten numera avskaffats. Äldre personer med undantagande har dock alltjämt möjlighet att stå utanför ATP, och även tidigare undantaganden kommer framdeles att inverka på rätten till pensionstillskott. Verkningarna av undantagandeinstituten kommer således att göra sig gällande ännu lång tid framöver. Vidare erinrar kommittén om att det, till följd av de långtgående övergångsbestämmelser som föreslås knutna till det nya systemet för efterlevandepensionering, kommer att utges änkepension enligt hittillsvarande regler under lång tid framöver. För rätten till pensionstillskott till sådan övergångsvis utgiven änkepension – liksom till ålderspension åt äldre änkor – kommer det fortfarande att vara av betydelse om den avlidne mannen omfattats av undantagande. Frågan om rätten härtill kommer därför inte att bli inaktuell efter familjepensionsreformens genomförande, även om den kommer att successivt minska i betydelse.

Kommittén anser att de nu gällande reglerna i vissa fall kan ge upphov till effekter som är mindre tillfredsställande. Även om de nuvarande reglerna framstår som följdriktiga i lagtekniskt hänseende, finner kommittén att

övervägande skäl talar för en ändring av dessa. Kommittén föreslår därför att det framdeles vid bestämmande av pensionstillskott åt änka skall bortses från sådan tilläggspension som skulle ha utgetts om den avlidne mannen inte hade gjort undantagande. De nya reglerna bör avse pensionstillskott såväl till ålders- och förtidspension som till änkepension, och de bör gälla oavsett om änkan själv lämnat samtycke till undantagandet eller ej. De bör vidare tillämpas både i fall då rätten till pensionstillskott uppkommer efter ikraftträdandet och i fall då änkan börjat uppbära pension redan dessförrinnan.

De remissinstanser som närmare går in på frågan ger enhälligt sitt stöd åt den av kommittén föreslagna lösningen.

Också jag ställer mig i huvudsak bakom kommitténs ståndpunkt. Av skäl som jag kommer att närmare utveckla förordar jag emellertid vissa justeringar av kommittéförslaget.

Jag vill inledningsvis erinra om att samma konsekvenser, som följer på rätten till pensionstillskott åt en änka av att den avlidne mannen haft undantagande från ATP, kan uppkomma även om mannen för ett eller flera år underlåtit att betala egenavgift till ATP för inkomst av annat förvärvsarbete än anställning. Har fastställd tilläggspensionsavgift för visst år inte erlagts till fullo inom viss tid medför detta att pensionspoäng för ATP för det året inte tillgodoräknas i den mån den pensionsgrundande inkomsten härrör från inkomst av annat förvärvsarbete (11 kap. 6 § första stycket AFL). Egenpensionen blir härigenom lägre än eljest, och även familjepension från ATP efter den som berörs av bestämmelsen påverkas därav.

Enligt 4 § lagen om pensionstillskott skall avräkning på pensionstillskott göras också mot den tilläggspension som skulle ha utgått om avgift hade erlagts. Detta får betydelse också för rätten till pensionstillskott åt änkan efter en man som underlåtit att betala tilläggspensionsavgift. Liksom då mannen haft undantagande inverkar mannens underlåtna avgiftsbetalning reducerande på pensionstillskott inte enbart till änkepension utan också till ålders- och förtidspension till änkan.

Enligt min uppfattning måste de effekter på rätten till pensionstillskott för änkan som kan följa av att mannen underlåtit att erlägga egenavgift för ATP anses vara lika otillfredsställande som konsekvenserna av att mannen gjort ett undantagande från ATP.

Jag föreslår därför att det vid bestämmande av pensionstillskott till folkpension åt en änka inte längre skall tas hänsyn till sådan änkepension från ATP som skulle ha utgetts om den avlidne mannen inte hade omfattats av undantagande från försäkringen för tilläggspension eller inte hade förlorat pensionspoäng på grund av underlåten avgiftsbetalning till försäkringen.

De ändrade reglerna bör enligt min mening avse enbart rätten till pensionstillskott till ålders- och förtidspension åt änkor. Att låta lagändringarna ta sikte även på pensionstillskott till sådan änkepension från folkpensioneringen som utges övergångsvis skulle stå i mindre god överensstämmelse

med syftet bakom och inriktningen av familjepensionsreformen. Ett väsentligt syfte med den föreslagna ändringen är att undvika att en utgående ålders- eller förtidspension åt en kvinna minskas om mannen skulle avlida. Det rör sig här om egenpensionsförmåner beträffande vilka kvinnan bör ha en garanti mot att de inte plötsligt reduceras efter mannens bortgång. Änkepensionen är däremot en från mannen härledd pension, som enligt mitt förslag skall avvecklas. När det gäller denna pensionsform är det enbart fråga om på vilken nivå pensionen skall beviljas efter dödsfallet. Det bör enligt min mening inte komma i fråga att samtidigt som änkepensionerna föreslås avvecklade lägga fram förslag som innebär att redan utgående sådana pensioner fr. o. m. reformens ikraftträdande skall betalas ut med högre belopp än tidigare.

En lösning av innebörd att också pensionstillskott till änkepension undantogs från avräkningen mot sådan fiktiv tilläggspension i form av änkepension som beräknas på grund av mannens undantagande eller underlåtna avgiftsbetalning skulle dessutom ge upphov till andra konsekvenser som måste anses mindre lämpliga. Om mannen vid dödsfallet uppbar enbart ålderspension från folkpensioneringen (utan pensionstillskott eller med reducerat pensionstillskott till följd av undantagandet eller den underlåtna avgiftsbetalningen) skulle nämligen kvinnan som änka kunna få en högre folkpension i form av änkepension än den ålderspension som mannen uppbar före dödsfallet.

Även kostnadshänsyn talar för den av mig förordade lösningen. Vid den prioritering som mot bakgrund härav måste göras mellan att låta ändringen ta sikte på också de fall då mannen underlåtit att betala tilläggspensionsavgift och till följd därav gått miste om pensionspoäng och att låta den omfatta även pensionstillskott till änkepension men då enbart undantagandefallen, finner jag det förstnämnda alternativet vara att föredra.

Sammanfattningsvis innebär mitt förslag att pensionstillskott till ålders- och förtidspension åt en änka fortsättningsvis inte skall kunna minskas med sådan änkepension från ATP som skulle ha utgått om den avlidne mannen inte hade gjort undantagande från tilläggspensioneringen eller inte hade gått miste om pensionspoäng på grund av underlåten avgiftsbetalning. De konsekvenser på rätten till pensionstillskott som enligt nuvarande regler kan uppkomma av att kvinnan själv haft undantagande eller själv underlåtit att betala tilläggspensionsavgift kvarstår självfallet oförändrade.

De föreslagna ändringarna bör genomföras vid samma tidpunkt som de andra lagändringar jag föreslagit, dvs. den 1 januari 1985. De nya reglerna bör gälla såväl i fall då rätten till pensionstillskott uppkommer efter ikraftträdandet som då rätten uppkommit dessförinnan. Givetvis bör de dock avse endast sådant pensionstillskott som belöper på tid efter ikraftträdandet.

8 Kostnadseffekter för den allmänna försäkringen m. m.

Det nya systemet för stöd åt efterlevande föreslås bli genomfört successivt och kommer att nå fullfunktionsstadiet först efter åtskilliga år. De i avsnitt 3.4 föreslagna övergångsbestämmelserna innebär att män samt kvinnor i yngre ålder ges rätt till efterlevandepension enligt de nya reglerna om dödsfallet inträffar år 1985 eller senare. Äldre kvinnor samt kvinnor som fått rätt till änkepension före ikraftträdandet av familjepensionsreformen omfattas emellertid även fortsättningsvis av nuvarande änkepensionering. Till följd härav kommer två olika system för efterlevandepensionering att få tillämpas parallellt under lång tid framöver. Även på barnpensioneringens område sker ett successivt ikraftträdande av de nya reglerna.

På motsvarande sätt föreslås förändringarna av efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen och i fråga om hustrutillägget få fullt genomslag först efter en övergångstid.

Detta betyder att kostnadseffekterna av de skilda förslagen inte kan bedömas enbart på grundval av utfallet för ikraftträdandeåret. Eftersom de nya reglerna får fullt genomslag först efter mer än 50 år är inte heller detta fullfunktionsstadium tillräckligt belysande. För att få en rättvisande bild av kostnadseffekterna måste dessa betraktas i princip år för år från ikraftträdandet till fullfunktionsstadiet. Kostnaderna för den reformerade efterlevandepensioneringen får då jämföras med de kostnader för familjepensioneringen som skulle bli följden under olika tidsskeden framöver om de nu gällande reglerna för familjepension behölls oförändrade.

Beräkningar omfattande samtliga kostnadskonsekvenser vid oförändrat regelsystem och av de skilda förslag till förändringar som nu läggs fram är dock inte möjliga att redovisa. Detta skulle förutsätta att också effekterna för framtiden i beskattningshänseende skulle beaktas, eftersom de förmåner som berörs av förslagen utgör skattepliktig inkomst för den berättigade. Att uppskatta dessa skattekonsekvenser framdeles låter sig emellertid inte göras med en rimlig grad av säkerhet. Redovisningen i det följande tar därför huvudsakligen sikte på den framtida utvecklingen i fråga om bruttoutgifterna för den allmänna pensioneringen m. m.

Pensionskommittén redovisar i sitt betänkande beräkningar om de framtida försäkringskostnaderna vid oförändrat regelsystem. Uppräknade till 1983 års pensionsnivå utvisar dessa beräkningar att årskostnaderna för familjepension inom folkpensioneringen kan förutsättas ligga fast på nuvarande nivå, ca 1 700 milj. kr. Inom ATP skulle barnpensionskostnaderna ligga kvar på i huvudsak nuvarande nivå medan utbetalningarna av änkepension skulle öka mycket kraftigt; ökningstakten under de närmaste åren är ca 200 milj. kr. per år.

Detta är en följd av att antalet kvinnor som skulle bli berättigade till änkepension från ATP skulle stiga samtidigt som medelbeloppet för utgående änkepensioner skulle öka markant. Totalt sett kunde förutses en

successiv stigning av de årliga ATP-utbetalningarna för familjepension från ca 3 500 milj. kr. f. n. till ca 7 800 milj. kr. år 2030 och framöver. Inom ATP skulle utgifterna för familjepension alltså komma att mer än fördubblas räknat i fast penningvärde.

Vid en beräkning av utgifterna för en *reformerad efterlevandepensionering* får hänsyn tas både till utgifterna för det nya förmånssystemet och till de utgifter som följer av att det övergångsvis under lång tid kommer att utges änkepension enligt nuvarande regler. Till följd av övergångsreglernas utformning kommer inte att inträda någon omedelbar reduktion av änkepensionsutbetalningarna direkt efter det nya systemets ikraftträdande. I stället kan dessa förutsättas komma att öka också under tiden därefter. Först sedan mer än tio år förflutit från genomförandet kommer ökningen av utgifterna för övergångsvis utgiven änkepension att brytas och övergå i en minskning.

Med hänsyn till den överlappning som blir följd på förmånssidan av att änkepension utgår enligt övergångsreglerna samtidigt som rätt till efterlevandepension enligt det nya systemet direkt tillerkänns efterlevande män, kommer alltså att uppstå en motsvarande överlappning på utgiftssidan.

I följande tabell redovisas en sammanställning av de uppskattade utgifterna framöver för de olika former av familjepension som jag har föreslagit. Utgångspunkten är de beräkningar som gjorts av pensionskommittén varvid beräkningarna flyttats fram två år för att svara mot samma tid från ikraftträdandet som i kommitténs material. Resultatet därav har räknats upp till nuvarande basbelopp 19 400 kr. jämte det särskilda tilläggsbeloppet 300 kr. Därtill har hänsyn tagits till de avvikelser från kommittéförslagen som jag föreslagit i det föregående.

Utgifter för efterlevandepension enligt föreslagna regler, milj. kr.

	1985	1986	1987	1992	1997	2002	2012
<i>Barnpension</i>							
Folkpension	260	262	264	269	273	278	279
Tilläggs pension	253	270	308	436	503	527	552
Summa	513	532	572	705	776	805	831
<i>Ettårigt omställningsbidrag</i>							
Folkpension	41	81	90	112	154	215	260
Tilläggs pension	10	23	27	41	69	116	149
Summa	51	104	117	153	223	331	409
<i>Förlängt omställningsbidrag</i>							
Folkpension	–	22	39	39	39	39	39
Tilläggs pension	–	4	8	8	8	8	8
Summa	–	26	47	47	47	47	47
<i>Särskilt efterlevandebidrag</i>							
Folkpension	–	7	14	27	34	85	150
Tilläggs pension	–	1	3	8	13	45	87
Summa	–	8	17	35	47	130	237
<i>Änkepension enligt övergångsregler</i>							
Folkpension	1 531	1 525	1 540	1 544	1 340	1 108	387
Tilläggs pension	3 119	3 221	3 254	3 651	3 927	3 709	2 047
Summa	4 650	4 746	4 794	5 195	5 267	4 817	2 434
<i>Summa efterlevandeförmåner</i>							
Folkpension	1 832	1 897	1 947	1 991	1 840	1 725	1 115
Tilläggs pension	3 382	3 519	3 600	4 144	4 720	4 405	2 843
Totalt	5 214	5 416	5 547	6 135	6 560	6 130	3 958

De här angivna utgifterna för barnpension inom folkpensioneringen innefattar även den föreslagna höjningen av nivån för bidragsförskott i vissa fall.

Sammanfattningsvis utvisar tabellen att utgifterna för den reformerade familjepensioneringen kan uppskattas till knappt 4 000 milj. kr. år 2012. Härav hänför sig drygt 1 500 milj. kr. till förmåner enligt det nya systemet och återstoden, ca 2 500 milj. kr., till övergångsvis utgiven änkepension. Av de 4 000 milj. kr. som utbetalas nämnda år avser drygt 1 100 milj. kr. folkpensioneringen och knappt 2 900 milj. kr. tilläggs pensioneringen.

Som framgår av tabellen beräknas de sammanlagda utgifterna för efterlevandepension enligt mitt förslag fortsätta att öka fram till slutet av 1990-talet. En jämförelse mellan dessa beräknade utgifter för efterlevandepension enligt det nya systemet och de utgifter som skulle uppstå med oförändrade regler visar att det uppkommer en utgiftsminskning redan år 1985. Den kan för det året uppskattas till ca 60 milj. kr. För år 1987 beräknas minskningen

till ca 240 milj. kr., år 1992 till närmare 800 milj. kr., år 2012 till ca 5 200 milj. kr. samt år 2032 och framöver till ca 8 000 milj. kr. Beloppen är beräknade i fast penningvärde.

Förslaget till *reformerat efterlevandestöd inom arbetsskadeförsäkringen* kan beräknas ge upphov till mycket små – i princip försumbara – kostnadsökningar under de första åren efter ikraftträdandet. Redan efter några år uppkommer besparingar i förhållande till vad som skulle bli fallet om nuvarande regelsystem bibehålls oförändrat. På fullfunktionsstadiet efter ca 50 år kan förutses en minskning av de årliga utbetalningarna av livräntor åt efterlevande med ca 17 milj. kr. (från ca 40 till 23 milj. kr.).

Den föreslagna avvecklingen av *hustrutillägget* får mera påtagliga effekter i kostnadshänseende först år 1990 och senare. Utgifterna kan då beräknas minska med drygt 180 milj. kr. per år. Fr. o. m. år 1995 är hustrutillägget i huvudsak avvecklat, och utgiftsminskningen för år räknat uppgår då till närmare 650 milj. kr. Jag har då utgått från utgifterna efter genomförande av de skärpta inkomstprövningsregler som föreslagits i prop. 1983/84:40.

De skilda förslag som jag lagt fram med avseende på *barntillägget* kan sammantagna beräknas ge upphov till ökade utgifter med 23 milj. kr. för år räknat.

Förslagen i avsnitt 7 om avskaffande av *inverkan av undantagande m. m. vid beräkningen av pensionstillskott till änkor med förtids- eller ålderspension* kan antas medföra ökade utgifter med ca 20 milj. kr. ikraftträdandeåret. Denna ökning i jämförelse med nuvarande regler kan förutses komma att minska framöver i takt med att verkningarna av undantagande från ATP upphör.

En *sammanställning av de sammanlagda effekterna* av förslagen lämnas i följande tabell. Som framgår leder förslagen totalt sett till en viss utgiftsminskning under de första två åren. Fr. o. m. det tredje året, dvs. år 1987, blir utgiftsminskningen mera påtaglig, drygt 200 milj. kr., och den förstärks sedan successivt under de följande åren för att i fullfunktionsstadiet uppgå till ca 8 600 milj. kr. per år.

Sammanställning av ekonomiska effekter av framlagda förslag. Ökade (+) resp. minskade (–) utgifter för år (Exkl. skatteeffekter och administrativa kostnader).

Förslag avseende	Utgiftsförändring i förhållande till oförändrat regelsystem, milj. kr./år					
	1985	1986	1987	1992	2012	2032
Familjepensioneringen	– 61	– 76	– 238	– 776	– 5 238	– 7 931
Arbetsskadeförsäkringens efterlevandeskydd	–	–	–	–	– 14	– 17
Hustrutillägg	– 3	– 6	– 7	– 183	– 640	– 640
Barntillägg	+ 23	+ 23	+ 23	+ 23	+ 23	+ 23
Pensionstillskott till änkor	+ 20	+ 20	+ 20	+ 15	+ 5	+ 5
Summa	– 21	– 39	– 202	– 921	– 5 864	– 8 560

Fördelningen på folk- resp. tillägspensioneringen innebär att det på folkpensionssidan blir en utgiftsökning med 100–150 milj. kr. för år räknat under de första åren efter genomförandet. År 1992 har denna ersatts av minskade utgifter i samma storleksordning. Efter år 2000 uppgår den årliga utgiftsminskningen inom folkpensioneringen till ca 1 500 milj. kr. För tillägspensioneringens vidkommande sjunker utgifterna för efterlevandepension redan under ikraftträdandeåret med drygt 100 milj. kr. Denna utgiftsminskning inom ATP blir därefter större år för år under de följande åren. För år 1992 kan minskningen beräknas till närmare 900 milj. kr., år 2012 till ca 4 400 milj. kr. och i fullfunktion år 2032 till i det närmaste 7 000 milj. kr.

De redovisade utgiftsförändringarna måste självfallet bedömas med försiktighet. I synnerhet gäller detta beträffande beräkningarna av utgifterna framdeles för familjepensioneringen. Dessa beräkningar bör inte ses som en exakt kostnadskalkyl utan snarare som en grov uppskattning avsedd att ge en ungefärlig bild av utgiftsutvecklingen. Beräkningarna vilar här på antaganden i olika avseenden och omspannar en så lång tidrymd som närmare 50 år.

Som tidigare påpekats innefattar inte heller de angivna uppskattningarna samtliga kostnadskonsekvenser av de olika förslagen.

Sålunda är det inte möjligt att närmare beräkna effekterna på kostnaderna för *bostadsstöd* i skilda former. Härvidlag kan å ena sidan förutses en reducering på sikt av utgifterna för kommunalt bostadstillägg till änkepension och till hustrutillägg. Detta bortfall kan antas väsentligt överstiga 100 milj. kr. för år räknat. Å andra sidan kan man utgå från att kostnaderna för kommunalt bostadstillägg till ålders- och förtidspension kommer att öka något för framtiden till följd av den föreslagna reformen. Vidare kan antas att det sker en viss överflyttning från kommunala bostadstillägg till statskommunala bostadsbidrag. Det rör sig dock i samtliga dessa hänseenden om effekter som blir mer påtagliga först sedan ett tiotal år förflutit från ikraftträdandet.

Inte heller är det möjligt att närmare beräkna de kostnadsökningar som kan antas uppkomma för *pensionstillskott till egenpension* åt efterlevande kvinnor. Dessa torde dock bli endast marginella.

Svåra att uppskatta är också konsekvenserna i *skattehänseende* av omläggningen av familjepensioneringen. Den minskning av utbetalningarna av efterlevandepension som kan förutses ett antal år efter genomförandet åtföljs i viss utsträckning av en samtidig reducering av underlaget för inkomstskatt. Dessutom kan överflyttningen av tyngdpunkten i familjepensioneringen från förmåner till vuxna efterlevande till barnpensionerna på längre sikt antas ge upphov till ett visst bortfall av skatteintäkter på utgiven familjepension, bl. a. därigenom att efterlevandestödet uppdelas på flera skattesubjekt. Å andra sidan kan förutses ökade skatteintäkter på familjepension till vuxna efterlevande på den grunden att omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag inte skall ge den pensionsberättigade rätt till extra avdrag vid beskattningen.

Utöver vad som nyss angetts kan – på några års sikt – antas ske en viss *överströmning* från änkepension och hustrutillägg till andra förmåner inom och utom den allmänna försäkringen. Sålunda får man räkna med att kvinnor, som tidigare skulle kunnat beviljas änkepension eller hustrutillägg, i viss utsträckning kommer att erhålla förtidspension. Det kan också förutsättas att efterlevande kvinnor i större omfattning än f. n. kommer att ta i anspråk de arbetsmarknads- och utbildningspolitiska åtgärderna och stödformerna. Några närmare uppskattningar av kostnadskonsekvenserna av de beskrivna förhållandena är det dock inte möjligt att göra.

De nu redovisade omständigheterna innebär att kostnadsbesparingen olika år framöver inte kommer att bli fullt så stor som sammanställningen i det föregående utvisar. Sedan skattekonsekvenserna beaktats och hänsyn tagits till ökade utgifter på områden vid sidan av den allmänna pensioneringen uppgår kostnadsminskningarna till lägre belopp än de som redovisats. Som nämnts i det föregående är det emellertid inte möjligt att utföra några närmare beräkningar om de totala kostnadseffekterna av förslagen.

Som jag framhållit i avsnitt 2.2.3 finner jag det angeläget att allmänheten får *information i olika former* om reformens innebörd. Sådana informationsinsatser, som bör vara både av generell natur och riktade till vissa grupper t. ex. invandrare, medför en del kostnader av engångsnatur. Pensionskommittén har uppskattat dessa kostnader till drygt 2,5 milj. kr.

Kommittén har vidare låtit utföra beräkningar av förslagets *konsekvenser i administrativt hänseende*. Enligt dessa beräkningar kommer riks-försäkringsverkets administrationskostnader att öka med dels en engångsutgift på knappt 1 milj. kr., dels ökade utgifter för löpande tillsyn av de maskinella rutinerna med ca 80 000 kr. per år under 20 år framöver. För de allmänna försäkringskassorna kan förutses ökade administrationskostnader under en 40-årig övergångstid. Kostnadsökningen i detta hänseende beräknas som mest utgöra drygt 2,5 milj. kr. per år. Utbildning av personalen vid försäkringskassorna kan beräknas medföra en engångskostnad av 4–5 milj. kr. Slutligen kan uppkomma en tillfällig ökning kring årsskiftet 1984–1985 av administrationskostnaderna för försäkringskassorna på grund av förslaget om ändrade regler för inverkan av undantagande m. m. på beräkningen av pensionstillskott till änkor.

Jag återkommer till anslagsbehovet för dessa ändamål vid min anmälan av anslagsfrågorna till 1984 års budgetproposition.

9 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anfört har inom socialdepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring,
2. lag om ändring i lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring,
3. lag om ändring i lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension,
4. lag om ändring i lagen (1969:205) om pensionstillskott,
5. lag om ändring i lagen (1981:694) om ändring i lagen (1969:205) om pensionstillskott,
6. lag om ändring i lagen (1964:143) om bidragsförskott,
7. lag om ändring i lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd,
8. lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370),
9. lag om ändring i taxeringslagen (1956:623).

Förslaget under 7 har upprättats i samråd med chefen för arbetsmarknadsdepartementet och förslagen under 8 och 9 i samråd med chefen för finansdepartementet.

Jag finner de föreslagna ändringarna i skattelagstiftningen vara av så enkel beskaffenhet att det inte finns något behov av ett yttrande av lagrådet. Lagändringarna i övrigt avser inte sådana ämnen där regeringsformen anger att lagrådets yttrande bör inhämtas.

10 Specialmotivering till lagförslagen

10.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring

Den här föreslagna lagstiftningen innebär en genomgripande samordning av bestämmelserna om efterlevandepension inom folk- och tilläggs pensioneringen. Även arbetsskadeförsäkringens regler ansluter nära till dessa. För att markera denna samordning har, till skillnad från hittillsvarande lagutformning, de nya bestämmelserna inom folkpensioneringen fått bli de grundläggande och tilläggs pensions- och arbetsskadereglerna i stor utsträckning utformats som hänvisningar till dessa. Härigenom bör såväl likheter som skillnader framträda tydligare än hittills, och lagtextens utformning bidra till överskådlighet och enklare handhavande.

3 kap.

I 3 och 8 §§ regleras samordningen mellan sjukpenning och särskilt efterlevandebidrag. Reglerna motsvarar de som gäller för försäkrade med förtidspension.

Av 3 § följer att sjukpenning inte kan utgå till den som uppbär helt särskilt efterlevandebidrag. Inte heller skall sjukpenning kunna utgå till en efterlevande som uppburit helt särskilt efterlevandebidrag under månaden före den varunder den efterlevande börjat uppbära hel ålderspension.

Utgår två tredjedels eller halvt särskilt efterlevandebidrag, skall sjukpenning kunna utges enligt samma principer som för försäkrade med partiell förtidspension. En sådan efterlevande kan vara sjukpenningförsäkrad om han har inkomst av förvärvsarbete. Bedömningen av rätten till sjukpenning får därvid ske med utgångspunkt från den efterlevandes kvarstående förvärvsmöjligheter. Det är dessa som kan utnyttjas till förvärvsarbete och som ligger till grund för tillhörigheten till sjukpenningförsäkringen. Sjukpenning kan däremot inte utgå med anledning av den nedsättning av förvärvsmöjligheterna som föranlett att partiellt efterlevandebidrag har beviljats. Efter beviljandet av partiellt särskilt efterlevandebidrag skall sjukpenning kunna utgå för inkomstbortfall på grund av antingen tillfällig sjukdom eller senare inträdd försämring av de förvärvsmöjligheter som fanns vid beviljandet av efterlevandebidrag. Reglerna i detta hänseende har tagits in i 8 §.

I första stycket av 5 § har punkten b ändrats. Ändringen innebär att det skall göras en omprövning av tillhörigheten till sjukpenningförsäkringen när en efterlevande beviljas särskilt efterlevandebidrag eller ett utgående sådant bidrag ändras.

5 kap.

Ändringarna i kapitlet föranleds av förslagen i avsnitt 3.3 om de regler som avses gälla beträffande rätten för utlandssvenskar och utlänningar att få familjepension från folkpensioneringen.

När det gäller rätten för svenska medborgare att uppbära folkpension vid bosättning utomlands föreslås inga ändringar för barnpension (avsnitt 3.3.2). Omställningsbidrag föreslås i detta hänseende följa samma regler som nu gäller för änkepension. Däremot skall särskilt efterlevandebidrag i princip inte kunna utbetalas till den som är bosatt utanför Sverige (avsnitt 3.3.3). Detta följer av 1 § och har påkallat ändringar i 2 §.

Någon motsvarighet till det nuvarande tredje stycket i 2 § erfordras inte beträffande den reformerade familjepensioneringen, eftersom tilläggs-pension i form av omställningsbidrag eller särskilt efterlevandebidrag inte skall kunna utgå till den som har uppnått den allmänna pensionsåldern.

I fråga om rätten för utländska medborgare (och statslösa) att uppbära omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag vid bosättning i Sverige föreslås att samma regler som nu gäller för änkepension skall tillämpas. Bestämmelse om detta har tagits in i 4 § första stycket under en ny punkt d.

I 4 § har också tagits in den i avsnitt 3.3.2 föreslagna sänkningen av kvalifikationstiden för utländska barns rätt till barnpension vid bosättning här i landet. Folkpension i form av barnpension skall alltså kunna utgå till dessa barn under förutsättning att ettdera av villkoren under den nya punkten c i första stycket är uppfyllt. Enligt det första krävs att den avlidne föräldern omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst sex månader och att barnet vid tidpunkten för dödsfallet var bosatt i Sverige. Enligt det alternativa villkoret krävs att barnet självt är bosatt i Sverige sedan minst sex månader och att barnet eller den avlidne föräldern var bosatt här vid dödsfallet.

Nuvarande punkt d i 4 § första stycket har tagits in som en ny punkt e.

Ändringen i 5 § första stycket motiveras bl. a. av att omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag inte automatiskt skall ersättas av ålderspension från folkpensioneringen när den efterlevande fyller 65 år men då inte har fullgjort den särskilda kvalifikationstiden för utlänningars rätt till folkpension i form av ålderspension.

Nuvarande 6 § föreslås kvarstå oförändrad. Paragrafen öppnar möjlighet till dispens i vissa fall från villkoren för rätt till folkpension vid bosättning utomlands. Den kan tillämpas såväl för svenska som för utländska medborgare. Paragrafen avser alla former av folkpension och kommer därför automatiskt att gälla även beträffande de förmåner som utgår inom ramen för den reformerade familjepensioneringen, dvs. såväl barnpension som omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag. En motsvarande dispensregel föreslås för tilläggs-pension i form av särskilt efterlevandebidrag införd i 14 kap. 6 §. I kommentaren till den paragrafen behandlas tillämpningen av dispensreglerna på särskilt efterlevandebidrag.

På grund av de nya efterlevandeförmånernas mer behovsriktade och tidsbegränsade karaktär uppkommer i praktiken en viss skillnad gentemot änkepension i vad avser utlänningars möjligheter att beviljas familjepension. Om den efterlevande vid tidpunkten för dödsfallet inte har vistats i Sverige

tillräckligt länge för att då bli berättigad till pension utan uppfyller föreskriven kvalifikationstid först viss tid därefter, börjar enligt de för änkepension gällande reglerna denna förmån att utbetalas från den senare tidpunkten. Detsamma blir fallet för omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag. Omställningsbidraget kan dock utgå under enbart ett eller – i vissa fall – högst tre år, och denna tid räknas alltid från tidpunkten för dödsfallet. Vid utgången av denna tid föreligger inte längre rätt till bidrag. Har en utländsk medborgare då inte fullgjort tillräcklig bosättningstid, kommer därför inte att kunna utges omställningsbidrag.

På liknande sätt kan en utlänning beviljas folkpension i form av särskilt efterlevandebidrag först från den tidpunkt då kvalifikationsvillkoren i 4 § är uppfyllda. Det krävs också att övriga förutsättningar för rätt till särskilt efterlevandebidrag då är för handen. Bl. a. måste den efterlevandes förvärvsmöjligheter ha varit nedsatta alltsedan tidpunkten för dödsfallet och den efterlevande måste uppfylla villkoren för rätt till omställningsbidrag. Däremot fordras inte att den efterlevande faktiskt uppburit omställningsbidrag under någon tid. Reglerna bygger alltså på tanken att utlänningar, frånsett kravet på viss minsta bosättningstid, skall behandlas enligt samma principer som svenska medborgare när det gäller rätten till familjepension vid bosättning i Sverige.

Undantag från de beskrivna reglerna i 5 kap. kan i vissa fall gälla enligt *socialförsäkringskonventioner* som träffats med andra länder med stöd av 20 kap. 15 §. Reformeringen av familjepensioneringen aktualiserar frågan om tillämpningen i framtiden av de konventioner som har slutits på grundval av hittills gällande regler om familjepension, i avvaktan på att konventionerna i förekommande fall revideras.

De bilaterala konventionerna är huvudsakligen av två typer såvitt gäller regleringen av svenska pensionsförmåner. Den ena typen representeras av 1975 års konvention med Österrike och de konventioner som förhandlades fram åren närmast därefter med Förbundsrepubliken Tyskland, Jugoslavien, Grekland, Portugal, Schweiz, Turkiet och Frankrike. De kännetecknas av att de innehåller en rad, i förhållande till den svenska lagstiftningen självständiga bestämmelser som konstituerar pensionsrätten. Detta gäller såväl i fråga om kvalifikationstider som beträffande utbetalning av pension utomlands etc. Särskilt för denna grupp konventioner skapar familjepensionsreformen tillämpningsproblem.

Redan har noterats att kvalifikationstiden för barnpension från folkpensioneringen i lagstiftningen sänks till sex månader. I de nu uppräknade konventionerna anges uttryckligen en femårig kvalifikationstid. För att förebygga tillämpningsproblem i avvaktan på en revision har en särskild övergångsbestämmelse tagits in i punkt 10 i övergångsreglerna av innebörd att den kortare kvalifikationstiden enligt den nya lagstiftningen gäller oavsett att en längre kvalifikationstid har bestämts i en konvention.

Beträffande folkpension i form av änkepension innehåller samma konven-

tioner en uttrycklig regel om att pension till en änka som är bosatt utomlands utges på grundval av det antal år med ATP-poäng som tillgodoräknats den avlidne. Dessutom finns regler som garanterar att änkepensionen övergår i ålderspension vid uppnåendet av pensionsåldern. Dessa regler kan fortfarande tillämpas såvitt gäller änkepensioner som utges enligt övergångsreglerna. De nya familjepensionsformerna – omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag – faller däremot inte in under konventionernas begrepp änkepension. Nyssnämnda socialförsäkringskonventioner saknar följaktligen bestämmelser om dessa pensionsformer, vilket förutsätter att konventionerna revideras innan de kan tillämpas på dem. Såvitt gäller kvalifikationstider för dessa nya former av pension kan 5 kap. 4 § omedelbart tillämpas.

De senaste bilaterala konventionerna – med Marocko, Italien, Nederländerna, Österrike (efter 1982 års revision) och Israel – har utformats på annat sätt, nämligen mot bakgrund av 1979 års utvidgning av den svenska lagstiftningens regler om rätt till folkpension till utländska medborgare och om utbetalning av folkpension till svenska medborgare bosatta utomlands.

Dessa konventioner innehåller således i nu aktuella avseenden i huvudsak hänvisningar till svensk lagstiftnings regler och därutöver bestämmelser om att det andra landets medborgare skall behandlas lika med svenska medborgare. De torde därför kunna tillämpas även i fortsättningen oavsett de ändringar som genomförs i 5 kap. AFL. Det betyder beträffande barnpension att förkortningen av kvalifikationstiden slår igenom utan behov av särskilda bestämmelser. Beträffande omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag kommer likaledes de nya bestämmelserna om kvalifikationstid i 5 kap. 4 § första stycket d att gälla. I fråga om utbetalning utomlands innehåller dessa konventioner en regel om likabehandling med svenska medborgare, och följaktligen kommer lagreglerna i 5 kap. 2 § såvitt gäller omställningsbidrag att bli direkt tillämpliga även för medborgare i det andra landet. Utbetalning av särskilt efterlevandebidrag utomlands förutsätter, som angetts i den allmänna motiveringen, nya konventionsförhandlingar. Detsamma gäller möjligheten att göra avsteg från den övre åldersgränsen 65 år.

Såvitt gäller änkepensioner som efter familjepensionsreformens genomförande utges övergångsvis kommer dessa senare konventioner att gälla oförändrade med hänsyn till konventionens uppbyggnad och till följd av den svenska lagstiftningens övergångsregler.

Den nordiska överenskommelsen om social trygghet har en i många avseenden unik konstruktion. I nu berörda hänseenden gäller emellertid i huvudsak vad som sagts om de senast ingångna bilaterala konventionerna. Den torde således kunna tillämpas på såväl de nya pensionsformerna som de övergångsvis utgivna änkepensionerna. I den nordiska konventionen finns en garanti för att efterlevandepension skall övergå i ålderspension vid uppnåendet av pensionsåldern, vilket står i överensstämmelse med folkpensioneringens bestämmelser om ålderspension.

8 kap.

1 §

I paragrafens *två första stycken* har tagits in vissa för kapitlet gemensamma bestämmelser. Bl. a. har begreppet familjepension definierats såsom innefattande dels barnpension, dels omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag. Vidare har markerats att sådan pension utges efter dödsfall till efterlevande barn och make. Av 16 kap. 10 § följer att familjepension kan utgå även i vissa fall då någon under resa eller eljest blivit borta och det kan antas att denne har avlidit.

Paragrafens *tredje stycke* motsvarar delar av nuvarande 2 §. I detta stycke har tagits in en regel som med efterlevande make likställer den som stadigvarande sammanbodde med en icke gift man eller kvinna vid dennas död och som har varit gift med eller har eller har haft eller vid dödsfallet väntade barn med denna. Denna likställighetsregel har behandlats i avsnitt 3.2.2.

Med efterlevande make skall enligt förslaget alltså likställas även icke gift efterlevande som vid dödsfallet väntade barn. Detta skall gälla oavsett om det är mannen eller kvinnan som har avlidit. En förutsättning för att regeln skall tillämpas är att det är ett för den avlidne och den efterlevande gemensamt barn. Naturligtvis kan det dock inte komma i fråga att företa några mer ingående undersökningar huruvida detta villkor är uppfyllt. Om det är kvinnan som avlidit, kan havandeskapet styrkas genom uppgifter från läkare e. d. Endast om särskilda skäl skulle ge anledning därtill, torde böra ifrågasättas att det rört sig om ett gemensamt barn. Är det mannen som avlidit får det faderskapsrättsliga avgörandet läggas till grund för likställighetsregelns tillämpning.

För likställighet fordras, liksom enligt den nuvarande regeln i 2 §, att parterna stadigvarande sammanbodde med varandra vid tidpunkten för dödsfallet. Innebörden av detta villkor, som avses gälla även i fråga om gifta, behandlas närmare i kommentaren till 4 §.

För att omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag skall kunna utgå fordras i vissa fall att sammanboendet mellan parterna har bestått oavbrutet minst fem år fram till tidpunkten för dödsfallet. Enligt nuvarande regel för änkepension krävs att det förelegat minst fem års äktenskap, varmed – under särskilda förutsättningar – jämställs tid varunder en icke gift kvinna oavbrutet sammanbott med en icke gift man fram till dennes död. I praxis har vid tillämpning av dessa regler inte tagits hänsyn till den tid som en kvinna sammanbott med mannen före äktenskapet, om de under den tiden inte uppfyllt villkoren för likställighet i nuvarande 8 kap. 2 §.

Den nu föreslagna likställighetsregeln innefattar inte någon sådan begränsning. Med hänsyn till att de flesta som gifter sig tidigare har sammanbott som ogifta under viss tid, anser jag det nämligen vara rimligt att man vid tillämpningen av villkoret om fem års oavbrutet sammanboende räknar med

även den tid parterna stadigvarande sammanlevt före giftermålet. Detta bör alltså gälla även om parterna då inte hade gemensamt barn eller inte tidigare varit gifta med varandra. På motsvarande sätt bör sådan tid räknas den efterlevande till godo också om han eller hon aldrig gift sig med den sedermera avlidne men förhållandet vid dödsfallet är sådant som beskrivs i likställighetsregeln. Inte heller bör vid denna bedömning tillmätas vikt om någon av parterna var gift med annan under sammanboendets inledande fas. Däremot krävs att det verkligen rört sig om ett stadigvarande sammanboende under hela den aktuella femårsperioden.

2 §

Paragrafen, som behandlar villkoren för rätt till barnpension, motsvarar delvis nuvarande 5 § första stycket. Förutsättningen att en av eller båda barnets föräldrar har avlidit återfinns dock redan i den föreslagna 1 §. För att markera att tyngdpunkten i efterlevandepensioneringen skall ligga på barnpensionerna har reglerna härför flyttats fram före bestämmelserna om pension till vuxna efterlevande.

Rätten till barnpension tillkommer biologiskt barn och adoptivbarn till den avlidne. Att ett utländskt barn som tagits emot här i landet i adoptionssyfte under vissa förutsättningar också omfattas av barnpensionsrätten följer av det nya fjärde stycket i 20 kap. 2 §. T. ex. styvbarn eller fosterbarn har däremot inte rätt till barnpension.

För att rätt skall föreligga till barnpension fordras inte att barnet har fötts före föräldrarnas död. Om barnet föds först därefter, uppkommer rätt till barnpension från födelsen.

Blir ett barn som uppbär barnpension adopterat av annan än den avlidnes make, upphör rätten till barnpension efter den avlidne föräldern (jfr. SOU 1959:32 s. 81 och 211). Däremot påverkas inte barnpensionsrätten av att barnet ingår äktenskap (jfr. SOU 1959:32 s. 70 och 81).

I *första stycket* av förevarande paragraf upptas som huvudregel att folkpension i form av barnpension – liksom enligt de nu gällande reglerna – utgår till dess barnet fyller 18 år. Av 16 kap. 9 § följer att pensionen utbetalas t. o. m. utgången av den månad varunder barnet uppnår denna ålder. Motsvarande föreslås i 14 kap. 2 § första stycket som huvudregel i fråga om barnpension från tilläggspensioneringen.

I avsnitt 3.1.3 har föreslagits att barnpension från folkpensioneringen – och ATP – under vissa förutsättningar skall kunna utges också till efterlevande barn som är 18 år eller äldre. I *andra och tredje styckena* anges de närmare villkoren härför.

I *andra stycket* föreskrivs sålunda att barn som bedriver grundläggande studier efter uppnådda 18 år skall kunna fortsätta att uppbära barnpension under studietiden. Pensionen utges dock längst t. o. m. juni månad det år under vilket barnet fyller 20 år. De studier som skall kunna berättiga till

barnpension är sådana som ger rätt till förlängt barnbidrag eller studiehjälp enligt 2 resp. 3 kap. studiestödslagen (1973:349). Dessa studiestöd utgår i princip för studier på grund- eller gymnasieskolenivå.

De föreslagna reglerna överensstämmer i huvudsak med de nyligen införda reglerna för rätten till flerbarnstillägg för studerande i åldern 16–19 år. I prop. 1982/83:88 har lämnats en närmare beskrivning av de olika former av studier som ger rätt till förlängt barnbidrag och studiehjälp. Jag vill därför på denna punkt hänvisa till den propositionen.

För att rätt till barnpension skall föreligga fordras inte att barnet faktiskt uppbär förlängt barnbidrag eller studiehjälp. Det är tillräckligt att barnet bedriver sådana studier som i sig ger rätt till dessa förmåner.

Som angetts i avsnitt 3.1.3 skall barnpension efter fyllda 18 år, liksom i andra fall, utbetalas månadsvis. Barnpension kan alltså även i dessa fall utgå under alla årets tolv månader. Någon motsvarighet till studiestödslagens begränsning till läsår gäller inte.

Inte heller uppställs något krav på att barnet fortlöpande studerar efter fyllda 18 år. Barnpensionen kan utges även efter det att barnet gjort ett kortare eller längre avbrott i studierna. I sådana fall börjar pensionen utgå på nytt fr. o. m. den månad barnet återupptar studier på grund- eller gymnasieskolenivå.

Med tid för studier likställs tid då barnet på grund av sjukdom inte kan bedriva sina studier. Även tid för sådant uppehåll i utbildning som utgör ferier likställs med studietid. Detta gäller exempelvis sommarlov mellan två årskurser i gymnasieskolan eller mellan grundskola och gymnasieskola. Om barnet t. ex. påbörjar en tvåårig utbildning den 19 augusti 1985 och avslutar utbildningen den 5 juni 1987, kan således barnpension utgå oavbrutet under hela tiden fr. o. m. augusti 1985 t. o. m. juni 1987. Skulle barnet emellertid avbryta studierna i förtid, dras pensionen in vid utgången av den månad under vilken avbrottet sker.

I 3 kap. 4 § studiestödslagen finns angivna vissa minimikrav i fråga om kurslängd och undervisningens omfattning för att studiebidrag skall utgå. Enligt huvudregeln måste studierna bedrivas vid heltidsundervisning som omfattar minst åtta veckor. Regeringen kan emellertid medge undantag från denna regel. Sådant förordnande har meddelats i 3 kap. 6 § studiestödsförordningen (1973:418). Vidare kan studiehjälp i form av återbetalningspliktiga studiemedel i vissa fall utgå för deltidstudier och för studier som omfattar kortare tid än åtta veckor. Vid studier av nu nämnt slag skall, som föreslagits i avsnitt 3.1.3, barnpension inte kunna utgå till studerande som är 18 år eller äldre. En föreskrift härom har tagits in i paragrafens tredje stycke.

Där anges också att inte heller barn, som har återbetalningspliktiga studiemedel oberoende av föräldrarnas ekonomi enligt 3 kap. studiestödslagen, skall kunna uppbära barnpension efter 18 års ålder under den tid för vilken barnet uppbär sådana studiemedel. En studerande som har fyllt 18 år kan under vissa förutsättningar få sådana återbetalningspliktiga studiemedel

som prövas enbart mot den studerandes egna ekonomiska förhållanden. I prop. 1983/84:40 föreslås vissa ändringar av dessa förutsättningar.

Information om vilka elever som får sådana återbetalningspliktiga studiemedel finns samlad i centrala studiestödsnämndens informationssystem. Det finns därför möjlighet att kontrollera om en studerande uppbär denna form av studiehjälp.

Den föreslagna regeln innebär att barnpensionen skall dras in om barnet börjar uppbära återbetalningspliktiga studiemedel av nu aktuellt slag. Skulle barnet senare sluta att uppbära sådana studiemedel kan dock barnpension på nytt utgå till barnet. På motsvarande sätt kan ett barn, som uppbär sådana återbetalningspliktiga studiemedel när föräldern avlider, inte beviljas barnpension från tidpunkten för dödsfallet men väl från en senare tidpunkt då sådana studiemedel inte längre utges till barnet.

Till följd av anknytningen till studier som berättigar till förlängt barnbidrag eller studiehjälp kommer barnpension efter fyllda 18 år i regel att kunna utgå endast till barn som är bosatta i Sverige. För att rätt skall föreligga till dessa studiesociala stöd fordras nämligen som huvudregel att barnet är att betrakta som bosatt här i landet. Under särskilda villkor kan dock studiehjälp utges till svenska medborgare som bedriver studier utomlands. En utvidgning av rätten till barnpension efter uppnådda 18 år till att omfatta också barn som är bosatta i annat land skulle kunna komma i fråga konventionsvägen. I konventionsförhandlingar finns möjligheter att i förhållande till det enskilda landet göra en bedömning av det landets skolsystem och ta ställning till vilka skolformer som kan anses närmast tillgodose kraven.

Ett barn som önskar få barnpension efter fyllda 18 år bör vara skyldigt att göra en särskild ansökan härom till försäkringskassan. Ansökningsen bör innehålla uppgifter om vilken utbildning det gäller, när utbildningen börjar och slutar samt vid vilken skola den bedrivs. Vidare bör anges om den studerande uppbär återbetalningspliktiga studiemedel oberoende av föräldrarnas ekonomi. Att ett sådant krav på ansökan gäller följer redan av 16 kap. 1 § första stycket. I frågan om de närmare föreskrifter som behövs till komplettering härav avser jag att senare återkomma till regeringen.

Av en föreslagen ändring i 16 kap. 8 § framgår att det åligger den som uppbär barnpension efter uppnådda 18 års ålder att snarast underrätta försäkringskassan om eventuella förändringar som kan påverka rätten till barnpension. Skulle sådan anmälan underlåtas kan komma i fråga att med stöd av 20 kap. 4 § ålägga barnet att betala tillbaka vad som utbetalats för mycket.

3 §

Paragrafens *första stycke*, som reglerar grund- och garantinivåerna för barnpension inom folkpensioneringen, motsvarar nuvarande 6 §. Den närmare innebörden av förslagen i detta hänseende har utvecklats i avsnitt 3.1.4.

Barnpensionen reduceras från garantinivån ned till grundnivån med hänsyn till den tilläggspension i form av barnpension som utgår till barnet. Även i det fall att barnet har förlorat båda sina föräldrar minskas folkpensionen till barnet från garantinivån om totalt 82 % av basbeloppet ned till grundnivån 52 % av basbeloppet med hänsyn till den tilläggspension i form av barnpension som kan tillkomma barnet. Det blir här utan betydelse efter vilken av föräldrarna som barnet erhåller tilläggspension.

Någon reduktion på grund av familjepension som utges till vuxen efterlevande till den avlidne föräldern skall inte göras enligt förslaget. I vissa fall kommer dock övergångsvis att ske en samordning med änkepension som utgår till bl. a. barnets moder. Regler härför har tagits in i övergångsbestämmelserna.

Andra stycket i paragrafen motsvarar, med en viss språklig omarbetning, nuvarande 5 § andra stycket.

4 §

Paragrafen anger förutsättningarna för rätt till folkpension i form av omställningsbidrag för en tid av ett år efter dödsfallet. Övervägandena härom har redovisats i avsnitt 3.2.3. Rätten till omställningsbidrag från folkpensioneringen för förlängd tid regleras i 5 §.

Avgörande för rätten till omställningsbidrag är hur de i *första stycket* angivna förhållandena gestaltade sig vid den tidpunkt då dödsfallet inträffade. Att villkoren blir uppfyllda därefter utgör inte grund för att då börja betala omställningsbidrag. På samma sätt blir förändringar som inträffar efter dödsfallet utan betydelse för den fortsatta bidragsrätten. Sålunda skall något krav inte gälla i barnfallen att den efterlevande fortlöpande under bidragsperioden sammanbor med barn eller har vårdnaden om det. Inte heller fordras att barnet under hela denna tid är under åtta års ålder.

Något krav finns inte i barnfallen att det är ett för makarna gemensamt *barn* eller att det är ett biologiskt barn eller adoptivbarn till en av dem. Även andra barn kan, som angetts i avsnitt 3.2.3, grunda rätt till omställningsbidrag för den efterlevande. Inte heller fordras att barnet är fött vid tidpunkten för dödsfallet. Är det fråga om ett gemensamt barn som föds först därefter får – liksom enligt nuvarande praxis i fråga om rätten till änkepension – villkoret om sammanlevnad med barnet vid dödsfallet anses vara uppfyllt. Rätt bör då föreligga till omställningsbidrag för den efterlevande från den tidpunkt då maken avled.

Villkoren om att parterna *stadigvarande sammanbodde* vid tidpunkten för dödsfallet och att – i icke-barnfallen – sammanboendet varat oavbrutet minst fem år under tiden närmast före dödsfallet bör inte ges en alltför snäv tolkning. Det förhållandet att parterna under en viss tid levt på skilda orter bör inte alltid få till följd att sammanlevnaden skall anses ha upphört, utan vikt får läggas vid orsaken till detta. Berodde avbrottet i sammanlevnaden på

söndring i äktenskapet, får sammanboendet anses avslutat. Om avbrottet däremot hade sin grund i någon av parternas arbetsförhållanden, kan man inte göra gällande att sammanlevnaden upphört. Om t. ex. en av parterna till följd av sitt arbete måste vistas längre tider på annan ort – i eller utanför Sverige – men hade kvar sin egentliga bostad hos den andra maken och upprätthöll sammanlevnaden under veckoslut eller under semestrar och andra längre ledigheter, bör detta inte förta förhållandet dess karaktär av oavbrutet sammanboende i nu förevarande mening. Som exempel på här avsedda fall kan nämnas de då ena parten arbetar som sjöman eller anläggningsarbetare. Samma bedömningsgrunder blir tillämpliga om endera parten tillfälligtvis tas in på sjukhus eller liknande men kan förväntas återvända till hemmet inom en inte alltför avlägsen framtid. Som framhållits av Landstingsförbundet under remissbehandlingen får vid bedömningen tas hänsyn till var parterna varit kyrkobokförda. Om parterna varit kyrkobokförda på skilda fastigheter torde man i regel kunna utgå från att de inte sammanbott stadigvarande. Detsamma gäller om någon av parterna under femårsperioden eller en del därav uppburit bostadsbidrag såsom ensamstående. Även taxeringen för inkomstskatt kan bli av betydelse vid avgörandet av om parterna sammanbott eller inte.

De angivna bedömningsgrunderna avser fall såväl då parterna var gifta som då de sammanbott utan äktenskap under förhållanden som enligt 1 § tredje stycket likställer den efterlevande med gift. För gifta bör emellertid presumtionen vara att det rört sig om ett oavbrutet sammanboende under tiden för äktenskapets bestånd. Först om skäl skulle tala i annan riktning finns anledning att göra en mer ingående undersökning.

Däremot bör fordras att makarna före dödsfallet bott samman under en inte helt obetydlig tidsperiod för att villkoret om stadigvarande sammanboende vid tidpunkten för dödsfallet skall vara uppfyllt. Hade de flyttat samman först någon eller några veckor dessförinnan kan sammanboendet i regel inte betraktas som stadigvarande.

Motsvarande principer bör tillämpas för det i barnfallen uppställda villkoret om att den efterlevande (och den sedermera avlidne) vid dödsfallet skall ha stadigvarande sammanbott med barnet. I fråga om innebörden av detta krav kan dessutom hänvisas till kommentaren till 5 §.

I fall som avses i första stycket b krävs att sammanboendet mellan makarna har bestått oavbrutet under en tid av minst fem år. Denna tidsrymd måste ha infallit i direkt anslutning till dödsfallet. Som angetts i kommentaren till 1 § fordras däremot inte att makarna under hela denna femårsperiod har varit gifta eller sammanlevt under förhållanden som enligt 1 § tredje stycket likställer icke gifta samboende med gifta. Det är tillräckligt att detta villkor om äktenskap eller viss kvalificerad samlevnad är uppfyllt vid tidpunkten för dödsfallet.

Med anledning av ett påpekande under remissbehandlingen kan framhål-

las att den femårsperiod varunder parterna skall ha sammanbott skall räknas i dagar. Om parterna t. ex. flyttat samman den 25 april 1985 och dödsfallet inträffar den 15 april 1990, har sammanboendet inte bestått under fem års tid, och det föreligger alltså inte rätt till omställningsbidrag för den efterlevande. Av naturliga skäl torde dock i många fall uppstå svårigheter att i efterhand mera exakt fastställa en bestämd dag då parterna börjat sammanbo. Några mer ingående undersökningar om tidpunkten då sammanboendet inletts synes i regel inte vara nödvändiga.

Omställningsbidrag enligt 4 § utges till efterlevande som är *yngre än 65 år*. Beviljat sådant bidrag skall alltså dras in vid utgången av månaden före den varunder den efterlevande fyller 65 år. Detta följer av 16 § kap. 9 § i dess nya lydelse. Fr. o. m. 65-års månaden kan ålderspension utbetalas (16 kap. 5 § första stycket).

I *andra stycket* anges att omställningsbidrag enligt förevarande paragraf skall utgå för en tid av tolv månader räknat från tidpunkten för dödsfallet. Av 16 kap. 5 § tredje stycket följer att *bidraget utges fr. o. m. ingången* av den månad då maken avled eller, om denne vid sin död uppbar ålders- eller förtidspension, fr. o. m. ingången av månaden därefter. Omställningsbidraget skall utbetalas under tolv kalendermånader därefter. I dessa fall blir det därför inte aktuellt att tillämpa huvudregeln i 16 kap. 9 § att en pensionsförmån utges t. o. m. den månad då rätten till förmånen upphör. Regeln i *andra stycket* får företräde framför denna bestämmelse (jfr 16 kap. 9 § i dess ändrade lydelse). Om den bidragsberättigade själv skulle avlida före tolv månadersperiodens utgång, skall dock självfallet 16 kap. 9 § tillämpas och omställningsbidraget dras in vid utgången av dödsfallsmånaden.

Den tolv månadersperiod varunder rätt till omställningsbidrag sålunda föreligger är den som börjar löpa fr. o. m. den månad som nu angetts. Om t. ex. dödsfallet inträffar den 20 mars ett år och den avlidne då inte uppbar pensionsförmån, kan alltså omställningsbidraget utgå fr. o. m. ingången av mars månad det året t. o. m. utgången av februari månad nästföljande år. Uppfyller den efterlevande under denna tidsperiod inte villkoren för bidragsrätt kan han eller hon inte senare börja uppbära detta, även om villkoren då blivit uppfyllda. Rätten till bidrag bortfaller definitivt i och med tolv månadersperiodens utgång. Som angetts i avsnitt 3.2.3 gäller dock givetvis retroaktivregeln i 16 kap. 5 § femte stycket också för omställningsbidrag.

5 §

I paragrafen ges regler för det i avsnitt 3.2.3 föreslagna omställningsbidraget för förlängd tid. Detta bidrag kan utgå som en fortsättning på omställningsbidrag enligt 4 § under ytterligare längst två års tid.

Första stycket anger förutsättningarna för rätten till omställningsbidrag för förlängd tid. För att en efterlevande man eller kvinna skall kunna beviljas sådant bidrag krävs först och främst att de i 4 § angivna villkoren för rätt till

omställningsbidrag för en tid av ett år är uppfyllda. Den efterlevande måste alltså ha stadigvarande sammanbott med maken (eller därmed likställd) vid den tidpunkt då denne avled. Dessutom skall den efterlevande ha oavbrutet sammanbott med maken (eller därmed likställd) under en tid av minst fem år fram till tidpunkten för dödsfallet eller då ha stadigvarande sammanbott också med barn som inte hade fyllt åtta år och som stod under rättslig vårdnad av makarna eller av endera av dem. Däremot fordras inte att den efterlevande faktiskt uppburit det ettåriga omställningsbidraget. Det är tillräckligt att förutsättningarna för rätten därtill är uppfyllda.

Ytterligare gäller som villkor för förlängt omställningsbidrag att den efterlevande fortlöpande har den rättsliga vårdnaden om och stadigvarande bor samman med ett barn som inte har uppnått åtta års ålder. Detta barn måste dessutom ha stadigvarande vistats i parternas hem vid tidpunkten för dödsfallet. Finns flera barn än ett, fordras att minst ett av barnen som den efterlevande bor samman med stadigvarande vistades i hemmet redan vid dödsfallet och inte har fyllt åtta år. Däremot krävs inte att den efterlevande var vårdnadshavare för det barnet vid tidpunkten för dödsfallet, utan det är tillräckligt att vårdnaden överflyttats till den efterlevande under den tid då bidrag enligt 4 § utgätt. Inte heller finns något krav på att det är ett för den efterlevande och den avlidne gemensamt barn eller att barnet är besläktat med den efterlevande. Även ett barn som föds först efter dödsfallet får, liksom i fråga om omställningsbidrag enligt 4 §, anses ha stadigvarande vistats i parternas hem vid dödsfallet, om det är ett för parterna gemensamt barn.

Villkoren om stadigvarande sammanboende och om stadigvarande vistelse bör inte ges en alltför snäv innebörd. Att barnet eller den efterlevande tillfälligt vistas på annat håll bör således inte påverka rätten till bidrag. Om t. ex. barnet under ferier o. d. bor i hemmet, bör inte den omständigheten att det under övrig del av året vistas på annan ort för skolgång e. d. anses medföra att kravet på stadigvarande vistelse i hemmet inte är uppfyllt. Är barnet varaktigt omhändertaget för vård på anstalt eller i fosterhem, kan det däremot inte anses stadigvarande bo samman med den efterlevande. Ett barns tillfälliga vistelse exempelvis på sjukhus eller i enskilt hem bör självfallet inte påverka rätten till omställningsbidrag. På motsvarande sätt bör inte heller det förhållandet att den efterlevande maken tillfälligt måste lämna hemmet på grund av sjukdom eller till följd av arbete eller utbildning medföra att bidragsrätten bortfaller. Vid tillämpning av de nämnda förutsättningarna kan ledning hämtas från den praxis som utbildats för tolkningen av motsvarande villkor beträffande rätten till änkepension från folkpensioneringen (jfr SOU 1959:32 och prop. 1960:75).

Förutom angivna krav på faktisk vård av barnet fordras att den efterlevande har den rättsliga vårdnaden om det. Något krav på att vårdnaden tillagts den efterlevande genom lagakraftvägande dom av domstol finns inte. Även ett interimistiskt beslut i vårdnadsfrågan kan utgöra grund för att vårdnadsvill-

koret är uppfyllt. Det fordras inte att den efterlevande är ensam vårdnadshavare för barnet. Också om barnet står under gemensam vårdnad av den efterlevande och en annan person är förutsättningen för rätt till omställningsbidrag uppfyllt. Eftersom barnet måste sammanbo stadigvarande med den efterlevande och ha gjort detta även vid tidpunkten för dödsfallet, fordras dock – i fall av gemensam vårdnad – att den efterlevande tar faktisk vård om barnet och att barnet varaktigt bor tillsammans med den efterlevande, och alltså inte med den andra vårdnadshavaren. Detta motsvarar vad som föreskrivs för rätten till bidragsförskott (1 § andra stycket lagen 1964:143 om bidragsförskott).

I likhet med ettårigt omställningsbidrag utgår omställningsbidrag för förlängd tid endast till efterlevande som är under 65 års ålder. Utgående bidrag skall alltså, om den efterlevande fyller 65 år, dras in vid utgången av månaden dessförinnan.

Vidare utges förlängt omställningsbidrag längst fram till utgången av den månad då det yngsta barnet fyller åtta år. När detta inträffar upphör bidragsrätten, även om bidraget då inte utgetts under två års tid. Ytterligare gäller att bidragsrätten bortfaller om den efterlevande skulle upphöra att bo stadigvarande samman med barnet eller förlora vårdnaden om det eller om barnet skulle avlida. Av 16 kap. 9 § följer att bidraget då dras in fr. o. m. utgången av den månad under vilken rätten till det upphör. Skulle den efterlevande emellertid senare komma att ånyo uppfylla villkoren för rätt till omställningsbidrag enligt 5 § och den tvåårsperiod varunder sådant bidrag längst kan utges inte ha gått till ända, kan bidraget – efter ny ansökan – utbetalas på nytt från den tidpunkten och utges längst fram till tvåårsperiodens utgång.

Av *andra stycket* framgår att förlängt omställningsbidrag utges först fr. o. m. månaden efter den då rätt till omställningsbidrag enligt 4 § förelegat för en tid av tolv månader. Det förlängda omställningsbidraget utgår sedan för längst två år, dvs. tjugofyra kalendermånader. Totalt kan den efterlevande alltså erhålla omställningsbidrag enligt 4 och 5 §§ under längst tre års tid.

Den bidragsberättigande tvåårsperioden är den som infaller närmast efter det att ett år har förflutit från dödsfallet. Detta innebär att bidragsperioden inte kan förskjutas framåt om t. ex. den efterlevande under viss del av den aktuella tvåårstiden inte uppfyllt villkoren för rätt till bidrag men gör detta från senare tidpunkt.

Tredje stycket innehåller en bestämmelse om att rätten till omställningsbidrag enligt den nu behandlade paragrafen upphör om den pensionsberättigade ingår äktenskap eller upptar en stadigvarande sammanlevnad med någon, med vilken den pensionsberättigade har varit gift eller har eller har haft barn. I dessa senare fall är det utan betydelse om den nya partern är gift med annan. Har bidraget med tillämpning av denna regel en gång bortfallit, kan bidragsrätten inte senare återupplivas om det nya äktenskapet eller sammanboendet skulle upplösas efter en tid. Det förtjänar understrykas att regeln

avser enbart omställningsbidrag enligt 5 §. Omställningsbidrag enligt 4 § (för en tid av ett år) påverkas inte av omgifte e. d.

6 §

Denna paragraf och de närmast följande behandlar villkoren för rätt till det i avsnitt 3.2.4 föreslagna särskilda efterlevandebidraget.

För att bli berättigad till särskilt efterlevandebidrag måste den efterlevande – enligt bestämmelse i *första stycket* – uppfylla de i 4 § angivna förutsättningarna för rätt till ettårigt omställningsbidrag. Något krav på att den efterlevande faktiskt skall ha uppburit omställningsbidrag har däremot inte uppställts. Detta får betydelse för bl. a. utlänningars och utlandssvenskars rätt till bidrag. Är den efterlevande utländsk medborgare räcker det inte att förutsättningarna för rätt till omställningsbidrag enligt 4 § är uppfyllda för att sådant bidrag skall kunna beviljas. Dessutom måste kravet i 5 kap. 4 § om viss tids bosättning i Sverige vara uppfyllt. Är så inte fallet under den tid då omställningsbidrag kunnat utgå men väl senare då rätten därtill upphört, kan den efterlevande alltså beviljas särskilt efterlevandebidrag trots att omställningsbidrag inte utgått. Likaså skall rätt till särskilt efterlevandebidrag föreligga för en svensk medborgare, som under omställningsperioden varit bosatt utomlands utan att då ha haft rätt till omställningsbidrag och som därefter flyttat tillbaka till Sverige.

Särskilt efterlevandebidrag kan – på grund av hänvisningen till 4 § – inte utgå till änka eller änking (eller därmed likställd) som är äldre än 65 år. Inte heller kan bidraget utges till den som dessförinnan uppbär ålderspension. Detta följer av 9 § andra stycket.

I första stycket anges vidare särskilda villkor som skall gälla för rätten till särskilt efterlevandebidrag. Att vid tillämpningen av dessa villkor ledning kan hämtas från den praxis som utbildats vid tillämpning av motsvarande bestämmelser inom förtidspensioneringen har utvecklats i den allmänna motiveringen (avsnitt 3.2.4).

Frågan om innebörden av begreppet lämpligt arbete regleras i 8 § och utvecklas i motiveringen till den paragrafen.

För rätt till särskilt efterlevandebidrag krävs att förvärvsmöjligheterna skall vara nedsatta på grund av arbetsmarknadsmässiga skäl, nedsatt hälsa eller annan därmed jämförlig omständighet, såsom bosättning på ort med brist på arbetstillfällen och svårigheter att flytta till annan ort. Som angetts i avsnitt 3.2.4 kan även handikapp av olika slag vara grund för att utge efterlevandebidrag, om förtidspension eller sjukbidrag inte kan utgå till den efterlevande. Nedsättningen av hälsan kan ha både fysisk och psykisk grund. Även följd tillstånd efter sjukdom och medfödda defekter liksom, när det gäller äldre försäkrade, rena åldersförändringar kan medföra att villkoret för rätt till efterlevandebidrag är uppfyllt. Överhuvudtaget bör, när det gäller frågan om medicinska skäl föreligger, samma bedömningsgrunder tillämpas

som för rätten till förtidspension. Prövningen för efterlevandebidrag kommer dock sannolikt att oftare gälla en kombination av flera faktorer som sammantagna påverkar förvärvsmöjligheterna.

Har den efterlevandes förvärvssvårigheter annan grund än de angivna skall inte kunna utgå särskilt efterlevandebidrag. T. ex. vård av barn eller anhörig utgör i sig inte skäl för efterlevandebidrag, även om brist på barnomsorg medverkar till att den efterlevande inte kan ta ett arbete. Nedsättningen av förvärvsmöjligheterna måste kunna konstateras objektivt. Beror avsaknaden av arbete på bristande intresse för förvärsarbete eller för utbildning till senare arbete, är kraven för rätt till efterlevandebidrag alltså inte uppfyllda. Har den efterlevande t. ex. erbjudits ett för denne lämpligt arbete men inte velat tillträda detta eller på annat sätt orsakat att anställning inte kommit till stånd, bör efterlevandebidrag inte beviljas eller – om det var ett arbete med enbart kortare arbetstid – utges med endast en mindre kvotdel. Likaså bör ett utgående sådant bidrag dras in eller sättas ned med hänsyn till omfattningen av det arbete som den efterlevande skulle ha kunnat påbörja. Även härvidlag finns alltså parallellitet med förtidspensioneringen.

För rätt till efterlevandebidrag krävs att förvärvsmöjligheterna är nedsatta med minst hälften. I kommentaren till 8 § ges närmare riktlinjer för bedömningen härav.

Nedsättningen av förvärvsmöjligheterna skall ha förelegat redan vid tidpunkten för dödsfallet. I annat fall kan efterlevandebidrag inte beviljas, även om möjligheterna till försörjning sedermera satts ned med minst hälften. I sådana fall får den efterlevande, på samma sätt som andra som blir arbetslösa, förlita sig på samhällets övriga former av stöd som tar sikte på sådana kategorier. Inte heller kan särskilt efterlevandebidrag beviljas den vars förvärvsmöjligheter visserligen var nedsatta med minst hälften vid tidpunkten för makens död men som under omställningstiden lyckats få ett arbete som bedöms vara stadigvarande och som tryggar försörjningen. Nedsättningen av förvärvsmöjligheterna skall således finnas även vid den tidpunkt då rätten till efterlevandebidrag inträder, dvs. vid den tidpunkt då rätten till omställningsbidrag i endera av dess två former upphör.

Att försörjningsmöjligheterna var nedsatta i erforderlig mån såväl vid makens död som då rätten till omställningsbidrag upphör är dock inte tillräckligt för att rätt skall föreligga till särskilt efterlevandebidrag. Är situationen sådan att den efterlevande under omställningstiden har erhållit ett arbete på minst halvtid som bedömts bli stadigvarande men därefter slutat detta arbete och fått sina förvärvsmöjligheter nedsatta, kan försörjningssvårigheterna inte anses ha ett sådant direkt samband med makens död att rätt bör föreligga till efterlevandebidrag. Har arbetet haft mindre omfattning eller varit endast kortvarigt, är den efterlevande dock inte betagen rätten till efterlevandebidrag.

Av praktiska skäl kommer prövningen av i vad mån den efterlevandes förvärvsmöjligheter är nedsatta som regel att få göras med hänsyn till

förhållandena vid ansökningstillfället. Vad avser tiden dessförinnan torde i de flesta fall kunna vara tillräckligt med en undersökning om i vilken utsträckning den efterlevande då faktiskt förvärvsarbetat.

I första stycket anges slutligen att nedsättningen av förvärvsmöjligheterna skall kunna antas vara icke endast kortvarig för att rätt till bidrag skall föreligga. För att efterlevandebidrag skall förvägras på nämnda grund måste förhållandena vara sådana att det med hög grad av säkerhet kan bedömas att den efterlevande kommer att få ett stadigvarande arbete inom någon månad. Så kan t. ex. vara fallet om den efterlevande fått en fast anställning men ännu inte hunnit tillträda denna då rätten till omställningsbidrag upphör. Att det utlovade eller erhållna arbetet måste ha viss varaktighet framgår av 16 kap. 7 a §. Denna fråga utvecklas närmare i motiveringen till det stadgandet.

Att rätten till särskilt efterlevandebidrag – enligt bestämmelse i *andra stycket* – inträder då rätten till omställningsbidrag upphör innebär att efterlevandebidraget kan utges från den tidpunkt då någon av förutsättningarna för rätten till omställningsbidrag bortfaller. Detta blir fallet då den efterlevande uppburit bidrag enligt 4 § under en tid av ett år eller – för den som uppburit förlängt omställningsbidrag – när detta utgått under sammanlagt tre års tid eller det yngsta barnet dessförinnan fyller åtta år. Rätt till efterlevandebidrag kan dessutom inträda om t. ex. sammanboendet med barn under åtta års ålder av någon anledning upphör i förtid och omställningsbidraget därför dras in. Skulle den efterlevande då beviljas efterlevandebidrag men senare återuppta sammanlevnaden med barnet innan detta fyllt åtta år, kan den efterlevande – efter ansökan – på nytt få omställningsbidrag. Om den efterlevande sålunda åter beviljas omställningsbidrag, skall efterlevandebidraget dras in. Detta följer av 9 § andra stycket. När rätten till omställningsbidrag senare på nytt upphör, kan efter ny ansökan av den efterlevande ånyo prövas om förutsättningar föreligger för rätt till efterlevandebidrag mot bakgrund av då aktuella förhållanden. För att efterlevandebidrag åter skall kunna beviljas krävs i sådant fall att nedsättningen av försörjningsmöjligheterna bestått alltsedan dödsfallet.

7 och 8 §§

I 7 § anges under vilka förutsättningar särskilt efterlevandebidrag skall utgå som helt eller som partiellt bidrag. Bestämmelsen är utformad efter förebild av motsvarande regel inom förtidspensioneringen. Till ledning vid tillämpningen av paragrafen kan tjäna den praxis som utvecklats på det området.

I princip bör efterlevandebidraget beräknas med hänsyn till i vilken omfattning den efterlevandes förvärvsmöjligheter är nedsatta. På motsvarande sätt som i fråga om förtidspension bör en efterlevande vars förvärvsmöjligheter är helt nedsatta eller som uppgår till högst en sjättedel av det normala kunna erhålla helt efterlevandebidrag. Till en efterlevande, vars

förvärvsmöjligheter är nedsatta i mindre grad men likväl med minst två tredjedelar av det normala, bör efterlevandebidrag kunna utgå som två tredjedels bidrag. I övriga fall utges halvt bidrag.

I 8 § anges närmare grunder för denna bedömning. Härvid kan i stora delar ledning hämtas från tillämpningen av motsvarande bestämmelser inom förtidspensioneringen samt inom lagstiftningen om arbetslöshetsförsäkring och kontant arbetsmarknadsstöd.

Vid bedömningen får i varje enskilt fall göras en sammanvägning av föreliggande arbetshinder som är av arbetsmarknadsmässig art och sådana som betingas av hälsoskäl eller annan därmed jämförlig omständighet. Som angetts i avsnitt 3.2.4 måste göras en helhetsbedömning av den efterlevandes anknytning till arbetslivet och av hans eller hennes möjligheter att få och ta ett förvärvsarbete, direkt eller efter någon form av utbildning. Bedöms förvärvsmöjligheterna vara nedsatta med minst hälften skall efterlevandebidrag kunna beviljas.

Bedömningen måste i varje enskilt fall ta sikte på förhållandena i just det fallet. Enbart den omständigheten att den efterlevande t. ex. bor i ett glesbygdsområde eller kommit upp i högre ålder kan inte tas till intäkt för att särskilt efterlevandebidrag skall beviljas. Vad som skall vara avgörande är om alla omständigheter sammantagna faktiskt medför att förvärvsmöjligheterna är nedsatta med minst hälften.

Vissa paralleller kan dras med vad som gäller beträffande rätten till förtidspension. Det är således inte utslagsgivande hur pass omfattande det aktuella handikappet – i det fallet sjukdom e. d. – i sig är. I stället skall vikt fästas vid i vilken omfattning handikappet påverkar förvärvsförmågan. Även för den som lider av en förhållandevis allvarlig medicinsk defekt kan, om omständigheterna i övrigt är gynsamma, möjligheterna att få ett arbete som tryggar försörjningen vara goda. I ett sådant fall beviljas inte förtidspension. I andra fall kan situationen vara den att en mindre allvarlig sjukdom i kombination med arbetshinder av annan art medför att förvärvsförmågan får anses vara nedsatt med minst hälften och förutsättningarna för förtidspension därmed uppfyllda. Motsvarande bedömning får göras i vad avser rätten till efterlevandebidrag.

För rätt till särskilt efterlevandebidrag fordras att *nedsättningen* av den efterlevandes förvärvsmöjligheter *uppgår till minst hälften*. Som utgångspunkt för bedömningen om detta villkor är uppfyllt kan i regel tas det arbete som den efterlevande innehar eller har möjlighet att ta inom en kortare tid. Om den efterlevande har ett stadigvarande arbete med längre arbetstid än halvtid och med anställningsförmåner som svarar mot vad som är normalt för ett sådant arbete eller kan erbjudas ett lämpligt arbete av detta slag med tillträde inom den närmaste tiden, föreligger inte rätt till efterlevandebidrag.

Då fråga är om en efterlevande som har endast halvtids- eller kortare deltidsanställning och möjligheter inte finns att bereda den efterlevande arbete som ger bättre försörjningsmöjligheter, kan efterlevandebidrag utgå

som två tredjedels eller halvt eller – i vissa fall – helt bidrag. På motsvarande sätt får bedömas sådana efterlevande som till följd av sitt hälsotillstånd enbart klarar av deltidarbete.

För att efterlevandebidrag skall kunna utgå krävs emellertid att det är fråga om en betydande nedsättning av försörjningsmöjligheterna. Den som t. ex. har ett deltidarbete som ger sådana inkomster att det innebär en god ekonomisk situation, bör rimligen inte dessutom tillerkännas särskilt efterlevandebidrag.

Vid bedömningen får i normala fall göras en jämförelse mellan å ena sidan de inkomster som den efterlevande uppbär eller kan uppbära och å andra sidan den inkomst som denne skulle ha kunnat få om ett med hänsyn till de personliga förhållandena lämpligt heltidsarbete hade kunnat erbjudas. Uppgår den faktiska inkomsten till mer än hälften av den inkomst som den efterlevande kunnat påräkna vid lämpligt heltidsarbete, kan efterlevandebidrag inte utgå. Om däremot den faktiskt erhållna inkomsten utgör t. ex. en tredjedel av heltidsinkomsten, skall kunna utges två tredjedels efterlevandebidrag.

Den nämnda jämförelsen mellan de båda inkomstnivaerna får inte bli någon mekanisk mätare av försörjningsmöjligheternas nedsättning. Det anförda får ses enbart som riktlinjer för tillämpningen.

Bedömningen i vad mån förvärvsmöjligheterna är nedsatta skall ske med utgångspunkt i den enskilde efterlevandes personliga förhållanden och sociala situation. Enbart den omständigheten att den efterlevande kan erbjudas ett arbete skall med hänsyn härtill inte utesluta rätt till efterlevandebidrag. För att så skall vara fallet måste det erbjudna arbetet vara sådant att det kan anses som ett för den efterlevande lämpligt arbete mot bakgrund av dennes speciella förhållanden. I 8 § har tagits in regler för denna bedömning. Som tidigare framhållits kan ledning härvid hämtas från vad som gäller beträffande motsvarande bestämmelse för förtidspensioneringens del.

I de fall där den efterlevande tidigare förvärvat arbetat bör i första hand beaktas möjligheterna att återgå till en sådan tidigare sysselsättning. Konstateras att möjligheten härtill är nedsatt med minst hälften får en bedömning ske om försörjningsmöjligheterna är nedsatta i samma utsträckning i förhållande till andra sysselsättningar som kan komma i fråga. Härvid får man utgå från den del av arbetsmarknaden som det är rimligt att beakta med hänsyn till varaktigheten och omfattningen av den efterlevandes tidigare utbildning och verksamhet. Hänsyn får också tas till ett sådant yrke för vilket den efterlevande kan ha erhållit utbildning efter makens frånfalle.

I begreppet lämpligt arbete ligger vidare, på motsvarande sätt som för kontant stöd vid arbetslöshet, att anställningsförmånerna inte får vara sämre än vad som är normalt. Även om den efterlevande kan erbjudas ett arbete på mer än halvtid kan försörjningsmöjligheterna anses vara nedsatta med minst hälften, om detta arbete är förenat med anställningsförmåner som normalt utges vid motsvarande arbeten med en arbetstid om högst halvtid.

Har den efterlevande inte tidigare förvärvat arbetat och saknar han eller hon yrkesutbildning eller fast förankring till en viss del av arbetsmarknaden, får uppskattningen av den arbetsinkomst som den efterlevande skulle ha kunnat erhålla av ett lämpligt heltidsarbete ske med utgångspunkt från arbetsför-tjänsten i orten för en icke yrkesutbildad person.

Ytterligare innebär de uppställda bedömningsgrunderna att ställning får tas till huruvida den efterlevande skall anses *skyldig att flytta* från hemorten om det behövs för att få arbete. Vid avgörande av denna fråga får beaktas den efterlevandes ålder, familjeförhållanden, fastighetsinnehav och andra liknande omständigheter. Om det med hänsyn härtill inte kan begäras att den efterlevande skall flytta, får försörjningsmöjligheterna bedömas med utgångspunkt enbart från förhållandena på hemorten och den närmaste omnejden. Samma faktorer blir av betydelse vid bedömningen av frågan om det bör krävas att den efterlevande tar ett anvisat arbete på en ort inom pendlingsavstånd från hemorten.

I paragrafen finns inte föreskrivet någon särskild bedömningsgrund för *äldre efterlevande*. Här finns således en skillnad gentemot vad som gäller inom förtidspensioneringen. Särbehandlingen av äldre på förtidspensioneringens område innebär att bedömningen om arbetsförmågan är nedsatt främst skall avse den försäkrades förmåga att försörja sig genom sådant arbete som han tidigare utfört eller genom annat för honom tillgängligt lämpligt arbete. Innebörden härav är bl. a. att den försäkrade är skyldig att anta endast sådant arbete som han utan vidare kan utföra. Krav på omskolning e. d. uppställs alltså inte. Vidare innebär bestämmelsen att det för rätten till förtidspension tas i beaktande endast sådant arbete som är tillgängligt för den försäkrade. Hänsyn tas alltså enbart till om lämpligt arbete finns eller omedelbart kan anskaffas i anslutning till bostadsorten. Någon flyttningsskyldighet föreligger inte i dessa fall.

Att någon motsvarighet härtill inte har föreslagits för det särskilda efterlevandebidragets del skall ses bl. a. mot bakgrund av de skilda förutsättningar som gäller för de båda förmånerna. Sålunda måste enligt huvudregeln alltid föreligga en medicinsk grund för förtidspension, något som inte är fallet beträffande efterlevandebidrag. Särreglerna för äldre tar inom förtidspensioneringen primärt sikte på dem som tidigare förvärvat arbetat, medan efterlevandebidraget i främsta rummet är avsett för den motsatta kategorin, nämligen personer som under lång tid varit borta från förvärvslivet. Vidare kommer flertalet av dem som kan bli aktuella för efterlevandebidrag sannolikt att befinna sig i just sådan ålder att de blir att anse som äldre i den mening som avses inom förtidspensioneringen. Även sådana äldre torde i många fall genom olika arbetsvårdsinsatser o. d. kunna beredas sysselsättning som kan trygga försörjningen för dem, under förutsättning att arbetshindren är av i huvudsak rent arbetsmarknadsmässig – och således inte hälsomässig – art.

Om emellertid den efterlevandes möjligheter att komma in på arbetsmark-

naden försvåras även av nedsatt hälsa, ehuru detta inte berättigar till förtidspension, får bedömningen av nedsättningen av försörjningsmöjligheterna till stor del ske med utgångspunkt från vad som gäller inom förtidspensioneringen beträffande äldre försäkrade. Motsvarande bör gälla också i fråga om en efterlevande som, även om han eller hon är fullt frisk, kommit upp i närheten av den allmänna pensionsåldern. I dessa två nämnda fall bör alltså den eljest gällande skyldigheten att genomgå omskolning e. d. resp. att flytta från hemorten om arbete finns på annan ort, inte upprätthållas med samma styrka som annars. Om det med hänsyn till den efterlevandes förhållanden bedöms skäligt bör den kunna helt efterges. Omständigheter av detta slag inryms bland dem som anges i 8 §.

Den efterlevandes ålder kommer således att bli av stor betydelse vid bedömningen av rätten till särskilt efterlevandebidrag. När det gäller yngre efterlevande, som står utan arbete och som inte har nedsatt hälsa, torde det i allmänhet finnas goda förutsättningar att bereda dem ett lämpligt arbete som kan trygga den fortsatta försörjningen. Kraftfulla insatser bör därför sättas in i sådana fall. Kraven på att den efterlevande flyttar till annan ort eller genomgår arbetsmarknadsutbildning e. d. kan naturligtvis också ställas högre ju yngre den efterlevande är. Även vid bedömningen av vad som skall kunna anses vara ett för den efterlevande lämpligt arbete kommer åldern att spela en betydelsefull roll. Beträffande yngre efterlevande, som är utan yrkesutbildning och utan fastare anknytning till viss sektor av arbetsmarknaden, kan förutsättas att ett vidare spektrum av framtida yrkesbanor framstår som realistiska än för efterlevande som kommit upp i åren.

9 §

I paragrafens *första stycke* föreskrivs vissa inskränkningar av samordningskaraktär av rätten till särskilt efterlevandebidrag för den som uppfyller förutsättningarna inte enbart för sådant bidrag utan även för förtidspension enligt AFL eller sjukpenning eller egenlivränta enligt LAF m. fl. författningar. (Rätten till sjukpenning enligt AFL för efterlevande som är berättigad till efterlevandebidrag regleras i 3 kap. 3 och 8 §§.) Innebörden av paragrafen är att en efterlevande inte skall kunna ges dubbel kompensation genom att det för samma nedsättning av förvärvsmöjligheterna utges mer än en förman.

De här föreslagna reglerna i kombination med 6 § första stycket i dess föreslagna lydelse – som ställer krav på att de förvärvsmöjligheter som berättigar till efterlevandebidrag skall vara nedsatta med minst hälften – medför att den som uppbär hel eller två tredjedels förtidspension (sjukbidrag) enligt AFL inte samtidigt kan få efterlevandebidrag. Samtidigt med halv förtidspension kommer däremot att kunna utgå halvt efterlevandebidrag. Detta skulle någon gång kunna bli aktuellt om den förtidspensionsberättigades förvärvsmöjligheter är ytterligare nedsatta genom dödsfallet utan att rätt därför föreligger till förhöjning av förtidspensionen. Vad nu sagts

skall på motsvarande sätt gälla beträffande sjukpenning och egenlivränta enligt LAF m. m.

Förutom omställningsbidrag – som berörs i kommentaren till 6 § – tar bestämmelsen i *andra stycket* sikte på hel eller halv ålderspension som utgår efter förtida uttag. Att särskilt efterlevandebidrag i andra fall inte kan utges till en ålderspensionär följer av att efterlevandebidraget inte kan utgå efter uppnådda 65 års ålder.

Hänvisningen i *tredje stycket* till 5 § tredje stycket innebär att rätten till efterlevandebidrag bortfaller - definitivt - vid omgifte eller inledande av samboendeförhållande som enligt nämnda bestämmelse är att jämställa med äktenskap.

10 §

Vid bedömningen av rätten till efterlevandebidrag och av graderingen av detta får man ta som utgångspunkt det arbete som den efterlevande redan har eller kan erbjudas inom kort. Som framhållits i avsnitt 3.2.4 krävs att den efterlevande har en stabil ställning på arbetsmarknaden för att han eller hon skall undantas från rätten till bidrag. Har den efterlevande en tillfällig anställning vid just den tidpunkt då prövningen görs, skall detta alltså inte utgöra grund för att vägra den efterlevande bidrag. I sådant fall skall bidrag kunna beviljas för viss tid men innehållas under den tid och till den del som försörjningen tillgodoses genom arbetet. Bidragsrätten blir då vilande helt eller delvis under denna tid. Bestämmelse härom har tagits in i 16 kap. 7 a §.

Om den efterlevande står utan arbete eller har arbete enbart i begränsad omfattning, skall försäkringskassan enligt en regel i 16 kap. 3 § i föreslagen lydelse undersöka möjligheterna att vidta åtgärder för att förbättra den efterlevandes förvärvsmöjligheter. Vilka åtgärder som härvid kan komma i fråga är beroende av en rad omständigheter. Bedöms utsikterna för den efterlevande vara goda att, efter t. ex. utbildning eller flyttning, få ett stadigvarande arbete bör detta påverka rätten till efterlevandebidrag. I sådana fall skall dock finnas möjlighet att inledningsvis bevilja bidrag med bortseende härifrån. Är situationen den att omskolning e. d. först efter en viss tidsutdräkt kan leda till stadigvarande arbete, skulle i annat fall den efterlevande riskera att ställas utan möjlighet till försörjning under mellantiden. När nämnda insatser lett till förbättring av förvärvsmöjligheterna, bör emellertid ske en omprövning av rätten till efterlevandebidrag. Har den efterlevande påbörjat utbildning e. d. som kan förväntas leda till förbättrade förvärvsmöjligheter, skall efterlevandebidraget därför kunna begränsas till viss tid. En regel om detta har tagits in i förevarande paragraf.

Begränsning av efterlevandebidrag till viss tid bör således förekomma främst då bidraget knyts till viss utbildning e. d. I sådant fall får vid utgången av denna tid på nytt tas upp frågan om efterlevandebidrag skall utgå och med vilken andel ett eventuellt bidrag skall utbetalas. Tiden kan inte överstiga tre

år. Som framgår av paragrafen skall bidragsrätten alltid omprövas minst en gång vart tredje år.

Att omprövningen inte får leda till höjning av efterlevandebidraget framgår av andra stycket. Motivering för detta förslag har lämnats i avsnitt 3.2.4. Denna regel avser endast omprövning enligt den nu aktuella paragrafen. Vid sådan omprövning av försäkringskassa som avses i 20 kap. 10 § eller vid ändring av ett beslut enligt 20 kap. 10 a § är regeln givetvis inte tillämplig.

11 §

Paragrafen anger nivån för omställningsbidrag enligt 4 och 5 §§ samt för helt särskilt efterlevandebidrag. Övervägandena i dessa avseenden har redovisats i avsnitten 3.2.3 och 3.2.4.

Partiellt efterlevandebidrag från folkpensioneringen utgör för år räknat hälften resp. två tredjedelar av ett basbelopp.

12 §

I paragrafen ges ytterligare bestämmelser om samordningen med andra förmåner som kan komma en efterlevande med särskilt efterlevandebidrag till del. Regler om sådan samordning finns dessutom i 9 § samt i 3 kap. 3 och 8 §§.

Den i förevarande paragraf föreskrivna samordningen innebär att efterlevandebidrag utgår endast i den mån det överstiger en i paragrafen uppräknad annan förmån. Avräkning skall dock ske endast i den mån den andra förmånen tar sikte på samma nedsättning av förvärvsmöjligheterna som efterlevandebidraget.

Är den efterlevande på grund av nedsättningen av sina förvärvsmöjligheter berättigad till såväl ersättning från arbetslöshetskassa resp. kontant arbetsmarknadsstöd (KAS) som efterlevandebidrag, utgår sålunda efterlevandebidraget endast i den mån det överstiger den andra ersättningen. Mot utbildningsbidrag i form av dagpenning som utgår vid arbetsmarknadsutbildning eller yrkesinriktad rehabilitering skall avräkning ske på motsvarande sätt. Detsamma gäller i fråga om vuxenstudiebidrag enligt studiestödslagen och timersättning vid grundläggande utbildning för vuxna.

Minskning skall göras också mot delpension som uppbärs av den efterlevande. Eftersom rätt till delpension kräver aktuell anknytning till arbetsmarknaden torde det i princip inte bli aktuellt att bevilja särskilt efterlevandebidrag åt den som uppbär delpension. Skulle situationen emellertid vara sådan att den delpensionsberättigade hade blivit arbetslös före makens död och inte kunnat få arbete före omställningstidens utgång, skall efterlevandebidrag inte vara uteslutet. I sådant fall kan den efterlevande få behålla delpensionen också efter arbetslöshetens inträde. Det skall dock inte kunna komma i fråga att genom efterlevandebidrag täcka den inkomstförlust som

delpensionen tar sikte på. I situationer av detta slag utbetalas efterlevandebidraget därför endast i den mån som det överstiger beloppet för delpensionen. Även mot arbetslöshetsersättning som kan utgå till den efterlevande vid sidan av delpensionen görs en avräkning på efterlevandebidraget.

Uppräkningen i paragrafen är uttömmande. Utanför samordningsbestämmelserna faller alltså bl. a. studiemedel enligt studiestödslagen. Detta skall ses mot bakgrund av att studiemedlen till största delen utgörs av återbetalningspliktiga lån och är inkomstprövade.

Inte heller föräldrapenning skall samordnas med efterlevandebidrag. Den som avstår från förvärvsarbete för att vårda minderårigt barn kan inte på denna grund beviljas efterlevandebidrag. Har den efterlevande däremot en gång beviljats efterlevandebidrag med hänsyn till svårigheter på arbetsmarknaden e. d., kan denne senare uppbära föräldrapenning utan att detta reducerar efterlevandebidraget, så länge försörjningssvårigheterna till följd av nedsatt hälsa, arbetsmarknadsskäl e. d. består. I dessa fall kan i princip utgå föräldrapenning endast på garantinivån (jfr. förslaget till ändring av 3 kap. 5 § första stycket b). Är den efterlevande berättigad till högre föräldrapenning än på garantinivån, är det på grund av sådan anknytning till arbetsmarknaden att rätt i regel inte föreligger till efterlevandebidrag. I den mån föräldrapenningen baseras på inkomst av deltidsarbete avser den att kompensera bortfallet härav, dvs. ett annat bortfall än det som skall täckas genom efterlevandebidraget.

Vad nu sagts beträffande efterlevande med föräldrapenning gäller även en efterlevande som vårdar handikappat barn och som till följd härav är berättigad till vårdbidrag från folkpensioneringen. Vårdbidraget avser att täcka både extra vårdinsatser och merkostnader på grund av barnets handikapp. Skulle bristen på förvärvsarbete för föräldern ha sin grund i arbetsmarknadsmässiga eller andra sådana skäl som anges i 6 § första stycket, skall särskilt efterlevandebidrag kunna beviljas. En förutsättning härför är dock att den efterlevande står till arbetsmarknadens förfogande och är beredd att ta ett anvisat arbete, dvs. följer de föreskrifter som kan meddelas med stöd av 16 kap. 3 §. Om den efterlevande däremot avstår från förvärvsarbete enbart för att vårda barn utgör detta i sig inte skäl att bevilja efterlevandebidrag.

Att den efterlevande kan göra anspråk på socialbidrag utgör givetvis inte anledning att förvägra honom eller henne särskilt efterlevandebidrag.

Avräkning enligt förevarande paragraf skall göras inte bara mot sådana förmåner som faktiskt uppbärs av den efterlevande utan även mot en förmån vartill rätt föreligger men den efterlevande av någon anledning inte ansökt om. Sådan avräkning bör dock göras endast i uppenbara fall. Det kan inte komma i fråga att försäkringskassan företar någon mer omfattande utredning och prövning av i vad mån den efterlevande uppfyller förutsättningarna för rätt till en förmån som administreras av en annan myndighet. I regel bör kassan kunna inskränka sig till att kräva att den efterlevande gör en ansökan

om en förmån av nu aktuellt slag, om den efterlevande kan förmodas ha rätt till förmånen.

9 kap.

1 §

I paragrafen har tagits in de i avsnitt 6 föreslagna nya reglerna för den särskilda folkpensionsförmånen barntillägg. Dessutom har vidtagits vissa rent redaktionella ändringar.

Regeln i första stycket grundas på förslaget i avsnitt 6.2 att en styvförälder inte längre skall kunna beviljas barntillägg. Stycket har också omarbetats redaktionellt för att överensstämma med förslaget till 8 kap. 3 § andra stycket.

Andra stycket reglerar storleken av barntillägget. I enlighet med förslag i avsnitt 6.3 föreskrivs att oducerat barntillägg skall utgå med 26 % av basbeloppet även i fall då barnet är berättigat till barnpension.

Tredje stycket innehåller regeln om reduktion av barntillägg med hänsyn till den tilläggspension som kan tillkomma den barntilläggsberättigade föräldern. Innebörden av denna regel har utvecklats närmare i avsnitt 6.4.

10 kap.

4 §

Bestämmelsen i *första stycket* tar sikte på sådant omställningsbidrag från folkpensioneringen som utges för en tid av ett år efter dödsfallet. Enligt förslaget upphör det bidraget inte att utgå om den efterlevande under ettårsperioden ingår äktenskap eller börjar sammanbo med annan. I undantagsfall skulle den efterlevande alltså, om den nya maken (eller därmed jämställd) skulle avlida under ettårstiden, kunna för samma tid bli berättigad till omställningsbidrag också efter denne och således till två sådana bidrag samtidigt. I ett sådant fall skall enligt bestämmelsen utges bara ett bidrag. I regel kommer bidragen i dessa situationer att vara lika stora, eftersom det nya systemet inte innehåller någon motsvarighet till nuvarande femtondelsreduktion i vissa fall av änkepension. Med hänsyn till regeln i 5 kap. 2 § om rätt till folkpension vid bosättning utomlands kan dock i vissa fall utges trettondelsreducerad folkpension. Är detta aktuellt får den efterlevande uppbära det största omställningsbidraget.

Något behov av motsvarande regler för förlängt omställningsbidrag eller för särskilt efterlevandebidrag föreligger inte. Dessa bidrag skall nämligen definitivt dras in om den efterlevande gifter om sig eller – under vissa förutsättningar – börjar sammanbo med annan (jfr. förslaget till 8 kap. 5 § tredje stycket och 9 § tredje stycket). En efterlevande kan därför inte samtidigt vara berättigad till sådant bidrag efter mer än en avliden.

I *andra stycket* i paragrafen har regeln om samordning mellan änkepension, hustrutillägg och vissa andra förmåner tagits bort. Någon samordning mellan å ena sidan omställningsbidrag och å andra sidan barnpension och förtidspension är inte påkallad med hänsyn till omställningsbidragets syfte. Likaså skall den efterlevande kunna uppbära i förtid uttagen ålderspension vid sidan av omställningsbidraget. Samordningen mellan särskilt efterlevandebidrag och förtidspension från folkpensioneringen regleras i 8 kap. 9 §. Att efterlevandebidrag utgår samtidigt med barnpension torde inte kunna inträffa. På grund av det sagda erfordras samordning enbart mellan barnpension och förtidspension. Nuvarande regel härom kvarstår oförändrad.

Någon reglering av rätten till efterlevandepension i fall då en avliden man efterlämnar mer än en hustru finns f. n. inte i AFL. Inte heller i övrigt är den svenska lagstiftningen anpassad till *polygama äktenskap*. Om ett sådant äktenskap har ingåtts utom Sverige och är giltigt i den stat där det ingicks, kan det emellertid – enligt lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap – vara giltigt till formen även här i landet och således ge upphov till rättsverkningar i Sverige. Även äktenskap som ingåtts i strid med tvegiftesförbudet i giftermålsbalken är inte automatiskt ogiltiga, utan rättsverkningar uppkommer på grund av äktenskapen.

Frågan om efterlevandeskyddet i fall då en invandrad man vid sin död efterlämnar mer än en hustru har nyligen behandlats av riksdagen (mot. 1981/82:930, LU 1982/83:5, rskr 23). Lagutskottet fann det därvid angeläget att frågan ses över i lämpligt sammanhang och att förslag framläggs till lösningar på de olika rättsliga problem som kan uppstå. Riksdagen har givit regeringen till känna vad utskottet sålunda anfört om en utredning av efterlevandeskyddet i vissa fall. Regeringen har med anledning härav överlämnat riksdagsskrivelsen till bl. a. familjelagssakkunniga (Ju 1970:52) för att, såvitt avser efterlevandeskyddet i internationella rättsförhållanden, tas i beaktande under de sakkunnigas arbete.

När det gäller efterlevandepensioneringen förutsätter enligt förslaget rätten till omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag att den efterlevande hustrun stadigvarande sammanbodde med sin make vid dennes bortgång. De problem som kan uppstå i pensionshänseende då en make i ett polygamt äktenskap avlider får därför än mer begränsad betydelse för framtiden. Med hänsyn härtill och till att familjelagssakkunniga f. n. ser över bodelnings- och arvsfrågor i internationella förhållanden är jag inte beredd att gå in på frågan om verkan av ett polygamt äktenskap i vad avser efterlevandepensioneringen eller arbetskadeförsäkringens efterlevandeskydd. Det kan finnas anledning att återkomma till denna fråga sedan familjelagssakkunniga redovisat resultatet av sitt arbete.

5 §

Denna paragraf föreslås avskaffad till följd av att enligt förslaget i avsnitt 6.3 helt barn tillägg skall kunna utges till var och en av barnets båda föräldrar samtidigt om de båda är berättigade till folkpension.

14 kap.

1 §

Första stycket motsvarar nuvarande 1 §.

Andra stycket, som saknar motsvarighet i dag, anger de olika former i vilka familjepension från tilläggs pensioneringen kan utgå.

Som en nyhet för tilläggs pensioneringen har i tredje stycket tagits in en regel som med efterlevande make likställer vissa grupper icke gifta samboende. Bestämmelsen grundar sig på förslag i avsnitt 3.2.2. Likställighetsregeln överensstämmer med den regel som föreslås gälla inom folkpensioneringen och har kommenterats under 8 kap. 1 §.

2 §

Paragrafen behandlar rätten till barnpension från tilläggs pensioneringen och motsvarar nuvarande 4 § första stycket. Liksom i fråga om folkpensioneringen har i kapitlet reglerna för barnpension flyttats fram före bestämmelserna om pension till vuxna efterlevande för att markera barnpensionens centrala ställning inom den reformerade familjepensioneringen. Redan av 1 § framgår att barnet skall vara barn till den avlidne försäkrade för att barnpension skall utgå.

Åldersgränserna för rätt till barnpension från ATP är identiska med de som avses gälla för barnpension från folkpensioneringen. De har kommenterats närmare under 8 kap. 2 §. Även i övrigt kan i fråga om rätten till barnpension från ATP hänvisas till motiveringen till den paragrafen.

3 §

Paragrafens första stycke upptar regler om kompensationsgraden för barnpension från tilläggs pensioneringen. Det har motsvarighet i nuvarande 5 §. Eftersom bestämmelserna om barnpension i kapitlet satts före reglerna om familjepension till efterlevande make har till paragrafen förts delar av nuvarande 3 § angående underlaget för beräkning av familjepensionens storlek.

Bestämmelserna på förevarande område har behandlats i avsnitt 3.1.4.

Hänvisningen i andra stycket till 8 kap. 3 § andra stycket innebär att det också från tilläggs pension i form av barnpension skall göras avdrag med hänsyn till underhållsbidrag till barnet i form av engångsbelopp.

4 §

I paragrafens första stycke behandlas villkoren för rätt till tilläggspension i form av omställningsbidrag för en tid av ett år efter dödsfallet och för förlängd tid. Eftersom villkoren avses överensstämma till alla delar med de som uppställts för rätten till motsvarande bidrag inom folkpensioneringen har stycket fått formen av en hänvisning till 8 kap. 4 och 5 §§. Det kan beträffande motiveringen hänvisas till avsnitt 3.2.3.

Hänvisningen i andra stycket till 10 kap. 4 § berör enbart ettårigt omställningsbidrag och innebär att, om rätt till sådant bidrag föreligger efter mer än en avliden, bara ett av bidragen skall utges. Bestämmelsen har kommenterats under den nämnda paragrafen.

5 §

Paragrafen reglerar förutsättningarna för rätten till särskilt efterlevandebidrag inom ATP och hänvisar till vad som avses gälla för folkpensioneringens del enligt 8 kap. 6–10 §§.

6 §

I enlighet med vad som föreslagits i avsnitt 3.3.3 innehåller paragrafen en regel att tilläggspension i form av särskilt efterlevandebidrag skall kunna utgå enbart till efterlevande som är bosatta i Sverige. Detta gäller oavsett medborgarskap. Motsvarighet härtill skall gälla i fråga om folkpension i form av särskilt efterlevandebidrag (5 kap. 1 §; jfr. 2 §).

Vid bedömningen av huruvida den efterlevande är bosatt i Sverige får tillämpas samma bosättningsbegrepp som på socialförsäkringsområdet i övrigt. Detta har senast behandlats i prop. 1981/82:199.

På samma sätt som vad avser folkpension skall i enskilda fall kunna förordnas att efterlevandebidrag från tilläggspensioneringen skall utgå även till utomlands bosatta. I paragrafens andra mening har tagits in en dispensregel av sådan innebörd. Denna har i huvudsak utformats som en hänvisning till motsvarande regel för folkpension i 5 kap. 6 §. En närmare redogörelse för innebörden av denna folkpensionsregel har lämnats i avsnitt 3.3.

Möjligheten till dispens skall finnas på samma villkor för svenska och utländska medborgare (och statslösa). En förutsättning för dispens är dock att den efterlevande börjat uppbära efterlevandebidrag före flyttningen från Sverige.

Vid prövningen om dispens i visst fall skall beviljas blir det av vikt att beakta efterlevandebidragets syfte att ge den efterlevande en fast fot på arbetsmarknaden. Kan man bedöma att förutsättningar finns att den efterlevande inom den närmaste tiden skulle kunna få ett lämpligt arbete, bör det därför – såvida inte en indragning med hänsyn till omständigheterna

skulle framstå som oskäligen – normalt sett inte bli aktuellt att ge dispens från huvudregeln att bidraget skall dras in vid flyttning utomlands. De fall där det i första hand torde komma i fråga att tillämpa dispensregeln är sådana där den efterlevande beviljats efterlevandebidrag till följd av nedsatt hälsa.

7 §

Paragrafen reglerar storleken av omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag från tilläggs pensioneringen. Den grundar sig på förslag i avsnitten 3.2.3 och 3.2.4.

Omställningsbidrag och helt särskilt efterlevandebidrag motsvarar för år räknat 10 % av den avlidnes egenpension, om barnpension samtidigt utges efter denne, och annars 30 % av egenpensionen.

Partiellt efterlevandebidrag utgör för år räknat, om den avlidne efterlämnar barn med rätt till pension 5 % (halvt bidrag) resp. $6\frac{2}{3}$ % (två tredjedels bidrag) av den avlidnes egenpension. I annat fall utgör partiellt efterlevandebidrag 15 % resp. 20 % av denna egenpension.

Den lägre kompensationsgraden för omställnings- och efterlevandebidrag i fall då också barnpension utgår efter den försäkrade gäller även i den situationen att den efterlevande maken och barnet eller barnen bor åtskilda.

Om barnpension upphör att utgå efter den avlidne uppräknas omställnings- eller efterlevandebidraget från den tidpunkten till den högre kompensationsgraden.

8 §

Hänvisningen till 8 kap. 12 § innebär att samordning skall ske mellan tilläggs pension i form av särskilt efterlevandebidrag och vissa andra ersättningar på samma sätt som föreskrivs för folkpensioneringens del. Har den efterlevande rätt till efterlevandebidrag från både folk- och tilläggs pensioneringen skall avräkningen i första hand göras på tilläggs pensionen och först därefter på folkpensionen.

9 §

I paragrafen har tagits in en begränsningsregel i enlighet med vad som föreslagits i avsnitt 3.1.4. Familjepension från ATP skall alltså inte kunna utgå med högre sammanlagt belopp än vad som motsvarar den avlidnes egenpension beräknad enligt 3 § första stycket. Den nedsättning av barnpensioner och omställningsbidrag eller särskilt efterlevandebidrag som kan komma i fråga med tillämpning av begränsningsregeln skall ske av de olika pensionerna i förhållande till deras resp. storlek. Om särskilt efterlevandebidrag utgår efter den avlidne, beaktas härvid detta före sådan samordning som avses i 8 § (jfr. 8 kap. 12 §).

Om den avlidne efterlämnar en pensionsberättigad vuxen efterlevande med rätt till omställningsbidrag och fem barn med rätt till barnpension, skulle enligt huvudreglerna i 3 och 7 §§ pensionen till änkan eller änkingen utgå med 10 % av egenpensionen och till barnen med tillsammans $(40+20+20+20+20)$ 120 % eller tillhopa 130 % av egenpensionen. Då familjepensionerna enligt den nu behandlade regeln begränsas till sammanlagt 100 % av egenpensionen, kommer pensionen till änkan eller änkingen att sättas ned till 7,7 % och barnpensionen åt vart och ett av barnen från 24 till 18,46 % av den avlidnes egenpension.

Den nedsättning som sålunda görs av familjepensionerna med tillämpning av begränsningsregeln kommer inte att bestå för hela den tid varunder pension kan utgå efter den avlidne. Om familjepensionen till den vuxne efterlevande upphör att utbetalas ökas barnpensionerna, fortfarande med begränsningen att de tillsammans får utgöra högst 100 % av egenpensionen. I det angivna exemplet höjs alltså barnpensionerna från denna tidpunkt till 20 % av egenpensionen för vart och ett av barnen. Skulle senare ett av barnen passera åldersgränsen för rätt till barnpension uppräknas pensionen till de andra barnen ytterligare så att vart och ett av dem får den barnpension som följer av huvudregeln i 3 §, dvs. $[(40+20+20+20) : 4 =]$ 25 % av den avlidne föräldrarnas egenpension.

16 kap.

1 §

Tillägget i tredje stycket skall ses i samband med den i 8 kap. 10 § (jfr. 14 kap. 5 §) givna möjligheten att begränsa särskilt efterlevandebidrag till viss tid. På motsvarande sätt som redan i dag gäller beträffande sjukbidrag, handikappersättning och vårdbidrag får den tid under vilken efterlevandebidraget skall utgå förlängas utan särskild ansökan därom.

I femte stycket har bestämmelserna om rätt till ersättning för kostnader för läkarundersökning o. d. utvidgats till att innefatta även undersökningar som en efterlevande genomgår i anledning av ansökan om särskilt efterlevandebidrag.

Som framhållits i avsnitt 3.2.4 är avsikten att det vid prövning av en ansökan om särskilt efterlevandebidrag först skall tas ställning till om rätt föreligger till förtidspension (eller sjukbidrag). Denna sistnämnda prövning bör kunna göras även om den efterlevande inte skulle särskilt ansöka om förtidspension (eller sjukbidrag). Fjärde stycket av nu förevarande paragraf öppnar möjlighet härtill under förutsättning att regeringen förordnar därom. Jag avser därför att senare återkomma till regeringen i frågan.

2 §

I paragrafen har tagits in en bestämmelse om möjlighet att som villkor för rätt till särskilt efterlevandebidrag föreskriva att den efterlevande genomgår undersökning av viss läkare e. d. Bestämmelsen får självfallet betydelse endast då nedsättningen av den efterlevandes försörjningsmöjligheter till i vart fall någon del har sin grund i medicinska faktorer.

3 §

Genom första stycket i paragrafen åläggs försäkringskassan att, om skäl därtill föreligger, tillse att åtgärder vidtas för att förbättra den efterlevandes förvärvsmöjligheter innan definitivt beslut meddelas om rätt till särskilt efterlevandebidrag. Åtgärder som avses i paragrafen kan vara av såväl medicinsk som arbetsmarknadspolitisk art. Till sådana åtgärder kan knytas villkor om läkarundersökning m. m. (2 §) eller genomgång av viss utbildning e. d. (andra stycket).

Kan en undersökning av här avsett slag befaras dra ut på tiden, kan i förekommande fall med stöd av 20 kap. 2 a § meddelas interimistiskt beslut om bidrag i avvaktan på att slutlig prövning kan ske. Härigenom kan undvikas att den efterlevande ställs utan stöd och drabbas av försörjningssvårigheter under tiden från det omställningsbidraget upphör att utgå fram till dess ansökningen om särskilt efterlevandebidrag har avgjorts.

Av stor vikt är att försäkringskassan i sådana ärenden som avses i paragrafen nära samarbetar med andra organ såsom arbetsmarknads- och utbildningsmyndigheter samt även med sjukvården och socialtjänsten. Med stöd av 20 kap. 9 § kan inhämtas yttrande av länsarbetsnämnd eller annan myndighet om t. ex. den efterlevandes möjligheter till förvärvsarbete.

De i andra stycket nämnda villkoren kan uppställas inte enbart då rätten till bidrag prövas första gången utan även senare under den tid då den efterlevande uppbär särskilt efterlevandebidrag, bl. a. vid omprövning av bidragsrätten. Villkor av detta slag bör av naturliga skäl meddelas efter samråd med arbetsmarknadsmyndighet e. d.

Innebörden av begreppet lämpligt arbete har utvecklats i kommentaren till 8 kap. 7 och 8 §§. Vid tolkningen härav kan ledning hämtas också från vad som gäller i fråga om arbetslöshetsersättning enligt 5 § lagen (1973:370) om arbetslöshetsförsäkring och 5 § lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd.

Regler om sanktioner mot efterlevande som vägrar att efterkomma de villkor som meddelats med stöd av paragrafen finns i 20 kap. 3 §.

I vilken omfattning försäkringskassan skall se till att här berörda åtgärder vidtas och i vad mån villkor skall ställas upp får, som närmare utvecklats i avsnitt 3.2.4, bedömas utifrån varje enskild efterlevandes förhållanden. Vid denna bedömning får hänsyn tas till en rad olika faktorer, såsom den

efterlevandes ålder, tillgången till arbetstillfällen på hemorten, möjligheten att efter flyttning bereda den efterlevande sådant arbete som en viss utbildning tar sikte på m. m. Vilken inverkan sådana faktorer skall ha på bedömningen har utvecklats i motiveringen till 8 kap. 7 och 8 §§.

5 §

Ändringarna i sista stycket föranleds till viss del av det förslag till ändrade regler för barnstillägg som redovisats i avsnitt 6.3 och som innebär att barnstillägg fortsättningsvis inte skall sättas ned då barnet är berättigat till barnpension.

I övrigt tar bestämmelsen sikte på det fall att barnpension beviljas retroaktivt och att omställningsbidrag eller särskilt efterlevandebidrag har utbetalats efter den avlidne för tiden före barnpensionsbeslutet. I en sådan situation skall göras avdrag från det retroaktivt utbetalade barnpensionsbeloppet, eftersom omställningsbidraget eller efterlevandebidraget här har utgetts med 30 % av den avlidnes egenpension i stället för med 10 % som skulle ha skett om barnpensionsbeslutet hade förelegat redan vid den tidpunkt då bidraget till den vuxne efterlevande utbetalades.

6 §

Eftersom 3 § i dess förutvarande lydelse upphört att gälla med verkan fr. o. m. den 1 juli 1983 (SFS 1983:191), har hänvisningen därtill tagits bort. Den har ersatts av en hänvisning till 20 kap. 2 a §, som innehåller bestämmelse av i huvudsak samma innebörd som tidigare i 16 kap. 3 §. Dessutom har vidtagits vissa rent redaktionella ändringar.

7 a §

I paragrafen ges föreskrifter om indragning och nedsättning av särskilt efterlevandebidrag. En omprövning av rätten till sådant bidrag kan vara påkallad av olika skäl. Att ett tidsbegränsat särskilt efterlevandebidrag skall omprövas sedan den för bidraget bestämda tiden löpt ut framgår av 8 kap. 10 § (jfr. 14 kap. 5 §). Likaledes framgår av nämnda paragraf att omprövning skall ske när skäl därtill föreligger, dock minst en gång vart tredje år. En omprövning skall göras bl. a. då det kommit till försäkringskassans kännedom att den efterlevandes försörjningsmöjligheter har väsentligt förbättrats. I den nu förevarande paragrafen regleras de åtgärder som kassan vid omprövningen kan vidta med ett utgående efterlevandebidrag.

Första stycket innehåller regler om definitivt indragning eller minskning av efterlevandebidrag. Detta skall ske så snart som den efterlevandes förvärvsmöjligheter har förbättrats väsentligt och förbättringen kan antas bli bestående under avsevärd tid. För att förbättringen skall anses väsentlig bör försörjningsmöjligheterna ha blivit sådana att de, om de förelegat redan då

ansökan gjordes, hade medfört att bidrag inte alls skulle ha utgetts eller utgetts med en lägre andel av helt bidrag än vad som blivit fallet.

Indragning eller nedsättning skall ske inte bara om den efterlevande har påbörjat ett förvärvsarbete. Även om änkan eller änklungen har erbjudits ett lämpligt arbete men vägrat att ta detta, skall bidraget kunna dras in eller sättas ned med hänsyn till det anvisade arbetet. Efterlevandebidraget har då fyllt sitt syfte, och den efterlevandes förvärvsmöjligheter kan inte längre anses nedsatta i den mening som krävs för rätten till bidrag.

Kan det antas att den inträdda förbättringen inte kommer att bestå avsevärd tid, varmed bör förstås en tid av minst ett år, bör inte komma i fråga att definitivt dra in eller sätta ned bidraget. I sådant fall bör bidraget dras in eller minskas endast för viss tid. Detta bör också göras redan om förbättringen är enbart tillfällig, t. ex. att den efterlevande fått arbete för bara några månader framöver. Föreskrift härom har tagits in i *andra stycket*. Visar det sig senare att förbättringen är varaktig, skall bidraget definitivt dras in eller minskas vid denna senare tidpunkt. Består å andra sidan förbättringen inte för avsevärd tid, kan bidraget ånyo börja utges på samma sätt som tidigare så snart försörjningsmöjligheterna åter har försämrats i sådan grad att förutsättningar härför föreligger. Indragning eller minskning för viss tid kan avse en period av högst ett år. Har arbetet inte upphört eller minskat i omfattning under den tiden, får anses att försörjningsmöjligheterna har förbättrats för avsevärd tid. Skulle den efterlevande därefter bli utan arbetet har försörjningssvårigheterna inte längre ett sådant samband med makens död att särskilt efterlevandebidrag kan utgå på grund därav.

8 §

I första stycket har markerats att skyldigheten att anmäla förbättring av arbetsförmågan åvilar inte enbart den som uppbär förtidspension från folkpensioneringen utan även den som får sådan pension bara från ATP.

Vidare har anmälningskyldigheten för den som uppbär änkepension ändrats till att avse alla som får familjepension. Skyldigheten omfattar alla former av familjepension, dvs. barnpension, omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag från både folk- och tilläggs pensioneringen.

När det gäller barnpension får bestämmelsen egentlig betydelse endast för studerande som uppbär sådan pension efter fyllda 18 år. Dessa skall vara skyldiga att underrätta försäkringskassan om förändringar som inverkar på rätten till barnpension, t. ex. att de studier som utgör grund för förmånen har avbrutits.

Motsvarande anmälningskyldighet åvilar efterlevande som får omställningsbidrag eller särskilt efterlevandebidrag. Av naturliga skäl är det inte möjligt för försäkringskassan att i obegränsad omfattning följa eventuella förändringar i varje enskild efterlevandes förhållanden. Den efterlevande måste därför själv anmäla till kassan om hans eller hennes förhållanden

ändras på sådant sätt att rätten till familjepension påverkas. Det skall t. ex. göras om den som uppbär omställningsbidrag för förlängd tid upphör att ha vårdnaden om eller bo stadigvarande samman med barn som är under åtta år. Den som erhåller särskilt efterlevandebidrag kan få möjligheterna att bereda sig inkomst genom arbete väsentligt förbättrade eller erhålla någon annan förmån som skall samordnas med bidraget. Anmälan skall dessutom göras om en efterlevande med sådant bidrag eller med omställningsbidrag för förlängd tid ingår äktenskap eller börjar sammanbo med annan som avses i 8 kap. 5 § tredje stycket.

Underlåts anmälan skall pensionen kunna dras in för viss tid eller tills vidare. Den efterlevande kan också med stöd av 20 kap. 4 § äläggas återbetalningsskyldighet för vad som utbetalats för mycket på grund av den underlåtna anmälingen.

9 §

Tillägget till första meningen har föranletts av förslaget till 8 kap. 4 § andra stycket (jfr 14 kap. 4 §) som utgör undantag från regeln i förevarande paragraf att pensionsförmån utgår t. o. m. utgången av den månad varunder rätten till förmånen upphört.

Den nya tredje meningen grundas på förslaget att omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag skall kunna utges längst t. o. m. utgången av månaden före den varunder den efterlevande fyller 65 år.

11 §

Genom paragrafen ges möjlighet att dra in eller sätta ned familjepension i vissa situationer då den efterlevande har varit vållande till dödsfallet. Dessa regler avser även de nu föreslagna formerna av familjepension. Eftersom strafflagen ersatts av brottsbalken har hänvisningen till strafflagen ersatts med en hänvisning till motsvarande bestämmelser i brottsbalken.

17 kap.

1 §

Grunden för den föreslagna ändringen är att avdrag skall kunna göras även på familjepension som utbetalas för förfluten tid med hänsyn till socialbidrag som utgått för denna tid.

2 §

Paragrafen innehåller regler om samordning mellan pension enligt AFL och förmåner från äldre lagar om yrkesskadeförsäkring. De föreslagna ändringarna innebär att efterlevandelivränta på grund av yrkesskadeförsäkring skall medföra minskning även av omställningsbidrag och särskilt

efterlevandebidrag. I dag gäller att folkpension i form av änkepension efter sådan samordning alltid skall utges med minst hälften av vad som annars skulle ha utgått. Någon motsvarighet härtill har inte upptagits beträffande omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag. Vid samordning enligt paragrafen skall dessa bidrag således i princip kunna helt bortfalla.

18 kap.

20 §

Frågor om särskilt efterlevandebidrag skall enligt förslaget avgöras av pensionsdelegation. Detta skall ses mot bakgrund av att ärenden om sådant bidrag kommer att kräva särskilt kvalificerad handläggning och av att det i vissa fall kan bli aktuellt att samtidigt pröva förutsättningarna för rätten till förtidspension.

20 kap.

2 §

Ändringen i *tredje stycket* grundas på förslaget i avsnitt 6.2 att blivande adoptivföräldrar till ett utländskt barn skall få rätt att uppbära barnstillägg för barnet redan innan adoptionen genomförts, om den blivande adoptivföräldern erhåller ålders- eller förtidspension från folkpensioneringen. Den blivande adoptivföräldern måste ha tagit emot barnet för vård och fostran här i landet efter tillstånd av socialnämnd enligt 25 § socialtjänstlagen (1980:620). Regeln överensstämmer med vad som gäller för särskild föräldrapenning och vårdbidrag samt – enligt 4 § andra stycket lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag – även för barnbidrag. Motsvarighet härtill föreslås i det nya fjärde stycket införd också beträffande barnpension, och det kan därför hänvisas till kommentaren därtill.

I det nya *fjärde stycket* föreskrivs sålunda att, vid tillämpning av bestämmelserna om rätt till barnpension från folk- och tilläggs pensioneringen, skall med biologiskt barn till en avliden förälder likställas ett utländskt barn som i adoptionssyfte har förts till Sverige och med socialnämnds medgivande tagits emot i ett enskilt hem för vård och fostran i sådant syfte. Regeln grundar sig på förslag i avsnitt 3.1.2.

Bestämmelsen knyter an till föreskriften i 25 § socialtjänstlagen, som reglerar fosterhemsplacering. För att rätt till barnpension skall föreligga efter den presumtive adoptivföräldern är det inte tillräckligt att barnet är av utländsk härkomst. Har barnet kommit till Sverige utan att tanken varit att det skall adopteras här i landet föreligger således inte rätt till barnpension även om en adoption senare har blivit aktuell. I dessa fall görs alltså ingen skillnad mellan utländska och inhemska barn.

I barnpensionshänseende anses barnet som efterlevande till den presumtive adoptivföräldern och får således rätt till barnpension efter denne på

samma sätt som om en adoption redan hunnit komma till stand före dödsfallet. Härav följer bl. a. att barnet får behålla sin pension om den avlidnes make senare ensam fullföljer adoptionen eller gifter om sig. Om barnet däremot adopteras av en annan person, upphör självfallet - på samma sätt som för biologiska barn som adopteras bort - rätten till barnpension efter den presumtive adoptivföräldern.

Rätten till barnpension förutsätter att den blivande adoptivföräldern har tagit emot barnet här i landet i adoptionssyfte innan han eller hon avled. De barn som här är aktuella saknar regelmässigt svenskt medborgarskap. Bestämmelserna i 5 kap. 4 § om utlännings rätt till barnpension blir således tillämpliga i detta fall. Det betyder att barnet eller den avlidne måste ha uppfyllt kvalifikationsvillkoren i nämnda paragraf för att barnpension skall kunna beviljas. Till följd av bestämmelsen i sista meningen i det nu förevarande stycket skall dock vid tillämpningen av 5 kap. 4 § barnet anses såsom bosatt i Sverige vid dödsfallet.

Adoption av ett utländskt barn i Sverige kommer till stånd genom att svensk domstol lämnar tillstånd till adoptionen eller genom att ett i barnets ursprungsland meddelat adoptionsbeslut godkänns i Sverige av statens nämnd för internationella adoptionsfrågor. Den prövning som därvid görs om förutsättningarna för adoption enligt svensk lag är för handen kommer av naturliga skäl inte att kunna göras i det fall att den blivande adoptanten avlider innan ställning hunnit tas i adoptionsärendet. Någon motsvarande prövning bör inte ske när det gäller att avgöra frågan om barnpension. Har adoptionsförfarandet framskridit så långt att socialnämndens medgivande inhämtats och barnet tagits emot i fosterhemmet i adoptionssyfte får, såvitt gäller rätten till barnpension, tillräckliga garantier anses föreligga för att en adoption skulle ha kommit till stånd om den tilltänkte adoptivföräldern inte avlidit innan adoptionsärendet hunnit prövas.

Med den regel som nu föreslås skulle kunna tänkas uppkomma fall där barnet, utöver barnpension enligt AFL efter den presumtive adoptivföräldern, är berättigat till barnpension även efter en biologisk förälder enligt ett socialförsäkringssystem i sitt ursprungsland. Som betonats under remissbehandlingens synes man dock i praktiken kunna utesluta den möjligheten. Någon särskild reglering för sådana fall har därför inte befunnits motiverad utöver vad som i 17 kap. 5 § och förordningen (1979:131) om beräkning av folkpension i vissa fall föreskrivs om likställande av pension enligt utländsk lagstiftning med ATP vid beräkning av folkpensionsförmåner.

Enligt förslaget skall presumtiva adoptivbarn likställas med biologiska barn endast i vad avser rätten till barnpension. Däremot skall något sådant likställande inte ske då fråga är om rätt för vuxen efterlevande till omställningsbidrag grundat på barnförekost. Såvitt gäller det förlängda omställningsbidraget får detta förhållande emellertid inte någon större betydelse i nu berört hänseende. Enligt 8 kap. 5 § och 14 kap. 4 § krävs sålunda för rätten till sådant omställningsbidrag att den efterlevande -

förutom att han eller hon uppfyller villkoren för rätt till omställningsbidrag för en tid av ett år -- har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med ett barn, som vid dödsfallet stadigvarande vistades i makarnas hem. Däremot krävs inte att barnet stod under vårdnad av makarna eller endera av dem vid tidpunkten för dödsfallet. Har makarna tagit emot ett barn i adoptionssyfte, får detta anses ha stadigvarande vistats hos dem vid dödsfallet. Fullföljer den efterlevande maken ensam adoptionen sedan den andre maken avlidit eller får den efterlevande ändå vårdnaden om barnet, är således förutsättningarna för rätt till förlängt omställningsbidrag uppfyllda i nu berört hänseende.

3 §

I paragrafens andra stycke har tagits in en bestämmelse om sanktioner vid åsidosättande av villkor -- i fråga om särskilt efterlevandebidrag -- som uppställts med stöd av 16 kap. 3 §. Dessa sanktioner kan tillämpas i fall då efterlevande vägrar att följa villkor om utbildning, rehabilitering, antagande av erbjudet arbete m. m. Även sanktionerna i paragrafens första stycke kommer att gälla beträffande de nu föreslagna familjepensionsformerna.

En grund för indragning av särskilt efterlevandebidrag med stöd av andra stycket är att den efterlevande vägrar att anta ett erbjudet lämpligt arbete. Om det erbjudna arbetet skulle vara på halvtid eller av mindre omfattning, bör bidraget i stället minskas så att det svarar mot den nedsättning av försörjningsmöjligheterna som skulle återstå om den efterlevande hade accepterat det erbjudna arbetet.

Övergångsbestämmelserna

Punkt 1

Som angetts i avsnitt 2.2 och 3.4 föreslås den nya lagstiftningen i dess helhet träda i kraft den 1 januari 1985.

Punkt 2

I enlighet med vad som utvecklats i avsnitt 3.4 skall i princip äldre bestämmelser fortfarande gälla i de fall rätten till familjepension grundas på dödsfall som har inträffat före ikraftträdandet. Den nya lagstiftningen skall som huvudregel gälla i situationer då dödsfallet inträffar den 1 januari 1985 eller senare. Från denna huvudregel föreskrivs dock i de följande punkterna vissa undantag såvitt gäller barnpension och beträffande familjepension till änkor och därmed jämställda kvinnor.

Huvudregeln gäller fullt ut i fråga om rätten till familjepension för efterlevande män. En förutsättning för att dessa skall kunna beviljas omställningsbidrag eller särskilt efterlevandebidrag är således att maken

(eller därmed jämställd) avlider efter utgången av år 1984.

I fråga om efterlevande vuxna kvinnor innebär bestämmelsen att familjepension utgår i form av änkepension om mannen har avlidit före den 1 januari 1985. Beroende på vid vilken tidpunkt dödsfallet har inträffat utges änkepensionen enligt nuvarande regler i AFL eller enligt tidigare bestämmelser om änkepension. Har mannen avlidit före den 1 juli 1960 bestäms alltså pensionen fortfarande med tillämpning av 16 § lagen (1962:382) angående införande av lagen om allmän försäkring, dvs. den är helt eller delvis inkomstprövad.

Att pension till en efterlevande kvinna, vars make har avlidit före ikraftträdandet, kan utges endast i form av änkepension innebär att en sådan kvinnas rätt till efterlevandepension från folk- och tilläggs pensioneringen skall bedömas helt enligt äldre regler. Uppfyller kvinnan inte förutsättningarna för rätt till änkepension, kan alltså inte heller utgå familjepension enligt de nya bestämmelserna. Detta är fallet även om hon i övrigt skulle uppfylla villkoren för rätt till de nya efterlevandeförmånerna. Exempel på en särskild sådan situation är följande. En icke gift efterlevande kvinna, som sammanbott med en sedermera avliden man under förhållanden som anges i förslaget till 14 kap. 1 § tredje stycket, är enligt dagens regler inte berättigad till änkepension från ATP men väl från folkpensioneringen. Framdeles skall i denna situation kunna utges familjepension i dess nya former också från ATP. Eftersom äldre regler skall ha fortsatt tillämpning om dödsfallet har inträffat före ikraftträdandet, föreligger emellertid inte rätt till familjepension från ATP enligt det nya systemet för en kvinna i denna situation.

Rätten till änkepension som med stöd av förevarande punkt utges efter ikraftträdandet skall – med det undantag som anges i punkt 7 – bedömas med tillämpning av nuvarande regler för änkepension. Även hittillsvarande bestämmelser om beräkning av änkepensionen och om tilläggsförmåner härtill har fortsatt tillämpning. Enligt dessa regler får avgöras bl. a. frågan om indragning av en utgående änkepension. Det innebär också att 8 kap. 3 § andra stycket och 14 kap. 2 § tredje stycket i nuvarande lydelse alltjämt gäller i situationer då dödsfallet har inträffat före den 1 januari 1985. Om sålunda änkepensionen för en kvinna har dragits in exempelvis till följd av att hon ingått äktenskap, skall hon – om det nya äktenskapet efter ikraftträdandet av den reformerade familjepensioneringen upplöses innan det bestått i fem år – kunna återfå änkepensionen efter den förste mannen.

Punkt 3

I förevarande punkt föreskrivs såvitt avser rätten till barnpension vissa undantag från den i punkt 2 intagna huvudregeln i övergångshänseende. Regleringen grundar sig på de överväganden som redovisats i avsnitt 3.4.2. Bestämmelsen i första stycket innebär att vissa av förändringarna på barnpensionsområdet skall ha tillämpning fr. o. m. ikraftträdandet även om

föräldern eller föräldrarna har avlidit dessförinnan. De nya regler som avses är 5 kap. 4 § första stycket c (sänkt kvalifikationstid för utländska barns rätt till folkpension vid bosättning i Sverige), 8 kap. 2 § och 14 kap. 2 § (de nya åldersgränserna för rätt till barnpension från folk- och tilläggs pensioneringen) samt 8 kap. 3 § (nivåerna för barnpension från folkpensioneringen). I de två sistnämnda hänseendena har dock föreskrivits vissa begränsningar i andra stycket och i punkt 4. Också de nya bestämmelserna i 16 kap. 8 § och 17 kap. 1 § angående anmälningsskyldighet resp. avräkning vid retroaktiv utbetalning skall gälla beträffande sådan barnpension vartill rätt uppkommit före ikraftträdandet.

Beträffande övriga förändringar på barnpensioneringens område följer av huvudregeln i punkt 2 att de nya bestämmelserna skall tillämpas endast då dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet. Sålunda kan den i 20 kap. 2 § fjärde stycket intagna möjligheten för utländska barn som förts till Sverige i adoptionssyfte att få barnpension, om någon av de tilltänkta adoptivföräldrarna skulle avlida, göras gällande endast i situationer då dödsfallet äger rum under år 1985 eller senare. Detsamma gäller de nya kompensationsgraderna för barnpension från ATP (14 kap. 3 § första stycket) liksom möjligheten för föräldralösa barn att samtidigt erhålla tilläggspension i form av barnpension efter båda föräldrarna. Har föräldern eller föräldrarna avlidit dessförinnan har äldre regler fortsatt tillämpning. Om ett barn har förlorat en av sina föräldrar före ikraftträdandet och den andre föräldern avlider efter ikraftträdandet, skall dock barnet kunna erhålla tilläggspension efter dem båda. I sådant fall beräknas pensionen efter den första föräldern enligt äldre regler och pensionen efter den sist avlidne föräldern med tillämpning av de nya bestämmelserna.

I andra stycket har såvitt gäller de nya åldersgränserna för rätten till barnpension från tilläggs pensioneringen (14 kap. 2 §) upptagits en särskild övergångsbestämmelse till förmån för barn som vid ikraftträdandet har fyllt 18 men inte 19 år, dvs. är födda under år 1966. Om ett sådant barn har rätt till barnpension vid utgången av år 1984 skall pensionen inte dras in med tillämpning av de nya reglerna, oavsett om barnet bedriver studier som enligt 14 kap. 2 § i dess nya lydelse berättigar till barnpension från ATP efter fyllda 18 år eller inte. Till barn i denna situation skall tilläggspensionen kunna fortsätta att utbetalas fram t. o. m. den månad varunder barnet fyller 19 år.

I fråga om all barnpension som belöper på tid före år 1985 gäller äldre regler fortfarande.

Punkt 4

I denna punkt ges vissa särskilda övergångsbestämmelser om samordning mellan barnpension och sådan änkepension som efter ikraftträdandet av det nya regelsystemet utges med stöd av övergångsreglerna i punkt 2 eller punkt 5. Reglerna utgör undantag från huvudreglerna på barnpensionsområdet i

punkt 2 och punkt 3 första stycket. Motivering för undantagen har lämnats i avsnitt 3.4.2. De innebär att inom såväl folk- som tilläggs pensioneringen barnpensionen skall samordnas med änkepensionen. Detta gäller oavsett om dödsfallet inträffat före eller efter ikraftträdandet. I dessa fall utgår änkepensionen på den nivå som följer av nuvarande regler. Med hänsyn härtill har upptagits bestämmelse om att barnpension som utges efter den avlidne kan reduceras. Självfallet gäller reglerna under förevarande punkt endast under förutsättning att barnpensionen och änkepensionen utges efter en och samma person.

Av punkt 3 följer att barnpension från folkpensioneringen skall beräknas enligt de nya reglerna också i situationer då föräldern avlidit före den 1 januari 1985. Enligt huvudregeln i den punkten skall således en tidigare beviljad barnpension i förekommande fall räknas upp fr. o.m. januari 1985. Om det då emellertid utgår också folkpension i form av änkepension efter den avlidne, skall – som anges i andra stycket – barnpensionen också fortsättningsvis beräknas enligt de regler som nu gäller enligt 8 kap. 6 §. Detta betyder att minskning skall göras från garantinivån för barnpensionen med hänsyn till den änkepension från folkpensioneringen som utges till en kvinna som är mor till barnet eller som varit gift med barnets far eller har eller har haft barn med denne. Det krävs att barnet och den änke pensionsberättigade kvinnan stadigvarande sammanbor. Erhåller barnet barnpension efter båda föräldrarna, skall däremot – på samma sätt som gäller i dag enligt 8 kap. 6 § andra stycket – någon avräkning med hänsyn till änkepensionen inte äga rum. Endast sådan änkepension som faktiskt utbetalas skall beaktas.

I tredje stycket föreskrivs samordning mellan barnpension och änkepension från ATP. Denna bestämmelse blir tillämplig endast då barnets förälder avlider efter ikraftträdandet. Har dödsfallet inträffat dessförinnan följer redan av punkt 2 att barnpensionen också fortsättningsvis skall utgå med hittillsvarande kompensationsgrad. Om emellertid barnets far avlider under år 1985 eller senare kan – med stöd av övergångsregeln i punkt 5 – beviljas änkepension från ATP efter honom vid sidan av barnpension åt barnet. I sådant fall skall barnpensionen utges med den kompensationsgrad som följer av 14 kap. 5 § i dess nuvarande lydelse (dvs. med 15 % av den avlidnes egenpension för ett efterlevande barn och med en ökning med 10 % därav för varje ytterligare barn) i stället för med den kompensationsgrad som anges i 14 kap. 3 § första stycket i dess nya lydelse. För såväl änkepensionen som barnpensionen kommer alltså i detta fall att gälla de kompensationsgrader som följer av de hittillsvarande reglerna.

Nuvarande regel i 16 kap. 5 § sjunde stycket skall i tillämpliga fall gälla även efter ikraftträdandet. Bestämmelsen tar sikte på samordning mellan en tilläggs pension i form av barnpension som utges för förfluten tid och en änkepension från tilläggs pensioneringen som tidigare utbetalats för samma tid. I denna situation skall avdrag göras på barnpensionen för vad som

utbetalats med för högt belopp i änkepension (skillnaden mellan 40 och 35 % av den avlidnes egenpension).

Punkt 5

Den i förevarande punkt intagna övergångsbestämmelsen utgör undantag från huvudprincipen att tidpunkten för dödsfallet skall vara avgörande för om rätten till familjepension för en efterlevande kvinna skall fastställas enligt nuvarande system eller enligt de nya reglerna. I enlighet med vad som föreslagits i den allmänna motiveringen under avsnitt 3.4.3 avser undantaget kvinnor som är födda år 1934 eller tidigare och som vid ikraftträdandet alltså är 50 år eller äldre.

Rätten till efterlevandepension från folk- och tilläggs pensioneringen skall för dessa kvinnor bestämmas med tillämpning av hittillsvarande regler oberoende av att maken (eller därmed likställd) avlider först efter den nya lagstiftningens ikraftträdande. Om det av någon anledning inte föreligger rätt till änkepension för en kvinna som omfattas av regeln i förevarande punkt, kan hon inte heller erhålla efterlevandepension enligt det nya systemet. För änkepension som nybeviljas efter ikraftträdandet gäller – med det undantag som anges i punkt 7 – nuvarande regler fullt ut (jfr. under punkt 2).

Punkt 6

Förevarande övergångsbestämmelse reglerar det fall att en kvinna samtidigt blir berättigad såväl till änkepension enligt dagens regler som till omställningsbidrag eller särskilt efterlevandebidrag enligt det nya regelsystemet. Detta kan inträffa i vissa speciella fall för kvinnor, som är födda efter år 1934 och som har blivit änkor och beviljats änkepension före ikraftträdandet av det nya regelsystemet. Skulle en sådan änka gifta om sig, kommer änkepensionen att dras in med stöd av 8 kap. 3 § andra stycket resp. 14 kap. 2 § tredje stycket i nuvarande lydelse. Om den nye maken därefter avlider – efter ikraftträdandet – inom fem års tid, återinträder rätten till änkepension efter den förste maken. Dessutom kan kvinnan bli berättigad till efterlevandepension i de nya formerna efter den sist avlidne mannen. För fall av detta slag föreskrivs i nu förevarande punkt att endast änkepensionen skall utges. Regeln blir tillämplig även om efterlevandepension enligt det nya eller det äldre systemet utges enbart från folk- eller tilläggs pensioneringen. Bestämmelsen har viss motsvarighet i 10 kap. 4 § första stycket och 14 kap. 7 § i dessa paragrafers nuvarande lydelse.

Punkt 7

I förevarande punkt har upptagits regler om samordning mellan ålderspension och övergångsvis utgiven änkepension från tilläggs pensioneringen. Motiven för de föreslagna reglerna har redovisats i avsnitt 3.4.4.

Samordningsreglerna gäller oavsett tidpunkten för dödsfallet och tillämpas i förekommande fall från ikraftträdandet. Är änkan född år 1924 eller tidigare och berättigad till änkepension när lagen träder i kraft, skall någon samordning emellertid inte göras vare sig från ikraftträdandet eller senare.

Samordningen innebär att änkepensionen från ATP skall minskas med den ålderspension från tilläggs pensioneringen som änkan är berättigad till för samma månad. Avräkningen görs krona mot krona. Änkepensionen utges alltså endast i den mån som den beloppsmässigt överstiger ålderspensionen.

Av andra stycket framgår att en änka som omfattas av samordningsregeln i första stycket och som är 65 år eller äldre inte kan uppskjuta uttaget av den ålderspension från ATP vartill hon är berättigad och därigenom undvika att samordning görs mellan änkepensionen och denna ålderspension. Om en sådan änka avstår från att ta ut ålderspensionen, skall fr. o. m. den månad varunder hon fyller 65 år ändå göras en samordning mellan änkepension och ålderspension. Samordningen avser då den ålderspension som skulle ha utgått om kvinnan hade erhållit rätt därtill fr. o. m. 65-års månaden.

Vid tillämpning av första stycket likställs dessutom med den ålderspension som änkan uppbär sådan ålderspension som hon skulle haft rätt att erhålla om hon inte själv hade gjort undantagande från ATP enligt 11 kap. 7 § AFL i dess lydelse före år 1982. Även ålderspension som skulle ha utgetts om änkan inte hade underlåtit att erlägga fastställd avgift till ATP för inkomst av annat förvärvsarbete än anställning likställs med utgående ålderspension vid tillämpning av samordningsregeln i första stycket.

Punkt 8

Enligt förslaget i avsnitt 6 skall de nya reglerna om barntillägg som huvudregel börja tillämpas direkt från ikraftträdandet den 1 januari 1985. Tillägg som utges för tiden därefter skall alltså beräknas enligt de nya bestämmelserna i 9 kap. 1 § och 20 kap. 2 § tredje stycket. Samtidigt upphör 10 kap. 5 § att gälla. I princip omfattar de nya reglerna alltså såväl barntillägg som beviljats före som tillägg beviljade efter ikraftträdandet. Utgår emellertid barntillägg redan vid den nya lagstiftningens införande, får denna inte leda till att det utgående tillägget upphör eller minskas om så inte skulle ha skett också med tillämpning av hittillsvarande regler. Föreskrift härom har intagits i förevarande punkt. Denna föreskrift blir tillämplig även i det fall att den barntilläggsberättigade efter ikraftträdandet direkt övergår från en huvudförmån till en annan, t. ex. genom utbyte av sjukbidrag mot förtidspension, förtidspension mot ålderspension eller partiell förtidspension mot

hel sådan pension. Den gäller givetvis även i fall då ett tidsbegränsat sjukbidrag förlängs.

Föreskriften kan komma att bli aktuell i fall då barntillägg utgår för styvbarn med stöd av den nuvarande bestämmelsen i 9 kap. 1 § första stycket andra meningen, vilken saknar motsvarighet i den nu föreslagna lagstiftningen. Föreskriften kan vidare komma att tillämpas i vissa fall då barntillägg utges för tre eller flera barn i en och samma familj. Som framgår av avsnitt 6.4 kan under vissa förutsättningar barntilläggsbeloppet i sådant fall bli högre med nuvarande regler än som följer av den nya reduceringsregeln i 9 kap. 1 § tredje stycket.

Den nu behandlade övergångsregeln blir tillämplig inte enbart när barntillägg utgår redan vid ikraftträdandet utan även i den situationen att barntillägg efter ikraftträdandet beviljas någon retroaktivt för december 1984 och för tid därefter.

Äldre bestämmelser gäller givetvis fortfarande beträffande barntillägg som belöper på tid före ikraftträdandet.

Punkt 9

I avsnitt 5 har föreslagits att hustrutillägget skall avvecklas med en viss övergångstid. Enligt förslaget skall detta ske med början vid samma tidpunkt som de nya bestämmelserna om familjepension träder i kraft. Äldre regler om hustrutillägg skall dock i viss utsträckning tillämpas även för tiden efter den 31 december 1984.

Det framlagda förslaget till ändring av 10 kap. 4 § andra stycket innebär bl. a. att samordningen mellan hustrutillägg och vissa andra pensionsformer avskaffas. Detta är en konsekvens av att hustrutillägget avvecklas. Under den övergångstid då hustrutillägg alltjämt kan utgå skall samordningsregeln i den paragrafen emellertid fortsätta att gälla. Detta följer av övergångsbestämmelsen i förevarande punkt.

Punkt 10

Den i förevarande punkt intagna övergångsbestämmelsen har behandlats i kommentaren till 5 kap.

Punkt 11

Om det i en annan lag än AFL eller i en förordning hänvisas till änkepension enligt AFL skall därmed avses sådan änkepension som utges med stöd av punkt 2 eller 5, om annat inte framgår av omständigheterna. Med änkepension kan i regel alltså inte likställas omställningsbidrag eller särskilt efterlevandebidrag.

10.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring

5 kap.

2 §

Andra stycket anger de olika former av efterlevandelivränta som kan utgå enligt kapitlet. I enlighet med de överväganden som redovisats i avsnitt 4 skall livränta alltså kunna utges till efterlevande barn samt till vuxna efterlevande i form av omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta.

I tredje stycket har intagits bestämmelse om likställande i vissa fall av icke gifta samboende med gifta. Motsvarande regel finns i dag i 6 §. I den nya bestämmelsen har kretsen likställda utvidgats i enlighet med vad som föreslagits under avsnitt 4.3.1. Bestämmelsen överensstämmer med motsvarande regler i 8 kap. 1 § tredje stycket och 14 kap. 1 § tredje stycket AFL.

3 §

Paragrafen, som motsvarar nuvarande 2 § andra, tredje och fjärde styckena, anger underlaget för beräkning av efterlevandelivränta (ersättningsunderlaget).

4 §

För att markera den centrala ställning som avses tillkomma livräntor till efterlevande barn har i förslaget reglerna härom flyttats fram före bestämmelserna om rätten till livränta för efterlevande make.

Första stycket i paragrafen upptar de nya åldersgränserna för rätt till barnlivränta. Som angetts i avsnitt 4.2 har bestämmelserna utformats efter mönster av vad som föreslås gälla beträffande barnpension inom folk- och tilläggs pensioneringen. Det kan därför hänvisas till kommentaren till 8 kap. 2 § i förslaget till lag om ändring i AFL.

Hänvisningen i andra stycket till 8 kap. 3 § andra stycket AFL innebär att avdrag skall göras på barnlivränta för engångsbelopp som kan ha utgetts till barnet i underhållsbidrag. Bestämmelsen motsvarar nuvarande 9 § andra stycket.

Även 20 kap. 2 § fjärde stycket AFL skall gälla beträffande rätten till barnlivränta enligt LAF. Härigenom ges ett utländskt barn, som tagits emot här i landet i adoptionssyfte av den försäkrade, rätt till livränta om den försäkrade skulle avlida innan adoptionen genomförts (jfr under avsnitt 4.2).

Nuvarande tredje stycket i 9 § föreslås upphävt till följd av att rätten till barnlivränta för styvbarn skall avskaffas (avsnitt 4.2).

5 §

Paragrafen anger storleken av livränta till barn. Jämförd med den nu gällande bestämmelsen i 10 § innebär paragrafen den ändringen att barnlivränta alltid skall beräknas efter de procenttal som i dag gäller då den försäkrade inte efterlämnar livränteberättigad änka. I avsnitt 4.2 har detta förslag utvecklats närmare.

6 §

I paragrafen upptas regler för rätten till de i avsnitt 4.3.2 föreslagna två formerna av omställningslivränta. Förutsättningarna härför anges genom hänvisning till motsvarande regler för omställningsbidrag i 8 kap. 4 och 5 §§ AFL. Det kan därför hänvisas till motiveringen till dessa lagrum.

Någon motsvarighet till nuvarande 7 § har inte upptagits beträffande omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta. Regeln i nämnda paragraf innebär att livräntan till en kvinna, som sammanbott med den försäkrade under äktenskapsliknande förhållanden utan att ha varit gift med denne, minskas med hänsyn till det underhållsbidrag som kvinnan kan uppbära från förutvarande make och med vissa ersättningar som har sin grund i tidigare äktenskap och som skulle ha fallit bort vid omgifte. Att göra motsvarande avräkning på omställningslivränta eller särskild efterlevandelivränta skulle strida mot utformningen i övrigt av de förmånerna.

7 §

I paragrafen regleras förutsättningarna för rätten till särskild efterlevandelivränta. Detta görs genom hänvisning till motsvarande regler i fråga om rätten till särskilt efterlevandebidrag inom den allmänna pensioneringen i 8 kap. 6–10 §§ AFL. Innebörden av reglerna har utvecklats under avsnitt 10.1 i kommentaren till de nämnda paragraferna.

Hänvisningen i andra stycket till olika regler i 16 kap. AFL innebär att beträffande särskild efterlevandelivränta skall gälla vad som där sägs om föreskrift om undersökning av viss läkare m. m. (16 kap. 2 § AFL), skyldighet för försäkringskassa att ta initiativ till rehabilitering m. m. och för den efterlevande att deltaga i sådan verksamhet (16 kap. 3 § AFL) samt indragning och nedsättning av efterlevandebidrag (16 kap. 7 a § AFL). Även 14 kap. 6 § AFL skall – som föreslagits i avsnitt 4.4 – tillämpas när det gäller möjligheterna att uppbära särskild efterlevandelivränta vid bosättning utanför Sverige.

Någon motsvarighet till nuvarande 8 och 11 §§ om rätt till efterlevandelivränta för fränskild kvinna resp. förälder till den försäkrade har inte upptagits i lagförslaget. Motivering härför har lämnats i avsnitt 4.3.1. I förslaget har inte heller intagits motsvarighet till nuvarande 13 § om nedsättning av

efterlevandelivräntor som samtidigt utgår till flera vuxna efterlevande efter den avlidne, eftersom fall som regleras i den paragrafen inte kommer att kunna uppstå inom ramen för det nya systemet för efterlevandestöd.

8 §

Paragrafen anger storleken av omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta. Jämförd med nuvarande bestämmelse i 4 § om storleken av änkelivränta innebär paragrafen den ändringen att livräntan utgör 20 i stället för 40 % av ersättningsunderlaget då den försäkrade efterlämnar även livränteberättigat barn. I sådant fall skall enligt förslaget livräntan till barnet utgå utan minskning med hänsyn till den livränta som utges till den vuxne efterlevande (5 §).

Motsvarighet saknas till nuvarande stadgande i 4 § andra stycket om femtondelsreducering av livränta till en vuxen efterlevande.

9 §

I paragrafen ges bestämmelse om samordning mellan särskild efterlevandelivränta och vissa andra förmåner. Detta görs genom en hänvisning till motsvarande regel i 8 kap. 12 § AFL för särskilt efterlevandebidrag från den allmänna pensioneringen.

Andra meningen reglerar samordningen i fall då den efterlevande har rätt till såväl särskilt efterlevandebidrag som särskild efterlevandelivränta. Eftersom förutsättningarna för rätt till efterlevandelivränta överensstämmer med de som avses gälla för efterlevandebidrag, kommer en efterlevande som är berättigad till den förra förmånen i regel att vara berättigad också till den senare. Som framgår av 6 kap. 1 § skall livräntan och pensionen inbördes samordnas enligt de principer som gäller i dag, dvs. livräntan utgår endast i den mån den överstiger pensionen. Detta innebär att, om den efterlevande har rätt till såväl särskilt efterlevandebidrag och särskild efterlevandelivränta som annat stöd av i paragrafen avsett slag (dvs. stöd i de former som anges i 8 kap. 12 § AFL), samordning med det senare måste ta sikte på det belopp som utgår i form av livränta och pension sedan dessa först samordnats med varandra. Överstiger det andra stödet därvid vad som utgår i pension och livränta, skall således sistnämnda förmåner över huvud taget inte utges. Är däremot pensionen och livräntan större än det andra stödet, utgår de förstnämnda förmånerna som utfyllnad till det senare. Vid denna samordning skall avräkning i första hand göras på livräntan och därefter på pensionen. Innebär avräkningen att livräntan helt faller bort, görs enligt förslaget till 14 kap. 8 § AFL reduktion därefter först på tilläggspensionen och sedan på folkpensionen.

10 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 12 §.

11 §

Begränsningsregeln i första stycket överensstämmer med nuvarande 14 §.

Hänvisningen i andra stycket till 16 kap. 1 § AFL innebär bl. a. att det i princip skall krävas att den efterlevande ansöker om efterlevandelivränta för att få rätt därtill. Enligt nuvarande praxis utreder dock försäkringskassorna även utan ansökan om en efterlevande till en avliden försäkrad har rätt till ersättning på grund av arbetsskada, om det av uppgifter som kassan har tillgängliga framgår att sådan ersättning kan komma i fråga (jfr prop. 1975/76:197 s. 108). Finner kassan att detta är fallet, initierar den en ansökan om livränta från den efterlevande.

Också de andra bestämmelserna i 16 kap. 1 § AFL skall kunna tillämpas i fråga om efterlevandelivränta enligt LAF. Sålunda skall en tidsbegränsad särskild efterlevandelivränta kunna utbetalas för förlängd tid utan att särskild ansökan därom görs. Likaså skall finnas möjlighet att tillerkänna den som ansöker om särskild efterlevandelivränta ersättning för kostnader för läkarundersökning m. m. som är av betydelse för prövningen av rätten till livränta.

Även 16 kap. 5 § femte stycket AFL avses gälla beträffande livräntor till efterlevande barn och vuxna. Barnlivränta skall alltså kunna utges retroaktivt för längst två år tillbaka, medan omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta skall kunna utbetalas för längst tre månader tillbaka före ansökningsmånaden. Förslaget skall ses mot bakgrund av förmånernas syfte att lämna bidrag till den efterlevandes löpande underhåll resp. att utgöra ett stöd under en omställningstid (jfr prop. 1978/79:75 i vad avser motsvarande regler för allmän pension).

Hänvisningen till 16 kap. 5 § sjunde stycket AFL medför att det för efterlevandelivräntornas del kommer att gälla samma regel om avräkning vid retroaktiv utbetalning av efterlevandeförmån till barn som inom familjepensioneringen.

16 kap. 8 § AFL innehåller bestämmelse om skyldighet för den som uppbär bl. a. familjepension att till försäkringskassan anmäla inträffade förändringar som är av betydelse för rätten till den utgående förmånen. Denna bestämmelse avses gälla även beträffande efterlevande som erhåller efterlevandelivränta enligt LAF.

När det slutligen gäller hänvisningen till 16 kap. 9 § AFL innebär denna bl. a. att omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta utgår längst t. o. m. månaden före den varunder den efterlevande uppnår 65 års ålder.

Av 6 kap. 7 § framgår att 10 kap. 4 § AFL skall tillämpas också i fråga om ersättning från arbetsskadeförsäkringen. Detta innebär bl. a. att två omställ-

ningslivräntor inte kan utgå till samma efterlevande för samma tid. Med hänsyn till den nya lydelsen av den nämnda paragrafen i AFL skall fortsättningsvis egenlivränta kunna utges samtidigt med omställningslivränta eller – i vissa fall – särskild efterlevandelivränta. Likaså kan barnlivränta utgå samtidigt efter barnets båda föräldrar.

6 kap.

1 §

Någon motsvarighet till det nuvarande tredje stycket i paragrafen har inte upptagits i lagförslaget, eftersom omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta inte skall utges till efterlevande som är 65 år eller äldre.

8 kap.

4 §

På motsvarande sätt som beträffande särskilt efterlevandebidrag inom familjepensioneringen skall ärenden om särskild efterlevandelivränta avgöras av försäkringskassans pensionsdelegation.

Övergångsbestämmelserna

Punkt 1

De nya reglerna avses träda i kraft vid samma tidpunkt som familjepensionsreformen, dvs. den 1 januari 1985.

Övergångsregleringen inom arbetsskadeförsäkringen motsvarar i stort sett den som föreslås gälla för den reformerade familjepensioneringen. Dock görs gränsdragningen mellan det äldre och det nya systemet med utgångspunkt från tidpunkten för arbetsskadan och inte, som inom familjepensioneringen, tidpunkten för dödsfallet. Med hänsyn till att enligt 2 kap. 4 § LAF en skada till följd av annat än olycksfall anses ha inträffat den dag då skadan visade sig kommer denna dag ofta att bli av avgörande betydelse för vilka regler som skall tillämpas.

Reglerna i LAF om ersättning till efterlevande tillämpas också i fall då ersättning skall utgå med stöd av lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd eller lagen (1977:267) om krigsskadeersättning till sjömän. De nya bestämmelserna för efterlevandeskyddet i LAF kommer därför att tillämpas också på ersättning till efterlevande enligt de nämnda lagarna. Härvid blir samma övergångsbestämmelser som för LAF tillämpliga. Äldre regler om livräntor till änkor m. fl. i LAF skall således fortfarande gälla för bl. a. dem som uppbär livränta vid ikraftträdandet och kvinnor som då har uppnått 50 års ålder, även då rätten till livränta har sin grund i lagen om statligt personskadeskydd eller lagen om krigsskadeersättning till sjömän.

Punkt 2

Här anges den principiella utgångspunkten för övergångsregleringen, nämligen att det nya systemet skall tillämpas endast då fråga är om dödsfall till följd av en arbetsskada som inträffar efter ikraftträdandet. Detta gäller fullt ut i fråga om rätten till efterlevandelivränta för maken (eller därmed likställd) till en avliden kvinnlig försäkrad.

Att äldre bestämmelser skall tillämpas i fall då arbetsskadan inträffat före ikraftträdandet innebär att livräntor som beviljats enligt äldre regler även fortsättningsvis följer dessa regler. Det betyder vidare att efterlevandelivräntor kan nybeviljas med tillämpning av äldre bestämmelser även efter ikraftträdandet. Förutsättning härför är att arbetsskadan har inträffat före ikraftträdandet. Att dödsfallet har skett först därefter är härvid utan betydelse. Beroende på tidpunkten för skadan kan det här komma i fråga att nybevilja livränta med tillämpning antingen av nuvarande bestämmelser i LAF eller av bestämmelserna i lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring (YFL) eller äldre lagstiftning.

Att gränsdragningen mellan det nuvarande och det nya efterlevandeskyddet skall ske med olika utgångspunkter inom AFL och LAF – tidpunkten för dödsfallet resp. arbetsskadan – kan leda till att det för en och samma efterlevande blir aktuellt att tillämpa de nya bestämmelserna om familjepension samtidigt med de äldre reglerna om efterlevandelivränta. I fråga om samordningen övergångsvis mellan efterlevandeförmåner enligt å ena sidan AFL och å andra sidan LAF och äldre lagar om arbetsskadeförsäkring kommer då att gälla följande.

I de fall då efterlevandelivränta skall utgå enligt äldre bestämmelser skall dessa äldre bestämmelser tillämpas fullt ut. Detta gäller i princip också då fråga är om samordning med pensionsförmåner och även om dessa senare utgår med tillämpning av det nya systemet för efterlevandepensionering. Skall livränta utges enligt hittillsvarande regler i LAF, kommer samordningen att ske enligt 6 kap. 1 § i dess nuvarande lydelse. Detta innebär att en änkelivränta samordnas med omställningsbidrag och särskilt efterlevandebidrag enligt AFL och att livräntan utges endast i den mån den överstiger vad som utgår inom folk- och tilläggspensioneringen i form av något av de nämnda bidragen. Sedan dessa bidrag upphört att utgå, kommer änkelivräntan att utges med hela sitt bruttobelopp. Efter det att änkan fyllt 65 år skall samordning ske med folkpension i form av ålderspension enligt 6 kap. 1 § tredje stycket i dess nuvarande lydelse.

Har den efterlevande rätt till livränta enligt YFL eller äldre lag och samtidigt rätt till någon av de nya förmånerna inom familjepensioneringen samordnas förmånerna enligt 17 kap. 2 § AFL i detta lagrums nya lydelse. Samordningen skall därvid göras på motsvarande sätt som då rätt samtidigt föreligger till änkelivränta enligt nämnda lagar och till änkepension, dvs. reduktionen görs på familjepensionen.

Punkt 3

De nya åldersgränserna för barnlivränta skall, enligt föreskrift i första stycket, gälla även i fall då rätten till sådan livränta har sin grund i dödsfall till följd av en arbetsskada som har inträffat före ikraftträdandet. I princip skall alltså de nya reglerna tillämpas i fråga om alla barnlivräntor enligt LAF, oberoende av tidpunkten för arbetsskadan eller dödsfallet.

Enda undantaget härifrån avser barn som är 18 år eller äldre vid ikraftträdandet och som då redan uppbär livränta. Om ett sådant barn inte har rätt att behålla livräntan lika länge som eljest med stöd av de nya reglerna, skall i stället tillämpas hittillsvarande bestämmelser i 5 kap. 9 § första stycket. Barnet kan då med tillämpning av dessa uppbära livräntan fram till dess det fyller 19 år eller, om barnet till följd av sjukdom eller annan dylik orsak inte kan försörja sig, tills det uppnår 21 års ålder. Detta gäller även om barnet vid årsskiftet 1984–1985 bedriver studier som ger rätt till barnlivränta enligt de nya bestämmelserna men vid senare tidpunkt avslutar dessa studier.

Rätten för ett utländskt barn som tagits till Sverige i adoptionssyfte att, om en av de tilltänkta adoptivföräldrarna skulle avlida till följd av en arbetsskada, erhålla efterlevandelivränta efter denne skall enligt andra stycket gälla i situationer då dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet. Avgörande blir alltså här tidpunkten för dödsfallet, och inte som eljest tidpunkten för arbetsskadan.

Punkt 4

Om det – med stöd av regeln i punkt 5 – efter en försäkrad, som avlidit på grund av en arbetsskada som inträffat efter ikraftträdandet, utges livränta till en änka eller därmed jämställd kvinna, skall beträffande barnlivräntor efter den försäkrade gälla en särskild övergångsbestämmelse. I sådant fall skall barnlivräntorna inte utgå med de kompensationsgrader som anges i den nya 5 kap. 5 § utan med de kompensationsgrader som följer av 5 kap. 10 § i dess nuvarande lydelse. Livräntan för det första barnet beräknas alltså till 20 % av ersättningsunderlaget i stället för 40 % så länge som änkelivräntan utbetalas. Samordningen mellan livräntorna till änkan och barnet följer i dessa situationer, liksom i fall då arbetsskadan har inträffat före ikraftträdandet, hittillsvarande bestämmelser.

Punkt 5

Denna punkt motsvarar punkt 5 i övergångsbestämmelserna till lagen om ändring i AFL. Den innebär att kvinnor, som vid det nya regelsystemets införande är 50 år eller äldre, behåller rätten till efterlevandeförmåner enligt hittillsvarande regler även om den arbetsskada till följd av vilken mannen

avlidit inträffat först under år 1985 eller senare. Rätten att fortsättningsvis erhålla efterlevandelivränta enligt nuvarande system gäller inte enbart änkor utan även kvinnor som jämställs med änkor enligt 5 kap. 6 § i nuvarande lydelse och fränskilda kvinnor. I sistnämnda fall är det utan betydelse om makarna skilts före eller efter ikraftträdandet.

Vid samordning med familjepension till en kvinna som erhåller efterlevandelivränta med stöd av förevarande övergångsregel gäller vad som angetts under punkt 2.

Punkt 6

Hänvisningen till 10 kap. 4 § AFL i detta lagrums äldre lydelse innebär att nuvarande regler fortsätter att gälla för samordningen mellan bl. a. änkelivränta enligt äldre bestämmelser och egenlivränta (jfr 6 kap. 7 § LAF).

Punkt 7

Denna punkt motsvarar punkt 6 i övergångsbestämmelserna till lagen om ändring i AFL.

Punkt 8

Enligt punkt 7 i övergångsbestämmelserna till lagen om ändring i AFL skall i vissa fall övergångsvis utgiven änkepension från tilläggs pensioneringen samordnas med tilläggs pension i form av ålderspension till änkan. En änka som omfattas av den övergångsbestämmelsen kan dessutom vara berättigad till änkelivränta från LAF enligt hittillsvarande regler. Enligt 6 kap. 1 § första stycket LAF görs då en samordning mellan änkelivräntan och tilläggs pensionen av innebörd att livräntan utgår endast i den mån som den överstiger änkepensionen. Vid tillämpning av den regeln skall, enligt förevarande övergångsbestämmelse, änkepensionen beaktas med det belopp vartill den uppgår före samordningen med ålderspensionen från ATP. Änkelivräntan skall alltså reduceras med hela beloppet för änkepensionen.

På motsvarande sätt skall vid tillämpning övergångsvis av 6 kap. 1 § tredje stycket LAF i dess nuvarande lydelse tas hänsyn till – förutom folkpension i form av ålderspension – änkepension från tilläggs pensioneringen med dess belopp före samordning med ålderspension från ATP.

10.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension

Ändringarna i förevarande lag är en följd av förslaget i avsnitt 5 att den särskilda folkpensionsförmånen hustrutillägg skall avvecklas med en viss övergångstid.

Enligt den i avsnitt 5.3 föreslagna övergångsregleringen skall kvinnor som vid ikraftträdandet är 55 år eller äldre även fortsättningsvis omfattas av bestämmelserna om hustrutillägg. Sådana kvinnor skall alltså, när de fyller 60 år, alltiämt kunna beviljas hustrutillägg, och de skall dessutom i förekommande fall – efter dispens – kunna ges rätt härtill även dessförinnan. Detta har lett till omarbetning av 1 §.

Kvinnor som vid den nya lagstiftningens införande är 54 år eller yngre skall inte vidare kunna nybeviljas hustrutillägg. Uppbär emellertid en sådan kvinna hustrutillägg vid ikraftträdandet, skall detta fortsätta att utges enligt gällande regler. Skulle hustrutillägget senare komma att dras in med tillämpning av nuvarande regler, kan kvinnan inte därefter på nytt beviljas sådant tillägg. En bestämmelse härom har intagits som en övergångsregel.

I de fall då en kvinna – med stöd av övergångsbestämmelserna till lagen om ändring i AFL – uppbär folkpension i form av änkepension efter ikraftträdandet av den föreslagna familjepensionsreformen skall hon kunna få kommunalt bostadstillägg till änkepensionen. Sådant tillägg skall kunna utges även till den som uppbär hustrutillägg efter ikraftträdandet. 2 § har ändrats med hänsyn till dessa förslag.

10.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1969:205) om pensionstillskott

Ändringarna i 1 och 2 §§ är en följd av förslaget om avveckling av den nuvarande änkepensioneringen. I situationer då änkepension övergångsvis utges från folkpensioneringen skall denna kunna förhöjas med pensionstillskott enligt samma regler som gäller f. n. Föreskrift härom har intagits i 1 §. Denna avser änkepension såväl enligt 8 kap. AFL i dess hittillsvarande lydelse som enligt 16 § lagen (1962:382) angående införande av lagen om allmän försäkring.

I 2 §, som anger storleken av pensionstillskott till bl. a. änkepension, har i tredje stycket gjorts en ändring som betingas av ändringarna i 8 kap. AFL. Syftet är att nuvarande bestämmelser om pensionstillskott till änkepension skall gälla också efter familjepensionsreformens genomförande.

Ändringen i 4 § är föranledd av förslaget i avsnitt 7 att det vid beräkningen av pensionstillskott till alders- och förtidspension fortsättningsvis inte skall tas hänsyn till sådan fiktiv änkepension som skulle ha utgetts om den avlidne inte hade gått miste om pensionspoäng för ATP på grund av underlåtenhet att till fullo erlagga fastställd tilläggs pensionsavgift inom föreskriven tid. Förslaget har kommenterats i den allmänna motiveringen. Det kan även hänvisas till kommentaren i avsnitt 10.5.

10.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1981:694) om ändring i lagen (1969:205) om pensionstillskott

Ändringen i övergångsbestämmelserna till den förevarande lagen är en följd av förslaget i avsnitt 7 om rätten till pensionstillskott för änkan efter en försäkrad som omfattats av undantagande från ATP.

Tillägget i övergångsbestämmelserna innebär att det vid bedömande av rätten till pensionstillskott till ålders- och förtidspension skall tas hänsyn enbart till sådan tilläggspension som skulle ha utgått till den försäkrade själv om undantagande inte hade ägt rum. I fortsättningen skall alltså den fiktiva änkepension från ATP, som skulle ha utgetts efter en avliden försäkrad om denne inte hade gjort undantagande, inte föranleda avräkning av pensions- tillskott till en förtids- eller ålderspension som tillkommer änkan efter den försäkrade. Däremot skall också fortsättningsvis tas hänsyn härtill vid beräkningen av pensionstillskott till änkepension som utges åt änkan med stöd av övergångsbestämmelserna till lagen om ändring i AFL.

De nya reglerna att fiktiv änkepension inte beaktas vid bedömandet av rätten till pensionstillskott till ålders- och förtidspension gäller såväl då folkpension utgår till änkan redan vid ikraftträdandet som då sådan pension beviljas först därefter. Detta innebär att det vid ikraftträdandet måste göras en prövning av om en änka, som erhåller folkpension men som på grund av den avlidne mannens undantagande inte haft rätt till pensionstillskott eller bara till reducerat sådant och som inte heller har tilläggspension av motsvarande storlek, därefter skall få rätt till sådant tillskott eller till högre pensionstillskott. En sådan genomgång och prövning bör göras utan krav på att den pensionsberättigade änkan själv ansöker därom.

10.6 Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:143) om bidragsförskott

Ändringen i 4 § är en följd av förslaget i avsnitt 3.1.4 om höjning i vissa fall av nivåerna för bidragsförskott. Enligt förslaget skall bidragsförskott alltid utgå med belopp motsvarande 41 % av basbeloppet för år räknat. Detta skall gälla oberoende av om barnet samtidigt är berättigat till barnpension från folkpensioneringen. Utgår bidragsförskott i förhållande till båda föräldrarna, skall det utgöra 41 % av basbeloppet för år räknat i förhållande till vardera föräldern.

Ändringarna i 2 och 7 §§ är orsakade av att det nuvarande andra stycket i 4 § sålunda upphävs.

De nya nivåerna för bidragsförskott avses gälla förskott beviljade såväl före som efter ikraftträdandet. I förekommande fall får därför göras en uppräknings fr. o. m. januari 1985 av bidragsförskott som utges sedan tiden dessförinnan.

I fråga om bidragsförskott som belöper på tid före januari 1985 gäller alltså nuvarande nivåer även om förskottet utbetalas först efter ikraftträdandet.

10.7 Förslaget till lag om ändring i lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd

Tillägget till första stycket i 24 § är föranlett av förslaget till reformerat system för efterlevandeskydd inom den allmänna försäkringen och inom arbetsskadeförsäkringen. Familjepension i form av omställningsbidrag samt omställningslivränta från arbetsskadeförsäkringen skall inte påverkas av att den efterlevande för samma tid kan vara berättigad till kontant arbetsmarknadsstöd (KAS) och skall inte heller medföra reduktion av KAS, på motsvarande sätt som de nämnda efterlevandeförmånerna skall kunna utgå ograverade av inkomst av förvärvsarbete (se avsnitt 3.2.3). Inte heller skall KAS minskas med hänsyn till familjepension i form av särskilt efterlevandebidrag eller motsvarande ersättning inom arbetsskadeförsäkringen. I fall då den efterlevande har rätt till såväl sådan förmån som KAS skall i stället efterlevandebidraget och efterlevandelivräntan reduceras med beloppet för KAS. Regler härom har införts i 8 kap. 12 § och 14 kap. 8 § AFL samt 5 kap. 9 § LAF (jfr avsnitt 3.2.4 och 4.3.3). I fråga om änkepension enligt AFL och motsvarande livränta enligt LAF som utgår efter ikraftträdandet skall nuvarande regler om samordning med KAS ha fortsatt tillämpning. Dessutom skall givetvis även fortsättningsvis göras samordning enligt hittillsvarande regler mellan å ena sidan KAS och å andra sidan änke- och änklingspension m. m. som grundas på den avlidne makens tjänsteförhållanden.

De angivna principerna för samordning mellan å ena sidan särskilt efterlevandebidrag och å andra sidan KAS avses gälla också beträffande de andra ersättningar som enligt förslagen till 8 kap. 12 § och 14 kap. 8 § AFL samt 5 kap. 9 § LAF skall reducera särskilt efterlevandebidrag resp. särskild efterlevandelivränta. Även med avseende på samordningen mellan å ena sidan omställningsbidrag och omställningslivränta och å andra sidan olika sociala förmåner bör tillämpas samma principer som de nyss beskrivna. Det blir därför anledning att senare återkomma till regeringen med förslag till erforderliga ändringar i bl. a. arbetsmarknadskungörelsen (1966:368).

Ändringen i fråga om delpeension motiveras av tillkomsten av lagen (1979:84) om delpensionsförsäkring.

10.8 Förslaget till lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370)

Ändringarna är en följd av förslagen i avsnitt 3.2.3 och 3.2.4 att reglerna i 50 § kommunalskattelagen om extra avdrag vid beskattningen inte skall gälla dem som uppstår folkpension enbart i form av omställningsbidrag eller särskilt efterlevandebidrag. Redan av nuvarande regler följer att barnpension inte omfattas av dessa regler om extra avdrag. Däremot skall bestämmelserna alltså tillämpas i fråga om skattskyldiga som övergångsvis erhåller änkepension eller hustrutillägg.

10.9 Förslaget till lag om ändring i taxeringslagen (1956:623)

Ändringarna ansluter till förslaget om ändring i anvisningarna till 50 § kommunalskattelagen.

11 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att antaga förslagen till

1. lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring,
2. lag om ändring i lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring,
3. lag om ändring i lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension,
4. lag om ändring i lagen (1969:205) om pensionstillskott,
5. lag om ändring i lagen (1981:694) om ändring i lagen (1969:205) om pensionstillskott,
6. lag om ändring i lagen (1964:143) om bidragsförskott,
7. lag om ändring i lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd,
8. lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370),
9. lag om ändring i taxeringslagen (1956:623).

12 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att antaga de förslag som föredraganden har lagt fram.

Sammanfattning av pensionskommitténs betänkande (SOU 1981:61–62) Familjepension

Pensionskommittén behandlar i sitt slutbetänkande olika frågor om ändring av reglerna på den allmänna försäkringens område. En huvuduppgift för kommittén har varit att överväga efterlevandepensioneringens framtida omfattning och utformning. I denna del lägger kommittén fram förslag till en genomgripande familjepensionsreform. Syftet med denna är att bringa reglerna inom den allmänna pensioneringen om stöd till efterlevande barn och vuxna i överensstämmelse med de förändringar som efter det nuvarande regelsystemets tillkomst har inträffat i fråga om familjemönster och samhällsförhållanden. En motsvarande reform föreslår kommittén med avseende på efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen.

I betänkandet redovisar kommittén vidare överväganden vad avser de särskilda folkpensionsförmånerna hustrutillägg och barntillägg och lägger därvid fram förslag om dessa förmånens ställning i framtiden. Slutligen behandlar kommittén frågan om inverkan av undantagande på rätten till pensionstillskott åt en änka.

1 Allmänna överväganden

1.1 Samhällsutvecklingens betydelse för efterlevandepensioneringen

Till grund för den nuvarande familjepensioneringen ligger det familjemönster och den arbetsfördelning mellan makar som var vanligt förekommande vid den tid då regelsystemet erhöll sina utmärkande drag (avsnitt 6.1 i betänkandet). Det vanliga var då att kvinnorna vid ingåendet av äktenskap, antingen omedelbart eller i vart fall när de fick barn, upphörde att förvärvsarbeta för att i stället ägna sig åt arbete enbart i hemmet. Familjens ekonomi grundades i regel uteslutande på mannens inkomster.

Under tiden efter den nuvarande familjepensioneringens tillkomst har skett omfattande förändringar på olika områden av samhällslivet och i fråga om familjemönster m. m.

Spörsmålet om jämställdhet mellan män och kvinnor har fått ökad aktualitet, och breda insatser görs nu med strävan att åstadkomma sådan jämställdhet. En viktig förutsättning härför är att kvinnor tillförsäkras ekonomisk självständighet byggd på den egna förvärvsinsatsen.

Kvinnor har också i en kraftigt ökad utsträckning gått in i förvärvslivet. Bl. a. genom en ändrad attityd till förvärvsarbete och förbättrade utbildningsmöjligheter samt med stöd av arbetsmarknadspolitiska och familjepolitiska åtgärder har sålunda andelen förvärvsarbetande kvinnor ökat kraftigt. Utvecklingen har inneburit att kvinnor i allt större utsträckning stannar kvar

på arbetsmarknaden också efter det att de bildat familj.

Förändringarna på samhällslivets olika områden har i väsentliga avseenden rubbat förutsättningarna för familjepensioneringen i dess nuvarande utformning. En grundläggande invändning som kan anföras mot nuvarande system är att män och kvinnor behandlas olika. Enligt kommitténs uppfattning är det principiellt felaktigt att göra rätten till förmåner beroende av den försäkrades kön. Liksom på andra samhällsområden bör inom familjepensioneringen gälla likställdhet mellan kvinnor och män.

Samtidigt som det framstår som uppenbart att pensionssystemet måste bringas i överensstämmelse med principen om jämställdhet mellan könen, kan det enligt kommitténs mening ifrågasättas om det längre är motiverat att efter makens bortgång utge en livsvarig förmån från socialförsäkringen till en efterlevande kvinna – eller man – som förvärvsarbetar i full utsträckning och som härav erhåller inkomster som får anses vara tillräckliga för den fortsatta försörjningen på en tillfredsställande nivå. Enligt nu gällande regler utgår änkepension utan hänsyn till om den berättigade har ett reellt behov därav eller inte och utan beaktande av vilka ekonomiska konsekvenser som dödsfallet medfört.

I takt med att kvinnorna förvärvsarbetar i allt större utsträckning tjänar de också in rätt till egen pension från ATP i ökande omfattning. Kommittén anser det därför kunna ifrågasättas om det är påkallat att kvinnan vid sidan av denna egenpension skall kunna uppbära en på grundval av mannens arbetsinsatser intjänad pension i form av änkepension.

Kommittén pekar också på den kostnadsutveckling som kan förutses för framtiden om nuvarande regler för änkepension bibehålls oförändrade. Man kan härvidlag räkna med att de årliga ATP-utbetalningarna avseende änkepension kommer att – i oförändrat penningvärde på grundval av basbeloppet 17 300 kr. – öka från ca 2 200 milj. kr. f. n. till ca 6 500 milj. kr. år 2030 och därefter. Enligt kommitténs mening är det inte försvarligt att för framtiden hålla fast vid ett regelsystem som innebär att det utges belopp i denna storleksordning under förutsättningar som har sin grund i helt andra samhällsförhållanden är dagens och enligt vilka rätten till ekonomiskt stöd är i stort sett generell och utan beaktande av faktiska behov.

Kommittén konstaterar – i likhet med vad riksdagen framhållit i det uttalande som ligger till grund för kommitténs uppdrag på förevarande område (SfU 1974:24) – att dagens pensionssystem inte erbjuder en ändamålsenlig form för efterlevandepensioneringen i framtiden. Det finns skäl att anpassa reglerna för änkepension till de sociala förändringar i samhället och den utveckling i övrigt på olika områden som ägt rum alltsedan tillkomsten av den nu gällande familjepensioneringen. Härvid bör också beaktas de förändringar som är att förvänta under åren framöver.

Familjepensioneringen inrymmer förutom änkepension också barnpension. Enligt kommitténs mening spelar barnpensioneringen fortfarande en synnerligen väsentlig roll, och samhällsutvecklingen har inte inneburit att

denna roll mer påtagligt har förändrats. Genom barnpensionerna garanteras barn som förlorat en av eller båda sina föräldrar medel till den grundläggande försörjningen och får därjämte möjlighet att efter föräldrarnas bortgång bibehålla ett visst mått av den standard det hade dessförinnan. Trots de samhällsinsatser för barn som i dag görs – genom allmänna barnbidrag, bostadsbidrag, studiehjälp m. m. samt genom olika former av vård och service, t. ex. den kommunala barnomsorgen – är fortfarande föräldrarnas ekonomiska insatser för barnen av avgörande betydelse. Det framstår därför som angeläget att även för framtiden lägga stor vikt vid barnpensionerna, vilka är avsedda att ersätta den försörjningsinsats som en avliden förälder svarat för.

Kommittén finner således sammanfattningsvis att det finns skäl att från grunden se över nuvarande system för efterlevandepensionering och att skapa en ny modell för stöd åt efterlevande som är bättre anpassad till dagens och framtidens behov på detta område.

1.2 Utgångspunkter för kommitténs förslag

Kommittén anser att ett reformerat system för efterlevandestöd bör byggas upp enligt grundläggande nya principer, vilka har sin utgångspunkt i dagens och framtidens behov på detta område (avsnitt 6.3). De grundprinciper som bör uppställas för detta system finner kommittén vara följande.

Tyngdpunkten i det ekonomiska stödet på den allmänna pensioneringens område bör ligga på att garantera efterlevande minderåriga barn en tryggad försörjning och en tillfredsställande standard.

Samtidigt som efterlevandepensioneringen sålunda i ökad utsträckning inriktas på att tillgodose efterlevande barn, bör efterlevandeskyddets omfattning successivt reduceras när det gäller vuxna efterlevande. Stödet till dessa bör primärt ta sikte på aktiverande åtgärder och inte ges en passiverande roll som motverkar den efterlevandes benägenhet att kvarstå i eller övergå till förvärvsarbete. Den bästa lösningen i vad avser att tillgodose skyddsbehovet för efterlevande i yrkesaktiv ålder är enligt kommitténs uppfattning att de får tillfälle att delta i arbetslivet och härigenom erhålla en på egna insatser grundad försörjning. Efterlevande, som vid dödsfallet saknar arbete eller har arbete enbart i begränsad omfattning, bör beredas hjälp att erhålla ett för vederbörande lämpligt förvärvsarbete. Kraftfulla insatser inom ramen för samhällets sysselsättningspolitiska åtgärder är således av grundläggande betydelse och en förutsättning för de förslag som kommittén lägger fram.

Samtliga de stödformer och de samhällsåtgärder som kommer i fråga när det gäller att bistå vuxna efterlevande bör utformas på sådant sätt att det gäller identiska villkor för män och kvinnor.

Stödåtgärderna bör vidare så långt det är praktiskt möjligt och socialt

motiverat uppvisa neutralitet mellan olika former av samlevnad mellan man och kvinna.

Ekonomiskt stöd till efterlevande från den allmänna pensioneringen bör utges endast i situationer där detta framstår som motiverat utifrån reella behovsynpunkter. Stödet bör sålunda ges en mer *behovsriktad och tidsbegränsad utformning* än vad som är fallet beträffande nuvarande änkepensionering. Efterlevandestödet bör ha till syfte att utgöra ett komplement till de generellt verkande insatser som görs på andra områden. *Efterlevandepension måste betraktas som subsidiär till sådana former av stöd.*

Den allmänna pensioneringens efterlevandestöd bör därför ta sikte på att tillgodose de särskilda behov som uppkommer till följd av den förändrade situation som dödsfallet ger upphov till. Stödet bör ge ekonomisk kompensation endast för de direkta och omedelbara effekterna av dödsfallet. Har behovet av ekonomiskt bistånd sin grund i andra faktorer, kan familjepensioneringen inte anses utgöra en adekvat stödform. Här föreligger inget direkt samband mellan dödsfallet och behovet av ekonomisk hjälp.

De former av efterlevandepension som kommer i fråga för framtiden bör utgå inom både folk- och tilläggpensioneringen. I princip bör gälla helt överensstämmande förutsättningar för rätten till pension inom de båda systemen.

Det kan inte komma i fråga att helt avveckla nuvarande änkepensionering utan att efterlevande kvinnor i en utsatt situation på annan väg garanteras bistånd till en tryggad försörjning. Vid bedömningen måste också vägas in att det alltjämt föreligger skillnader mellan mäns och kvinnors ställning på arbetsmarknaden och att det förekommer regionala variationer i detta hänseende. Barnomsorgen är ännu inte överallt i landet utbyggd till full behovstäckning. Det finns också skillnader mellan olika generationer när det gäller omställningen till de ändrade samhällsförhållandena och familjemönstren. Vid en reform av familjepensioneringen måste särskilt beaktas situationen för de kvinnor som har inrättat sina liv efter en tidigare epoks levnadsmönster. Den reformering som bör genomföras av familjepensioneringen bör därför ta sikte inte på nuvarande utan på *framtida generationer efterlevande*.

Kommittén framhåller också att det vid familjepensionsreform inte kan bli aktuellt att förändra förhållandena för de kvinnor som vid reformens ikraftträdande redan uppbär änkepension med stöd av dagens regler. Dessa skall alltså vara bevarade fortsatt rätt härtil.

En omläggning av regelsystemet bör således förses med långtgående och generösa övergångsregler som även för framtiden ger ekonomisk trygghet enligt hittillsvarande regler för de nämnda kategorierna kvinnor.

1.3 Huvuddrag i en reformerad familjepensionering m. m.

Inom ett reformerat system för familjepensionering bör *barnpensionerna* utgöra den centrala beståndsdelen. Kommittén föreslår att det skall genomföras vissa förändringar beträffande barnpensionernas uppbyggnad och förstärkningar av pensionerna i en del avscenden.

När det gäller *vuxna efterlevande* innebär kommitténs förslag att det skall genomföras en särskild *övergångsreglering* av i huvudsak följande innebörd. Kvinnor som vid ikraftträdandet redan uppbär *änkepension enligt hittillsvarande regler* skall vara bevarade fortsatt rätt härtill också för tiden därefter. Sådan rätt skall vidare även fortsättningsvis tillkomma alla kvinnor som vid ikraftträdandet av de nya reglerna är 45 år eller äldre. Dessa skall alltså också sedan den reformerade familjepensioneringen trätt i kraft kunna beviljas änkepension, och rätten härtill skall bedömas enligt de regler som gäller i dag.

Den reformerade efterlevandepensioneringen skall alltså enligt kommitténs förslag omfatta enbart kvinnor som vid ikraftträdandet är yngre än 45 år. Dessutom kommer självfallet de nya reglerna att gälla för alla efterlevande män. För dessa nu nämnda kategorier skall gälla identiska regler.

Beträffande *det reformerade efterlevandestödet till förmån för vuxna efterlevande* finner kommittén det motiverat att låta samhällets särskilda åtgärder ta sikte på i princip enbart dem som är i yrkesaktiv ålder. Efterlevande som är 65 år eller äldre har i regel sin försörjning tryggad genom ålderspension från folk- och tilläggs-pensioneringen.

I fråga om andra efterlevande vuxna finner kommittén att det torde vara oomstritt att det alldeles övervägande antalet är i behov av särskilt ekonomiskt stöd under den tid som följer närmast efter det att maken avlidit. Det kan förutsättas att förhållandena för den efterlevande förändras så radikalt genom dödsfallet att han eller hon under en övergångsperiod behöver ekonomiskt bistånd för att ställa om sig till den nya situationen och därvid bl. a. anpassa ekonomin samt bostads- och arbetsförhållandena härtill. För att tillgodose dessa behov bör samhället temporärt under viss tid efter dödsfallet träda in med ekonomiskt bidrag i form av en periodiskt utgående efterlevandepension. Denna förmån, som kommittén benämner *omställningsbidrag*, bör utgå i sådana fall där det generellt sett kan sägas ha förelegat en personlig och ekonomisk gemenskap mellan makarna vid tidpunkten för dödsfallet.

Omställningsbidraget skall enligt kommitténs förslag utgå under en tid av ett år efter dödsfallet. I situationer där den efterlevande därefter tar vård om minderårigt barn bör bidraget dock utgå för längre tid. Det bör då utges fram till dess yngsta barnet fyller åtta år.

Grunden för att omställningsbidraget i dessa sistnämnda fall bör utgå under förlängd tid är att det skall ge den efterlevande tillfälle till en längre omställningsperiod än eljest. Enligt kommitténs bedömning får nämligen omställningsproblemen anses såväl mer omfattande som mer långvariga än

eljest i de situationer då den efterlevande lämnas ensam med värden om minderårigt barn. Genom ekonomiskt stöd, till komplettering av den lagstadgade rätten till förkortad arbetstid för vård av barn, får föräldern tillfälle att ha kvar eller ta ett deltidsarbete med tanke på barnets behov av samvaro med föräldern och med syfte att kompensera den avlidnes insatser härvidlag. Eftersom behov av nu berörda slag skiljer sig från de som barnpensionen är avsedd att täcka, bör stödet utges direkt till den efterlevande vårdnadshavaren och inte i form av pension till barnet.

Däremot är avsikten med det av kommittén för dessa fall föreslagna omställningsbidraget inte att motivera den efterlevande föräldern att helt lämna förvärvslivet för att på heltid ägna sig åt barnen och hemmet. Något behov av särskilt efterlevandestöd härför föreligger inte enligt kommitténs mening. Inte heller anser kommittén det motiverat att utge efterlevandepension i situationer där den efterlevande har enbart äldre barn att ta vård om. Genom utbyggnaden av samhällets barnomsorg och övriga familjepolitiska åtgärder föreligger numera möjlighet för efterlevande att kombinera förvärvsarbete med vård av barn. Härvidlag bör efterlevande inte behandlas enligt andra principer än övriga grupper ensamstående föräldrar. Med det angivna undantaget bör alltså samhällsstödet inriktas på barnens försörjning och inte på försörjningen av den som vårdar barn.

Efter utgången av den period varunder omställningsbidraget skall utges kan förutsättas att den efterlevande har möjlighet att erhålla en tryggad ekonomisk ställning genom eget förvärvsarbete. Det är då inte påkallat med fortsatt ekonomiskt stöd från samhällets sida i form av efterlevandepension.

I det mindre antal fall där den efterlevande är utan förvärvsarbete vid dödsfallet och inte heller lyckas erhålla ett sådan under omställningsperioden, skall enligt kommitténs förslag sättas in kraftfulla *insatser för att undanröja förvärvshindren*. Åtgärder inom arbetsmarknads- och utbildningspolitikens områden är således att betrakta som en hörnpelare för det nu föreslagna systemet för efterlevandestöd. En förutsättning för förslaget är att samhället aktivt går in och hjälper efterlevande som står utanför arbetsmarknaden till en meningsfull sysselsättning som ger ekonomisk trygghet.

Emellertid måste man räkna med att det även inom de generationer, för vilka det reformerade efterlevandestödet är avsett, kommer att finnas ett antal fall där åtgärder inom bl. a. arbetsmarknadspolitikens ram först på längre sikt kan hjälpa den efterlevande in på arbetsmarknaden. I andra fall åter kanske sådana åtgärder inte ger och inte heller kan förväntas ge åsyftat resultat, varför det måste anses som uteslutet att den efterlevande skall ha möjlighet att försörja sig genom förvärvsarbete. Det kan härvid röra sig om efterlevande som på grund av ålder, nedsatt hälsotillstånd, lång bortovaro från arbetslivet, bosättning i en glesbygd e. d. har särskilda svårigheter att göra sig gällande på arbetsmarknaden.

För en del efterlevande som befinner sig i en sådan situation kan egenpension i form av *förtidspension* framstå som ett realistiskt alternativ, att

tillgripa sedan andra möjligheter har uttömts. Tanken på att till förmån för efterlevande mildra villkoren för rätten till förtidspension avvisar dock kommittén. Inte heller bör för denna kategori införas särregler inom arbetsmarknads- och utbildningspolitikens åtgärder och stödformer.

Det ytterligare behov av stöd utöver de generellt verkande åtgärderna bör enligt kommitténs uppfattning i stället tillgodoses inom ramen för efterlevandepensioneringen. Till efterlevande i sådan situation bör kunna utgå en särskild form av efterlevandepension, benämnd *försörjningsbidrag*. Bidraget bör kunna utgå – som helt, två tredjedels eller halvt bidrag – till sådana efterlevande som på grund av arbetsmarknadsmässiga skäl, nedsatt hälsotillstånd eller därmed jämförlig anledning har svårigheter – temporärt eller för längre tid – att efter omställningsperiodens utgång bereda sig en tillfredsställande inkomst genom förvärvsarbete.

Enligt kommitténs förslag skall således inom den allmänna pensioneringen kunna utges ekonomiskt stöd i form av dels omställningsbidrag, dels försörjningsbidrag. När det gäller att avgränsa den pensionsberättigade *personkretsen* finner kommittén att denna bör omfatta inte enbart dem som varit gifta utan även andra kategorier efterlevande. Så långt det är praktiskt möjligt och socialt motiverat bör efterlevandepensioneringen uppvisa neutralitet mellan olika former av samlevnad. En utgångspunkt bör dock vara att det rört sig om en samlevnad med familjefunktioner och att parterna i och för sig skulle ha kunnat ingå äktenskap med varandra. Vidare bör krävas att samlevnaden kan anses ha haft viss stadga och varaktighet. Under efterlevandepensioneringens tillämpningsområde bör med hänsyn till det anförda hänföras vissa fall av äktenskapsliknande samlevnad mellan man och kvinna.

Däremot skall, enligt förslaget, pensioneringen inte omfatta fall av hushållsgemenskap t. ex. mellan syskon, mellan homosexuella av samma kön samt mellan föräldrar och barn. Även fränskilda, som inte återupptagit sammanlevnaden, kommer liksom hittills att stå vid sidan av efterlevandepensioneringen.

Sammanfattningsvis innebär kommitténs förslag på efterlevandepensioneringens område att nuvarande änkepension successivt avvecklas och ersätts av andra, könsjämlika och mer tidsbegränsade och behovsriktade former av efterlevandepension. Inom det reformerade systemet kommer större grupper i aktiv ålder än f. n. att erhålla pensionsrätt, men pensionen utges i regel under kortare tid än enligt dagens system. Tyngdpunkten inom den framtida familjepensioneringen ligger på barnpensionerna. För vuxna efterlevande inriktas samhällets stöd på att ge alla i yrkesaktiv ålder möjlighet att bereda sig inkomst genom eget förvärvsarbete.

I kommitténs uppdrag ingår också att göra en översyn av *efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen*. Reglerna härför är uppbyggda efter förebild av motsvarande bestämmelser på den allmänna pensioneringens område. De principer som uppställts som riktlinjer för en reform i sistnämnda hänseende bör enligt kommitténs mening få tillämpning också på

regelsystemet för livräntor åt efterlevande inom arbetsskadeförsäkringen.

Även de särskilda folkpensionsförmånerna *hustru- och barnstillägg* har nära anknytning till familjepensioneringen och vilar på samma bakomliggande principer. De angivna utgångspunkterna för en familjepensionsreform bör därför i samband med kommitténs översyn av dessa förmåner få genomslag också på de områdena.

Förutsättningar för de förslag som kommittén lägger fram har varit de förändringar som inträtt i samhällsförhållanden och familjemönster. Av central betydelse för möjligheterna att genomföra en reform av efterlevandepensioneringen m. m. enligt de uppdragna riktlinjerna är att kvinnor kan erbjudas samma möjligheter på arbetsmarknaden som män. Av avgörande vikt för att reformen skall kunna komma till stånd är bl. a. att målsättningen om full sysselsättning står fast och att insatserna på arbetsmarknads- och regionalpolitikens fält samt på vuxenutbildningens område fullföljs. Även barnomsorgens utbyggnad är av grundläggande betydelse.

En omläggning av efterlevandepensioneringen m. m. kräver omfattande och tidskrävande informationsinsatser, och arbetsmarknadens parter måste få tid att anpassa tjänstepensionsordningarna till nya regler inom den allmänna försäkringen. Enligt kommitténs mening är det önskvärt att reformarbetet på personalpensioneringarnas område följer samma banor som utvecklingen inom den lagstadgade pensioneringen.

Angivna förhållanden måste beaktas när det gäller att bestämma tidpunkten för *ikraftträdande* av de olika reformförslagen. Vid sina överväganden härom har kommittén funnit det mindre lämpligt att då fastställa vid vilken tidpunkt de nya reglerna bör börja tillämpas. Att kommittén avstår från att förorda ett bestämt datum för ikraftträdandet av de skilda förslagen, innebär dock inte att kommittén anser att man bör skjuta långt på framtiden en reform av familjepensioneringen eller övriga förslag till förändringar.

Innebörden av kommitténs förslag på de olika områdena redovisas mer utförligt i den följande framställningen.

2 Barnpensioneringen

2.1 Personkretsen och åldersgränser

Enligt kommitténs förslag skall rätten till barnpension även fortsättningsvis anknytas till den familjerättsliga underhållsskyldigheten. Den barnpensionsberättigade *personkretsen* bör därför, liksom hittills, omfatta biologiska barn och adoptivbarn till den avlidne (avsnitt 7.2.1). Att utvidga kretsen till att avse även styvbarn och fosterbarn är inte motiverat. Dessa barn är i regel på andra vägar tillförsäkrade en garanti för den grundläggande försörjningen.

Ett undantag bör dock göras med avseende på utländska barn som tagits emot i Sverige i adoptionssyfte (avsnitt 7.2.2). Kommittén föreslår att det i

lagen om allmän försäkring skall införas en regel som – om någon av de tilltänkta adoptivföräldrarna skulle avlida – ger rätt till barnpension för utländskt barn som, efter medgivande av socialnämnd, har förts till Sverige i adoptionssyfte och här mottagits för vård och fostran i enskilt hem i sådant syfte.

Nu gällande regler i internationellt hänseende om rätt till barnpension skall enligt kommitténs förslag kvarstå oförändrade (avsnitt 7.2.3). Dessa avser bl. a. rätten till barnpension vid bosättning utanför Sverige och rätten härtill för utlänningar som är bosatta i riket. Nuvarande bestämmelser inom folkpensioneringen i dessa hänseenden infördes i den svenska lagstiftningen så sent som den 1 juli 1979, och erfarenheterna härav bör avvaktas under en längre tid innan man överväger en förändring.

Kommittén föreslår i fråga om *åldersgränser för barnpension* att sådan pension liksom f. n. skall utbetalas inom folkpensioneringen fram till dess barnet fyller 18 år och inom tilläggs pensioneringen till dess barnet uppnår 19 års ålder (avsnitt 7.3).

2.2 Nivåer för barnpension m. m.

Beträffande nivåerna för barnpension innebär kommitténs förslag (avsnitt 7.4) följande. Barnpension utges även för framtiden från både folk- och tilläggs pensioneringen. Nivåerna för pension är desamma oavsett barnets ålder.

Inom *folkpensioneringen* utgår pensionen med samma belopp för varje barn utan hänsyn till det totala antalet barn som den försäkrade efterlämnar. Också nuvarande konstruktion med en grundnivå och en garantinivå bibehålls oförändrad.

Liksom enligt nuvarande regler skall *grundnivån* motsvara 26 % av basbeloppet för år räknat. För barn som förlorat båda sina föräldrar utgör grundnivån 52 % av basbeloppet.

Nu gällande bestämmelser innebär att barnet är tillförsäkrat barnpension på en *garantinivå*, vilken för barn som förlorat en av sina föräldrar utgör 41 % av basbeloppet för år räknat. Garantinivån innebär att barnets folkpension, tillsammans med barnets tilläggs pension efter den avlidne och jämte änkepension till kvinna som sammanbor med barnet, skall uppgå till minst nämnda andel av basbeloppet.

Denna nivå får enligt kommitténs mening anses väl avvägd med beaktande också av annat samhällsstöd som kommer barnet till godo, och den måste således ses som tillfredsställande med hänsyn till det syfte som barnpensionen inom folkpensioneringen har att fylla. Som huvudregel bör därför även framdeles gälla en garantinivå för barnpension om 41 % av basbeloppet per år.

Liksom enligt hittillsvarande regler skall från garantinivån till grundnivån ske en avräkning krona för krona mot tilläggs pension i form av barnpension

som tillkommer barnet. Nuvarande bestämmelse, enligt vilken sådan avräkning sker även med beaktande av folkpension i form av änkepension som utgår till kvinna som sammanbor med barnet, bör däremot inte erhålla någon motsvarighet inom den reformerade familjepensioneringen såvitt gäller de för denna föreslagna efterlevandeförmånerna till vuxna. Ett överförande av denna regel skulle stå i strid med en huvudtanke bakom familjepensionsreformen, nämligen att tyngdpunkten skall ligga på pensionförmåner åt efterlevande barn.

Till barn som förlorat båda sina föräldrar bör enligt kommitténs mening barnpension utgå på en garantinivå som är dubbelt så hög som för barn som mist en förälder. Detta framstår som motiverat inte minst mot bakgrund av att numera båda föräldrarna i allt större utsträckning svarar för barnets ekonomiska trygghet så länge de är i livet. Kommittén föreslår därför att garantinivån för föräldralösa barn skall höjas från nuvarande 62 till 82 % av basbeloppet för år räknat.

Motsvarande höjning skall enligt förslaget ske i fall där det samtidigt med barnpension utgår *bidragsförskott*. Likaså föreslår kommittén att i denna situation också bidragsförskottet skall höjas till motsvarande nivå som barnpensionen. Med samma syfte, att inte bryta sambandet mellan barnpension på garantinivån och bidragsförskott, bör bidragsförskottet höjas i de fall då sådant förskott utgår i förhållande till barnets båda föräldrar. I samtliga de nämnda situationerna skall enligt förslaget såväl barnpension som bidragsförskott utgå på en nivå motsvarande 41 % av basbeloppet årligen i förhållande till envar av föräldrarna. Totalt sett garanteras barnet därigenom i alla dessa fall förmåner med belopp motsvarande 82 % av basbeloppet.

Inom *tilläggs pensioneringen* bör barnpensionen liksom hittills utgå med viss procent av den egenpension som den avlidne uppbar eller hade intjänat rätt till vid sin bortgång. Efterlämnar den avlidne ett barn och utges inte samtidigt änkepension, uppgår enligt dagens regler barnpensionen till 40 % av den avlidnes egenpension, vilket i princip motsvarar 24 % av vederbörandes tidigare medelinkomster mellan ett och 7,5 basbelopp. Denna kompensationsgrad är enligt kommitténs bedömning väl avvägd och svarar väl mot det behov av standardtillskott som rimligen bör komma barnet till del. Den standardtrygghet som härigenom garanteras barn bör emellertid fortsättningsvis tillkomma barnet även i det fall att det samtidigt utges tilläggs pension till vuxen efterlevande. En sådan ordning är motiverad med hänsyn till att huvudvikten inom den framtida familjepensioneringen skall läggas på barnpensionerna och att barnets intresse av en tillfredsställande standard skall tillgodoses i första hand. Kommitténs förslag innebär således att barnpension från tilläggs pensioneringen för det första barnet alltid skall utgöra 40 % av den avlidnes egenpension.

Om den avlidne efterlämnar mer än ett pensionsberättigat barn ökas enligt nu gällande regler den sammanlagda tilläggs pensionen till barnen med 10 % av egenpensionen för varje barn utöver det första. Även inom den

reformerade familjepensioneringen bör gälla att tillägspensionen storleksmässigt är beroende av antalet pensionsberättigade barn och att pensionen för varje barn således utgår enligt en lägre kompensationsgrad ju fler barn den avlidne efterlämnar. Detta framstår som motiverat bl. a. mot bakgrund av att pensionen har till syfte att tillförsäkra barnen en del av den standard de hade medan föräldrarna ännu var i livet; ju fler barn det finns i familjen desto mindre var självfallet den andel av föräldrarnas inkomster som då kom varje barn till godo.

Enligt kommitténs uppfattning föreligger dock i dag en alltför stor skillnad i pensionsnivå mellan efterlevande barn i ettbarnsfamiljer och efterlevande barn i familjer där det finns mer än ett barn. Det framstår som önskvärt att förstärka stödet för barn i flerbarnsfamiljer. Kommittén anser att en rimlig avvägning åstadkommes om tillägget för varje barn utöver det första höjs från nuvarande 10 till 20 % av den avlidnes egenpension. Kommittén föreslår därför att en sådan höjning skall komma till stånd. Liksom f. n. skall pension som beräknas för två eller flera barn fördelas lika mellan barnen. Någon särskild maximeringsregel för hur stor familjepension från ATP som totalt kan utgå efter en avliden finns inte skäl att införa.

Kommittén finner vidare det motiverat att barnpension framdeles skall kunna utgå inom tillägspensioneringen efter barnets båda föräldrar. Eftersom det numera är allt vanligare att båda föräldrarna svarar för barnets försörjning och då barnet, medan båda är i livet, har rätt till underhåll på samma villkor från dem båda, är det naturligt att detta återspeglas inom den framtida familjepensioneringen. *Barn som är föräldralösa* skall således enligt förslaget fullt ut kompenseras för förlusten av underhåll, och barnpension från ATP skall kunna utges till barnet samtidigt efter båda dess avlidna föräldrar.

Kommitténs uppdrag innefattar vidare att överväga reglerna för *beskattning av barnpension* (avsnitt 7.5). I denna del finner kommittén att nuvarande bestämmelser, enligt vilka barnpensionen utgör skattepliktig inkomst för barnet, bör kvarstå oförändrade. Även om vissa skäl kan tala för att barnpension i skattehänseende behandlas enligt samma principer som bidragsförskott, är det enligt kommitténs mening inte motiverat att genomföra någon förändring av innebörd att barnpension helt eller delvis befrias från skatteplikt.

3 Stödet till vuxna efterlevande

3.1 Omställningsbidrag

Man kan förutsätta att det för efterlevande erfordras en viss tid för att anpassa sig till den ofta plötsligt förändrade situationen och ställa om sig till de nya förhållanden som inträtt efter dödsfallet. I dessa fall bör samhället ge ekonomiskt stöd och därmed underlätta för den efterlevande att genomföra den nödvändiga omställningen. Avsikten med stödet är att kompensera såväl

förlusten av den avlidnes förvärvsinkomster som bortfallet av hans eller hennes arbetsinsatser i hemmet. Detta stöd bör därför utges såväl efter tidigare förvärvsarbete som efter personer som ägnat sig åt arbete enbart i hemmet. Samhällets stöd i dessa situationer bör primärt ta sikte på att lämna ett ekonomiskt tillskott till de inkomster av förvärvsarbete som den efterlevande kan förutsättas uppbära (avsnitt 8.2).

Stödet bör ges i form av ett periodiskt utgående omställningsbidrag, som utbetalas från både folk- och tilläggs pensioneringen. Någon nedre åldersgräns bör inte gälla för rätten till bidrag. Däremot bör bidraget utgå enbart i situationer där det generellt sett kan sägas ha förelegat en personlig och ekonomisk gemenskap mellan makarna och där ena makens bortgång inneburit en väsentligt förändrad situation för den efterlevande.

Omställningsbidraget skall enligt kommitténs förslag utgå under en tid av ett år omedelbart efter dödsfallet. Om den efterlevande tar vård om barn som är under åtta års ålder skall bidraget dock kunna utgå så länge detta förhållande består.

För rätten till *omställningsbidrag under en tid av ett år efter dödsfallet* föreslår kommittén att det skall krävas att makarna stadigvarande sammanbodde med varandra vid tidpunkten för dödsfallet.

Vidare skall enligt förslaget gälla som villkor att den efterlevande

a) vid makens död stadigvarande sammanbodde med barn, som stod under vårdnad av makarna eller av endera av dem och som inte hade uppnått åtta års ålder, eller

b) oavbrutet hade sammanbott med maken under en tid av minst fem år fram till tidpunkten för dödsfallet.

I enlighet med de utgångspunkter kommittén uppställt för familjepensionsreformen föreslås att det för rätten till omställningsbidrag i nu berörda fall skall gälla en övre åldersgräns vid 65 år. Efterlevande som före dödsfallet uppnått denna ålder skall alltså inte erhålla omställningsbidrag. Och beviljat sådant bidrag upphör att utgå om och när den efterlevande under ettårsperioden fyller 65 år.

Rätt till *omställningsbidrag vid vård av minderårigt barn* skall enligt kommitténs förslag tillkomma efterlevande för tid efter det att det ettåriga bidraget bortfallit. Som förutsättningar för rätten föreslår kommittén skall gälla att den efterlevande har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn, som är under åtta års ålder och vid dödsfallet stadigvarande vistades i makarnas hem. Dessutom skall, liksom beträffande omställningsbidragets första beståndsdel, krävas att också makarna stadigvarande sammanbodde med varandra vid tidpunkten för dödsfallet. Enligt förslaget fordras alltså att den efterlevande har den rättsliga vårdnaden *och* faktisk vård om barnet efter dödsfallet. Däremot skall det inte vara något villkor för pensionsrätt att det är ett biologiskt barn till båda eller en av makarna.

Omställningsbidraget skall i dessa fall utgå fram till dess det yngsta barnet fyller åtta år.

I fråga om detta förlängda omställningsbidrag skall enligt förslaget inte finnas någon övre åldersgräns för den efterlevande. I detta hänseende bör alltså gälla undantag från den föreslagna principen att familjepension inte skall kunna utgå efter 65 års ålder.

I frågan om *nivåerna för omställningsbidrag* betonar kommittén att syftet med bidraget är att ge ett ekonomiskt tillskott till den efterlevandes andra inkomster. Det är alltså i första hand inte avsett att ensamt svara för den efterlevandes underhåll, utan det skall ge en kompensation under viss tid för bortfallet av den avlidnes förvärvsinkomster och arbetsinsatser i hemmet. Å andra sidan skall bidraget inte heller utgöra någon form av begravningshjälp eller liknande. Bidraget bör utgå med samma belopp i dess båda former, dvs. beloppet för bidrag under en tid av ett år bör motsvara det bidragsbelopp som utges vid vård av barn.

Inom *folkpensioneringen* föreslår kommittén att omställningsbidraget skall för år räknat utges med belopp motsvarande 100 % av basbeloppet.

Enligt kommitténs förslag är det inte aktuellt att utge pensionstillskott till omställningsbidrag från folkpensioneringen. Inte heller skall till detta knytas rätt till kommunalt bostadstillägg. Bostadsstöd kan i stället utgå inom ramen för de statskommunala bostadsbidragen. Omställningsbidraget skall utgöra skattepliktig inkomst för den berättigade. De särskilda regler om extra avdrag vid beskattning som gäller för folkpensionärer skall inte äga tillämpning på den som uppbär pension enbart i form av omställningsbidrag.

Inom *tilläggs pensioneringen* bör bidraget anknytas till den egenpension som den avlidne uppbär eller skulle erhållit om rätt till hel förtidspension hade inträtt vid tidpunkten för dödsfallet. Vid bestämmandet av kompensationsgraden för ATP måste hänsyn tas till de sammanlagda tilläggs pensionsförmåner som skall kunna utges efter en avliden, och det bör därför beaktas om det samtidigt utges barnpension efter vederbörande. Kommitténs förslag i fråga om barnpension från tilläggs pensioneringen innebär att sådan alltid skall utges med samma belopp oberoende av om pension utgår också till vuxen efterlevande. Mot denna bakgrund föreslår kommittén att omställningsbidrag från tilläggs pensioneringen som huvudregel skall utgå med belopp motsvarande 30 % av den avlidnes egenpension. Utges samtidigt barnpension, skall omställningsbidraget utgöra 10 % av egenpensionen.

Omställningsbidraget skall utgå opåverkat av de inkomster av förvärvsarbete som den efterlevande erhåller. Med hänsyn härtill finns inte skäl att genomföra någon form av samordning mellan bidraget och sociala förmåner som träder i stället för inkomst av förvärvsarbete. Inte heller sådana förmåner av annat slag skall samordnas med eller prövas mot omställningsbidraget.

3.2 Arbetsmarknadspolitiska åtgärder, förtidspension m. m.

Kommittén anser sig kunna utgå från att det stora flertalet efterlevande i yrkesaktiv ålder, som tillhör de generationer för vilka den reformerade efterlevandepensioneringen kommer att gälla, har sin försörjning tryggad genom eget arbete. Beträffande det mindre antal efterlevande, som befinner sig i en sådan situation att detta inte är fallet och som möter svårigheter på arbetsmarknaden, kommer samhällets åtgärder inom arbetsmarknadspolitiken och på utbildningsområdet att spela en väsentlig roll. En grundtanke bakom kommitténs förslag är att det skall göras kraftfulla insatser på dessa sektorer för att undanröja förvärvshindren för sådana efterlevande som inte har en fast fot på arbetsmarknaden och som inte heller lyckats få detta under den omställningsperiod varunder de erhåller omställningsbidrag (avsnitt 8.3).

En framskjuten plats härvid kan antas tillkomma den platsförmedlande verksamhet som bedrivs av den offentliga arbetsförmedlingen. Också arbetsmarknadsutbildningen kan förutsättas spela en betydelsefull roll. Genomgående av sådan utbildning kommer sannolikt i många fall att underlätta för efterlevande med en längre tids bortovaro från förvärvslivet att stärka sin ställning där. Av vikt för vissa grupper efterlevande torde även bli beredskapsarbeten, anställning med lönebidrag och anställning vid skyddad verkstad. Kommittén pekar i sammanhanget också på den yrkesinriktade rehabiliteringen samt på de möjligheter som finns till ekonomisk hjälp vid flyttning. En viss betydelse kan sannolikt tillmätas även kontant stöd som kan utgå vid arbetslöshet, även om detta stöd f. n. har en sådan utformning att det inte kan antas fylla ett mer omedelbart försörjningsbehov för någon större grupp av de efterlevande som här är aktuella.

Kommittén betonar vidare betydelsen av det rika utbud som finns på vuxenutbildningens område och de former av ekonomiskt stöd som kan utges vid studier.

För efterlevande som vid makens bortgång saknar ett förvärsarbete som kan ge en tillfredsställande försörjning bör enligt kommitténs mening alltid göras försök att med utnyttjande av samhällets resurser i fråga om arbetsmarknadspolitiska åtgärder m. m. bereda den efterlevande möjlighet att få ett för denne lämpligt arbete. Det kan emellertid uppstå situationer där det visar sig att den efterlevande trots omskolning, utbildning e. d. inte kan erhålla ett förvärsarbete till tryggande av försörjningen. I andra fall åter kan situationen var sådan att det, med hänsyn till den efterlevandes hälsotillstånd e. d., redan från början framstår som utsiktslöst att påbörja utbildning eller liknande med sikte på en senare arbetsplacering. För vissa efterlevande i denna ställning skulle i en framtid *förtidspension* kunna vara ett realistiskt alternativ. Mot bakgrund av en utförlig beskrivning av principerna för förtidspensionsbedömning belyser kommittén i betänkandet de möjligheter som finns för efterlevande kvinnor och män att erhålla förtidspension (avsnitt 8.4).

3.3 Försörjningsbidrag

Efterlevande, som har svårigheter att bereda sig inkomst genom förvärvsarbete men vars förvärvsförmåga inte är nedsatt av sådan orsak att rätt till förtidspension är för handen, skall enligt kommitténs förslag ha möjlighet att under vissa förutsättningar erhålla en särskild efterlevandepensionsförmån, benämnd försörjningsbidrag. Denna förmån är alltså avsedd för sådana efterlevande som inte lyckats få en fast fot på arbetsmarknaden och som inte heller kan beredas ett tillfredsställande skydd på grundval av åtgärder inom t. ex. arbetsmarknadspolitikens område eller genom förtidspensioneringen. Avsikten med försörjningsbidraget är att det skall utgöra ett skyddsnät för efterlevande som inte kan klara sin försörjning på annat sätt. Bidraget bör utges enbart i den mån andra former av stöd inte kan komma i fråga och således vara subsidiärt till sådant stöd (avsnitt 8.5).

Försörjningsbidrag skall kunna börja utges först efter det att rätten till omställningsbidrag har upphört. Det skall utbetalas inom såväl folk- som tilläggspensioneringen. För rätt till bidraget krävs att den efterlevande uppfyller villkoren för rätt till omställningsbidrag.

Som särskilda förutsättningar för försörjningsbidrag skall enligt förslaget gälla att den efterlevandes svårigheter att bereda sig förvärvsinkomst har sin grund i arbetsmarknadsmässiga förhållanden, nedsatt hälsotillstånd eller därmed jämförlig orsak. Förvärvsmöjligheterna skall vidare vara nedsatta med minst hälften. Ytterligare bör fordras att försörjningssvårigheterna är en direkt följd av dödsfallet. Nedsättningen av förvärvsmöjligheterna skall därför ha förelegat redan vid tidpunkten för dödsfallet och ha bestått alltsedan dess.

Grundtanken bakom försörjningsbidraget är att det skall hjälpa den efterlevande att komma in på arbetsmarknaden, och bidrag skall därför inte utges under längre tid än vad som är nödvändigt. Bidraget skall alltså fylla en aktiverande och inte en passiverande funktion. Den efterlevande bör, allt efter omständigheterna i det enskilda fallet, beredas hjälp i syfte att förbättra försörjningsmöjligheterna. Föreligger skäl att den efterlevande genomgår viss utbildning eller deltar i viss arbetsmarknadspolitisk åtgärd, bör tillses att sådan kommer till stånd.

Enligt kommitténs förslag skall försörjningsbidraget kunna utgå som helt bidrag, som två tredjedelar av helt bidrag eller som halvt bidrag. Avsikten är alltså att försörjningsbidraget skall kunna utges som t. ex. halvt bidrag såsom komplement till inkomster av ett halvtidsarbete.

Rätt till bidrag skall tillkomma endast efterlevande som är under 65 år. Någon nedre åldersgräns för bidragsrätten bör däremot inte finnas. Inte heller uppställs någon längsta tid varunder bidraget skall kunna uppbäras.

Erhåller en efterlevande, som uppbär försörjningsbidrag, ett stadigvarande arbete som ger en tillfredsställande försörjning, skall bidraget dras in eller sättas ned i relation till omfattningen av arbetet. Har rätten till bidrag en gång

bortfallit eller har bidraget nedsatts, skall inte kunna komma i fråga att senare på nytt bevilja bidrag eller höja detta.

Kommittén bedömer det vara av vikt att försörjningssituationen för den som beviljats försörjningsbidrag noga följs upp kontinuerligt. Bidragsrätten skall därför omprövas med jämna mellanrum och minst en gång om året.

Beträffande nivåerna för försörjningsbidrag föreslår kommittén en anknytning till vad som avses gälla för omställningsbidraget. Härigenom får man en önskvärd inbördes överensstämmelse mellan de olika former av familjepension som enligt förslaget skall utgå till vuxna efterlevande.

Liksom vad avser omställningsbidraget skall enligt kommitténs förslag inte utgå kommunalt bostadstillägg till försörjningsbidrag. Försörjningsbidraget skall utgöra skattepliktig inkomst för den berättigade enligt de regler som gäller för inkomst av tjänst, dvs. utan särregler om extra avdrag vid beskattningen.

Någon inkomstprövning i sedvanlig mening av försörjningsbidraget bör enligt kommitténs mening inte komma i fråga. Kommittén föreslår dock särskilda bestämmelser om *samordning* mellan försörjningsbidrag och vissa andra sociala förmåner vilka tar sikte på samma stödbehov som försörjningsbidraget. En utgångspunkt vid utformandet av dessa regler har varit att försörjningsbidraget skall vara subsidiärt till alla stödformer som avser att ge kompensation för samma nedsättning av förvärvsmöjligheterna som försörjningsbidraget. I dessa fall skall försörjningsbidraget utges endast i den mån det överstiger den andra ersättningen.

I enlighet med nämnda principer föreslår kommittén att försörjningsbidrag inte skall utges i den mån den efterlevande för samma tid och för samma nedsättning av förvärvsmöjligheterna äger rätt till sjukpenning, förtidspension eller egenlivränta från arbetsskadeförsäkringen. Är den efterlevande berättigad till arbetslöshetsersättning, till utbildningsbidrag vid arbetsmarknadsutbildning eller yrkesinriktad rehabilitering eller till vuxenstudiebidrag, skall försörjningsbidrag kunna utgå enbart i den utsträckning som det överstiger den andra ersättningen.

3.4 Efterlevandebegreppet m. m.

I frågan om den personkrets som skall omfattas av den reformerade efterlevandepensioneringen och vilka samlevnadsrelationer som således skall beredas ett skydd inom dennas ram uppställer kommittén vissa grundläggande utgångspunkter för den nödvändiga avgränsningen (avsnitt 8.6). En väsentlig princip för kommittén är att det skall gälla överensstämmande regler i nu förevarande hänseende mellan folk- och tilläggs-pensioneringen och att enhetlighet skall finnas även mellan omställnings- och försörjningsbidrag.

Utgångspunkt för avgränsningen av den personkrets som skall omfattas av efterlevandeskyddet bör alljämt vara äktenskapet. Emellertid finns skäl att

vissa grupper icke gifta samboende jämställs med gifta när det gäller rätten till familjepension.

Kommittén föreslår att den framtida familjepensioneringens likställighetsregel utformas med utgångspunkt från den motsvarande regel som f. n. gäller inom folkpensioneringen. Enligt förslaget skall alltså med gifta likställas sådana icke gifta samboende som tidigare varit gifta med varandra eller som har eller har haft barn gemensamt. Dessutom fordras att det rör sig om ett stadigvarande sammanboende. Även i fall då parterna vid dödsfallet väntade gemensamt barn skall den efterlevande icke gifta parten kunna likställas med änka eller änking.

En särskild fråga som uppkommer i sammanhanget är vilka regler som bör gälla för bortfall av pensionsrätt vid ingående av nytt äktenskap eller inledande av sammanboende med annan. Med hänsyn till att det endast är fråga om bidragsrätt för en begränsad tid föreslår kommittén att sådant omställningsbidrag som utgår under en tid av ett år efter dödsfallet inte skall påverkas av omgifte eller upptagande av annan sammanlevnad.

Med avseende på omställningsbidrag som utgår vid vård av barn och på försörjningsbidrag föreslår kommittén däremot att bidragsrätten skall falla bort om den berättigade ingår äktenskap eller stadigvarande sammanbor med annan, med vilken den efterlevande varit gift eller har eller har haft eller väntar barn. Om rätten till familjepension en gång upphört med tillämpning av den uppställda regeln skall pensionsrätten inte kunna återupplivas, om det nya äktenskapet eller sammanboendet senare upplöses.

Den föreslagna likställighetsregeln för familjepensioneringen avses få motsvarighet inom *övriga områden av den allmänna pensioneringen*. Kommittén föreslår således att det vid beräkning av storleken av ålders- och förtidspension skall gälla att med gift pensionstagare likställs pensionsberättigad, som stadigvarande sammanbor med annan med vilken den pensionsberättigade har varit gift eller har eller har haft eller väntar barn. Liksom hittills skall vidare i detta hänseende den bestämmelsen äga tillämpning att gift pensionsberättigad, som stadigvarande lever åtskild från sin make, skall likställas med ogift pensionstagare, om särskilda skäl inte föranleder till annat. Motsvarande regler föreslås gälla i fråga om rätten till kommunalt bostadstillägg och – övergångsvis utgivet – hustrutillägg.

3.5 Internationella frågor

Utländska medborgare (och statslösa) som är bosatta i Sverige föreslås (avsnitt 8.7) vara berättigade till tilläggspension i form av omställnings- och försörjningsbidrag enligt samma regler som svenska medborgare. Den enda förutsättning som härvidlag skall gälla är att den avlidne tillgodoräknats pensionspoäng för ATP.

Beträffande familjepension från folkpensioneringen till utlänningar som bor här i landet skall enligt förslaget gälla samma bestämmelser som nu

tillämpas för änkepension och som nyligen införts i den svenska lagstiftningen efter mönster av modernare bilaterala socialförsäkringskonventioner. Efterlevande, som är utländsk medborgare eller statslös och som är bosatt i Sverige, skall alltså ha rätt till omställnings- och försörjningsbidrag under förutsättning antingen att den avlidne omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst fem år och den efterlevande vid dödsfallet var bosatt här eller att den efterlevande är bosatt i Sverige sedan minst fem år och den efterlevande eller den avlidne vid dödsfallet var bosatt här i landet.

Vad avser rätten för *svenska medborgare* att uppbära familjepension vid *bosättning utanför Sverige* föreslår kommittén skilda regler för omställnings- och försörjningsbidrag.

Tilläggs pension i form av omställningsbidrag skall kunna utges utan inskränkningar med avseende på bosättningsort eller liknande. Inom folkpensioneringen skall omställningsbidraget i nu berörda fall utgå i förhållande till det antal år för vilka den avlidne tillgodoräknats pensionspoäng inom ATP, alltså enligt samma regler som nu gäller för bl. a. änkepension.

Försörjningsbidraget har däremot starka inslag av ett behovsprövat socialt grundskydd för i Sverige bosatta och därför skall gälla som huvudregel att försörjningsbidrag inte utges till efterlevande som är bosatta utomlands. Denna regel avser såväl folk- som tilläggs pensioneringen.

Inom båda pensionssystemen skall dock undantag kunna medges i de situationer då den efterlevande bosätter sig utanför Sverige för vård av hälsan eller då det skulle framstå som oskäligt att dra in pensionen.

Vad gäller *utlänningars rätt till familjepension vid bosättning utanför Sverige* skall enligt förslaget tilläggs pension i form av omställningsbidrag kunna utgå utan särskilda villkor. Försörjningsbidrag från tilläggs pensioneringen skall, i likhet med vad som föreslås gälla för svenska medborgare, som regel inte kunna uppbäras av den som är bosatt utomlands. Möjlighet till dispens skall dock finnas. Inom folkpensioneringen bör frågan om rätten för utländska medborgare att erhålla omställnings- och försörjningsbidrag under tid då de är bosatta utanför Sverige lösas genom konventionsförhandlingar på grundval av ömsesidighet.

4 Övergångsbestämmelser m. m.

De övergångsbestämmelser som kommittén föreslår skall gälla för den reformerade efterlevandepensioneringen innebär följande (avsnitt 9.1).

- Efterlevande män ges rätt till omställnings- och försörjningsbidrag fr. o. m. tidpunkten för lagstiftningens ikraftträdande under förutsättning att dödsfallet inträffar därefter.
- Efterlevande kvinnor, vars make avlidit före ikraftträdandet, får om de då har rätt till änkepension – oberoende av ålder – behålla änkepensionen även fortsättningsvis enligt de regler som nu gäller.

- Efterlevande kvinnor, vars make avlidit före ikraftträdandet, kan om de vid makens död inte äger rätt till änkepension inte heller beviljas stöd enligt det nya systemet för familjepension.
- Efterlevande kvinnor, som vid ikraftträdandet inte har fyllt 45 år och vars make avlider efter den nya lagstiftningens införande, omfattas av det reformerade regelsystemet och kan alltså erhålla omställnings- och försörjningsbidrag. Någon rätt till änkepension föreligger inte för kvinnor i denna kategori.
- Efterlevande kvinnor, som vid den nya lagstiftningens införande har fyllt 45 år och vars make avlider efter ikraftträdandet, kan – om förutsättningarna enligt de nu gällande reglerna är uppfyllda – beviljas änkepension från folk- och tilläggs pensioneringen. Pensionsrätten följer hittillsvarande regler. Någon rätt att i stället erhålla familjepension enligt det reformerade systemet härför föreligger inte för denna kategori kvinnor.
- Efterlevande barn, vars ena förälder avlider efter ikraftträdandet eller som då blir föräldralöst, erhåller som huvudregel barnpension med tillämpning fullt ut av de nya bestämmelserna. Utgår samtidigt änkepension enligt det äldre regelsystemet efter barnets fader, skall dock gälla vissa särskilda regler om samordning mellan barnpensionen och änkepensionen.
- Efterlevande barn, som vid ikraftträdandet redan har rätt till barnpension, får som huvudregel, i förekommande fall, barnpensionen uppräknad med tillämpning av de då införda nya reglerna. Utgår vid den tidpunkten samtidigt änkepension efter barnets fader, sker emellertid en samordning mellan barnpensionen och änkepensionen.

De föreslagna principerna för övergångsregleringen skall på alla punkter vara desamma för folk- och tilläggs pensioneringen.

Sådan änkepension, som utgår till kvinnor som blivit änkor före den 1 juli 1960 och vilken pension enligt nuvarande regler är inkomstprövad, bör enligt kommitténs mening även fortsättningsvis utges enligt de hittillsvarande reglerna (avsnitt 9.4).

5 Arbetskadeförsäkringens efterlevandeskydd

Det nuvarande efterlevandeskyddet inom arbetskadeförsäkring har i huvudsak samma syfte som familjepensioneringen, och det vilar på samma principer som denna. Förutsättningarna för rätten till efterlevandeförmåner inom arbetskadeförsäkring har utformats efter mönster av motsvarande regler inom den allmänna pensioneringen. När familjepensioneringen nu föreslås få en från grunden ändrad inriktning, framstår det därför som påkallat att företa en översyn även av efterlevandeskyddet inom arbetskadeförsäkring. Härför talar även den nära anknytning som i berörda hänseende finns mellan de två socialförsäkringarna.

Kommittén föreslår sålunda att arbetsskadeförsäkringens nuvarande efterlevandeskydd successivt skall avvecklas och ersättas av andra former av stöd, vilka tar sikte på att i första hand bereda ett skydd för minderåriga barn samt för efterlevande vuxna – män och kvinnor – som befinner sig i en sådan situation att det generellt sett kan anses föreligga ett stödbehov. I sistnämnda hänseende bör alltså förmåner utges under dels en omställningsperiod efter dödsfallet, dels för längre tid till efterlevande som av arbetsmarknadsmässiga skäl e. d. har nedsatta förvärvsmöjligheter. Liksom i fråga om den allmänna pensioneringen bör också de nya reglerna inom arbetsskadeförsäkringen förse med långtgående och generösa övergångsbestämmelser till skydd för äldre kvinnor vilka inrättat sitt liv efter en äldre tids familjemönster och samhällsstruktur.

Någon fullständig överensstämmelse mellan arbetsskadeförsäkringen och den allmänna pensioneringen kan dock inte komma till stånd. Arbetsskadeförsäkringens särart med dess skadeståndsrättsliga betraktelsesätt bör tillåtas slå igenom även på det nya efterlevandeskyddets område. Sålunda bör nuvarande *begravningshjälp* inom arbetsskadeförsäkringen kvarstå oförändrad också i framtiden.

Kommitténs förslag innebär att livränta skall utgå till *efterlevande barn* enligt i huvudsak samma regler som gäller i dag. Livräntan skall alltså utges fram till dess barnet fyller 19 år eller, i vissa fall, längst till 21 års ålder. Däremot skall styvbarn inte längre kunna beviljas barnlivränta. På samma sätt som föreslås beträffande rätten till barnpension bör livränta framdeles kunna utges till utländskt barn som tagits emot av den försäkrade i adoptionssyfte, om denne skulle avlida till följd av arbetsskada innan adoptionen rättsligt genomförts.

Liksom f. n. skall enligt förslaget barnlivränta för ett barn utgöra 40 % av ersättningsunderlaget (i princip motsvarande den avlidnes egenlivränta eller sjukpenninggrundande inkomst vid tiden för dödsfallet). Finns fler än ett barn, skall den nämnda procentsatsen höjas med 20 för varje barn utöver det första och det sammanlagda livräntebeloppet fördelas lika mellan barnen. Med hänsyn till att tyngdpunkten inom efterlevandeskyddet skall läggas på förmåner åt minderåriga barn, bör barnlivränta i framtiden utges enligt de angivna procentsatserna även i de fall då det samtidigt utgår livränta till vuxen efterlevande. Någon sänkning av barnlivräntorna i dessa situationer bör alltså inte längre komma i fråga.

Till *vuxna efterlevande* skall enligt kommitténs förslag kunna utgå omställningslivränta och försörjningslivränta.

Rätt till livränta tillkommer efterlevande make (man och kvinna). Med make likställs icke gift efterlevande som stadigvarande sammanbodde med icke gift man eller kvinna vid dennes död och som har varit gift med eller har eller har haft eller väntar barn med denne. Andra kategorier som sammanbott såsom ogifta under äktenskapsliknande förhållanden omfattas inte av efterlevandeskyddet. Detta innebär visserligen en viss inskränkning i förhål-

lande till dagens regler. Den valda lösningen framstår dock som motiverad bl. a. av önskan att erhålla regler som överensstämmer med den allmänna pensioneringens.

Efterlevande make får rätt till *omställningslivränta* enligt motsvarande regler som föreslagits för rätten till omställningsbidrag inom familjepensioneringen.

Till efterlevande som efter omställningsperiodens utgång möter problem att försörja sig genom eget arbete skall kunna utgå *försörjningslivränta* enligt motsvarande regler som föreslagits för rätten till försörjningsbidrag inom efterlevandepensioneringen.

Den rätt som i dag finns för *frånskild kvinna* att erhålla livränta efter sin förutvarande make föreslår kommittén skall upphävas. Principiella skäl talar emot en ordning av detta slag. Den nuvarande regeln tillämpas för övrigt inte i något enda fall f. n.

I frågan om *kompensationsgrader* för efterlevandelivränta till make föreslår kommittén att såväl omställnings- som försörjningslivräntan skall utgöra 45 % av ersättningsunderlaget i fall då den avlidne inte efterlämnar något pensionsberättigat barn. Utgår samtidigt barnlivränta, skall den vuxnes efterlevandelivränta uppgå till 20 % av ersättningsunderlaget. Förslaget innebär härigenom att det till olika familjer skall utges livränta med samma totala belopp som utgår enligt nu gällande regler inom arbetsskadeförsäkringen. En nyhet är emellertid att det inte skall göras någon reducering av livräntan till barn, när livränta utgår även till vuxen efterlevande. I sådana fall skall reduceringen i stället göras på livräntan till den vuxne. I likhet med vad som nu gäller skall finnas en maximeringsregel av innebörd att de sammanlagda livräntorna till efterlevande inte får överstiga ersättningsunderlaget.

Dagens regler i lagen om arbetsskadeförsäkring ger rätt för den avlidnes *föräldrar* att under särskilda förutsättningar erhålla efterlevandelivränta. Med hänsyn bl. a. till de möjligheter som numera öppnats för rätt till ålderspension från folkpensioneringen för invandrare och då den nämnda regeln inte tillämpats i något enda fall efter tillkomsten av LAF, föreslår kommittén att denna nu skall avskaffas.

Liksom hittills skall enligt förslaget gälla att efterlevandelivräntor från arbetsskadeförsäkringen *sumordnas* med efterlevandepension från den allmänna pensioneringen. Nuvarande princip härför, att livräntan utges endast i den mån den överstiger pensionen, skall kvarstå oförändrad.

De nya reglerna på förevarande område bör träda i kraft vid samma tidpunkt som motsvarande förändringar genomförs inom den allmänna pensioneringen. För arbetsskadeförsäkringens vidkommande bör gälla i princip samma *övergångsregler* som för familjepensionsreformen. Avgörande för om de äldre eller de nya reglerna skall tillämpas i ett visst fall bör dock inte vara tidpunkten för dödsfallet utan den tidpunkt när arbetsskadan inträffade.

6 Hustrutillägget

Hustrutillägget är en inkomstprövad särskild folkpensionsförmån som kan utgå till hustru till ålders- eller förtidspensionär. Som huvudregel krävs att hustrun har fyllt 60 år för att tillägg skall kunna utgå till henne, men det kan utges även till yngre kvinnor om särskilda skäl föreligger.

Liksom änkepensioneringen är hustrutillägget uppbyggt med utgångspunkt från en äldre tids familjemönster och arbetsfördelning mellan makar. Till grund för tillägget ligger samma tankar som bakom änkepensioneringen. Enligt kommitténs bedömning kan inte komma i fråga att för framtiden bibehålla hustrutillägget i den utformning det har i dag. Det bör därför övervägas att genomföra en motsvarande successiv avveckling av hustrutillägget som av änkepensioneringen.

Genomförda höjningar av folkpensionerna samt införandet och utbyggnaden av pensionstillskotten och övriga tilläggsförmåner såsom kommunalt bostadstillägg ger numera den som erhåller folkpension och dennes hustru en helt annan grundtrygghet än vad som var fallet vid hustrutilläggets tillkomst. Genomförandet av den allmänna tilläggs pensioneringen medverkar också till att ge pensionstagarna och deras familjer en god ekonomisk standard. Vidare bör beaktas den utvidgning som under början av 1970-talet gjordes av rätten till förtidspension samt därefter införda regler om ökade möjligheter till en rörlig pensionsålder. Nämnade förhållanden har medfört att behovet av hustrutillägg nu inte är lika framträdande som tidigare och att det kan antas komma att ytterligare minska framöver.

Reglerna för inkomstprövning av hustrutillägget medför vidare att sådant tillägg utges även i situationer där det inte kan sägas föreligga något mer utpräglat behov därav. I många kommuner kan sådant tillägg utgå med visst belopp även om makarna har sammanlagda inkomster som klart överstiger vad två förvärvsarbete i åtskilliga fall kan erhålla genom arbete på heltid.

Kommitténs förslag innebär att hustrutillägget på sikt skall avskaffas som en särskild folkpensionsförmån. De reella stödbehov som framdeles kan föreligga i situationer där hustrutillägg nu utges bör tillgodoses på annan väg. I det begränsade antal fall där hustrun inte har ett eget förvärvsarbete för att klara försörjningen bör åtgärder sättas in på arbetsmarknadsområdet. Även egenpension i form av förtidspension kan i viss utsträckning ses som ett realistiskt och tillfredsställande alternativ.

Liksom i fråga om familjepensionsreformen måste hänsyn tas till att många kvinnor som i dag är äldre eller medelålders har inrättat sina liv efter en äldre tids samhällsförhållanden och familjemönster. Avvecklingen av hustrutillägget får därför ske på sikt, och särskilda övergångsregler skall säkra att hustrutillägg även fortsättningsvis skall kunna utgå till kvinnor som i dag är äldre.

Kommitténs förslag till övergångsreglering innebär att kvinnor som vid ikraftträdandet är 45 år eller äldre skall ges fortsatt rätt att erhålla hustrutill-

lägg enligt hittillsvarande regler. Kvinnor som är yngre skall inte vidare kunna beviljas hustrutillägg efter den nya lagstiftningens ikraftträdande. Den som då redan har rätt till tillägg skall emellertid också i fortsättningen få rätten härtill prövad efter nuvarande regler. Detta förslag innebär att förändringen av hustrutillägget kommer att få mera påtaglig effekt först 15 år efter det att nya regler trätt i kraft.

Förändringen bör träda i kraft vid samma tidpunkt som familjepensionsreformen.

7 Barntillägget

Den särskilda folkpensionförmånen barntillägg kan utgå till den som uppbär folkpension i form av ålders- eller förtidspension och som har barn under 16 års ålder. Tillägget är inte inkomstprövat men minskas med hänsyn till den tilläggs pension som pensionstagaren uppbär.

Vid sin översyn av barntillägget har kommittén funnit att denna förmån även framdeles har ett väsentligt ändamål att fylla. Någon anledning att ändra barntilläggets grundläggande konstruktion finns enligt kommitténs mening inte. I betänkandet lägger kommittén däremot fram olika förslag som innebär dels förstärkningar i skilda avseenden av barntillägget, dels en anpassning av detta till andra folkpensionsförmåner.

I fråga om den barntilläggsberättigade personkretsen finner kommittén att rätten till tillägg även framdeles bör vara knuten till föräldrarna och deras underhållsskyldighet gentemot barn. Denna princip bör nu tillåtas slå helt igenom, och någon rätt för styvförälder att, såsom i dag är fallet, uppbära barntillägg bör därför inte finnas, ej ens i den situationen att underhållsskyldig biologisk förälder till barnet har avlidit.

Kommittén föreslår vidare att åldersgränsen för rätt till barntillägg skall höjas så att tillägg kan utgå, inte som f. n. till dess barnet fyller 16 år, utan fram tills det uppnår 18 års ålder. Som skäl härför anför kommittén att det numera blivit allt vanligare att barn fortsätter att studera även sedan de uppnått 16 års ålder och att en 18-årsgräns gäller inom andra motsvarande områden, såsom för barnpension, bidragsförskott och den familjerättsliga underhållsskyldigheten.

Någon generell höjning av nivån för barntillägg finner kommittén inte påkallad. Däremot föreslår kommittén att reducerat barntillägg fortsättningsvis skall utges med 26 % av basbeloppet för år räknat också i situationer där det samtidigt utgår barnpension till barnet. Nuvarande regel om sänkning av nivån till 10 % i dessa fall bör således avskaffas. Vidare föreslås att ett helt barntillägg fortsättningsvis skall kunna utgå på samma gång till envar av barnets båda föräldrar, om de båda uppbär folkpension.

Nu gällande regel om reduktion av barntillägg med hänsyn till den försäkrades tilläggs pension ger den effekten att den som erhåller ATP av viss storlek missgynnas i förhållande till den som i stället för tilläggs pension

uppbär pensionstillskott med samma belopp. Detta är en följd av att pensionstillskott i motsats till tilläggspension inte reducerar barnstillägget. Regeln får också som konsekvens att det samtidigt görs en reduktion av två olika förmåner, barnstillägg och pensionstillskott, med hänsyn till en och samma tilläggspension. Dessa olämpliga effekter, som kan sägas vara en indirekt följd av reformen om införande av dubbelt pensionstillskott för förtidspensionärer och av pensionstillskottens successiva tillväxt, bör enligt kommitténs mening nu undanröjas.

Kommittén föreslår därför att gränsen för när tilläggspensionen börjar reducera barnstillägget höjs från ett halvt till ett basbelopp. Samtidigt skall dock avtrappningen av barnstillägget med hänsyn till den försäkrades tilläggspension i vad den överstiger ett basbelopp ske snabbare än f. n. genom att det minskas krona för krona – och inte som nu med 50 %.

8 Inverkan av undantagande på pensionstillskott till änka

Nuvarande regler innebär att pensionstillskott till änkepension och till ålders- och förtidspension åt änka reduceras med hänsyn, inte enbart till den faktiska tilläggspension i form av änkepension eller i form av ålders- eller förtidspension som änkan erhåller, utan även till den änkepension från tilläggspensioneringen som skulle ha utgått om den avlidne mannen under sin livstid inte hade varit omfattad av ett undantagande från ATP.

Enligt kommitténs uppfattning kan de nu gällande reglerna i vissa fall ge upphov till effekter som är mindre tillfredsställande. T. ex. kan en kvinna, som uppbär ålderspension med fullt pensionstillskott, riskera att efter mannens död förlora hela eller delar av pensionstillskottet utan att detta ersätts av något annat. Kommittén finner att, även om dagens regler framstår som i viss mån följdriktiga, övervägande skäl ändå talar för att dessa regler ändras. Sådana förändringar kommer att bli av betydelse enbart under en övergångstid, eftersom undantagandeinstitutet kommer att försvinna på sikt och då även änkepensioneringen skall avvecklas enligt kommitténs förslag.

Enligt det förslag som kommittén lägger fram skall framdeles vid bestämmande av pensionstillskott till folkpension hänsyn inte tas till sådan tilläggspension som skulle ha utgivits om den avlidne mannen inte hade omfattats av undantagande. De nya reglerna skall avse pensionstillskott såväl till ålders- och förtidspension som till änkepension. Reglerna skall vidare gälla oberoende av om änkan själv lämnat samtycke till undantagandet eller inte. De bör träda i kraft samtidigt med de andra ändringar som kommittén redovisar förslag till i betänkandet. De nya reglerna bör avse såväl fall där mannen avlider efter dessas ikraftträdande som situationer där dödsfallet inträffat dessförinnan.

9 Kostnadseffekter av kommitténs förslag

De olika förslag som kommittén lägger fram till förändringar av regler inom den allmänna försäkringen och inom arbetsskadeförsäkringen kan beräknas – med tillämpning av basbeloppet 17 300 kr. – ge upphov till följande effekter i kostnadshänseende (avsnitt 14).

En jämförelse mellan kostnaderna för det föreslagna och för det nuvarande systemet för *familjepensionering* visar att det under de första tolv åren efter ikraftträdandet kan beräknas uppkomma ökade kostnader inom den allmänna pensioneringen. Denna kostnadsökning kan uppskattas uppgå till 74 milj. kr. för ikraftträdandeåret och 199 milj. kr. åtta år därefter. Den årliga kostnadsökningen sjunker sedan, och efter tolv år uppkommer kostnadsbesparingar. Den årliga kostnadsminskning som då inträder blir större för varje år fram till ca 50 år efter det nya systemets ikraftträdande. Kostnadsbesparingen per år i jämförelse med oförändrade regler för familjepension kan då beräknas uppgå till ca 6 450 milj. kr. Härav hänför sig ca 850 milj. kr. till folkpensioneringen och ca 5 600 milj. kr. till tilläggspensioneringen.

Kommitténs förslag till reformerat efterlevandestöd inom *arbetsskadeförsäkringen* kan beräknas ge upphov till mycket små – i princip försumbara – kostnadsökningar under de första åren efter ikraftträdandet. Redan efter ett fåtal år uppkommer emellertid kostnadsbesparingar i förhållande till vad som skulle bli fallet om nuvarande regler bibehålls oförändrade. På fullfunktionsstadiet efter ca 50 år kan förutses en minskning av årskostnaderna för livräntor åt efterlevande med belopp om ca 15 milj. kr.

Förslaget om avveckling på sikt av *hustrutillägget* kan beräknas få mer påtagliga effekter i kostnadshänseende först fr. o. m. det femtonde året efter den nya lagstiftningens ikraftträdande. I fullfunktion drygt 25 år efter ikraftträdandet uppkommer en kostnadsbesparing med ca 780 milj. kr. för år räknat.

De olika förslag som kommittén lägger fram med avseende på *barnutillägget* kan uppskattas få till följd omedelbart ökade kostnader med ca 55 milj. kr. för år räknat.

Kommitténs förslag beträffande *rätten till pensionstillskott för änka efter avliden som omfattats av undantagande från ATP* kan beräknas medföra en kostnadsökning i storleksordningen 10-15 milj. kr. per år.

De angivna kostnadsberäkningarna måste bedömas med försiktighet, bl. a. med hänsyn till den långa tidrymd framöver som de i många fall omspänner. Beräkningarna avser inte heller samtliga kostnadskonsekvenser av kommitténs förslag. T. ex. har inte gjorts beräkningar om effekterna på kostnaderna för bostadsstöd i olika former. Inte heller har konsekvenserna i skattehänseende beaktats. Det kan också förutses en viss överströmning från nuvarande änkepension och hustrutillägg till andra förmåner inom och utom den allmänna försäkringen. Några närmare uppgifter om kostnadseffekterna härav går inte att ange.

**Sammanställning av vissa kostnadseffekter under perioden 1983–2030 av kommitténs olika förslag.
Ökade (+) resp. minskade (–) kostnader för år vid basbeloppet 17 300 kr⁴**

Förslag avseende	Kostnadseffekter i förhållande till oförändrat regelsystem, milj. kr. per år											
	1983	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2025	2030	
Familjepensioneringen	+ 74	+ 188	+ 199	- 6	- 438	- 995	- 1 800	- 3 067	- 4 462	- 5 676	- 6 455	
Arbetskadeförsä- ringens efter- levandeskydd	-	-	-	- 2	- 7	12	- 12	- 13	- 14	- 14	- 15	
Hustrutillägg	-	-	14	- 35	- 304	776	780	- 780	- 780	- 780	- 780	
Barn tillägg	+ 55	+ 55	+ 55	+ 55	+ 55	+ 55	+ 55	+ 55	+ 55	+ 55	+ 55	
Pensionstillskott till änka	+ 15	+ 15	+ 12	+ 10	+ 8	+ 5	+ 3	-	-	-	-	
Summa	+ 144	+ 258	+ 252	+ 22	- 686	- 1 723	- 2 534	- 3 805	- 5 201	- 6 415	- 7 195	

⁴ Tabellen redovisar inte alla kostnadskonsekvenser, t. ex. inte effekterna i skattechänseende eller i administrativt avseende. Inte heller redovisar tabellen beräknade ökade kostnader för bostadsstöd och på grund av överströmning till andra förmåner såsom förtidspension. Stora skilljaktigheter föreligger också mellan beräkningarnas inbördes exakthet. Därför måste sammanställningen bedömas med försiktighet och närmast ses som raknee exempel vilka illustrerar endast vissa kostnadskonsekvenser.

Kommittén räknar med att den föreslagna familjepensionsreformen ger upphov till en engångskostnad för *informationsinsatser* vilken kan uppskattas till ca 2 milj. kr. Vidare kan kommitténs olika förslag beräknas öka riksförsäkringsverkets *kostnader för administration* med dels en engångskostnad om ca 850 000 kr., dels ökade kostnader för löpande tillsyn av de maskinella rutinerna med ca 70 000 kr. per år under 20 år framöver. De totala administrationskostnaderna för de allmänna försäkringskassorna kan beräknas vara oförändrade i förhållande till nuläget vid den tidpunkt da kommitténs olika förslag nått fullfunktionsstadiet. Under övergångstiden fram till dess tillkommer vissa kostnader för administration vilka ca 20 år efter ikraftträdandet totalt sett kan beräknas uppgå till drygt 2 milj. kr. per år. De sjunker sedan successivt och är helt borta efter ytterligare ca 25 år. För utbildning av personalen vid försäkringskassorna kan beräknas uppkomma en engångskostnad om drygt 3 milj. kr. Ökade kostnader kan förutses också på grund av ökad måltillströmning till försäkringsdomstolarna.

Sammanställning av remissyttranden över pensionskommitténs betänkande (SOU 1981:61–62) Familjepension

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av försäkringsöverdomstolen, försäkringsrätten för Norra Sverige, riksförsäkringsverket, socialstyrelsen, statens handikappråd, statens nämnd för internationella adoptionsfrågor, försäkringsinspektionen, riksskatteverket, arbetsmarknadsstyrelsen, statens invandrarverk, statskontoret, riksrevisionsverket, statens arbetsgivarverk, statens löne- och pensionsverk, länsstyrelserna i Uppsala, Jönköpings, Älvsborgs, Skaraborgs och Norrbottens län, ensamförälderkommittén (S 1977:16), jämställdhetskommittén (Ju 1976:08), Försäkringskassaförbundet, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Svenska arbetsgivarreföreningen (SAF), Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Centralorganisationen SACO/SR, Lantbrukarnas riksförbund (LRF), Pensionärernas riksorganisation, Sveriges folkpensionärers riksförbund, Handikappförbundens centralkommitté, De handikappades riksförbund, Svenska Personal-Pensionskassan, Svenska försäkringsbolags riksförbund, Folksam, Kommunernas pensionsanstalt, Kooperationens pensionsanstalt, Fredrika-Bremer-Förbundet och Husmodersförbundet Hem och Samhälle. Dessutom har yttranden inkommit från Adoptionscentrum, Riksförbundet för sexuellt likaberättigande, Synskadades riksförbund och Ensamstäendes intresseorganisation.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län har bifogat yttranden från länsarbetsnämnden i Älvsborgs län och från Borås och Trollhättans kommuner. Försäkringskassaförbundet har bifogat yttranden från 19 allmänna försäkringskassor.

Remissyttrandena avlämnades i juli–augusti 1982.

1 Efterlevandepensioneringen

1.1 Allmänna synpunkter

1.1.1 Behovet av en reformering av efterlevandepensioneringen

I stort sett samtliga remissinstanser som yttrar sig i frågan instämmer i pensionskommitténs bedömning att det nuvarande efterlevandeskyddet inom den allmänna pensioneringen är otidsenligt och att det finns skäl att anpassa regelsystemet till de sociala förändringar i samhället och den utveckling i övrigt på olika områden som ägt rum sedan tillkomsten av den nu gällande familjepensioneringen. Endast någon enstaka remissinstans redovisar i denna del en från kommittén avvikande uppfattning. Däremot hävdas i några yttranden att beslut om en reformering av efterlevandepensioneringen inte bör fattas i dagens situation utan först på ett senare stadium när mer gynnsamma förutsättningar för en reform kan anses föreligga.

Till kommitténs ståndpunkt att den nuvarande familjepensioneringen bör reformeras ansluter sig *försäkringsrätten för Norra Sverige, socialstyrelsen, statens handikappråd, statskontoret, riksrevisionsverket, statens arbetsgivarverk, statens löne- och pensionsverk, länsstyrelsen i Uppsala län, länsstyrelsen i Jönköpings län, länsstyrelsen i Älvsborgs län, länsstyrelsen i Skaraborgs län, ensamföreliderkommittén, jämställdhetskommittén, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, SAF, I.O, SACO/SR, Sveriges folkpensionärs riksförbund, Handikappförbundens centralkommitté, Svenska Personal-Pensionskassan, Folksam, Kooperationens pensionsanstalt, Kommunernas pensionsanstalt, Fredrika-Bremer-Förbundet, Synskadades riksförbund och Ensamståendes intressorganisation.*

Även TCO delar kommitténs uppfattning att det nuvarande familjepensionssystemet vilar på värderingar från en svunnen tid och att det principiellt är fel att göra rätten till förmåner beroende av den försäkrades kön. Härtill ansluter sig också *försäkringsöverdomstolen*, som dessutom framhåller att det finns anledning att överväga en anpassning av efterlevandeskyddet till den utveckling som ägt rum på olika områden sedan nuvarande regler tillkom. Samtidigt uttalar de nämnda remissinstanserna dock stor tveksamhet till tanken att redan nu genomföra en omläggning av efterlevandepensioneringen (se under avsnitt 1.1.3).

Flera remissinstanser ansluter sig till kommitténs uppfattning men betonar samtidigt att andelen förvärvsarbetande kvinnor visserligen har ökat men att det alltjämt föreligger stora skillnader mellan männens och kvinnornas ställning på arbetsmarknaden. I yttrandena erinras bl. a. om att det är betydligt vanligare med deltidsarbete bland kvinnor än bland män och att kvinnor ofta av skilda orsaker har lägre inkomster än män. En del av dessa remissinstanser hänvisar också till att takten i utbyggnaden av antalet daghemsplatser inte varit den avsedda. Synpunkter av detta slag framförs av bl. a. *försäkringsöverdomstolen, jämställdhetskommittén, Pensionärernas riksförbund* och *Fredrika-Bremer-Förbundet*.

LRF understryker att de förändringar i familjerollerna och de ekonomiska relationerna mellan familjemedlemmarna som ägt rum för befolkningen i allmänhet endast i viss utsträckning gjort sig gällande för lantbruk och andra småföretagarnärningar. LRF anför vidare:

Om någon av makarna i en lantbrukarfamilj dör, förändras situationen ofta drastiskt. Att anställa någon som företagsledare är i lantbruksföretag av normal omfattning ekonomiskt omöjligt. Om det ej finns barn i familjen med intresse och förutsättningar för att överta faderns roll i företaget, kan situationen därför bli den att företaget måste avvecklas eller i varje fall att familjens inkomstnivå kraftigt reduceras.

LRF konstaterar därför att lantbrukarfamiljernas ekonomiska situation vid en makes dödsfall skiljer sig från vad som gäller för anställda. I det senare fallet påverkas i regel ej den kvarlevande makens möjligheter att fortsätta sitt arbete och uppbära förvärvsinkomster i samma utsträckning som fallet kan bli för den efterlevande maken i en lantbrukarfamilj.

Det är också angeläget för LRF att framhålla att aktivering till ökad förvärvsverksamhet efter ett dödsfall ej kan få betyda enbart inriktning på anställning. Förbundet förutsätter att det även i framtiden blir möjligt bedriva ekonomisk verksamhet i form av familjeföretag. Ett pensioneringssystem kan då ej få konstrueras så att det driver efterlevande från sådana företag mot anställningsförhållanden. En absolut förutsättning för ett efterlevandeskydd måste vara att det fungerar neutralt i förhållande till olika sysselsättningsformer.

Kritik mot pensionskommitténs bedömning om behovet av en reformering av efterlevandepensioneringen framförs av två remissinstanser: riksförsäkringsverket och arbetsmarknadsstyrelsen.

Riksförsäkringsverket framhåller att änkepensioneringen skall ses mot bakgrund av den familjerättsliga lagstiftningen och gällande familjeformer. Vidare påpekar verket att äktenskapslagstiftningen inte har lämnat ståndpunkten om gemensamt ansvar och arbetsfördelning inom äktenskapets ram. Verket anser att när ett förändrat familjemönster uppnåts och män och kvinnor deltar på lika villkor i förvärvslivet och omvårdnaden om hemmet, då måste nuvarande änkepensionssystem avvecklas. Förhållandena på arbetsmarknaden och könsrollsmönstren har emellertid inte ändrats i den utsträckning som erfordras för att det nu skall vara motiverat att fatta ett beslut om att systemet skall förändras i grunden. Med hänsyn till kvarvarande eftersläpning av kvinnors inkomster och genomsnittliga pensionspoäng anser verket att änkepensioneringen fortfarande fyller ett viktigt socialt behov. Det är enligt verket fortfarande i flertalet fall rätten till änkepension från tilläggspensioneringen som möjliggör att kvinnan efter mannens död kan i någon mån behålla den standard hon hade under äktenskapets bestånd. Ytterligare anför verket:

Enligt verkets mening är det f. n. – bl. a. mot bakgrund av det osäkra ekonomiska läget – inte möjligt att bedöma hur snabbt nuvarande skillnader mellan mäns och kvinnors arbetsförhållanden kan utjämnas. Samma mening har uttryckts av kommittén som ju inte föreslagit någon tidpunkt för ikraftträdande av den nya ordningen. Med hänsyn härtill och till att det behov som änkepensioneringen skall fylla torde kvarstå under mycket lång tid anser verket att man inte nu kan besluta om en avveckling av änkepensioneringen såvida det nya pensionssystemet inte i huvudsak ger motsvarande skydd som nuvarande lagstiftning. Det innebär bl. a. ett krav på att pensionsskyddet även för kvinnor som blivit änkor och som uppnått pensionsåldern – i enlighet med den grundläggande tanken i ATP-systemet – baseras på standarden under de aktiva åren. Som framgår av det föregående uppnås inte detta med kommitténs förslag, så länge inte de också av kommittén förutsatta nya förutsättningarna för kvinnans jämställdhet på arbetsmarknaden och ekonomiska självständighet uppnåts.

Med hänsyn till det ovan anförda avstyrker verket förslaget om efterlevandeskyddet för vuxna inom den allmänna försäkringen. – – –

Verket har i sitt yttrande över socialpolitiska samordningsutredningens betänkande *En allmän socialförsäkring, modell och riktlinjer* tillstyrkt att änkepensioneringen på sikt ersättes av ett könsneutralt, tidsbegränsat omställningsbidrag. Som framgår av det tidigare anförda är det osäkert när

ett sådant system skulle kunna genomföras. Verket anser därför att det är motiverat och finns tid för att ytterligare överväga hur efterlevandeskyddet skall utformas för att svara mot förväntade nya förutsättningar i form av lika villkor för kvinnor och män i hem och arbetsliv. Verket föreslår alltså att en sådan förnyad översyn genomförs. Det är angeläget att utgångspunkten härvid är att förmånerna skall vara lika i samma behovssituation oberoende av om den efterlevande är man eller kvinna.

Även *arbetsmarknadsstyrelsen* hänvisar till kvinnornas situation på arbetsmarknaden och menar att redan detta förhållande gör att en ändring av nuvarande pensionsregler i enlighet med pensionskommitténs förslag kommer att få mycket kännbara konsekvenser för efterlevande kvinnor. I yttrandet konstateras också att den föreslagna nyordningen kommer att få väsentligt olika innebörd beroende på om den efterlevande är man eller kvinna. Styrelsen fortsätter:

Härtill kommer, att den ena hushållspartnerns val att vara hemarbetande, vilket numera ändå avviker från det vanliga mönstret, i många fall kan antas ha en särskild bakgrund. Redan den omständigheten att vederbörande under lång tid har varit utanför arbetsmarknaden medför en tröskel mot utträde i arbetslivet som det krävs en stark personlighet för att komma över. Det kan enligt arbetsmarknadsstyrelsens mening starkt ifrågasättas om man för denna grupp bör införa ett system som gör deras försörjning beroende av en i sista hand administrativ, skönmässig prövning av deras intresse för resp. förmåga till förvärsarbete på den öppna arbetsmarknaden.

Strömmen av arbetsökande hos arbetsförmedlingen är f. n. så stor att kapaciteten är otillräcklig för att på ett tillfredsställande sätt betjäna de sökande. Det är såvitt styrelsen kan finna i vart fall ovisst om någon väsentlig förbättring i denna situation kan väntas under överskådlig tid. I den mån som efterlevande makar själva väljer att gå ut på arbetsmarknaden får de hos arbetsförmedlingen naturligtvis samma service som kan erbjudas andra arbetssökande. Arbetsmarknadsstyrelsen finner det dock i hög grad tveksamt om man bör införa ett socialförsäkringssystem som delvis bygger på att arbetsförmedlingen åläggs kontrolluppgifter gentemot personer som inte spontant söker dess tjänster och inte ens känner sig ha en naturlig anknytning till arbetsmarknaden. Styrelsen kan således inte tillstyrka en sådan ordning.

1.1.2 Huvuddragen i en reformerad efterlevandepensionering

Det system för en reformerad efterlevandepensionering som pensionskommittén föreslagit tillstyrks utan reservationer eller med endast smärre erinringar av *försäkringsrätten för Norra Sverige*, *socialstyrelsen*, *statens handikappråd*, *statens löne- och pensionsverk*, *länsstyrelsen i Uppsala län*, *länsstyrelsen i Älvsborgs län*, *länsstyrelsen i Skaraborgs län*, *länsstyrelsen i Norrbottens län*, *Försäkringskassförbundet*, *Sveriges folkpensionärers riksförbund* och *Husmodersförbundet Hem och Samhälle*.

Socialstyrelsen framhåller att det är ett huvudsakligen utmärkt förslag som pensionskommittén lagt fram. Det är enligt *socialstyrelsen* en reform helt "i takt med tiden", och styrelsen instämmer helt i föreslagna grundregler och huvuddrag för den framtida familjepensioneringen. *Länsstyrelsen i*

Älvsborgs län menar att det föreslagna familjepensionssystemet synes vara ägnat att motsvara framtidens krav på ett rättvist efterlevandeskydd. *Försäkringskassaförbundet* erinrar om att förbundet i andra sammanhang framhållit nödvändigheten av att det ekonomiska trygghetssystemet görs enklare, överskådligare och mer enhetligt. Förbundet konstaterar att pensionskommitténs förslag i huvudsak tillmötesgår kraven på förenkling och rättvisa inom familjepensionsområdet. Kommitténs förslag bör enligt förbundet kunna ligga till grund för förändringar i förenklande och samordnande syfte. Förbundet ställer sig därför i princip bakom kommitténs förslag, även om det finns detaljer i dessa som bör överarbetas ytterligare innan beslut om förändringar fattas.

Pensionskommitténs förslag till ett nytt system för stöd åt efterlevande vinner i huvudsak stöd – med vissa reservationer – också av *försäkringsöverdomstolen, statskontoret, statens invandrarverk, länsstyrelsen i Jönköpings län, ensamförälderkommittén, jämställdhetskommittén, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, SAF, LO, SACO/SR, Pensionärernas riksförbund, Handikappförbundens centralkommitté, De handikappades riksförbund, Svenska Personal-Pensionskassan, Folksam, Kooperationens pensionsanstalt, Kommunernas pensionsanstalt, Fredrika-Bremer-Förbundet, Riksförbundet för sexuellt likaberättigande, Synskadades riksförbund och Ensamstående intresseorganisation*. Även samtliga *allmänna försäkringskassor* som yttrat sig över förslaget tillstyrker i princip, om än med vissa reservationer och med ändringsförslag på en del punkter, att detta läggs till grund för lagstiftning.

Förslagen tillstyrks eller lämnas utan erinran även av *riksrevisionsverket* och *statens arbetsgivarverk*. Dessa remissinstanser framhåller dock att deras granskning skett från administrativa utgångspunkter och utan någon bedömning av stödbehov och stödnivåer. *Försäkringsinspektionen* framhåller att förslagen, som faller helt utanför inspektionens egentliga tillsynsområde och som inte kan anses vara av försäkringsteknisk natur, får ses som en anpassning av den allmänna försäkringen till den samhällsutveckling som skett under de senaste årtiondena. Detta är en värderingsfråga av i huvudsak politisk natur som inspektionen inte anser sig böra ta ställning till.

Statens invandrarverk, som bedömt förslagen utifrån de invandrar- och minoritetspolitiska målen, framhåller det angelägna i att reformer inom samhällsområden som även omfattar invandrare utformas så, att invandrarerna har en reell möjlighet att välja huruvida de skall stanna i Sverige eller flytta tillbaka till sitt hemland. Invandrarverket instämmer i de utgångspunkter som kommittén uppställt för förslagen. Konsekvenserna för många invandrare har emellertid enligt verket inte beaktats i tillräckligt hög grad.

Svenska kommunförbundet konstaterar att en totalbedömning av pensionskommitténs förslag ger vid handen att detta är väl genomarbetat och i allt väsentligt överensstämmer med förbundets uppfattning i berörda frågor. Förbundet finner vidare att de föreslagna tekniska konstruktionerna - i fråga

om både barnstödet och stödet till vuxna efterlevande – genom sin anknötning till folkpension och allmän tillägspension bör ge förutsättningar för en rationell administrativ hantering. Även de nivåer som kommittén föreslagit för de olika efterlevandeförmånerna finner förbundet väl avvägda.

Ensamförälderkommittén framhåller att den föreslagna inriktningen av förändringarna inom efterlevandestödet är väl anpassad till den som alltmer börjar göra sig gällande inom familjepolitiken i övrigt. Alla vuxna måste förutsättas försörja sig själva och inte inrätta sina liv så att de är beroende av försörjning från annan vuxen. Att tyngdpunkten i efterlevandestödet läggs på barnstödet, att stödet blir könsneutralt och att barnpensionen blir likformig i förhållande till var och en av de båda föräldrarna utgör lösningar som är väl förenliga med de utgångspunkter som enligt ensamförälderkommitténs mening genomgående bör gälla i fråga om ensamförälderstöd.

LO delar helt kommitténs principiella syn på behovet av förändrade regler för efterlevandepensioneringen och anser att en anpassning av reglerna till dagens situation är nödvändig. Härvid hänvisar *LO* till att kvinnornas förvärvssituation har förändrats under de senaste årtiondena och att det vanligaste familjemönstret i dag i tvåföräldersfamiljer med små barn är att båda föräldrarna förvärvsarbetar. *LO* har länge i olika sammanhang krävt att änkepensioneringen successivt avvecklas. Inom ett nytt pensionssystem bör män och kvinnor behandlas som självständiga individer på alla områden och tjäna in sin egen pensionsrätt. Efterlevandeskyddet bör i första hand knytas till barnen. Mot bakgrund av denna uppfattning anser *LO* att den principiella uppbyggnad av det nya efterlevandeskyddet som pensionskommittén föreslagit motsvarar de krav på förändringar som *LO* ställt.

Även *jämställdhetskommittén* är positiv och kan i allt väsentligt ansluta sig till pensionskommitténs konkreta förslag. Vidare anför kommittén bl. a.:

Enligt vår uppfattning är principerna bakom pensionskommitténs förslag bra och kan, om de genomförs, fungera i ett samhälle där det råder jämställdhet mellan kvinnor och män. Det gäller därför att även på andra områden arbeta för ett sådant samhälle. Följden kan annars bli att vi på område efter område får ett fömellt jämställt samhälle som i verkligheten ser helt annorlunda ut och under tiden har vi t. ex. rensat bort det ekonomiska skydd som gavs i äldre lagar åt den svagare, oftast kvinnan. Vi har därmed snarare försämrat än förbättrat kvinnornas situation, vilket alls inte var avsikten med den nya lagstiftningen. – Vid sidan av att pensionskommitténs förslag genomförs måste alltså kraftfulla satsningar göras för att främja kvinnors möjligheter i utbildning och arbetsliv.

Fredrika-Bremer-Förbundet anför i viss mån liknande synpunkter. Förbundet instämmer i pensionskommitténs förslag men anser att införandet måste kombineras med dels – som kommittén föreslår – kraftfulla arbetsmarknads- och utbildningspolitiska åtgärder, dels en utbyggnad av barnomsorgen till full behovstäckning, dels ett genomförande av sex timmars arbetsdag.

De handikappades riksförbund tillstyrker förslagen till en reformerad

efterlevandepensionering och har inte något att erinra mot principen att i första hand ge människor arbetsmöjligheter i stället för pension. Förbundet vill emellertid understryka att änkepensioneringen ingår i ett försäkringssystem, vilket finansieras genom avgifter. Löntagarna har erlagt avgifter direkt eller via arbetsgivarna genom att avstå från löneökningar. Detta förhållande gör det enligt riksförbundet omöjligt att ersätta änkepensionen med behovsprövade bidrag.

Behovet av kraftfulla insatser på arbetsmarknads- och utbildningspolitikens områden understryks av många remissinstanser. Till denna grupp hör bl. a. *statskontoret, länsstyrelsen i Uppsala län, länsstyrelsen i Älvsborgs län, länsstyrelsen i Skaraborgs län, LO, SACO/SR, jämställdhetskommittén, Pensionärernas riksorganisation, Handikappförbundens centralkommitté, Svenska Personal-Pensionskassan, Folksam, Kooperationens pensionsanstalt, Kommunernas pensionsanstalt, Fredrika-Bremer-Förbundet och Synskadades riksförbund.*

Flera av dessa remissinstanser framhåller att åtgärder för att bereda såväl kvinnor som män sysselsättning är av grundläggande betydelse för förverkligandet av pensionskommitténs förslag. I några yttranden pekas även på vikten av insatser på regionalpolitikens område och av en fortsatt utbyggnad av barnomsorgen. En del remissinstanser understryker även det väsentliga i att efterlevandeskyddet får en sådan utformning att överströmning till andra stödformer, exempelvis socialbidrag, inte sker. Sålunda yttrar t. ex. *statskontoret* att behovet av arbetsmarknadspolitiska insatser har ökat på grund av den successivt stigande arbetslösheten. *Länsstyrelserna i Skaraborgs och Älvsborgs län* menar att åtgärderna på de arbetsmarknads- och utbildningspolitiska fälten kan komma att kräva betydande resurser och därmed följande kostnader. Även *LO* understryker vikten av aktiva insatser på de närings-, arbetsmarknads- och utbildningspolitiska områdena och av en fortsatt utbyggnad av samhällets barnomsorg. Särskilda riktade arbetsmarknadspolitiska insatser krävs dessutom för de efterlevande, i allmänhet kvinnor, som haft huvudansvaret för hemmet och vars inkomst i huvudsak endast kompletterat en annan, större inkomst. *LO* anför vidare:

Sådana insatser måste planeras och utformas innan det nya efterlevandestödet träder i kraft. Omställningsbidragets syfte är ju inte att klara försörjningen för den kvarvarande vuxne. Därtill är stödet för litet. *LO* är av den uppfattningen att utredningens förslag i dessa avseenden är för litet genomarbetade och alltför diffusa. Framför allt saknas beräkningar av resursbehov för att bygga upp arbetsmarknadspolitiska och utbildningspolitiska instrument, så att de efterlevande, som inte förvärvsarbetar eller som har ett arbete som inte ger en lön som är möjlig att leva på, snabbt kan erbjudas stöd för att komma ut på arbetsmarknaden.

Liknande synpunkter framförs av *SACO/SR*.

I flera yttranden markeras betydelsen av att insatser inom arbetsmarknadsområdet m. m. till förmån för efterlevande inte får medföra nackdelar

för andra grupper. t. ex. handikappade som utnyttjar de åtgärder som där står till buds. Det betonas att ett förverkligande av pensionskommitténs intentioner förutsätter förstärkningar av resurserna på utbildnings- och arbetsmarknadspolitikens områden. Synpunkter av detta slag anförs av *statens handikappråd*, *Handikappförbundens centralkommitté*, *De handikappades riksförbund* och *Synskadades riksförbund*. Sistnämnda remissinstans pekar dessutom på de besparingar som ett genomförande av det framlagda förslaget på familjepensioneringens område medför och menar att dessa medel bör kunna användas för förbättringar av de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna.

Viss tveksamhet till pensionskommitténs förslag uttalas av *LRF*. Förbundet anser att, om en reformering av familjepensioneringen skall genomföras, hänsyn måste tas till lantbrukarbefolkningens speciella levnadsförhållanden, så att efterlevande i lantbrukarfamiljer inte blir orättvist behandlade i förhållande till anställda (jfr under avsnitt 1.1.1). *LRF* godkänner dock den föreslagna reformeringen och dess tyngdpunkt på barnpensionerna. Samtidigt understryker emellertid *LRF* att det egentligen finns behov av fortsatta efterlevandepensioner för lantbrukarhustrur och lantbrukare. Om efterlevandepensionerna tas bort är det enligt förbundets mening viktigt att särskild hänsyn tas till lantbrukarbefolkningens speciella behov av efterlevandestöd. Slutligen anför *LRF*:

LRF understryker slutligen att föreslagna genomgripande reformering av efterlevandepensioneringen inte är i lantbrukarbefolkningens intresse. Det bör också framhållas att efterlevandeskyddet inom ATP för denna befolkning byggts upp genom egenavgifter för vilka man förväntar sig och litat på att efterlevandepensioner enligt gällande lagar skall utbetalas vid dödsfall.

Om det trots allt skulle visa sig nödvändigt att genomföra en familjepensioneringsreform, måste enligt *LRF*:s bestämda uppfattning följande villkor gälla för den del av befolkningen som ej har sin försörjning genom anställningsinkomster:

- A Övergångstiden måste göras lång, så att en mjuk anpassning till ett nytt system kan erhållas.
- B Reformen får ej innebära att till familjepensionering avsedda delar av egenavgifterna till den allmänna pensioneringen konfiskeras.
- C Det nya systemet måste fungera neutralt och rättvist i förhållande till olika sysselsättningsformer.
- D De i lantbrukarfamiljen befintliga pensionspoängen bör vid dödsfall delas lika mellan makarna, så att den efterlevande kan få en skälig egenpension.

Negativa till kommitténs förslag är *riksförsäkringsverket* och *arbetsmarknadsstyrelsen*. *De synpunkter som dessa remissinstanser anfört har redovisats under avsnitt 1.1.1*. Även *TCO* framför invändningar mot förslagen och anför:

En faktor som man inte tagit tillräcklig hänsyn till är den sänkta standard

som drabbar familjer i samband med plötsliga dödsfall. Då de båda vuxna i familjen yrkesarbetar kan man ha gjort långsiktiga investeringar byggda på den sammanlagda inkomsten t. ex. vid villaköp. Bortfallet av en säker inkomst kompenseras inte på långa vägar av ett reducerat omställningsbidrag på ett år. Ett efterlevandeskydd i form av pension skall utgå under en övergångstid på minst fem år varefter möjligheter till förlängd pension bör finnas.

Ytterligare finner TCO det angeläget att framhålla sambandet mellan förslagen i familjelagssakkunnigas betänkande (SOU 1981:85) Äktenskapsbalk och pensionskommitténs förslag avseende efterlevandes ekonomiska situation. TCO påpekar att familjelagssakkunniga i princip förstärker efterlevande makes ekonomiska skydd och reducerar efterlevande barns arvsrätt samtidigt som pensionskommittén lägger fram förslag med omvänd innebörd.

1.1.3 Tidpunkten för genomförande av en reform

När det gäller frågan om vid vilken tidpunkt en reform av familjepensioneringen bör träda i kraft finns delade meningar bland remissinstanserna. Medan vissa förespråkar att pensionskommitténs förslag läggs till grund för omedelbar lagstiftning är andra mer tveksamma till möjligheten att f. n. genomföra en reform på efterlevandepensioneringens område. Ett mindre antal företräder uppfattningen att en reformering kan ske först långt i framtiden. Ett stort antal av remissinstanserna tillstyrker kommittéförslaget men uttalar ingen direkt uppfattning i frågan om tidpunkten för dess ikraftträdande.

Flera av de remissinstanser som framför en särskild uppfattning i denna fråga ser det som angeläget att reformen genomförs snarast möjligt eller har inte någon erinran mot att så sker. Till denna grupp hör socialstyrelsen, länsstyrelsen i Älvsborgs län, länsstyrelsen i Skaraborgs län, LO och SACO/SR.

Socialstyrelsen ser inga hinder, utom möjligen rent administrativa, för att reformen skulle träda i kraft den 1 januari 1983 utan anser detta tvärtom vara önskvärt. Om detta inte är möjligt, bör det enligt styrelsen ske snarast möjligt därefter. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län* anser att, även om dagens arbetsmarknadssituation inte är den bästa utgångspunkten för det föreslagna familjepensionssystemet, detta inte får onödigtvis uppskjuta reformens genomförande. Länsstyrelsen menar att, när förutsättningar för en reformering av familjepensionssystemet nu föreligger, ett genomförande bör ske så snart som möjligt med sikte på framtiden även om reformen inte på en gång kan få full genomslagskraft på grund av de nuvarande samhällsförhållandena bl. a. inom arbetsmarknadsområdet. Med de generösa övergångsbestämmelser som pensionskommittén föreslagit finns enligt länsstyrelsen en garanti för att reformen kan genomföras smidigt utan att någon grupp riskerar att komma i kläm mellan de gamla och nya bestämmelserna. Även

länsstyrelsen i Skaraborgs län framhåller det angelägna i att reformen inte skjuts på framtiden. Det är enligt länsstyrelsen svårt att se någon mening i ett sådant handlande då förutsättningarna för åtgärderna nu klarlagts. *SACO/SR* menar att, med beaktande av de olika aktiva arbetsmarknadsåtgärder som organisationen föreslår i yttrandet, en reformering av nuvarande familjepension bör ske snarast och de nya reglerna inte skjutas på framtiden. *LO* framhåller om tidpunkten för ikraftträdande av förslagen bl. a.:

LO utgår ifrån att det långa tidsintervallet mellan utredningens överlämnande och remissutsändningen inte är en medveten metod att skjuta upp reformen, men vill ändå påtala den fördröjning av det fortsatta arbetet som denna paus har medfört. Änkepensioneringens avskaffande och genomförandet av det nya efterlevandeskyddet bör inte skjutas på framtiden. Förändringen har diskuterats under lång tid, och de skäl som talar för att förändra änkepensionen, talar också för ett snabbt genomförande. *LO* inser emellertid att förslagets genomförande förutsätter en annan ekonomisk politik än den som bedrivs i dag och en politik som är expansiv och skapar det utrymme på arbetsmarknaden som är nödvändigt för reformens genomförande. En annan viktig förutsättning för reformens genomförande är att samhällets resurser i form av arbetsmarknadspolitiska och utbildningsinstrument samt barnomsorg finns planerat och utformat.

I princip övervägande positiva till ett relativt snabbt ikraftträdande är även Kommunernas pensionsanstalt, statskontoret, Svenska kommunförbundet och Landstingsförbundet.

Statskontoret påpekar att nuvarande statsfinansiella kris enligt flertalet bedömningar kommer att bestå åtminstone de närmaste åren. Det torde därför enligt statskontoret behövas längre tid än vad kommittén antagit innan klarhet kan vinnas beträffande den ur ekonomiska och arbetsmarknadsmässiga synpunkter lämpligaste tidpunkten för start av reformen. *Kommunernas pensionsanstalt* anför:

Styrelsen har förståelse för att kommittén håller ikraftträdandetidpunkten öppen. Såsom framhålles i betänkandet måste tidpunkten för systemets ikraftträdande väljas med hänsynstagande till den framtida utvecklingen på arbetsmarknaden. Framför allt gäller detta kvinnornas ökade inträde på arbetsmarknaden och den därmed sammanhängande förändringen av familjemönstren. Styrelsen vill dock betona, att den föreslagna reformen av familjepensioneringen är så pass angelägen, att dess genomförande inte bör skjutas alltför långt på framtiden.

Svenska kommunförbundet anför liknande synpunkter samt tillägger att en seriös prövning nu bör ske av möjligheterna att genomföra en reform vars ikraftträdande inte skjuts alltför långt på framtiden. Med hänsyn till de föreslagna genomgripande förändringarna och de kostnader som dessa medför under en lång period anser förbundet att det bör övervägas om inte de föreslagna ändringarna av efterlevandeförmånerna kan genomföras etappvis.

Också *Landstingsförbundet* är inne på tanken på ett etappvis genomföran-

de av förslagen. Förbundet konstaterar sammanfattningsvis att grundidéerna i utredningsförslaget är goda men menar att genomförandet måste ske i sådan takt och på sådant sätt att kännbara kostnadsökningar undviks. Till utveckling av sin uppfattning anför förbundet:

Förslaget är uppbyggt mot bakgrund av familjeförhållanden och andra sammanboendeformer i dagens svenska samhälle samt på förhållandena i arbetslivet av i dag. Förslaget innebär en radikal engångsomläggning av familjepensioneringen med övergångsanordningar av 20-årig varaktighet. Enligt styrelsens mening är det inte otänkbart att utvecklingen går i andra riktningar än som nu kan överblickas. På grund av strukturella förändringar i samhället kan möjligheten till förvärvsarbete bli mer begränsade vilket i sin tur kan få konsekvenser på samlevnadsformerna. Med hänsyn härtill kan ifrågasättas om inte reformen bör genomföras i etapper varvid de mest eftersträvarsvärda åtgärderna och grupperna prioriteras. De kostsamma 20-åriga övergångsanordningarna skulle då kunna begränsas och det nya systemet skulle kunna prövas successivt på mindre grupper. Styrelsen får erinra om att de av arbetsgivaren bekostade kompletteringsanordningarna på arbetsmarknaden är anpassade i stort till de lagstadgade pensionerna. En övergripande engångsomläggning av lagförmånerna medför komplicerade anpassningsförhandlingar beträffande avtalsförmånerna. Kostnadseffekterna skulle bli mindre kännbara vid fortskridande delreformer.

Mer tveksamma till tanken att låta en reformerad efterlevandepensionering träda i kraft inom den närmaste framtiden är försäkringsöverdomstolen, LRF, Pensionärernas riksorganisation, Folksam och Kooperationens pensionsanstalt.

Även om *försäkringsöverdomstolen* ansluter sig till kommitténs utgångspunkt att en revision av familjepensioneringen kan vara befogad, uttalar domstolen stor tveksamhet till ett snabbt ikraftträdande. Domstolen betonar att kvinnan ännu har långt till full jämställdhet med mannen i fråga om möjlighet till att garantera familjens försörjning. Domstolen fortsätter:

Även om man förser en reform med generösa övergångsanordningar, som kommittén tänkt sig, bör den inte genomföras förrän man är säker på att den passar för det helt övervägande antalet berörda fall. — — — Det finns enligt domstolen anledning att tro att vi åtskilliga decennier till får räkna med att ett stort antal kvinnor av olika skäl — bristande tillgång på arbete, svårighet att kombinera hemarbete och vård av barn med yrkesarbete, invanda attityder, m. m. — inte kan svara för sin egen försörjning. Statsmakterna bör i och för sig försöka påverka dessa förhållanden så att man så snart som möjligt kan uppnå jämställdhet mellan könen i dessa avseenden men domstolen menar att man inte förrän på lång sikt har möjlighet att förvänta sig något genomgripande resultat av denna påverkan. I ett uppbyggt socialt välfärds-system måste man vidare vara försiktig med att minska grundläggande trygghetsanordningar som i sin tur är ägnade att styra de försäkrades planering av sina levnadsförhållanden för lång tid framöver.

LRF anser att det kan anföras skäl för att avvakta med reformen, om vi skulle gå in i en period med en högre arbetslöshet än i dag. Stora grupper efterlevande skulle då få sina förhållanden avsevärt försämrade i förhållande

till nuvarande trygghetssystem. *Pensionärernas riksorganisation* menar att ett ikraftträdande kan bli aktuellt först när det är klarlagt att arbetsmarknaden och de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna motsvarar kommitténs uppfattningar. Kostnadsökningar resp. kostnadsminskningar i statsbudgeten får inte vara avgörande. Ett efterlevandeskydd som möjliggör för efterlevande och eventuella barn att fortsätta att leva på ungefär den standard som tidigare arbetats upp måste vara utgångspunkten för reformens ikraftträdande. I viss mån liknande synpunkter framförs av *Folksam* och *Kooperationens pensionsanstalt*, som anser att det med nuvarande arbetsmarknad torde bli ytterligt svårt att genomföra de intentioner pensionskommittén haft. I yttrandet framhålls att det förmodligen är just kvinnorna som drabbas hårt av nuvarande ansträngda läge på arbetsmarknaden. De nämnda remissinstanserna kan därför inte tillstyrka att förslaget genomförs förrän arbetsmarknaden fungerar på det sätt som de nya reglerna kräver.

Riksförsäkringsverket och *TCO* ställer sig negativa till tanken på att redan nu fatta beslut om en reformering av efterlevandepensioneringen (se under avsnitt 1.1.1).

TCO utvecklar sin mening i frågan på följande sätt:

Reduceringen av nuvarande efterlevandeskydd till änkor bygger på osäkra premisser. Det avses vara könsneutralt men är i sina huvudbeståndsdelar ändå inriktat på efterlevande kvinnor. Förutsättningarna att skapa arbetstillfällen och andra sociala stödformer i den omfattning kommittén föreslår är i dagens ekonomiska läge mycket osäkra. Prognoserna för framtiden visar på ökande arbetslöshet bland redan yrkesarbetande och betydligt färre möjligheter för tidigare inte yrkesverksamma att få arbete. Särskilt gäller det de traditionella "kvinnoyrkena".

TCO anser således att den osäkerhet som f. n. råder vad gäller det ekonomiska läget i landet och läget på arbetsmarknaden talar emot att nu företa sådana förändringar i familjepensionen som föreslås av kommittén. *TCO:s* mening är dock att förändringar i riktning mot att göra pensionssystemet könsneutralt på sikt bör göras. I samband därmed är det angeläget att barn- och ungdomsskyddet allmänt ses över. Grundläggande för en förändring är också att en sådan är i högre grad förankrad bland arbetsmarknadens avtalsslutande parter och med ett bibehållande av den fria förhandlings- och avtalsrätten.

I flera yttranden betonas önskvärdheten av att tidpunkten för reformens ikraftträdande bestäms på ett sådant sätt att arbetsmarknadens parter och berörda pensionsadministrativa organ ges erforderlig tid för anpassning av tjänstepensionssystemen till den reformerade familjepensioneringen inom den allmänna försäkringen. Sådana synpunkter framförs av *Svenska kommunförbundet*, *SACO/SR*, *statens arbetsgivarverk* och *Kommunernas pensionsanstalt*. Också *statens löne- och pensionsverk* framhåller att en omläggning till ett nytt system kräver omfattande förberedelser före ikraftträdandet.

1.2 Barnpensioneringen

Flertalet remissinstanser instämmer uttryckligen i pensionskommitténs uppfattning att tyngdpunkten inom en reformerad efterlevandepensionering skall ligga på stödet åt efterlevande barn. Inte i något yttrande redovisas en annan uppfattning.

Också de konkreta förslag som kommittén lagt fram på barnpensioneringsområde tillstyrks eller lämnas utan erinran av flertalet remissinstanser. Inte någon remissinstans ställer sig totalt avvisande till förslagen eller dessas inriktning. I många yttranden uttalas helt allmänt att principerna och förslagen godtas och berörs sedan enbart på någon punkt där vederbörande remissinstans anlägger särskilda synpunkter. De konkreta förslagen behandlas därför av endast ett mindre antal remissinstanser.

Kommitténs uppfattning att barnpension liksom hittills skall utgå inom både folk- och tilläggs-pensioneringen mottas positivt av remissinstanserna. Ståndpunkten tillstyrks uttryckligen av bl. a. *statskontoret*. Även av flertalet andra yttranden framgår att principen godtas.

Endast i ett yttrande ifrågasätts en annan ordning. Det är *Ensamståendes intresseorganisation* som anser att en viss förbättring av barnpensionerna är motiverad men som också menar att barnpensionerna borde utgå enbart från folkpensioneringen. Organisationen anför:

Barnlösa förvärvsarbetande drabbas nu hårdare än övriga av de höga efterlevandepensionerna inom tilläggs-pensioneringen. Denna grupp har som regel intresse av att alla barn blir hjälpta lika vid föräldrars frånfälle. För familjer som vill tillförsäkra sina efterlevande barn en högre standard och förstärka sitt försäkringsskydd finns möjlighet att skaffa kompletterande försäkringar.

1.2.1 Personkretsen

Inte i något yttrande ifrågasätts kommitténs förslag att rätten till barnpension även fortsättningsvis skall anknytas till den familjerättsliga underhållsskyldigheten och att den barnpensionsberättigade personkretsen således skall omfatta biologiska barn och adoptivbarn men inte t. ex. styvbarn och fosterbarn. Förslaget tillstyrks uttryckligen av *länsstyrelsen i Uppsala län*, *länsstyrelsen i Älvsborgs län* och flertalet *allmänna försäkringskassor*.

Förslaget att rätten till barnpension skall utvidgas till att omfatta även utländska barn som tagits emot i Sverige i adoptionssyfte vinner allmänt gehör hos de remissinstanser som tar upp den frågan. Förslaget välkomnas av bl. a. *länsstyrelsen i Älvsborgs län*, *Borås kommun* och många *allmänna försäkringskassor*. *Statskontoret* finner den föreslagna utökningen av personkretsen väl motiverad och medförande kostnadsökning närmast försumbar i sammanhanget.

Statens nämnd för internationella adoptionsfrågor (NIA) tillstyrker förslaget och anför bl. a.:

Nämnden har tidigare bl. a. till socialpolitiska samordningsutredningen SOU 1979:94 framhållit vikten av att de utländska blivande adoptivbarnen ges en starkare familjerättslig ställning än fosterbarn i avvaktan på att adoptionen blir klar. Fosterbarnens efterlevnadsskydd är normalt täckt av att de är berättigade till barnpension efter sina biologiska föräldrar. NIA anser att om det föreligger ett medgivande från vederbörande socialnämnd, bör barnet behandlas på samma sätt som om adoptionen vore ett faktum, då medgivandet i sig innebär ett ställningstagande till adoption.

Kommittén tar i utredningen upp frågan, om det är möjligt att ett barn utöver barnpension efter den presumtive adoptivföräldern även skulle kunna bli berättigad till pension efter en biologisk förälder i sitt ursprungsland. NIA:s erfarenhet är entydigt att barn som kommer till vårt land för adoption sällan har sådana relationer i sitt hemland att denna fråga kan uppstå, och att barnen i regel kommer från länder som saknar socialförsäkringar av ovanstående slag.

Liknande synpunkter anförs av förbundet *Adoptionscentrum*, som yttrar:

Förbundet Adoptionscentrum instämmer eftertryckligt i pensionskommitténs överväganden och förslag när det gäller barn som kommit till Sverige i adoptionssyfte. Det är utomordentligt angeläget att dessa barns sociala skydd under tiden före den svenska adoptionen förstärks. Utredningen har övervägt risken att utländska barn som kommer till Sverige för att adopteras ska kunna uppbära pension även från sitt gamla hemland och alltså få ett dubbelt skydd. Förbundet kan utifrån sin verksamhet verifiera att man praktiskt taget kan utesluta den möjligheten. Någon svårighet att skilja barn som mottagits i adoptionssyfte från utländska fosterbarn bör inte föreligga då pensionsrätten i förslaget knutits till socialnämndens medgivande enligt 25 § socialtjänstlagen.

Kommitténs uppfattning att nu gällande regler i internationellt hänseende om rätten till barnpension bör kvarstå oförändrade kommenteras i enbart ett fåtal yttranden. Samtliga de remissinstanser som särskilt berör frågan är mer eller mindre negativa till kommitténs ståndpunkt. Detta gäller socialstyrelsen, riksrevisionsverket, statens invandrarverk och ensamförälderkommittén.

Socialstyrelsen anser att utländska barn, som är bosatta i Sverige, i princip bör ges samma ekonomiska grundtrygghet i förhållande till en bortavarande förälder oavsett om det är separation eller dödsfall som är orsaken till bortavaran. Det vore därför enligt styrelsen önskvärt att rätten till barnpension från folkpensioneringen och bidragsförskott tidsmässigt överensstämde och förelåg efter sex månaders vistelse i Sverige.

Riksrevisionsverket framhåller:

Barnpension och bidragsförskott har i princip samma syfte, dvs. att utgöra stöd när barnet inte längre bor ihop med båda sina föräldrar. Genom de olika kvalifikationstiderna för de båda stöden kan konsekvenserna bli att utländskt barn, som erhåller bidragsförskott för förälder som sedermera avlider, varken får barnpension från folkpensioneringen eller bidragsförskott. Enligt RRV:s mening bör, för att undvika sådana effekter, en enhetlig kvalifikationstid för utländsk medborgare gälla för såväl barnpension som bidragsförskott. Kvalifikationstiden kan anpassas så att kostnadsökningar undviks.

Statens invandrarverk föreslår att ett utländskt barn, som är bosatt i Sverige eller i annat land, skall ha rätt till barnpension på samma villkor som ett barn med svenskt medborgarskap, förutsatt att grundvillkoren för barnpension är uppfyllda. Verket framhåller att de karenstider som gäller f. n. kan innebära att i Sverige födda barn med utländskt medborgarskap, som mister en förälder eller båda, kan få vänta flera år innan det får rätt till barnpension. I övrigt invänder verket mot att barnpension från folkpensioneringen inte kan utgå vid bosättning utanför Sverige om dispens eller överenskommelse mellan berörda länder saknas.

Ensamförälderkommittén erinrar om att det för rätten till bidragsförskott inte finns något krav på att den underhållsskyldige föräldern skall ha någon som helst anknytning till Sverige. Kommittén fortsätter:

Den situationen kan alltså inträffa, att ett utländskt barn, bosatt i Sverige, mister sitt bidragsförskott när den underhållsskyldige föräldern avlider och inte erhåller något stöd i dess ställe. Utom att detta är en väsentlig brist i dessa barns trygghet är det en praktiskt olämplig regel. Tillämpande myndigheter får information om dödsfall inom Norden. I övrigt upptäcktes ett antal dödsfall i samband med det krav- och efterforskningsarbete som sker beträffande utomlands bosatta underhållsskyldiga. Många gånger kan det emellertid vara ganska slumpartat om myndigheten får vetskap om ett dylikt dödsfall. Vårdnadshavaren kan vara okunnig om det och det är en regel som alltför lätt inbjuder till missbruk. En ändring bör ske så att barnstöd inte på detta sätt upphör. Lösningen måste sökas inom familjepensionssystemet.

1.2.2 Åldersgränser

Frågan om den övre åldersgränsen för rätt till barnpension väcker mycket delade meningar bland remissinstanserna. I många yttranden påtalas värdet av en för folkpensioneringen och ATP gemensam åldersgräns samt understryks behovet av samordning även i förhållande till andra förmåner som kan tillkomma barn.

Pensionskommitténs förslag att bibehålla nuvarande övre åldersgränser, 18 år inom folkpensioneringen och 19 år inom tilläggspensioneringen, tillstyrks uttryckligen av *länsstyrelsen i Uppsala län*, som uttalar viss tveksamhet till att bibehålla skilda åldersgränser men finner kommitténs argument härför betydelsefulla. Även *länsstyrelsen i Skaraborgs län*, *Folk-sam* och *Kooperationens pensionsanstalt* accepterar förslaget men betonar samtidigt önskvärdheten av en framtida samordning på området.

Bland de remissinstanser som avstyrker kommitténs förslag eller finner erinringar mot detta och som uttalar sig för en enhetlig åldersgräns finns olika åsikter företrädna om hur denna bör bestämmas. I något yttrande förespråkas en gemensam åldersgräns vid 18 år medan det i andra påtalas värdet av en enhetlig åldersgräns vid 19 år. Några remissinstanser uttalar sig till förmån för en anknytning till den familjerättsliga underhållsskyldigheten, dvs. en åldersgräns vid 18 år men med möjlighet att utge barnpension under längre

tid till barn som därefter fortsätter med grundläggande studier. I andra yttranden betonas värdet av samordning men framförs ingen direkt åsikt om hur åldersgränsen därvid bör bestämmas.

Tanken på en enhetlig åldersgräns vid 18 år förespråkas av *försäkringsrätten för Norra Sverige*, som menar att 19-årsgränsen inom tilläggspensioneringen numera framstår som föga motiverad med hänsyn till utvecklingen inom socialförsäkringen och familjerätten. Vid en bedömning av för- och nackdelar anser försäkringsrätten övervägande skäl tala för en sänkning av åldersgränsen till 18 år. Ett genomförande av en sådan sänkning måste givetvis kompletteras med särskilda övergångsbestämmelser varigenom de, som vid tiden för genomförande av förslaget redan uppbär barnpension enligt äldre regler, inte kommer att drabbas av någon försämring.

En gemensam åldersgräns vid 19 år förordar länsstyrelsen i Älvsborgs län och Svenska Personal-Pensionskassan. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län* erinrar om att det i dagens samhälle är mycket få ungdomar som är självförsörjande vid 18 års ålder. I allmänhet pågår någon form av utbildning åtminstone uppemot tjuogoårsåldern. Det kan därför enligt länsstyrelsen starkt ifrågasättas om inte efterlevandeskyddet till barn borde utsträckas ytterligare, i vart fall till 19 år, även inom folkpensioneringen. Liknande synpunkter anförs av *Svenska Personal-Pensionskassan*, som framhåller att det vore mer naturligt att barnpensionerna ha samma slutålder än att slutåldern för barnpension inom folkpensioneringen är densamma som åldersgränsen för bidragsförskott.

En än högre åldersgräns förordas av *TCO*, som anför:

I dagens samhälle är det mycket få ungdomar som är självförsörjande vid 18 års ålder. En normal yrkesutbildning innebär att man tidigast vid 18 år kan vara klar med själva utbildningen. I regel är man omkring 20 år innan grundutbildningen är klar. Efterlevandeskydd till barn borde därför sträcka sig till 20-21 år. Kommitténs förslag att bibehålla nuvarande åldersgränser 18 och 19 år är således ej tillfredsställande. Pensionen skall ju säkerställa såväl en rimlig försörjning som att kompensera den bortfallna standard som åstadkommits genom att en eller båda föräldrarna avlidit.

Tanken på att ha en gemensam övre åldersgräns men låta denna infalla vid olika ålder beroende på om barnet studerar eller inte vinner stöd av socialstyrelsen och rikskontrollverket. *Socialstyrelsen* erinrar om reglerna för den familjerättsliga underhållsskyldigheten och fortsätter:

Att rätten till bidragsförskott upphör vid 18 års ålder innebär att situationen för dessa barn och deras vårdnadshavare kan bli ekonomiskt mycket pressad, framför allt i de fall där den andre föräldern inte har möjlighet att bidra till barnets försörjning. Rätten till bostadstillägg, förvärvsavdrag och skattereduktion bortfaller också vid denna tidpunkt. Samtidigt har barnet omfattande ekonomiska behov för sin försörjning.

På motsvarande sätt har barnet behov av en ekonomisk grundtrygghet för sin försörjning i de fall det mist en förälder eller båda genom dödsfall för att få ökade möjligheter att uppnå en grundutbildning. Samhället bör här liksom

annars tillgodose dess behov av en grundläggande försörjning så länge skolgång till avslutad grundutbildning pågår. — — — Med hänsyn härtill vore det skäligt att reglerna om den familjerättsliga underhållsskyldigheten finge vara normgivande för såväl rätten till bidragsförskott som barnpension.

Riksrevisionsverket ansluter sig till det förslag socialpolitiska samordningsutredningen framlagt i betänkandet (SOU 1979:94) En allmän socialförsäkring och anser därför att barnpension bör för de barn som studerar utges från såväl folk- som tilläggs pensioneringen till dess barnet fyller 19 år. Sista året föreslas stödet utgå för studietiden, dvs. nio månader. Detta innebär enligt verket en kostnadsbesparing på ca 8 milj. kr. jämfört med kommitténs förslag.

Önskvärdheten av ökad samordning på området betonas även av *länsstyrelsen i Skaraborgs län*, *Folksam*, *Kooperationens pensionsanstalt* samt ett stort antal av de *allmänna försäkringskassorna*. Också *statskontoret*, som inte finner anledning att i detta sammanhang föreslå ändrade åldersgränser för barnpension, understryker önskvärdheten av att frågan om införande av en enhetlig åldersgräns för de båda barnpensionsformerna och även för bidragsförskottet tas upp i ett vidare sammanhang och att därvid behandlas även frågan huruvida denna gräns skall infalla vid olika ålder beroende på om barnet studerar eller ej. *Länsstyrelsen i Jönköpings län* anser att den skillnad i åldersgränsen som finns f. n. inte är sakligt motiverad. *Ensamförälderkommittén* yttrar bl. a.:

Den obligatoriska skolgången sträcker sig till ca 16 års ålder. Under de närmaste åren härefter kan ungdomar studera, ha fast arbete eller vara arbetslösa. Den enskilde individen kan under dessa år ha tillhört alla tre kategorierna. För hushållet med äldre tonåringar kan behovet av stöd i hög grad vara beroende av barnets sysselsättning. Om man inom bidragssystemet skall ta hänsyn till detta står det klart, att de åldersgränser som nu kvarstår inom efterlevandeskyddet inte är lämpliga som utgångspunkt för övriga stöd. Barn kan ha egna förvärvsinkomster före 18 års ålder och de kan ha sin grundutbildning oavslutad vid 19 års ålder.

1.2.3 Nivåer för barnpension

Kommitténs förslag till nivåer för barnpension inom folk- och tilläggs pensioneringen vinner stöd utan närmare kommentarer av ett stort antal remissinstanser. Hit hör bl. a. *länsstyrelsen i Uppsala län*, *länsstyrelsen i Skaraborgs län*, *Svenska kommunförbundet*, *Landstingsförbundet*, *Folksam* och *Kooperationens pensionsanstalt*.

Förslagen tillstyrks även av *LO*, *försäkringsöverdomstolen*, som finner nivåerna på barnpension väl avvägda och som inte heller i övrigt har några invändningar mot förslagen i denna del, samt det övervägande antalet *allmänna försäkringskassor*. Också *Sveriges folkpensionärs riksförbund* ställer sig positiv till förslagen men anser spännvidden mellan de högsta och lägsta barnpensionerna vara väl hög.

Viss tveksamhet till förslagen uttalas av *statskontoret* under hänvisning till det nuvarande ekonomiska läget. Statskontoret framhåller att förslagen grundar sig på pensionskommitténs värderingar, som endast kan prövas och vägas mot andra angelägna reformer i sitt politiska sammanhang och baseras på en samlad översyn av alla former för stöd till barn och barnfamiljer. Liknande synpunkter anförs av *riksrevisionsverket*. Verket anser att kommitténs förslag att tyngdpunkten inom den framtida familjepensioneringen skall läggas på barnpensionerna är principiellt riktigt. Förslaget innebär emellertid en kostnadsökning med 226 milj. kr. per år vid full funktion. Enligt riksrevisionsverkets mening bör det övervägas om en förstärkning av barnpensionerna bör prioriteras nu jämfört med andra åtgärder.

Kommitténs förslag att bibehålla nuvarande konstruktion av barnpensionen inom folkpensioneringen med en grund- och en garantinivå ifrågasätts inte av någon remissinstans. Inte heller förordas i något remissyttande en annan grundnivå än den nuvarande, 26 % av basbeloppet.

Också förslagen att ha en enhetlig garantinivå oberoende av barnets ålder och att behålla nuvarande garantinivå, 41 % av basbeloppet för barn som förlorat en av sina föräldrar, lämnas utan erinran av i stort sett samtliga remissinstanser. Endast *socialstyrelsen* ifrågasätter kommitténs ståndpunkt i detta avseende. Enligt socialstyrelsen är det utifrån kostnaderna för barns behov motiverat med en höjning av garantinivån för tonåringar. Givetvis måste, framhåller styrelsen, kostnaderna för en sådan reform vägas mot de vinster som erhålls.

Kommitténs förslag att någon avräkning fortsättningsvis inte skall göras från garantinivån för barnpension mot pension som utgår till vuxen efterlevande vinner i allmänhet stöd hos remissinstanserna. Förslaget tillstyrks uttryckligen av *ensamförälderkommittén* och av *LO*.

Endast *riksförsäkringsverket* ställer sig kritiskt i detta avseende. Verket tillstyrker – i den mån de ekonomiska resurserna tillåter – förslaget om en höjd garantinivå för barnpension från folkpensioneringen men menar att garantinivån därvid bör minskas med hänsyn till änkepension som utgår till med barnet samboende kvinna.

Flertalet remissinstanser tillstyrker också förslaget att det till barn som förlorat båda sina föräldrar skall utges barnpension på en garantinivå som är dubbelt så hög som för barn som mist en förälder, dvs. en höjning från nuvarande 62 % till 82 % av basbeloppet för år räknat. Detsamma gäller förslaget att motsvarande höjning skall komma till stånd i fall där det samtidigt med barnpension utgår bidragsförskott. Dessa förslag tillstyrks uttryckligen av bl. a. *ensamförälderkommittén* och *Kommunernas pensionsanstalt*. Även *LO* tillstyrker förslagen och framhåller att det är en viktig princip att ensamstående föräldrar, oavsett skälen till att de är ensamstående, garanteras samma ekonomiska stöd från samhällets sida.

Inom tilläggspensioneringen innebär pensionskommitténs förslag att någon reduktion av barnpensionens kompensationsgrad fortsätt-

ningsvis inte skall göras när efterlevandepension utges även till vuxen efterlevande. Detta förslag tillstyrks eller lämnas utan erinran av samtliga de remissinstanser som berör spörsmålet.

Även förslaget att höja kompensationsgraden för barnpension från ATP i de fall då den avlidne efterlämnar fler än ett barnpensionsberättigat barn vinner bifall i många remissyttranden. Förslaget att höja tillägget för varje barn utöver det första från f. n. 10 % till 20 % av den avlidnes egenpension tillstyrks sålunda uttryckligen av bl. a. *Pensionärernas riksorganisation* och *Kommunernas pensionsanstalt*.

Uppsala läns allmänna försäkringskassa och *Hallands läns allmänna försäkringskassa* förespråkar en än större utjämning mellan barn i ettbarns- och barn i flerbarnsfamiljer och anser att barnpension från tilläggs pensioneringen skall utgå med samma kompensationsgrad för varje barn oberoende av det totala antal barn den avlidne efterlämnar.

Ensamförlälderkommittén ifrågasätter inte förslaget men pekar på de olikheter som uppkommer i jämförelse med det fall att barnets föräldrar lever åtskilda på grund av äktenskapsskillnad. Kommittén anför:

I fråga om nivån på barnstöd finns sedan ganska långt tillbaka en inställning, att ett barns ekonomiska situation bör vara densamma när dess ena förälder avlidit som när den ena föräldern fortfarande lever men inte längre sammanbor med barnet. Detta är också ensamförlälderkommitténs uppfattning. Främst gäller detta naturligtvis de samhälleliga garantierna, dvs. barnpension från folkpensionen och bidragsförskottet. Dessa stöd har alltså nu gjorts ännu mer samordnade genom att garantinivån på barnpensionen inte avtrappas mot efterlevandestöd till vuxen.

När det gäller barnpensionen i ATP-systemet jämförd med underhållsbidragen är en sådan samordning givetvis inte möjlig. Här gäller snarare att ett efterlevande barn i princip skall kunna bibehållas vid den standard det skulle haft om det sambott med föräldern. Ett bidragsberättigat barn får acceptera en viss inskränkning i sin standard om separationen gett föräldrarna en sämre standard. I dag är det emellertid så, att de underhållsbidrag som fastställs utifrån en given inkomst hos föräldern är avsevärt lägre än den barnpension som utgår om samma inkomst är den som bestämt barnpensionens belopp (medelinkomst under de bästa 15 åren).

Kritik mot förslagen rörande barnpension från tilläggs pensioneringen framförs av *riksförsäkringsverket*. Verket framhåller att en förutsättning för ett förhöjt barnstöd här torde vara en ändring av stödet till efterlevande vuxna. Med hänsyn till det ekonomiska läget och till verkets ställningstagande till den föreslagna reformen i stort avstyrker riks-försäkringsverket förslaget om barnpension från tilläggs pensioneringen. Även *statskontoret* och *riksrevisionsverket* ifrågasätter de föreslagna åtgärderna med avseende på barnpension från ATP (se ovan).

Pensionskommittén har inte lagt fram förslag om någon särskild maximeringsregel för hur stor familjepension från ATP som totalt skall kunna utgå efter en avliden. Denna ståndpunkt kritiseras av *Skaraborgs läns allmänna försäkringskassa*, som anser att barnpensionen bör begränsas till maximalt

100 % av den avlidnes egenpension.

Förslaget att barn som är föräldralöst i fortsättningen skall kunna erhålla barnpension från ATP efter båda sina föräldrar samtidigt tillstyrks av alla remissinstanser som yttrar sig härom. Till dessa hör *riksförsäkringsverket*, *ensamförälderkommittén*, *Pensionärernas riksorganisation* och *Kommuner-
nas pensionsanstalt*.

1.2.4 Beskattning av barnpension

Frågan om beskattningen av barnpension berörs uttryckligen i enbart ett fåtal remissyttranden. Kommitténs uppfattning att barnpension även fortsättningsvis skall utgöra skattepliktig inkomst för barnet delas av *länsstyrelsen i Skaraborgs län* och *rikskatteverket*. Sistnämnda remissinstans anför:

RSV tillstyrker kommitténs förslag och menar att det, för att en särreglering av beskattning av barnpensioner skall övervägas, krävs att det visas att barn som uppbär barnpension generellt sett är sämre ställda i ekonomiskt avseende, dvs. har mindre disponibel inkomst än samma barn haft om a) båda föräldrarna levit och sammanbott eller b) båda föräldrarna levit men inte sammanbott. I fall b) förutsätts att underhållningsbidrag eller bidragsförskott utbetalas.

Frågan behandlas även av *ensamförälderkommittén*, som säger sig ha förstäelse för pensionskommitténs ställningstagande. Kommittén fortsätter:

Det skäl som oftast brukar anföras för en likformig behandling i skattehänseende av barnpension och bidragsförskott/underhållsbidrag är följande: Det barn som redan utnyttjat grundavdraget resp. det skattefria bottenkiktet på barnpensionen drabbas av en mycket hårdare beskattning på egna förvärvsinkomster än det barn som uppbär det skattefria bidragsförskottet/underhållsbidraget.

När det gäller mindre inkomster av feriearbete o. d. innebär det faktum, att barnpensionerna efter skatt genomsnittligt är högre än bidragsförskott/underhållsbidrag, att det efterlevande barnets netto av pension och förvärvsinkomst knappast understiger det underhållsberättigade barnets netto. Om jämförelsen gäller mera betydande inkomster hos barnen, leder föräldrabalkens regler ofta till en nedsättning av underhållsbidraget. När det gäller bidragsförskottet överväger ensamförälderkommittén en behovsprövning mot barnets egna inkomster. Kommittén har emellertid ännu inte tagit ställning till denna fråga.

1.3 Stödet till vuxna efterlevande

1.3.1 Allmänt

Enligt pensionskommitténs förslag skall särskild efterlevandepension utgå i två olika former, nämligen som omställningsbidrag och som försörjningsbidrag. Vid sidan härav lägger kommittén stor vikt vid insatser på de arbetsmarknads- och utbildningspolitiska områdena. Denna huvudsakliga uppbyggnad av efterlevandestödet tillstyrks eller lämnas utan erinran av

majoriteten av remissinstanserna. Förslagen tillstyrks utan närmare kommentarer eller med enbart smärre ändringsförslag av *försäkringsrätten för Norra Sverige, socialstyrelsen, länsstyrelserna i Uppsala, Skaraborgs och Norrbottens län, jämställdhetskommittén, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, SAF, SACO/SR, Sveriges folkpensionärers riksförbund, Handikappförbundens centralkommitté, Kommunernas pensionsanstalt, Synskadades riksförbund och Ensamstående intresseorganisation*. Inte heller *statens arbetsgivarverk* har någon principiell erinran mot förslagen. Verket gör dock ingen bedömning av de föreslagna tekniska konstruktionerna av de olika förmånsformerna eller av de föreslagna förmånsnivåerna.

Huvudlinjerna i det föreslagna systemet vinner stöd – om än med en del reservationer och förslag till ändringar – även av *statens handikappråd, statskontoret, länsstyrelsen i Älvsborgs län, LO, De handikappades riksförbund, Svenska Personal-Pensionskassan, Folksam, Kooperationens pensionsanstalt, Fredrika-Bremer-Förbundet* och flertalet *allmänna försäkringskassor*.

Negativa till förslagen ställer sig *riksförsäkringsverket, arbetsmarknadsstyrelsen* och *TCO* (se under avsnitt 1.1).

Även *ensamföralderkommittén* är tveksam till förslagen, dock på i viss mån andra grunder. Kommittén, som utformat remissyttrandet i huvudsak som en diskussion av möjligheterna att förena förslagen i pensionskommitténs betänkande med ensamföralderkommitténs förslag i ett kommande betänkande, anför:

Ensamföralderkommittén har förstäelse för att pensionskommittén i ett förslag med så omfattande förändringar av efterlevandestödet till vuxna är angelägen om en generös inställning i fråga om det mera behovsriktade stöd som nu föreslås. Hänsynen till tidigare inställning till försörjningen av efterlevande kvinnor blir emellertid tillräckligt tillgodosedd genom de långa övergångstiderna.

Vid den tidpunkt då förslaget är fullt genomfört får anses att samhällsutvecklingen har gått därhän att det i princip inte längre finns ett behov av att särskilt stödja efterlevande kvinnors försörjning. Undantagsfallen bör då vara utformade så att de inte gör efterlevandesituationen ekonomiskt mer gynnad än andra. Ett efterlevandestöd till en vuxen person, som är motiverat av att denna person tidigare levt i ekonomisk gemenskap med en partner och under vissa förutsättningar med barn, måste utformas så att det kan anpassas till motsvarande stöd i situationer där anledningen är en annan än dödsfall. Det kan nämligen knappast påstås, att det finns en avgörande skillnad mellan efterlevandesituationen och övriga inträffade ensamföraldersituationer däri att man i de senare alltid bättre skulle kunna förbereda en omställning. Situationen kan i vissa fall uppstå lika plötsligt. Här kan vara fråga lika väl om en förälder som får vårdsnaden om barn som om den som blir underhållsskyldig eller om separerande partners utan minderåriga barn.

De situationer som ansetts ge behov av efterlevandestöd till vuxna är i stort sett de som kan föranleda underhållsbidrag till f. d. make. I praxis gäller detta knappast mer än i de situationer där pensionskommittén tänkt sig att

försörjningsbidrag skall kunna utges. När det vid en äktenskapsskillnad finns gemensamma barn under 16 år kan betänketiden på sex månader utöver sitt egentliga syfte också ge möjlighet till ekonomisk omställning. Naturligvis förekommer att underhållsbidrag till f. d. make utdöms för en tid därefter i en situation där vårdnaden om barn ger inskränkta förvärvsmöjligheter men det är ganska sällsynt.

Ovan har talats om likheten i skilda ensamförälderssituationer. En väsentlig olikhet ligger emellertid däri att då båda parterna lever, de i underhållsbidragets form eller på annat sätt sinsemellan kan gottgöra de behov som omställnings- och försörjningsbidrag skall täcka. Ett samhällsstöd i dessa fall måste mer ha formen av en garanti. I de nu avsedda situationerna finns också en missbruksrisk, som inte finns vid dödsfall.

1.3.2 Efterlevandebegreppet m. m.

Kommitténs förslag med avseende på den personkrets som skall omfattas av efterlevandepensioneringen intresserar relativt många remissinstanser. Huvuddelen av dessa tillstyrker förslaget att med gifta skall inom såväl folk- som tillägspensioneringen jämställas man och kvinna som stadigvarande sammanbodde med varandra vid tidpunkten för dödsfallet och som tidigare varit gifta med varandra eller har eller har haft eller väntar barn gemensamt. I några yttranden framförs dock kritik mot den sålunda valda lösningen.

Den av kommittén föreslagna likställighetsregeln tillstyrks av *länsstyrelsen i Uppsala län, Trollhättans kommun, länsstyrelsen i Skaraborgs län, LO, Svenska Personal-Pensionskassan, Husmodersförbundet Hem och Samhälle* och flertalet av de *allmänna försäkringskassor* som yttrat sig över betänkan- det. Också *ensamförälderkommittén* är positiv till förslaget och framhåller att de föreslagna reglerna är föredömligt klara och enkla och att tillämpningen därmed underlättas.

LO utvecklar sin syn på frågan enligt följande:

LO's uppfattning är att varje individ så långt möjligt skall behandlas var för sig inom pensionssystemet. Inkomstprövade förmåner förutsätter att prövningen sker mot makars gemensamma inkomst och skapar gränsdragnings- problem och orättvisor. Så stor del som möjligt av pensionssystemet bör därför bygga på generella individuella rättigheter.

Beträffande det familjebegrepp som bör användas inom den allmänna pensioneringen anser *LO* att det är önskvärt att ha enhetliga regler. Då man fastställer sådant enhetligt familjebegrepp bör hänsyn tas till de samlevande- former som förekommer vid sidan av det traditionella äktenskapet. Samtidigt måste begreppet med nödvändighet definieras på så sätt att objektiva förutsättningar föreligger för regelns tillämplighet och att dessa förutsätt- ningar kan konstateras i varje enskilt fall, utan ingående individuell prövning.

LO anser det efterlevandebegrepp som gäller inom folkpensioneringen i högre grad än det som finns inom tillägspensioneringen tillgodoser dessa olika krav. Tillägspensioneringens efterlevandebegrepp bör därför ändras så att samboende jämställs med gifta enligt de regler som gäller inom folkpensioneringen.

Svenska Personal-Pensionskassan har inte något att erinra mot kommitténs förslag och framhåller därvid att det är konsekvent att man använder samma definition av begreppet efterlevande make inom folkpensioneringen och ATP. Vidare anförs i yttrandet:

Möjligen något utanför sammanhanget konstaterar SPP att sammanboende alltmer har kommit att betraktas som ett tillräckligt villkor för sådana rättigheter som traditionellt tillkommit äkta makar. Utan att anlägga några som helst etiska synpunkter skulle man kunna överväga möjligheten att kräva viss registrering av sammanboende hellre än att laborera med en del ibland svärdefinierade sammanboendebegrepp. Ett sådant krav skulle ses som en administrativt betingad spelregel för medborgarna och inte behöva upplevas som särskilt betungande. Barnens rättigheter torde vara tillräckligt tillgodosedda även om sammanboende föräldrar avstod från en sådan registrering. Att nuvarande former för äktenskaps ingående och upplösande innebär en sådan enkel registrering talar inte emot denna tankegång.

Västernorrlands läns allmänna försäkringskassa tillstyrker förslaget och betonar att reglerna för efterlevandeskydd inte får bli så allmänt hållna att de ger utrymme för moraliska ställningstaganden eller onödiga irritationsmoment vid utredning. Rätten till efterlevandepension måste avgöras utifrån lätt konstaterbara fakta som på ett lämpligt sätt avgränsar den förmånsberättigade personkretsen. Liknande synpunkter framförs av *Västerbottens läns allmänna försäkringskassa*. Till den av kommittén förordade avgränsningen ansluter sig vidare bl. a. *Kalmar läns allmänna försäkringskassa*, som framhåller att, om anknytning inte görs till tidigare äktenskap eller gemensamt barn, det kan medföra betydande utrednings- och tillämpningssvårigheter för kassorna i de fall då sådan anknytning inte föreligger. Inte minst har kassan vunnit praktisk erfarenhet av dessa svårigheter under den tid förordningen om statskommunala bostadsbidrag till vissa folkpensionärer m. fl. gällde. Enligt denna förordning kunde man och kvinna likställas med gifta utan att nämnda anknytning förelåg. Också *Jönköpings läns allmänna försäkringskassa* noterar med tillfredsställelse kommitténs förslag eftersom nuvarande regler i detta avseende inom folkpensioneringen fungerar tillfredsställande.

Att likställighetsregeln skall ta sikte även på sammanboende som väntar gemensamt barn tillstyrks uttryckligen av flera *allmänna försäkringskassor*. *Bohusläns allmänna försäkringskassa* anmärker dock samtidigt att vissa svårigheter kan uppstå vid tillämpningen, eftersom ett faderskaps erkännande i allmänhet inte avges förrän barnet är fött. Om dödsfallet inträffar före barnets födelse finns inte något registrerat om vem som är fader till barnet.

Behovet av fasta kriterier för prövningen av frågan om sammanboende föreligger understryks även av *Landstingsförbundet*. Förbundet anser att principen att ett stadigvarande samboendeförhållande mellan man och kvinna i vissa fall skall kunna läggas till grund för efterlevandeförmåner är riktig. Ytterligare anför förbundet:

Erfarenheterna från grupplivförsäkringarna på de olika avtalssektorerna visar att sammanboendeförhållanden är svåra att bedöma. Ofta hävdas att sammanboende under äktenskapsliknande förhållanden förelegat trots att mannen och kvinnan varit skrivna på olika adresser och att två bostäder funnits. Den efterlevande har uppburet bostadsbidrag som ensamstående men har efter dödsfallet krävt försäkringsbelopp åberopande sammanboende i bostad med annan adress. Grannar och andra uppger att faktiskt sammanboende har förelegat. Tyvärr är sådana fall inte ovanliga. Styrelsen ifrågasätter med hänsyn härtill om ej i särskilda föreskrifter bör stadgas att sammanboende ej skall anses föreligga om de sammanboende varit kyrkobokförda på skilda adresser eller haft dubbla bostäder under den aktuella femårsperioden eller åtminstone senare delen därav. Styrelsen anser det vara av vikt att frågan om sammanboendeförhållandet om möjligt bedömes på samma sätt ur bostads-, skatte-, försäkrings- och pensionssynpunkt. Kommittén har avvisat tanken på någon form av registrering av sammanboendeförhållanden för här avsett ändamål. Styrelsen delar denna åsikt men anser att möjligheten till missbruk av bestämmelserna skall motverkas i görligaste mån. Prövningen av frågan om sammanboende föreligger bör därför grundas på så fasta kriterier som möjligt och ske i samråd med andra berörda myndigheter.

I viss mån liknande synpunkter framförs av *Svenska kommunförbundet*, som framhåller:

Förslaget innebär bl. a. att stödet till vuxna efterlevande skall anpassas till dagens familjemönster, vilket innebär att reglerna i framtiden kommer att ge utrymme för förmåner vid sammanboende utan att parterna varit gifta. De regler som kommittén därvid föreslår kan enligt styrelsens uppfattning ge utrymme för utbetalning av förmåner även i sådana fall där något egentligt sammanboende eller någon riktig sammanlevnad inte förelegat. Styrelsens uppfattning i denna del grundar sig på de erfarenheter som vunnits vid tillämpningen av den tjänstegrupplivförsäkring som finns bl. a. på den kommunala arbetsmarknaden. Inom denna försäkring kan försäkringsbelopp utges till ogift person som vid tidpunkten för dödsfallet sammanbodde med den avlidne under äktenskapsliknande förhållanden. Det har dock visat sig att i många fall uppges sammanlevnaden ha olika form, beroende på hur de regler som styr olika ekonomiska ersättningar är utformade. Så har t. ex. konstaterats att i fråga om rätt till bostadsbidrag parterna uppges inte ha sammanlevt, medan vid bedömning av rätt till försäkringsbelopp enligt nämnda försäkring sammanboendet uppges ha varit av sådan art att anspråk görs på försäkringsbelopp. Mot denna bakgrund finner styrelsen det olyckligt att ytterligare ett begrepp för sammanboende/sammanlevande skapas. Det skulle vara värdefullt om sammanboende/begreppen inom i första hand olika lagfästa regelsystem kunde anpassas till varandra och likformas.

Kommitténs förslag till likställighetsregel möter kritik av länsstyrelsen i Jönköpings län, TCO och SACO/SR, som samtliga anser att en utvidgning bör ske av likställighetsregelns tillämplighet.

Länsstyrelsen i Jönköpings län ifrågasätter varför barnlösa samvetsäktenskap inte skall medföra rätt till omställningsbidrag och framhåller vidare:

Ett omställningsbehov blir ju i och för sig inte mindre av att två långvarigt sammanboende ej var gifta med varandra. Kommitténs förslag innebär enligt

länsstyrelsens mening att tillräcklig hänsyn inte tas till denna grupp. De utredningssvårigheter som kommittén pekar på, verkar vara överdrivna. För det första är sammanboende även ett krav beträffande gifta. För det andra finns anledning påpeka att bedömning av sammanboende förekommer inom socialtjänsten i ett mycket stort antal ärenden och innebär erfarenhetsmässigt sällan några utredningsproblem. Det finns ingen anledning förmoda att det skulle vara svårare för försäkringskassorna.

Det kan också nämnas att ett samvetsäktenskap där gemensamma barn saknas, men den efterlevande har ett eget barn, enligt kommitténs förslag inte grundar rätt till omställningsbidrag. Först när man uppfyller kriterierna för efterlevande make, kan eventuell hänsyn tas till den avlidnes styvbarn, t. ex. genom att omställningsbidraget då utges fram till detta barn fyller åtta år. Kommitténs förslag innebär således att vissa barnfamiljer ställs utanför rätten till omställningsbidrag. Detta förefaller inte tillfredsställande.

Länsstyrelsen är samtidigt medveten om behovet av enkla och entydiga grundregler inom socialförsäkringssystemet. Det förefaller främst kunna övervägas att rätten till omställningsbidrag vid samvetsäktenskap utan gemensamma barn utformas som en dispensregel. Den mest skyddsvärda gruppen torde därvidlag vara efterlevande utan egna inkomster och med icke gemensamt barn. Ett grundläggande villkor bör dock vara att sammanboendet varat minst två år. Detta krav överensstämmer för övrigt med vad som gäller i arbetsskadeförsäkringens villkor för efterlevandelivränta.

TCO uttalar:

I fråga om den personkrets som skall omfattas av en familjepensionsrätt anser *TCO* att kommittén har avgränsat denna krets olyckligt. Kommitténs utgångspunkt är att efterlevandeskyddet så långt det är möjligt och socialt motiverat skall uppvisa neutralitet mellan olika samlevnadsformer. Om neutralitet mellan olika samlevnadsformer är rättesnöre för kommitténs arbete vill *TCO* ifrågasätta om det sambobegrepp kommittén valt inte är för snävt. Kommitténs förslag som bygger på de regler som nu gäller inom folkpensioneringen, nämligen att med gifta likställs sådana icke gifta samboende som tidigare varit gifta med varandra eller som sammanlever under äktenskapsliknande former eller som har eller haft barn med varandra utesluter många män och kvinnor som sammanlever under äktenskapsliknande former. Således skulle många av dem som enligt familjelagssakkunnigas förslag till ny äktenskapsbalk (SOU 1981:85) hänförs till sambobegreppet uteslutas från rätt till familjepension. *TCO* anser att det är olyckligt att sambobegreppet ges olika innehåll i olika lagstiftningar. *TCO* vill därför föreslå att ett enhetligt sambobegrepp införs och då med den personkrets som familjelagssakkunniga förordar.

Liknande synpunkter framförs av *SACO/SR*, som yttrar:

SACO/SR anser det vara olyckligt att ytterligare ett samboende/sammanlevandebegrepp skapas. Det skulle med tanke på det stigande antalet samboende vara värdefullt om begreppen inom i första hand olika lagfästa regelsystem kunde anpassas till varandra och likformas.

Man kan vidare ställa den frågan om den form av neutralitet mellan olika samlevnadsformer som kommittén föreslår överensstämmer med den av kommittén uttalade avsikten att anpassa efterlevandestödet till ändrade förhållanden beträffande familjemönster. Beskrivna ändrade förhållanden har ju bl. a. inneburit ett ökat antal samlevnadsförhållanden utan barn. Det

är självfallet rimligt att ställa krav om varaktighet och stadga, ekonomisk gemenskap m. m. Men detta syfte kunde enligt SACO/SR:s mening tillgodoses på annat sätt än genom krav på förekomsten av gemensamma barn. Exempelvis kunde man, på samma sätt som beträffande de som tidigare varit gifta med varandra införa en lägsta tidsgräns för samlevnadsförhållanden utan barn. Sådan tidsgräns kunde vara högre än de fem år som föreslås för tidigare gifta.

Riksförbundet för sexuellt likaberättigande (RFSL) finner kommitténs ställningstagande att de nya reglerna för familjepension inte skall omfatta homosexuella samboende vara mycket märkligt. Förbundet framhåller att kommittén helt tycks ha bortsett från att det även hos homosexuella samboende förekommer barn. Dessa barn kommer i vissa situationer att helt sakna det efterlevandeskydd som föreslås av kommittén. Förbundet kan inte under några som helst omständigheter acceptera "en sådan upprörande diskriminering". Mot bakgrund av kommitténs ställningstagande ifrågasätter förbundet vidare om kommittén överhuvudtaget har funderat över spörsmålet om vad som menas med familjefunktioner. Kommitténs ställningstagande kan enligt förbundet inte uppfattas på annat sätt än som "ett utslag av förlegade fördomar och bristande kunskaper om homosexuell samlevnad".

Kommitténs förslag om bortfall av pensionsrätt i vissa fall då den efterlevande börjar sammanleva med annan med vilken vederbörande tidigare varit gift eller har eller har haft eller väntar barn kommenteras i yttrandena av några allmänna försäkringskassor. Dessa har synpunkter på förslaget att pensionen skall dras in redan när den efterlevande väntar barn med annan. Denna regel tillstyrks av *Bohusläns allmänna försäkringskassa*, som dock framhåller att vissa problem kan uppstå vid tillämpningen. För att regeln skall kunna tillämpas fordras att pensionstagaren anmäler havandeskapet till kassan, som normalt inte får någon uppgift förrän barnet är fött. Svårigheter kan enligt kassan uppkomma om faderskapet inte är fastställt. Återkravssituationer torde bli vanliga i dessa fall. *Uppsala läns allmänna försäkringskassa* menar att barns födelse bör vara anledningen till indragning eftersom kassan inte får avisering om havandeskap. Liknande synpunkter anför *Malmöhus allmänna försäkringskassa*, som konstaterar att det inte synes finnas någon skyldighet för en kvinna att före förlossningen uppge namnet på barnets fader och som finner den föreslagna bestämmelsen kunna medföra såväl betydande administrativa problem som orättvisor mellan ersättningsberättigade. Kassan fortsätter:

Normalt fastställs en graviditet inom tre månader efter konception men i ytterlighetsfall konstateras att en graviditet förelegat först vid förlossning. Upphörandetidpunkten för förmånen kan härigenom komma att variera från fall till fall. Det har inte föreslagits någon återbetalningsskyldighet för de fall ersättning mottagits trots att sådan graviditet förelegat.

När ersättningen upphört på grund av anmäld graviditet kan den inte återigen börja utgå även om graviditeten avbryts på grund av missfall. I dessa

fall synes ej heller något faderskap kunna fastställas i efterhand varför ändrade uppgifter från mannen eller kvinnan om sannolik fader kräver en omprövning av indragningsbeslutet jämlikt 20 kap 10 a § AFL. I detta skede synes de nya uppgifterna icke kunna motbevisas.

1.3.3 Omställningsbidrag

Allmänt

Enligt kommitténs förslag skall omställningsbidrag kunna utgå i två olika former: dels under en tid av ett år efter dödsfallet, dels för längre tid till efterlevande som tar vård om barn som är under åtta år. Omställningsbidraget skall utbetalas från såväl folk- som tilläggs pensioneringen.

Förslagen tillstyrks av flertalet remissinstanser. Hit hör *försäkringsöverdomstolen*, *statskontoret*, *statens invandrarverk*, *länsstyrelsen i Jönköpings län*, *länsstyrelsen i Älvsborgs län*, *länsstyrelsen i Skaraborgs län*, *Svenska kommunförbundet*, *Landstingsförbundet*, *SAF*, *Sveriges folkpensionärens riksförbund*, *Kommunernas pensionsanstalt*, *Folksam*, *Kooperationens pensionsanstalt* och *Ensamstående intresseorganisation*. Förslaget tillstyrks eller lämnas i huvudsak utan erinran även av i princip samtliga *allmänna försäkringskassor*.

Statskontoret delar kommitténs bedömning att det i flertalet fall finns behov av särskilt ekonomiskt stöd under den närmaste tiden efter det att maken avlidit. *Statskontoret* känner en viss tveksamhet inför tanken att omställningsbidrag skall utgå utan att det faktiska behovet av ekonomiskt stöd prövas i det enskilda fallet. Fall torde även förekomma då det kan te sig uppenbart omotiverat att utge omställningsbidrag under så lång tid som ett år. Administrationen av bidraget torde dock enligt *statskontoret* underlätas genom relativt generella regler. Då omställningsbidraget dessutom skall vara tidsbegränsat vill *statskontoret* inte motsätta sig förslaget i ifrågavarande avseende.

Också *Pensionärernas riksorganisation* accepterar förslagen men anför en viss tveksamhet. Organisationen framhåller att omställningsbidragets huvudregel förutsätter att de arbetsmarknadspolitiska åtgärder som föreligger vid tidpunkten för dödsfallet också ger den efterlevande sådana möjligheter till egen försörjning att bidraget kan dras in utan omfattande ekonomiska konsekvenser. Innan förslagen genomförs måste det enligt riksorganisationen finnas förutsättningar för att de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna har en sådan inriktning.

LRF menar att det i villkoren för det föreslagna omställningsbidraget måste tas hänsyn till den bortgångnes roll i det gemensamma företaget så att en inkomstnivå som är likvärdig den före dödsfallet gällande kan bibehållas, om den efterlevande väljer att fortsätta driften av företaget. Detta kan ofta vara det från ekonomisk synpunkt mest realistiska och det känslomässigt givna. *LRF* förordar att omställningsbidraget för lantbrukarmakar skall utgå

tills likvärdig företagarinkomst kan erhållas och tills yngsta barnet fyllt åtta år. Innebörden av denna inkomst och dess skäliga storlek måste enligt LRF särskilt definieras. Den bör vara relaterad till motsvarande inkomst före dödsfallet.

Flera remissinstanser har inte något att erinra mot ett omställningsbidrag för en tid av ett år efter dödsfallet men ställer sig tveksamma eller negativa till förslaget att omställningsbidrag skall kunna utges för längre tid till den som tar vård om minderårigt barn. En sådan inställning redovisas av LO, riksförsäkringsverket, riksrevisionsverket och ensamförälderkommittén.

LO framhåller att ett dödsfall inom en familj alltid förorsakar stora omställningsproblem, inte minst ekonomiska. LO anser att en ekonomisk garanti av det slag som pensionskommittén föreslagit i form av omställningsbidrag vara helt befogad. Om förslaget till omställningsbidrag för förlängd tid anför LO sedan:

LO delar utredningens uppfattning att en förälders frånfalle kan orsaka svåra problem för barnen, problem som fordrar mycken tid och omsorg av den kvarvarande föräldern. På motsvarande sätt kan annan separation mellan barn och föräldrar, t. ex. en skilsmässa, kräva att endera föräldern avkortar sin arbetstid. LO ifrågasätter om behovet av arbetstidsförkortning för änkor/änklingar med minderåriga barn ska lösas genom en form av efterlevandepension inom den allmänna försäkringen eller om detta inte är en fråga om ekonomiskt stöd som bör tillgodoses genom en utbyggnad av föräldraförsäkringen.

Kritik mot förslaget om omställningsbidrag vid vård av minderårigt barn framförs också av *riksförsäkringsverket*. Verket anför att det förlängda omställningsbidraget med den konstruktion kommittén gett det i princip kan sägas utgöra en form av vårdnadsbidrag, dvs. ett bidrag som inte är relaterat till den inkomstförlust som vården medför för vårdaren. Det avser därmed ett stödbehov som till sin art inte är annorlunda för efterlevande förälder än för andra (ensamstående) föräldrar. Ett sådant bör därför enligt verket inte inordnas i efterlevandestödet utan bör bedömas i samband med övriga stödformer till barnfamiljer. Verket erinrar om att två utredningar, nämligen ensamförälderkommittén och familjeekonomiska kommittén, behandlar dessa frågor.

Liknande synpunkter framförs av *riksrevisionsverket*. Verket tillstyrker ett generellt omställningsbidrag under en tid av ett år efter dödsfallet med hänsyn till att det i allmänhet föreligger förändrade förhållanden av bl. a. ekonomisk art för den efterlevande omedelbart efter dödsfallet. Däremot ställer sig verket negativt till förslaget om förlängt omställningsbidrag vid vård av barn. Härom sägs i yttrandet:

RRV vill i detta sammanhang erinra om att de efterlevande med minderåriga barn härvid kommer att behandlas enligt andra principer än

andra ensamstående i samma situation. Det är också ett undantag från principen att samhällsstödet skall inriktas på barnets försörjning och inte på försörjning av den som vårdar barnet. RRV avstyrker därför att omställningsbidraget utges i denna form. Enligt RRV:s mening bör försörjningen vid vård av minderåriga barn lösas inom ramen för föräldraförsäkringen.

Även *ensamförälderkommittén* anlägger synpunkter av detta slag på det föreslagna omställningsbidraget vid vård av barn. Kommittén erinrar om att pensionskommittén utformat detta i anslutning till den lagstadgade rätten till förkortning av arbetstiden för vård av barn och till den särskilda föräldrapenningen. Här efter fortsätter kommittén:

Frågan är i vilket sammanhang man skall sätta in pensionskommitténs förslag. Utan att pensionskommittén framställt det så skulle man kunna se det som ett första steg på väg mot målet att ge alla föräldrar med barn under åtta år möjlighet till förkortad arbetstid med ekonomisk kompensation. Härvid kan endast konstateras, att det måste anses olämpligt att ekonomisk ersättning införs för en avgränsad grupp föräldrar utan diskussion av om och när samma kompensation kan ges övriga föräldrar. Det har emellertid utformats som ett specialstöd till de föräldrar som måste ta över den andre förälderns insatser i fråga om vård och umgänge.

Så utformat måste ensamförälderkommittén bestämt hävda, att efterlevande gruppen inte i fråga om ett sådant stöd kan skiljas från övriga ensamma vårdnadshavare. Ensamförälderkommittén har liksom pensionskommittén konstaterat det större vårdnadsansvaret i hushåll med endast en förälder och övervägt särskilt stöd av detta skäl. Ensamförälderkommittén har emellertid funnit det orealistiskt att utforma ett stöd som uppfyller tillräckliga krav på rättvisa i förhållande till tvåföräldrahushåll. Det finns andra faktorer än frånvaron av en förälder som kan ge samma behov av stöd vid förkortad arbetsdag, t. ex. en stor barnaskara och låga inkomster hos föräldrarna. Ur den ovan betonade synpunkten att alla ensamförälderhushåll måste behandlas lika anser kommittén alltså, att omställningsbidrag vid vård av minderårigt barn inte bör införas till efterlevande.

Vad ensamförälderkommittén alltså främst velat peka på är att den grundläggande inställningen till behovssituationer måste vara densamma. Om man därför stöder pensionskommitténs förslag, måste man i princip vara inställd på att stödja övriga ensamföräldrar på liknande sätt. Kostnaderna för ett sådant stöd skulle bli avsevärda. Ensamförälderkommittén har gjort en överslagsberäkning av kostnaden för ett stöd som motsvarar omställningsbidraget vid vård av minderårigt barn. Det har utifrån tillgänglig statistik antagits, att det finns ca 89 000 vårdnadshavare med barn under åtta år som inte sambor med barnets andra förälder eller med annan vuxen som vederbörande är eller har varit gift med eller har eller haft barn med. Ett stöd av ett basbelopp (17 800 kr.) enbart till denna kategori skulle medföra en årlig kostnad av drygt 1,5 miljarder kr. Om man valde att, där möjlighet fanns, i första hand ta ut underhållsbidrag från f. d. make, skulle detta minska kostnaden, men en kostnadsökning skulle återigen inträffa i de fall båda föräldrarna ansågs bära erhålla stöd. Därtill kommer den årliga kostnaden för de ytterligare kategorier som skulle åtnjuta motsvarigheterna till det ettåriga omställningsbidraget och försörjningsbidraget.

Villkor för rätten till omställningsbidrag

De föreslagna villkoren för rätt till omställningsbidrag för en tid av ett år berörs i några yttranden. Förslagen tillstyrks uttryckligen av *statens invandrarverk*, *länsstyrelsen i Älvsborgs län* och *länsstyrelsen i Skaraborgs län*.

Med avseende på den tid varunder denna form av omställningsbidrag skall utges tillstyrker *länsstyrelsen i Skaraborgs län* uttryckligen att denna bestäms till ett år.

Till förmån för en längre tidsperiod uttalar sig *TCO* (se under avsnitt 1.1), *LRF* (se ovan) och *Svenska Personal-Pensionskassan*. Sistnämnda remissinstans ifrågasätter om perioden ett år är tillräckligt lång, eftersom detta torde vara ganska kort tid för den som inte har någon fot på arbetsmarknaden att skaffa sig en utbildning som kan ge arbete. Pensionskassan anser att, eftersom kommitténs förslag inte i första hand tillkommit av kostnadsskäl, det borde vara möjligt att förlänga den tid under vilken omställningsbidraget skall utges. *Husmodersförbundet Hem och Samhälle* menar att det är av största betydelse att omställningstiden blir så lång som möjligt med hänsyn till att många kvinnor saknar reell yrkesutbildning. Förbundet framhåller att även yngre efterlevande kan komma i situationer som medför stora svårigheter för dem att försörja sig själva genom eget arbete.

Enligt förslaget skall det ettåriga omställningsbidraget kunna utges även om den efterlevande inte sammanbor med och har vårdnaden om barn. Detta förslag kommenteras av *SAF*, som framhåller:

Med hänsyn till de prioriteringar som bör göras inom familjepensionen bör enligt vår mening omställningsbidrag ej utges i "icke barnfall". För denna inriktning talar det förhållandet, att det under senare år vuxit fram tjänstegrupplivförsäkringar som omfattar flertalet personer i aktiv ålder. Det som regel väl tilltagna ekonomiska stödet som utfaller från tjänstegrupplivförsäkringen har som främsta uppgift att tjäna som hjälp till omställning för den efterlevande maken.

Förslaget att det för rätten till omställningsbidrag skall krävas att makarna stadigvarande sammanbode med varandra vid tidpunkten för dödsfallet kommenteras av ensamförälderkommittén, Landstingsförbundet och ett par allmänna försäkringskassor. *Landstingsförbundet* anser att det föreslagna villkoret bör närmare preciseras. Även *Göteborgs allmänna försäkringskassa* understryker, mot bakgrund av kassans erfarenhet av bedömningar av sammanboendebegreppet, vikten av att detta definieras på ett så klart och entydigt sätt som möjligt. *Ensamförälderkommittén* anser de föreslagna reglerna vara klara och enkla. Möjligen kan man emellertid enligt kommittén fråga sig om samboendekravet leder till konsekventa resultat i alla situationer. Den som utan att vara samboende vid dödsfallet ändå byggt upp sin tillvaro på förutsättningen av ett personligt ekonomiskt stöd t. ex. från make i bestående äktenskap eller från den andre föräldern till ett hemmavarande

minderårigt barn kan vara utsatt för liknande omställningsproblem vid dödsfall som den samboende.

Med anledning av förslaget att det i icke barnfallen skall krävas fem års stadigvarande sammanboende erinrar *Bohusläns allmänna försäkringskassa* om att den nu gällande, motsvarande regeln avser enbart äktenskapets längd och att något krav på sammanboende inte finns. Vid tillämpningen av denna regel räknas dagar. Om i framtiden även sammanboende före äktenskap skall inräknas vid tillämpningen av femårsregeln kan svårigheter uppstå i vissa gränsfall. Enligt försäkringskassan bör femårsperioden räknas fr. o. m. den månad varunder de försäkrade flyttar samman. Om t. ex. sammanflyttningen sker den 25 april 1982 och dödsfallet inträffar den 15 april 1987 bör rätt till omställningsbidrag föreligga.

De föreslagna villkoren för rätt till omställningsbidrag vid vård av minderårigt barn behandlas i några yttranden. Förslagen tillstyrks utan reservationer av *statens invandrarverk* och *länsstyrelsen i Älvsborgs län*.

Vad som främst intresserar remissinstanserna är vilken åldersgräns för barnet som bör väljas beträffande bidraget. Kommitténs förslag att bidraget skall utges fram till dess barnet fyller åtta år tillstyrks av *länsstyrelsen i Älvsborgs län*, som finner åldersgränsen väl avvägd med tanke på att inskolningsperioden då är överstånden, och av *länsstyrelsen i Skaraborgs län*, som anser att för förslaget talar bl. a. barns omvårdnadsbehov.

Förslaget i denna del ifrågasätts av Trollhättans kommun, Handikappförbundens centralkommitté och Synskadades Riksförbund. *Trollhättans kommun* menar att den situation som uppstår vid ene förälderns död på intet sätt kan jämföras med en planerad situation där den ene eller båda föräldrarna arbetat sex-timmarsdag. I de familjer där det finns bara ett barn och barnet vid tidpunkten för dödsfallet närmar sig åtta år kan förhållandena på många sätt bli svåra och en höjd åldersgräns kan därför enligt kommunen synas motiverad. *Handikappförbundens centralkommitté* vill mycket starkt understryka vikten av stor flexibilitet. Vid vård av handikappade barn kan det av flera skäl många gånger vara befogat att åldersgränsen sätts avsevärt högre än åtta år. Centralkommittén anser således att undantag från denna huvudregel måste kunna göras vid sådana tillfällen. Också *Synskadades Riksförbund* anser att omställningsbidraget bör kunna utgå efter det att barnet fyllt åtta år. Barnets vårdbehov bör vara avgörande. Det finns exempelvis många flerhandikappade barn med stort behov av vård även efter åtta års ålder.

De föreslagna villkoren för rätt till förlängt omställningsbidrag diskuteras även i andra hänseenden av ett par remissinstanser. *Riksförsäkringsverket* anför:

Det förlängda omställningsbidraget föreslås utgå till efterlevande make (därmed jämställd sambo) för att kompensera för den avlidnes vårdinsats. En förutsättning för stödet är att den efterlevande har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn som vid dödsfallet stadigvarande

vistades i makarnas hem. Det innebär att inte bara vård av den avlidnes biologiska eller adopterade barn utan också vård av andra barn, t. ex. styvbarn eller "fosterbarn" ger rätt till stöd. Med den starkt restriktiva utformningen som stödet till efterlevande vuxna föreslås få är detta enligt verkets mening tveksamt – med hänsyn till att i sådana fall i regel finns ytterligare en förälder utöver den efterlevande respektive till att ersättning utgår i annan ordning. Enligt verkets mening är det också en brist att kompensation bara utgår till efterlevande make (därmed jämställd sambo) till den förälder som barnet anses bo tillsammans med vid dödsfallet. Det innebär bl. a. att ersättning för bortfallet av en förälders vårdinsats inte alltid kan utgå bl. a. i de numera allt vanligare fallen då båda föräldrarna i större eller mindre utsträckning delar på den faktiska vården av barnet även om de inte lever ihop.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län påpekar:

Beträffande barn vars biologiska fader eller moder avlider och som har moderns eller faderns make som styvmoder eller styvfader kan ett problem uppstå som kommittén ej synes ha beaktat. Överflyttning av den rättsliga vårdsnaden till biologisk moder eller fader eller utseende av styvmodern eller styvfadern till rättslig vårdnadshavare kan i praktiken ta mycket lång tid i anspråk. Det är under vilket det generella omställningsbidraget utgår torde i många fall vara för kort för att vårdnadsutredning skall hinna företas och domstol hinna meddela beslut. Då vårdnadsmålen ofta är komplicerade och drar ut på tiden bör det vara tillräckligt med en interimistisk dom på rättslig vårdnad beträffande barn under åtta år för att en efterlevande skall ha rätt till fortsatt omställningsbidrag. – En bestämmelse härom bör tas in i tillämpningsföreskrifterna.

Kommitténs förslag till övre åldersgränser för omställningsbidraget möter kritik av riksförsäkringsverket, Trollhättans kommun, Svenska kommunförbundet och några allmänna försäkringskassor.

Riksförsäkringsverket anför:

Enligt förslaget skall det etåriga omställningsbidraget i motsats till det förlängda bidraget inte utgå till den som fyllt 65 år. Det behov som bidraget avser fylla är i princip beroende av den efterlevandes ålder, annat än möjligen på så sätt att bortfallet av den avlidnes inkomst kan medföra att en efterlevande i förvärsaktiv ålder tvingas gå ut i förvärslivet eller öka sitt förvärsarbete. I den mån båda makarna i ungefär samma omfattning deltar i förvärsarbetet och omvårdnaden av hemmet är det emellertid tveksamt, om det kommer att föreligga ett sådant behov i någon större omfattning. Skall en övre åldersgräns gälla bör den emellertid enligt verkets mening gälla också för det förlängda omställningsbidraget. Verket vill peka på att syftet med detta stöd är att möjliggöra för efterlevande med barn under åtta år att utnyttja sin rätt till förkortad arbetstid. För efterlevande i icke förvärsaktiv ålder – som har sin försörjning tryggad genom ålderspensioneringen – föreligger inte detta skäl för stöd.

Liknande synpunkter framförs av *Kalmar läns allmänna försäkringskassa*, som yttrar:

Den efterlevande makens ekonomiska försörjning får anses tryggad genom ålderspension jämte eventuella tilläggsförmåner. Efterlevande minderåriga barns ekonomiska behov bör kunna täckas genom den utbyggda barnpensioneringen. Om efterlevande make vårdar minderårigt barn, som inte är barn till den avlidne, bör detta barns försörjning till stor del kunna tillfredsställas genom underhållsbidrag, bidragsförskott, ersättning för vård i enskilt hem m. m.

Också *Hallands läns allmänna försäkringskassa* uttalar sig till förmån för en åldersgräns vid 65 år även vad beträffar det förlängda omställningsbidraget. Kassen hänvisar till att den efterlevande vid ålderspensionering har rätt till barntillägg och därigenom är kompenserad, varför ytterligare ersättning inte bör utgå.

Trollhättans kommun ifrågasätter däremot förslaget om en övre åldersgräns vid 65 år för det ettåriga omställningsbidraget. Kommunen menar att de behov som omställningsbidraget avser att fylla synes föreligga även om den efterlevande uppnått 65 års ålder och inte längre än yrkesverksam. Som exempel pekas på bortfallet av den avlidnes ekonomiska bidrag till en gemensam bostad. Liknande synpunkter anförs av *Värmlands läns allmänna försäkringskassa*. Inte heller *Svenska kommunförbundet* kan finna att pensionskommittén angivit tillräckliga skäl för att ej utge omställningsbidrag till efterlevande som fyllt 65 år. Förbundet uttalar:

Enligt styrelsens mening torde den ekonomiska omställningen efter ett dödsfall vara lika svår oavsett om den efterlevande fyllt 65 år eller ej. Det inkomstbortfall som uppstår genom dödsfallet drabbar den efterlevande oavsett dennes ålder. Styrelsen anser därför att det ytterligare bör övervägas om inte någon form av ekonomisk kompensation bör utgå till nämnda kategori efterlevande. I det fall den avlidne uppbar ålderspension kan t. ex. tänkas att låta denna ålderspension utgå under ytterligare några månader för att på så sätt under en kortare period täcka det omedelbara inkomstbortfallet.

Nivåer för omställningsbidrag m. m.

I frågan om nivåerna för omställningsbidrag framkommer skilda meningar bland de remissinstanser som särskilt uppmärksammar detta spörsmål. Kommitténs förslag tillstyrks eller lämnas utan erinran av bl. a. *Svenska kommunförbundet*, *Landstingsförbundet* och *Kommunernas pensionsanstalt*. *Ensamförälderkommittén* framhåller att pensionskommittén har utformat stödbeloppen enligt regler som är föredömligt klara och enkla och som därmed underlättar tillämpningen.

Pensionskommitténs uppfattning i denna fråga vinner stöd också av *länsstyrelsen i Skaraborgs län*, som finner det logiskt att omställningsbidrag skall utgå från såväl folk- som tilläggs pensioneringen. Länsstyrelsen hänvisar till pensionssystemets uppbyggnad och målsättningen att trygga de efterlevandes ekonomi under vissa omställningsperioder.

Kritik mot kommitténs förslag framförs av försäkringsöverdomstolen, riksförsäkringsverket, riksrevisionsverket, länsstyrelsen i Jönköpings län, Svenska Personal-Pensionskassan samt av ett par allmänna försäkringskassor. Kritiken går dock i olika riktningar.

Riksrevisionsverket anser att kommittén inte anfört bärande skäl som motiverar en annan nivå för omställningsbidrag från folkpensioneringen än för andra pensionsförmåner. Enligt riksrevisionsverkets mening bör enhetlighet eftersträvas och omställningsbidrag följaktligen utgå med belopp motsvarande 95 % av basbeloppet för år räknat. Detta innebär, framhåller verket, en kostnadsbesparing vid full funktion med sammanlagt ca 15,5 milj. kr. per år. En nivå på 95 % av basbeloppet för år räknat förespråkas också av *Skaraborgs läns allmänna försäkringskassa* och *Kalmar läns allmänna försäkringskassa*. Sistnämnda kassa anser vidare att - som utjämning - procentsatserna beträffande tilläggs pensioneringen bör höjas till 35 resp. 15 % av den avlidnes egen pension.

Försäkringsöverdomstolen däremot anser att nivån inte bör bestämmas lägre än nuvarande änkepension, dvs. folkpension jämte pensionstillskott. Domstolen framhåller att bidraget är tänkt att utgöra en kompensation under viss tid för bortfallet av den avlidnes förvärvsinkomster och arbetsinsatser i hemmet. Någon anledning att med detta syfte bestämma bidraget lägre än den änkepension som utgår i dag föreligger inte enligt domstolen.

Svenska Personal-Pensionskassan menar att nivån för det ettåriga omställningsbidraget är alltför låg. Nivån borde kunna höjas eftersom förslaget inte i första hand har sin grund i kostnadshänsyn.

Riksförsäkringsverket framhåller på denna punkt:

I fråga om omställningsbidragets storlek är det enligt verkets mening - med de utgångspunkter kommittén valt - tveksamt om det är motiverat att följa pensioneringens uppdelning i folkpension och ATP. Syftet med förslaget är bl. a. att genom aknytning till ATP relatera pensionen till inkomstbortfallet och den tidigare standarden. Detta skäl föreligger emellertid inte direkt för det föreslagna efterlevandeskyddet, eftersom stödet till vuxna efterlevande - som skall kompensera för bortfall av den avlidnes inkomst och arbete i hemmet - bara delvis avser inkomstbortfall. En efterlevandepension som uppgår till 10 % av den tilläggs pension som skulle ha utgått till den avlidne - vilken enligt förslaget blir fallet då barnpension utgår - fyller över huvud taget inte på ett meningsfullt sätt funktionen som inkomstbortfallsersättning.

Såvitt avser det förlängda omställningsbidraget finns ytterligare skäl som - med de utgångspunkter kommittén valt - talar mot att ersättning utges från tilläggs pensioneringen. Enligt verkets mening är det nämligen svårt att motivera att bortfallet av den avlidnes vårdinsats i hemmet värderas högre om han haft en stor förvärvsinkomst. I realiteten torde det vara så att en hög inkomst av förvärvsarbete många gånger har samband med en motsvarande låg vårdinsats. En högre ersättning i dessa fall torde närmast utgå från att den efterlevande i makens livstid skulle haft större möjligheter att minska sitt förvärvsarbete och dessa möjligheter bör bibehållas efter hans död. Svåra att motivera är även de bestämmelser som innebär att då barnpension inte utgår

ersättning utgår med högre – 30 i stället för 10 % – av den tilläggspension som skulle utgått till den avlidne. Motsvarande reglering i nuvarande familjepensionssystem motiveras av att det är fråga om en inkomstbortfallsersättning. Skulle samma inkomst ha delats av flera under den avlidnes livstid är det följdriktigt att kompensationen reduceras, om det finns flera förmånstagare. Omställningsbidraget avser emellertid enligt betänkandet att kompensera inte för förlusten av den avlidnes inkomst utan för hans vårdinsats. Enligt verkets mening finns det inte anledning att anta att denna skulle vara större i här aktuella fall – dvs. då den vård, som grundar rätt till omställningsbidrag, avser barn som inte är barn till den avlidne – än då vården avser hans egna barn. Vad verket här pekat på understryker vikten av en förnyad översyn av hithörande frågor. Det gäller även följande iakttagelse angående förslagets materiella innebörd.

Syftet med bidraget är att kompensera för bortfallet av den avlidnes vårdarbete och ge den efterlevande föräldern möjlighet att utnyttja sin rätt till lagstadgad förkortad arbetstid, vilket i princip innebär en förkortning med högst en 1/4. Det förlängda omställningsbidraget skall utgå med minst 1 och högst 2,17 basbelopp. Detta kan jämföras med dels den ersättning som skulle utgått från föräldraförsäkringen, om dessa fall ersatts med 1/4 föräldrapenning, dels de belopp som utgår i pension från den allmänna försäkringen. I förstnämnda fall utgår minst 0,16 (med nuvarande garantinivå och basbelopp) och högst 1,88 basbelopp. *Hel* förtidspension – som i princip utgår från att pensionstagaren inte förvärvsarbetar – varierar mellan 1,85 och 4,85 basbelopp. Om 1/4 pension hade funnits skulle pensionen – under i övrigt motsvarande förhållanden – varierat mellan 0,46 och 1,21 basbelopp.

Mot bakgrund av vad som anförts ovan om kompensationsnivån på det förlängda omställningsbidraget samt till att motsvarighet saknas till den möjlighet att föreskriva att den efterlevande anmäler sig som arbetssökande m. m. som föreslås för försörjningsbidraget kan det antas att rätten till förlängt omställningsbidrag i många fall leder till att den efterlevande under den tid som bidraget utgår avstår från förvärvsarbete, vilket strider mot det av kommittén angivna syftet med stödformen.

Förslaget angrips från en annan synpunkt av *länsstyrelsen i Jönköpings län*, som ifrågasätter om det inte vore lämpligt att omställningsbidraget direkt relaterades till den avlidnes inkomster. Länsstyrelsen utvecklar sina synpunkter på följande sätt:

Om den avlidne helt saknade inkomster kan det knappast finnas något ekonomiskt omställningsbehov för den efterlevande såvida inte barntillsynsproblem eller andra följder av dödsfallet skulle lägga hinder i vägen för fortsatt eget förvärvsarbete. Inte heller är det försäkringstekniskt motiverat med ett omställningsbidrag i sådana fall eftersom avsaknaden av aktuella inkomster gör att någon 'rätt' till en socialförsäkringsersättning som syftar till aktuell kompensation för inkomstbortfall knappast kan sägas föreligga. Man kan här göra en jämförelse med sjukpenningförsäkringen. Tidigare höga inkomster ger ingen rätt till hög sjukpenning, utan sjukpenningen beräknas efter vad man antages tjäna under det kommande året. Rätten till sjukpenning, dvs. till kompensation för aktuellt inkomstbortfall vid sjukdom, varierar således med den aktuella inkomstsituationen.

Även ur en annan aspekt kan sjukpenningförsäkringen tjäna som vägledning. Omställningsbidraget är avsett att delvis kompensera inkomstbortfallet

av den avlidnes inkomster under ett år framåt. Det finns därför anledning att som huvudregel beräkna omställningsbidraget som viss del av den avlidnes sjukpenninggrundande inkomst, dvs. den förväntade inkomsten under det kommande året. Detta torde även medföra en administrativt enkel hantering. Föreligger särskilda skäl, kan annan beräkning användas.

Uppstår på grund av dödsfallet förvärvshinder för den efterlevande, t. ex. på grund av barn tillsynsproblem, bör även den efterlevandes inkomstbortfall medräknas i skälig utsträckning.

I fråga om samordning mellan omställningsbidraget och andra sociala förmåner påpekar *socialstyrelsen* att förslaget torde innebära att socialnämnd vid prövning av ekonomiskt bistånd jämlikt 6 § socialtjänstlagen inte synes böra ta hänsyn till omställningsbidraget.

Förslaget att omställningsbidraget skall utgöra skattepliktig intäkt av tjänst utan sådana särregler om extra avdrag vid beskattning som gäller för änkepension tillstyrks av *riksskatteverket* och *Malmöhus allmänna försäkringskassa*.

Ensamförelärdkommittén påpekar att regeln att efterlevandepensionen inte som egenpension skall vara kopplad till kommunalt bostadstillägg och till extra avdrag vid beskattningen leder till att ingen kan klara sig på enbart efterlevandestödet utan blir beroende även av socialbidrag. För den som helt saknar egna inkomster kan detta antas i betydande grad minska den önskade effekten att åstadkomma skäligt rådrum att ändra livssituationen. Även *Pensionärernas riksorganisation* noterar detta förslag och anmärker att statskommunala bostadsbidrag ger ett betydligt lägre utfall än kommunala bostadstillägg. Detta förhållande kan i kombination med en bostadsmarknad som inte innehåller lämpliga alternativ och inom det korta tidsperspektiv som gäller medföra ekonomiska svårigheter. Förslaget i detta avseende tas upp också av *Göteborgs allmänna försäkringskassa*, som bedömer att konsekvenserna härav i många fall kan bli att panikartade försäljningar av fastigheter och uppsägning av större eller dyrare lägenheter framtvingas. Enligt kassan borde, för att förhindra dessa effekter och för att kommitténs målsättning skall uppnås, kommunalt bostadstillägg utgöra en tilläggsförmån till omställningsbidrag.

1.3.4 Arbetsmarknadspolitiska åtgärder, förtidspension m. m.

Pensionskommittén har i betänkandet framhållit att samhällets åtgärder inom arbetsmarknadspolitiken och på utbildningsområdet kommer att spela en väsentlig roll när det gäller att tillgodose efterlevande som möter svårigheter på arbetsmarknaden. Betydelsen av kraftfulla insatser på dessa sektorer betonas också av ett stort antal remissinstanser. I många yttranden framhålls även att en utbyggnad bör ske av åtgärderna inom nämnda områden. Synpunkterna i dessa hänseenden har redovisats under avsnitt 1.1.2.

Kommittén avvisar i betänkandet tanken på att införa särregler på

arbetsmarknads- och utbildningsområdena till förmån för just gruppen efterlevande. I denna ståndpunkt instämmer *länsstyrelsen i Älvsborgs län* och *länsstyrelsen i Skaraborgs län*.

Behovet av särskilda riktade arbetsmarknadspolitiska insatser för vissa efterlevande betonas däremot av *LO* och *SACO/SR* (jfr under avsnitt 1.1.2).

Pensionskommittén hänvisar till att *förtidspensionering* skulle kunna framstå som ett realistiskt alternativ för vissa mindre grupper efterlevande som på grund av hälsoskäl saknar möjlighet att komma in på arbetsmarknaden. Samtidigt avvisar kommittén tanken på att utvidga rätten till förtidspension till förmån särskilt för vissa grupper efterlevande. Till denna kommitténs ståndpunkt ansluter sig *länsstyrelsen i Skaraborgs län*, *Skaraborgs läns allmänna försäkringskassa* och *Östergötlands läns allmänna försäkringskassa*.

Kommitténs uppfattning ifrågasätts av *länsstyrelsen i Jönköpings län*, som anser att det skulle kunna vara tänkbart att utöka rätten till förtidspension så att den omfattade även de situationer där försörjningsbidrag är tänkt att utgå. Också *Pensionärernas riksförbund* diskuterar en eventuell utvidgning av rätten till förtidspension och anför därvid:

Om de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna i den öppna marknaden inte kan göras verkningsfulla kan ytterligare åtgärder vidtagas. Beredskapsarbeten, anställning vid skyddad verkstad och anställning med lönebidrag är alternativ. *PRO* finner att dessa alternativ tar alltför lång tid att utveckla och att dessa möjligheter är starkt koncentrerade till vissa orter och områden. Om det föreligger starka skäl skulle då förtidspension kunna utverkas. Ett sådant åtagande skulle med hänsyn till omständigheterna fordra en regeländring beträffande förtidspension så att denna skulle kunna beslutas "av arbetsmarknadsmässiga skäl" även före 60 år. En sådan åtgärd skulle dock med stor tveksamhet kunna accepteras endast när alla andra åtgärder inte ger resultat.

Kommitténs synpunkter i detta avseende kommenteras även av *LO*, som yttrar:

Utredningen föreslår ingen utvidgning av reglerna för förtidspension, men *LO* vill ändå peka på de risker som kan uppkomma därigenom att förtidspensionering kan komma att användas som ett alternativ till andra lösningar för efterlevande som inte har ett förvärvsarbete. *LO* har i andra sammanhang, t. ex. i anslutning till diskussioner om handikappades möjligheter på arbetsmarknaden varnat för att förtidspension kan användas som alternativ till andra åtgärder, som ger arbetsmöjligheter och ett aktivt liv. Det finns en risk att förtidspensionering kan komma att bli en alternativ lösning på försörjningsproblem också för efterlevande som tidigare haft sin försörjning tryggad genom den avlidne makens förvärvsarbete, om inte noga genomtänkta och väl planerade insatser görs för att de skall kunna klara sin försörjning genom eget förvärvsarbete.

Även *Synskadades riksförbund* förutsätter att stora insatser sätts in på att ge arbete åt efterlevande handikappad som är hemmavarande samt betonar

att man inte får falla för frestelsen att ta till den enklaste lösningen med förtidspension.

1.3.5 Försörjningsbidrag

Allmänt

Kommitténs förslag om en särskild efterlevandeförmån benämnd försörjningsbidrag väcker blandade reaktioner hos remissinstanserna.

Förslaget tillstyrks av bl. a. *statskontoret*, *statens invandrarverk*, *länsstyrelsen i Älvsborgs län*, *länsstyrelsen i Skaraborgs län*, *Svenska kommunförbundet*, *Landstingsförbundet*, *Sveriges folkpensionärers riksförbund*, *Svenska Personal-Pensionskassan*, *Kommunernas pensionsanstalt* och *Ensamståendes Intresseorganisation*. Det biträds vidare av vissa *allmänna försäkringskassor*.

Statskontoret delar kommitténs uppfattning att det finns behov av ett stöd till vuxna efterlevande vid sidan av det föreslagna omställningsbidraget i den mån förtidspension inte kan bli aktuell. Det synes statskontoret rimligt att stödet lämnas inom ramen för den allmänna pensioneringen. *Statens invandrarverk* framhåller att det finns anledning tro att särskilt äldre invandrare, speciellt kvinnor, som på grund av sin kulturella bakgrund i liten utsträckning har haft en roll utanför familjen kommer att återfinnas bland dem som kan komma ifråga för försörjningsbidrag. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län* anser det vara viktigt att försörjningsbidraget inte får en passiverande utan en aktiverande funktion. Detta kommer enligt länsstyrelsen att ställa stora krav på berörda instanser. *Länsstyrelsen i Skaraborgs län* anför:

Eventuellt kan omställningsbidrag resp. försörjningsbidrag ses som två olika förmåner för samma bidragsanledning. Vid ett sådant förhållande borde endast förmånen omställningsbidrag användas. Enligt länsstyrelsens mening är dock de fall, där försörjningsbidrag kommer att utgå, huvudsakligen av mera komplicerad karaktär, särskilt när det gäller vederbörandes förutsättningar att komma ut i förvärsarbete, jämfört med dem där endast omställningsbidrag behöver utgå. Detta understryks av att fall med försörjningsbidrag får handläggningsrutiner, som har likheter med dem vilka förekommer beträffande långa sjukfall som kan övergå i sjukbidrag eller förtidspension.

Svenska kommunförbundet delar kommitténs uppfattning men påpekar:

Såvitt styrelsen kan bedöma finns viss risk att vissa grupper av efterlevande inte uppfyller rätten till vare sig försörjningsbidrag eller förtidspension och ändå saknar möjligheter att själva ordna sin försörjning. Vad i dylika fall kvarstår som alternativ för livsuppehållet är att de kommunala sociala myndigheterna tvingas utge socialhjälp i någon form. Får de av kommittén föreslagna reglerna i dessa delar en dylik effekt kan styrelsen inte acceptera den kostnadsövertäckning som i sådant fall sker på kommunerna. Ifrågavärande regler måste därför utformas så att inte några grupper efterlevande med behov av samhällsstöd hamnar mellan de två bestämmelsekomplexen, försörjningsbidrag och förtidspension.

Sveriges folkpensionärers riksförbund tillstyrker förslaget om försörjningsbidrag samt anför att det är förbundets åsikt att detta bidrag bör "följa befintliga regler för stöd till frångilda och övriga ensamstående i likartad ekonomisk situation". Liknande synpunkter framförs av *Ensamståendes intresseorganisation*.

Svenska Personal-Pensionskassan påpekar att genom försörjningsbidraget införs i viss mån ett moment av behovsprövning (dock ej inkomstprövning) även inom ATP-systemet. Tidigare finns ett sådant moment, nämligen förtidspension som utges av arbetsmarknadsmässiga skäl till äldre försäkrade. Även om behovsprövning egentligen inte hör hemma i ett tjänstepensionssystem med pensionsförmåner proportionella mot den försäkrades förvärvsinkomst, har pensionskassan inte något att erinra mot den av kommittén föreslagna prövningen av rätten till försörjningsbidrag.

Negativa till det föreslagna försörjningsbidraget ställer sig försäkringsöverdomstolen, riksförsäkringsverket, riksrevisionsverket, länsstyrelsen i Jönköpings län och några allmänna försäkringskassor.

Försäkringsöverdomstolen ansluter sig i princip till tanken på någon form av fortsatt bidrag till efterlevande vuxna som efter omställningsperiodens utgång inte klarar sin försörjning genom förvärsarbete. Domstolen kan dock inte tillstyrka den utformning som försörjningsbidraget fått i kommitténs förslag utan menar att frågan kräver förnyad och fördjupad prövning. Till utveckling av denna sin åsikt anför domstolen:

Karakteristiskt för det hittillsvarande änkepensionssystemet är att det på generella villkor ger ekonomisk grundtrygghet och garanterar en generell minimistandard. Det föreslagna försörjningsbidraget innebär en radikal omläggning av denna ordning. Bidraget skulle således i mycket hög grad bli individrelaterat avseende förutsättningarna för beviljande av, storleken av och tiden för utgivandet av bidrag. Förutsättningarna för bidrag är visserligen generellt avfattade i kommitténs förslag. Avfattningen medför emellertid att prövningen av föreslagna villkor inrymmer, utöver konstaterandet av vissa fakta i de enskilda fallen, ingående bedömningar av omständigheter som kan värderas på olika sätt. Villkoret om nedsättning av förvärvsmöjligheterna förutsätter således för att kunna godtas som uppfyllt villkor att förvärvsvårigheterna bedöms utgöra hinder objektivt och inte subjektivt sett. Det ligger i sakens natur att villkoren i den föreslagna lydelsen av 8 kap. 6 § tredje stycket lagen om allmän försäkring – arbetsmarknadsmässiga skäl, nedsatt hälsotillstånd eller annan därmed jämförlig omständighet – i hög grad måste individrelateras vid tillämpningen. Villkorens generella avfattning medför att det blir svårt för den enskilde att förutse huruvida han kan påräkna att erhålla förmånen.

Anmärkningsvärt är att socialutredningens förslag om socialförsäkrings-tillägg och ALF-utredningens förslag om allmän arbetslöshetsförsäkring inte beaktats av kommittén i avsnittet om försörjningsbidrag. Eftersom båda dessa förslag, som syftar till en utbyggnad av hittillsvarande system med generell bidragsgivning, i väsentliga delar täcker samma bidragsområde som kommitténs förslag, borde så ha skett.

Förslaget om försörjningsbidrag är ägnat att ge upphov till olikhet i ekonomisk trygghet mellan olika grupper. Domstolen vill här betona de

uppenbara konsekvenserna i trygghetshänseende för de stora grupper medborgare, som inte omfattas av tjänstepensioneringen inom avtalsområdet. Konsekvenserna i negativt hänseende av förslaget genomförande skulle komma att träffa framför allt dessa grupper.

Konstruktionen av villkoren för försörjningsbidrag skulle enligt domstolens bedömning komma att medföra en väsentligt ökad administration hos försäkringskassorna. Bl. a. skulle kassorna komma att tillföras ärenden med frågeställningar hänförliga till arbetsmarknaden. Det kan inte antas att kassorna skulle äga den kännedom härom, som skulle erfordras för rättmätig handläggning. Eftersom en mycket stor del av befolkningen skulle kunna ansöka om försörjningsbidrag, skulle den ökade administrationen av ärenden om sådana bidrag kunna bli besvärande. Villkorens avfattning, indragningsreglerna och bestämmelserna om storleken av bidrag gör det antagligt att antalet besvärsmål skulle bli avsevärt större än hittills inom området för efterlevandepensioneringen. Konsekvenserna i kostnadshänseende och eljest av en sådan utveckling har inte belysts av kommittén.

Domstolen kan med hänvisning till det nu anförda inte tillstyrka att försörjningsbidraget utformas efter de av kommittén föreslagna riktlinjerna. Frågan kräver en förnyad och fördjupad prövning där man väger in samtliga föreliggande och i lagstiftnings sammanhang aktualiserade bidrag av generell natur på arbetsmarknads-, utbildnings- och socialtjänstområdet. Prövningen bör enligt domstolens mening sikta in sig på att ge försörjningsbidraget i första hand en generell utformning men försett med undantag för sådana efterlevande som saknar behov av ett särskilt – i stället för nuvarande änkepension utgående – bidrag under kortare eller längre tid.

Riksförsäkringsverket anser att försörjningsbidraget i den utformning det getts i pensionskommitténs betänkande uppvisar betydande brister. Verket anför:

Försörjningsbidraget – som avser efterlevande som genom makens död saknar försörjningsmöjligheter – är inte motiverat i ett samhälle i vilket makarna i samma utsträckning och på lika villkor deltar i förvärvslivet och omvårdnaden av hemmet. Saknar den efterlevande arbete bör arbetsmarknadspolitiska åtgärder vidtas eller förtidspension utgå. I den mån den förutsatta jämställdheten ännu inte förverkligats är emellertid bidraget enligt verkets mening otillräckligt. Verket pekar på att nivån på försörjningsbidrag understiger nivån inom ålderspensioneringen. Bidraget kommer vidare inte att utgå i alla fall då en efterlevande på grund av tidigare vårdarbete i hemmet inte kan få förvärvsarbete. Vidare är stödformen, för vilket det grundläggande rekvisitet utgör av skilda skäl uppkommen bristande försörjningsmöjlighet, inte förenlig med strävandena mot en enhetligare socialförsäkring.

Riksrevisionsverket avstyrker förslaget med följande motivering:

I socialpolitiska samordningsutredningens betänkande (SOU 1979:94) räknade utredningen med att några nya ärendetyper inte skulle tillföras socialförsäkringssystemet. Införandet av ett försörjningsbidrag är således ett avsteg från en strävan mot enhetligare regler och minskad ärendevolymer. RRV anser att man bör vara ytterst återhållsam med att införa nya försäkringsförmåner. Föreslagna bidrag kommer troligen att förorsaka omfattande utredningar, svåra bedömningar och därmed höga administrativa kostnader. Som kommittén anför kommer troligen vissa efterlevande att

erhålla förtidspension. Övriga som inte förvärvsarbetar skall enligt kommittén bli föremål för aktiverande åtgärder. Enligt RRV:s mening bör dessa i första hand komma in i det reguljära systemet för arbetsmarknadspolitiska åtgärder, varvid bl. a. utbildningsbidrag kan komma i fråga under tid för sådana åtgärder. RRV avstyrker således förslaget om ett försörjningsbidrag.

För att undvika administrativa problem vill RRV peka på möjligheten av ett generellt förlängt omställningsbidrag för en tid av två eller tre år, vilket successivt trappas ned det andra och tredje året. Härigenom får bl. a. efterlevande som har svårigheter att omedelbart komma in på arbetsmarknaden möjlighet till en längre omställningstid och successiv anpassning.

Också *Göteborgs allmänna försäkringskassa* hänvisar till socialpolitiska samordningsutredningens betänkande samt avstyrker pensionskommitténs förslag om försörjningsbidrag som en särskild efterlevandeförmån under framhållande att det är principiellt felaktigt att införa ytterligare en bidragsform. Kassan yttrar:

De personer, som efter omställningstiden ej kan bereda sig inkomst genom förvärvsarbete, är principiellt ej arbetsförhindrade till följd av dödsfallet. Ersättningsbehovet efter denna tid har i stället sitt ursprung i andra orsaker såsom nedsatt arbetsförmåga, ålder, arbetslöshet o. d. Ersättning härför bör följaktligen utges med de stödformer som generellt är avsedda vid förlust av försörjningsmöjlighet till följd av dessa orsaker. Detta kan få till följd att olika ersättningslag får anpassas så, att de på ett adekvat sätt inbegriper även ifrågavarande personer.

Liknande synpunkter framförs av *Bohusläns allmänna försäkringskassa*. Även *Skaraborgs läns allmänna försäkringskassa* ställer sig tveksam till förslaget om försörjningsbidrag och anser att denna förmån bör ingå under förmånen omställningsbidrag. *Länsstyrelsen i Jönköpings län* är också tveksam till den föreslagna konstruktionen av försörjningsbidraget och menar att det i stället borde kunna övervägas att utöka rätten till förtidspension så att den omfattade även de situationer där försörjningsbidrag är tänkt att utgå.

Ett flertal remissinstanser framhåller att kommitténs förslag till utformning av försörjningsbidraget kan befaras ge upphov till en ökad administrativ belastning hos försäkringskassorna och försäkringsdomstolarna. Förutom av *försäkringsöverdomstolen* och *riksrevisionsverket* (jfr ovan) påtalas denna konsekvens av *riksförsäkringsverket*, *länsstyrelsen i Älvsborgs län*, *länsstyrelsen i Skaraborgs län*, *Landstingsförbundet*, *Svenska Försäkringsbolags Riksförbund* samt av ett antal *försäkringskassor*.

Riksförsäkringsverket framhåller:

En stödform enligt förslaget innebär betydande administrativa svårigheter bl. a. med hänsyn till att den avser både arbetsoförmåga och arbetslöshet. Förslaget förutsätter en ingående kännedom om arbetsmarknaden som försäkringskassorna saknar. Det innebär att kassorna i princip torde vara tvungna att inhämta yttrande från arbetsmarknadsmyndigheterna i varje ärende. En självständig värdering blir svår för försäkringskassan att göra.

Bedömningen torde även innebära problem för arbetsmarknadsmyndigheterna, om andra villkor skall gälla för den här aktuella gruppen än för andra arbetslösa.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län anför:

Med hänsyn till de många bestämmelser som kringgärdar försörjningsbidraget blir skillnaden mellan förutsättningarna för denna bidragsform och förtidspension mycket liten och kan ifrågasättas om bidraget kommer att fylla någon praktisk funktion. Härtill kommer att bidragets administrationskostnader kan förutses bli stora. Antingen bör försörjningsbidraget betraktas som "särskild förtidspension" eller också bör bestämmelserna om försörjningsbidrag förenklas och utformas så att de mera tydligt skiljer sig från förtidspensionsrekvisiten.

Landstingsförbundet konstaterar att förslaget satsning på att skapa ett skyddsnät av förmåner för efterlevande vuxna resulterat i ett rättvist men relativt komplicerat och för den enskilde svåröverskådligt regelsystem. Både omställningsbidraget och försörjningsbidraget förutsätter enligt förbundet ett betydligt större prövnings- och utredningsförfarande än nuvarande regelsystem. Särskilt prövningen av eventuell rätt till försörjningsbidrag och därmed sammanhängande utbildnings- och arbetsmarknadspolitiska åtgärder torde åtminstone övergångsvis komma att hårt belasta försäkringskassorna och andra i omställningsprocessen inkopplade myndigheter.

Svenska Försäkringsbolags Riksförbund framhåller att den utredning som måste företas i varje särskilt fall för att klarlägga om behov föreligger eller inte givetvis medför ökad administration, i första hand hos försäkringskassorna. I den mån prövningen av efterlevandeärendena inom den allmänna pensioneringen tar större resurser och tid än f. n. – vilket är en effekt man måste räkna med – uppkommer ökad administration och tidsutdräkt också hos försäkringsbolagen, som i stor utsträckning utger olika ersättningar som samordnas med socialförsäkringsförmånerna. I sin tur kan detta medföra förlängda väntetider när det gäller vissa typer av försäkringsersättningar.

Också flera allmänna försäkringskassor påtalar att tillämpningen av reglerna för försörjningsbidrag kommer att bli administrativt krävande. Sålunda menar *Västerbottens läns allmänna försäkringskassa* att det kommer att ställas stora krav på försäkringskassan både resursmässigt och när det gäller avvägningar om vilka åtgärder kassan skall vidtaga och vad som kan vara rimligt begära av den enskilde. *Bohusläns allmänna försäkringskassa* poängterar att det föreslagna systemet med försörjningsbidrag synes bli mycket arbetskrävande för försäkringskassorna inte bara när det gäller att fastställa rätten till bidrag utan även den fortsatta omprövningen. Sålunda synes inte nuvarande system för utbetalning av pensionsförmåner kunna passa in. Samordning med olika former av arbetslöshetsersättning m. m. som kan variera torde medföra att en beräkning av bidragets storlek behöver ske före varje utbetalning. Synpunkter av detta slag framförs också av *Stockholms läns allmänna försäkringskassa* och av *Uppsala läns allmänna försäk-*

ringskassa. Att försörjningsbidraget ger upphov till ett mycket resurskrävande utredningsarbete genom den socialt inriktade behovsprövningen påtalas även av *Hallands läns allmänna försäkringskassa*. I en tid med allmänna besparingssträvanden för försäkringskassorna bör man, sägs det i yttrandet, allvarligt överväga reglernas utformning i förhållande till förväntad arbetsinsats och ambitionsnivån i utredningar om efterlevandestöd.

Den av kommittén valda benämningen på förmånen kommenteras i några yttranden. Statskontoret menar att ingendera av benämningarna försörjningsbidrag och anpassningsbidrag är helt invändningsfri. Statskontoret anser dock att benämningen försörjningsbidrag är bättre än anpassningsbidrag. Den sistnämnda beteckningen skulle enligt statskontoret lätt kunna förväxlas med omställningsbidraget. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län* anmärker att benämningen försörjningsbidrag inte är lyckligt vald. Uttrycket för tanken till fattigvård och försörjningsinrättningar som fortfarande är ett reellt begrepp för en del äldre människor. Kommitténs alternativ anpassningsbidrag låter inte heller bra enligt länsstyrelsen. I stället föreslår länsstyrelsen "förlängt omställningsbidrag", "levnadskostnadsbidrag" eller allra helst "särskild förtidspension", eftersom villkoren för försörjningsbidraget nära nog helt överensstämmer med dem för förtidspension. Önskvärt är, betonar länsstyrelsen, att man ej skapar alltför många former av bidrag från socialförsäkringen utan i stället söker rationalisera i bidragsfloran. Även *Svenska kommunförbundet* anser att det kan finnas anledning att närmare överväga om benämningen försörjningsbidrag är lämplig. Beteckningen ifrågasatts också av *De handikappades riksförbund*, som menar att den för tankarna till äldre tiders behovsprövade bidrag. Riksförbundet understryker att socialförsäkringen måste ha kvar sin karaktär av försäkring och därmed rättighet till stöd i viss situation. Riksförbundet anger som exempel på tänkbar benämning "särskilt efterlevnadsbidrag".

Också *Uppsala läns allmänna försäkringskassa* och *Hallands läns allmänna försäkringskassa* angriper den valda termen under hänvisning till risken för en koppling i det allmänna språkbruket till ersättning från kommunernas socialförvaltningar. Som alternativ förordar Uppsala läns allmänna försäkringskassa ordet försörjningstillskott, medan Hallands läns allmänna försäkringskassa förespråkar ord som efterlevandebidrag eller efterlevandestöd.

Nedsättning av förvärvsmöjligheterna

Kommittén har som grundläggande villkor för rätt till försörjningsbidrag föreslagit att den efterlevandes möjlighet att bereda sig inkomst av lämpligt arbete skall – för tiden efter dödsfallet – vara nedsatt med minst hälften på grund av arbetsmarknadsmässiga skäl, försämrat hälsotillstånd eller annan dylik orsak. De grunder för bedömningen som angetts av kommittén möter kritik av *riksförsäkringsverket*. Verket framhåller att det föreslagna försörjningsbidraget kan sägas ha drag av både förtidspensioneringen och arbetslös-

hetsstödsystemen men att likheten med de senare överväger bl. a. med hänsyn till att arbetsmarknadsmässiga skäl torde bli den helt dominerande orsaken till de bristande förvärvsmöjligheterna. Här efter anför verket:

Enligt verkets mening bör en stödform vars grundvillkor är bristande förvärvsarbetsmöjlighet bara utgå under förutsättning av att förmånstagaren – om han är arbetsför – står till arbetsmarknadens förfogande på samma sätt som krävs för rätt till arbetslöshetsstöd. Om man har ett principiellt krav på att den efterlevande skall förvärvsarbeta kan det inte vara rimligt att särskilda grunder med hänsyn till civilståndet skall gälla vid bedömningen av om han är villig och oförhindrad att anta arbete eller om ett arbete är lämpligt för honom.

Med den ovan anförda principiella inställningen blir det inte aktuellt med en sammanvägning av hälso- och arbetsmarknadsmässiga skäl. Det förstnämnda skälet blir bara aktuellt i fall då den efterlevande visserligen inte anses arbetsför – i arbetslöshetsstödförfattningarnas mening – men dock inte uppfyller förtidspensioneringens villkor i fråga om omfattning och varaktighet av arbetsförmågans nedsättning. Frånsett akuta sjukskrivningar torde detta endast kunna bli aktuellt i ett fåtal fall.

I förhållande till förtidspensioneringen innebär förslaget om försörjningsbidrag på hälsoskäl främst den skillnaden att hälsonefsättning inte behöver påverka prestationsförmågan och inte heller behöver vara varaktig (bestående avsevärd tid), utan det är nog att nedsättningen inte är endast kortvarig. På motsvarande sätt som i fråga om försörjningsbidrag på arbetsmarknadsmässiga skäl anser verket att det inte är motiverat att utge bidrag som grundas på hälsonefsättning enligt särskilda regler endast med hänsyn till civilståndet.

Frågan om villkoren för rätt till försörjningsbidrag tas upp också av *statens handikappråd*, som saknar preciseringar av vad som menas med nedsatt hälsotillstånd och vacklande hälsa. En närmare precisering av dessa begrepp är enligt handikapprådet nödvändig för att gränsen mellan förtidspension och försörjningsbidrag inte skall bli diffus. Även *De handikappades riksförbund* föreslår att kriterierna för försörjningsbidraget uttrycks klarare i en eventuell proposition till riksdagen. Riksförbundet anmärker vidare att kommittén när den anger förutsättningarna för beviljande av försörjningsbidrag inte nämner begreppet handikapp. Förbundet framhåller att det inte är ovanligt att den som har hushållsarbete får t. ex. ben- och ryggsador, allergier, nedsatt kondition vilka inte alltid klassas som nedsatt hälsotillstånd.

Klarare riktlinjer för bedömningen av begreppet nedsättning av förvärvsmöjligheterna efterlyses även av *Folksam* och *Kooperationens pensionsanstalt*, som ifrågasätter om det i pensionskommitténs betänkande finns tillräckliga riktlinjer för att kunna göra en riktig bedömning. I yttrandet anför bl. a.:

Vad händer exempelvis med en person som har försörjningsbidrag och sedan får en högre inkomst? När kan man säga att den personen har uppnått "tillfredsställande försörjning" och samhället därmed kan dra in försörj-

ningsbidraget? Mot vilken inkomst görs denna bedömning? Frågeställningarna torde visa nödvändigheten av entydiga regler.

Behovet av ett klarläggande av villkoren för rätt till försörjningsbidrag understryks också av *Stockholms läns allmänna försäkringskassa*. Kassan förutser många svåra bedömningsfall där sammanvägning skall ske av arbetsmarknadsmässiga, medicinska och andra liknande grunder. Kassan förutsätter att närmare riktlinjer och anvisningar för dessa bedömningar kommer att utfärdas, även om viss ledning givetvis kan hämtas från nuvarande rehabiliteringsverksamhet. Likaså krävs enligt kassan rutiner och närmare definierade former för det ytterligare samarbete med arbetsmarknadsmyndigheter som blir en nödvändighet. Också *Jönköpings läns allmänna försäkringskassa* angriper förslaget på denna punkt, som kassan anser vara otillräckligt genomtänkt. Enligt kassan bör det omarbetas så att rekvisiten för bidraget blir entydiga.

LRF framhåller i enlighet med sin allmänna uppfattning om kommitténs förslag att som skäl för erhållande av försörjningsbidrag bör räknas även förhållandena i tidigare drivet och efter dödsfallet behållet lantbruk.

Husmodersförbundet Hem och Samhälle betonar att även yngre efterlevande kan komma i situationer där lång bortovaro från förvärvsarbete, bosättning i glesbygd, nedsatt arbetsförmåga eller annat kan medföra stora svårigheter för dem att genom eget arbete försörja sig själva. Vid bedömningen av rätten till försörjningsbidrag bör hänsyn tas till sådana faktorer.

Arbetsmarknadspolitiska insatser m. m.

I betänkandet har kommittén föreslagit att det skall åvila försäkringskassorna att, innan beslut meddelas i fråga om rätt till försörjningsbidrag, undersöka huruvida skäl föreligger att vidta åtgärd som är ägnad att förbättra den efterlevandes möjligheter att bereda sig inkomst genom arbete. Det skall härvid kunna röra sig om medicinska eller arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

Detta förslag kommenteras av *riksförsäkringsverket*, som påpekar att försäkringskassorna har begränsade förutsättningar för att göra bedömningar av arbetsmarknadspolitisk art. Verket anser därför att ansvaret för de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna måste läggas på arbetsmarknadsmyndigheterna. Frågan berörs även av *socialstyrelsen*, som i anslutning till kommitténs uttalande om vikten av nära samarbete mellan försäkringskassorna och de olika myndigheterna på arbetsmarknads- och utbildningsfälten påpekar att även socialnämnderna i många fall torde vara en aktuell samarbetspartner. *Svenska kommunförbundet* understryker att möjligheterna att genom samhälleliga insatser placera den enskilde på arbetsmarknaden är starkt konjunkturberoende.

I yttrandena från flera *allmänna försäkringskassor* understryks behovet av utökade resurser för rehabilitering.

Varaktighet, anknytning till dödsfallet, m. m.

Enligt kommitténs förslag skall en förutsättning för rätten till försörjningsbidrag vara att den efterlevandes försörjningssvårigheter utgör en direkt följd av makens död. Detta innebär att den efterlevandes försörjningsmöjligheter måste vara nedsatta med minst hälften alltsedan makens död och fortlöpande fram till den tidpunkt då rätten till omställningsbidrag upphör. Förslaget kritiserar av *riksförsäkringsverket*, som anför:

Detta villkor medför betydande administrativa svårigheter eftersom bedömningen av den efterlevandes möjligheter till inkomst av lämpligt förvärvsarbete under den tid omställningsbidrag utgår måste göras i efterhand. Särskilt i de fall då förlängt omställningsbidrag utgått – vilket i extremfallet innebär att rätten till försörjningsbidrag blir aktuell först nästan nio år efter dödsfallet – blir svårigheterna påtagliga. Enligt verkets mening torde bedömningen i dessa fall inte kunna göras med någon grad av tillförlitlighet. Bortsett från de administrativa svårigheterna är det tveksamt om en sådan reglering är motiverad. Med hänsyn till att förslaget utgår från att vardera maken svarar för sin försörjning kan makens död i sig inte motivera ett stöd enligt särskilda grunder i andra fall än då den efterlevande t. ex. på grund av vårdarbete under längre tid varit borta från förvärvslivet och därigenom fått en svag ställning på arbetsmarknaden. Den efterlevande har i sådana fall inte bara svårigheter att få ett förvärvsarbete, om han saknar sådant vid dödsfallet, utan han löper också – om han har arbete – större risk att bli arbetslös.

Även den av kommittén föreslagna preskriptionsregeln bemöts negativt av *riksförsäkringsverket*. Verket anför i detta avseende:

Verket delar visserligen kommitténs uppfattning om vikten av att eventuella rehabiliterande åtgärder sätts in snarast möjligt. Men mot bakgrund av att försörjningsbidraget utgår först sedan rätten till omställningsbidrag upphört och till att sådana åtgärder inte kan företas under den avsevärda tid omställningsbidrag kan utgå anser verket att detta inte är ett tillräckligt skäl för den föreslagna förverkanderegeln. Kommittén åberopar vidare att om ansökan dröjer en längre tid torde man kunna utgå från att den efterlevande har sin försörjning tryggad på annat sätt och därför inte har behov av stöd. Förutsättningen för försörjningsbidrag är inte försörjningsoförmåga i sig utan bristande möjligheter att få inkomst av förvärvsarbete. Verket anser inte att det kan anses att behov av förmån saknas, om en efterlevande – som t. ex. kan ha haft sin försörjning genom socialtjänsten eller av försäkringar som fallit ut vid dödsfallet – på grund av t. ex. bristande information eller ett missförstånd inte gjort ansökan inom den föreskrivna tiden. Verket anser således att förverkanderegeln skall utgå.

Gradering av försörjningsbidraget, m. m.

Kommitténs synpunkter i frågan om gradering av försörjningsbidraget ger upphov till en del frågor av *riksförsäkringsverket*, som yttrar:

Vid bedömningen av graden av nedsättning skall man i första hand utgå från arbetstiden. Har den efterlevande eller beräknas han kunna få förvärvsarbete med inkomster som överstiger det normala skall detta beaktas. Kommittén har inte utvecklat på vilka grunder bedömningen skall göras. Skall lön som är vanlig inom yrkesområdet anses som normal lön? Eller skall bedömningen utgå från en gradering i låglöne- resp. höglöneyrken? Frågan måste klargöras.

Statskontoret erinrar om att kommitténs förslag innefattar en prövning av den efterlevandes möjligheter att försörja sig genom förvärvsarbete och att kommittén avvisat inkomstprövning som ett medel att avgränsa den förmånsberättigade kretsen på åsyftat sätt. *Statskontoret* anför sedan:

Statskontoret är väl medvetet om att en inkomstprövning av traditionell art innebär administrativa och vissa andra olägenheter men finner det både stötande och stridande mot behovsprincipen, om försörjningsbidrag skulle komma att utges till efterlevande med stora förmögenheter och/eller stora inkomster av annat slag än förvärvsarbete. Mot denna bakgrund synes det därför rimligt att man vid bedömningen av behovet av försörjningsbidrag väger in också den efterlevandes eventuella förmögenhet och inkomster av annat slag än inkomst av förvärvsarbete.

Tid varunder försörjningsbidrag kan utgå

Kommitténs förslag att försörjningsbidrag inte skall kunna utges till efterlevande efter det att vederbörande uppnått 65 års ålder kommenteras i remissyttrandet av *Folksam* och *Kooperationens pensionsanstalt*. Där framhålls att det är vanskligt att förutse det behov av livsvariga pensioner som kommer att finnas när de föreslagna reglerna har slagit igenom helt. En lösning vore att införa någon form av garanti för att en person som fram till 65 års ålder haft försörjningsbidrag skall få en viss nivå på sin pension för tiden därefter. De nämnda remissinstanserna har inget konkret förslag på denna punkt men pekar på den garantiregel som gäller enligt lagen om arbetsskadeförsäkring och som innebär att en person som fram till 65 års ålder haft en arbetsskadelivränta efter uppnåendet av denna ålder alltid är garanterad en ålderspension som är minst 65 % av den tidigare livräntan.

Omprövning m. m.

Enligt pensionskommitténs förslag skall rätten till försörjningsbidrag kunna tidsbegränsas och skall omprövning ske minst en gång om året. Förslaget i denna del ger upphov till kritik av *riksförsäkringsverket*, som framhåller:

Som verket tidigare anfört kan rätten till försörjningsbidrag – mot bakgrund av den principiella utgångspunkten för förslaget – inte i sig motiveras av dödsfallet, utan av att den efterlevande, t. ex. genom avbrott i förvärvsarbetet för vård av barn, fått en svag ställning på arbetsmarknaden, vilket innebär att han, även om han har ett förvärvsarbete, dock löper större

risk att bli arbetslös än andra. Bestämmelserna om att förmånen inte kan utgå på nytt och att omprövning inte får leda till höjning av försörjningsbidraget kommer därför att ge ett slumpartat utfall. Detta bl. a. mot bakgrund av att den försörjningsoförmåga, som kan medföra att förmånen beviljas, endast behöver bestå en kortare tid efter det att rätten till omställningsstöd upphört och förhållandena dessförinnan torde vara svårutredda.

Är försörjningsförmågan visserligen förbättrad men kan förbättringen inte antas bli bestående avsevärd tid – dvs. ett år – kan bidraget dras in eller nedsättas på viss tid. En sådan indragning får högst avse ett år, eftersom förbättringen får anses ha bestått avsevärd tid, om förvärvsarbetet inte har upphört. Däremot diskuteras inte den minsta tid som ett förvärvsarbete skall vara för att medföra att bidrag dras in för viss tid.

I det sammanhanget efterlyser *riksförsäkringsverket* klarläggande av frågan om rätten till försörjningsbidrag skall påverkas av att den efterlevande avvisat erbjudande om arbete eller på annat sätt orsakat att anställning inte kommer till stånd.

Trollhätans kommun pekar på den situation som kan inträffa om bidraget dragits in till följd av förbättrade försörjningsmöjligheter och en senare försämring av dessa inträffar. Kommunen anför:

Enligt kommitténs mening kan den förnyade nedsättningen av försörjningsmöjligheterna inte sättas i samband med dödsfallet. Vad som då kan stå till buds för den enskilde är socialbidrag, om nedsättningen inte grundar rätt till förtidspension. Detta innebär en kostnadsövertäckning på kommunerna.

Vidare kan det också tänkas medföra att de arbetsmarknadspolitiska åtgärder, som förutsätts sättas in under den tid försörjningsbidraget utgår, upphör och ett mer permanent behov av socialbidrag uppstår. En stabilisering av försörjningsförmågan måste alltså enligt nämndens mening ske innan försörjningsbidraget drages in.

Vikten av att reglerna om vilande rätt till försörjningsbidrag vid arbetsförsök och vid tillfälliga anställningar ges en generös tolkning understryks också av *Malmöhus allmänna försäkringskassa*.

Även *Pensionärernas riksorganisation* har synpunkter i detta avseende. Organisationen uttalar:

PRO finner att möjlighet till kombination försörjningsbidrag – halvtidsanställning aktivt kan medverka till anställning. Kommitténs förslag att om försörjningsbidraget en gång slutat att utgå samtidigt innebär att det aldrig kan återfås är en begränsning som kan motverka en återgång till arbetslivet. Om man efter en kort tids anställning förlorar arbetet gäller flera karensgreger innan andra inkomstbortfallsförsäkringar träder i kraft. PRO anser det därför viktigt att dessa regler inte undantagslöst läggs fast.

Den föreslagna omprövningsregeln angrips även av *Uppsala läns allmänna försäkringskassa*, som anser att man i varje enskilt ärende bör ta ställning till när omprövning bör ske. Detta bör dock göras minst vart tredje år. Kassen framhåller att i de flesta fall bör möjligheterna till försörjning kunna bedömas för en längre tid framåt än ett år. Inom kassen finns ett välutvecklat

system för rapportering mellan kassans arbetsenheter vid anmälningar om ändrade förhållanden. Detta gäller även andra myndigheter.

Också *Folksam* och *Kooperationens pensionsanstalt* anser att omprövningsreglerna bör göras mer flexibla. I yttrandet framhålls att möjligheten att skaffa sig egen försörjning kommer att vara minimal för vissa människor i tämligen höga åldrar i exempelvis en glesbygd. För personer i en sådan situation bör omprövning kunna ske med betydligt längre intervaller. Det betonas också att det administrativt måste bli betungande för försäkringskassorna med en årlig omprövning.

Folksam och *Kooperationens pensionsanstalt* tar i sammanhanget upp också den föreslagna omprövningens inverkan på skadeståndsrättsliga förmåner och framhåller att dessa kan komma att påverkas negativt. Det anförs att en så ofta förekommande omprövning kan komma att innebära uppenbara olägenheter och fördröjningar då det gäller att bestämma efterlevandelivränta enligt skadeståndsrättsliga regler. Bidraget kan t. ex. minskas vid omprövning samtidigt som den efterlevandes inkomst fluktuerar. En annan effekt av den årliga omprövningen kan bli att omprövningsinstitutet i skadeståndslagen kommer att användas i större utsträckning än f.n.

Förslaget att rätten till försörjningsbidrag skall prövas av pensionsdelegation inom försäkringskassa tillstyrks av *försäkringsrätten för Norra Sverige*, som i anslutning härtill framhåller:

Med hänsyn till den avgörande vikt för rätten till bidrag som tillmätas de arbetsmarknadsmässiga skälen och de kraftfulla insatser som förutsätts av arbetsmarknadsmyndigheterna föreslår försäkringsrätten att i pensionsdelegationerna även skall ingå i vart fall en av arbetsmarknadsstyrelsen utsedd ledamot som skall representera länsarbetsnämnden. – De goda erfarenheter man hittills haft av centrala och lokala rehabiliteringsgrupper inom kassorna och den ökade betydelse dessa organ torde komma att få, om förslaget rörande försörjningsbidrag genomförs, gör att man bör överväga att lagfästa organen med angivande av sammansättning och allmänna arbetsuppgifter. Bestämmelser härom liksom ett åläggande för kassornas tillsynsmyndighet att i samråd med arbetsmarknadsverket och socialstyrelsen utfärda detaljföreskrifter bör medföra en komplettering av reglerna i 18 kap. lagen om allmän försäkring. – Det är vidare av yttersta vikt att informationskanalerna mellan försäkringskassorna och bl.a. länsarbetsnämnderna blir väl fungerande. Detta är en förutsättning för att bl.a. samordningsreglerna vid utgivande av försörjningsbidrag och andra förmåner inte i onödan skall behöva medföra för de försäkrade och administratörerna föga önskvärda återkravsbeslut.

Malmö allmänna försäkringskassa anser att även beslut om omställningsbidrag bör fattas i pensionsdelegation. Den föreslagna uppdelningen av beslutsfattandet och beredningen av beslutsunderlagen blir tungarbetad ur administrativ synpunkt. Om pensionsdelegation beslutar angående båda formerna av bidrag blir förutsättningarna för en enhetlig administrativ handläggning större.

En annan uppfattning företräds av *Malmöhus allmänna försäkringskassa*. För att uppnå en snabbare och något förenklad beslutsprocess vid omprövningar av rätten till försörjningsbidrag, anser kassan att rätt att besluta om förändrad ersättning bör delegeras till föredragande ensam eller till denne tillsammans med delegationens ordförande.

Nivåerna för försörjningsbidrag, m. m.

Frågan om nivåerna för försörjningsbidrag behandlas i några yttranden. Kommitténs förslag tillstyrks av *Svenska kommunförbundet*, som finner nivåerna väl avvägda. Förbundet framhåller att med hänsyn bl.a. till att stödet skall ha en aktiverande roll pensionsnivån inte kan tillåtas bli för hög. I annat fall kan stödet lätt få en icke avsedd passiverande effekt. Också *Landstingsförbundet* finner förmånsnivåerna väl avvägda. Nivåerna för bidraget lämnas utan invändningar även av *Kommunernas pensionsanstalt*.

Länsstyrelsen i Skaraborgs län tillstyrker förslaget att försörjningsbidrag skall utgå från såväl folk- som tilläggs pensioneringen under hänvisning till att detta är logiskt med hänsyn till pensionssystemets uppbyggnad och målsättningen med förslagen.

Negativa till de föreslagna nivåerna ställer sig riksförsäkringsverket, länsstyrelsen i Älvsborgs län och Jönköpings läns allmänna försäkringskassa, som samtliga anser att en höjning bör ske i förhållande till kommitténs förslag. *Riksförsäkringsverket* anser att nivån på försörjningsbidraget i vart fall inte bör understiga nivån på ålderspension. *Jönköpings läns allmänna försäkringskassa* gör en jämförelse med förbehållsbeloppen enligt föräldrabalken och föreslår att försörjningsbidraget höjs till en nivå som tillsammans med statskommunalt bostadsbidrag gör det möjligt för efterlevande att utan behov av socialbidrag upprätthålla en standard som inte understiger nämnda förbehållsbelopp. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län* yttrar:

Försörjningsbidraget föreslås utgå i situationer där den efterlevande inte kan klara sin egen försörjning. I de flesta fall bör det bli aktuellt med ersättning från såväl folkpension som tilläggs pension. Men det kan inte uteslutas att det i några fall skulle kunna bli aktuellt med försörjningsbidrag enbart från folkpensioner. I dessa fall måste nivån – ett basbelopp – betraktas som för låg för att ge tillräcklig försörjning. Med en hyra om 1 250 kr./manad beräknas socialbidrag i Borås för ensamstående med normala tilläggsbelopp bli ungefär 32 000 kr./år. Dessa medel är obeskattade till skillnad från försörjningsbidraget. För försörjningsbidraget bör det därför enligt länsstyrelsens mening åtminstone finnas möjlighet att komplettera med pensions-tillägg. Det finns annars en risk att detta blir en grupp som blir generellt beroende av socialbidrag.

Förslaget ifrågasätts också av *länsstyrelsen i Jönköpings län* som yttrar:

Länsstyrelsen har inget att erinra mot att försörjningsbidraget har en rörlig ATP-del. Däremot finns anledning att närmare studera en lämplig minimi-

vå för försörjningsbidraget om den avlidne hade få eller inga pensionspoäng. Det finns enligt länsstyrelsens mening ett behov av samordning av olika nivåer för vad ett hushåll i olika sammanhang skall kunna klara sig på. Det finns f.n. olika nivåer t.ex. vid beräkning av underhållsbidrag åt barn, vid existensminimum i skattesammanhang och vid beräkning av socialbidrag. Även försörjningsbidraget skall kunna ge en godtagbar miniminivå. Samtidigt finns ett behov av att ha regler som inte medför ett omfattande administrativt arbete för försäkringskassorna. En tänkbar lösning vore att som huvudregel ha gemensamma fasta procentsatser (av gällande basbelopp) för olika familjekonstellationer samt i mån av behov ha vissa undantagsregler för varje område.

Försörjningsbidraget är avsett att avhjälpa försörjningssvårigheter på grund av dödsfall hos make. I närliggande fall är dock ofta endast socialbidrag aktuellt. Det kan t.ex. vara fråga om en gift kvinna som saknar utbildning och yrkeserfarenhet och som genom skilsmässa mister mannens försörjningsstöd eller en hemmadotter som under en längre tid tagit hand om en sjuk anhörig och kanske uppburit viss ersättning från kommun och landsting. Genom den anhöriges död kan försörjningssvårigheter uppstå. Genom gemensamma grundregler på olika områden där en skälig minimistandard skall räknas fram, skapas större jämlikhet mellan olika grupper som har försörjningssvårigheter, oavsett om det är socialförsäkring, socialbidrag eller annan ersättning som utgår. För socialtjänstens vidkommande kunde denna fråga regleras i socialtjänstförordningen.

Även *riksrevisionsverket* kritiserar förslaget och framhåller att försörjningsbidraget inom folkpensioneringen bör utgå på samma nivå som andra pensionsförmåner, dvs. med 95 % av basbeloppet för år räknat. Detta innebär enligt verket en kostnadsbesparing med ca 10 milj. kr. per år vid full funktion.

Kommittén föreslår att försörjningsbidrag skall utgöra skattepliktig inkomst av tjänst för den efterlevande och att några särregler om extra avdrag vid beskattningen inte skall finnas. Detta förslag tillstyrks av *riksskatteverket*.

Samordning

De förslag som pensionskommittén lagt fram angående samordning mellan försörjningsbidraget och andra sociala förmåner kommenteras i några remissyttranden.

Försäkringsrätten för Norra Sverige tar upp frågan om samordningen mellan försörjningsbidrag och förtidspension. Försäkringsrätten yttrar:

Genom förtidspensionens och försörjningsbidragets konstruktion kan försörjningsbidrag inte utgå som utfyllnad till två tredjedels förtidspension, även om den efterlevande helt saknar möjlighet att bereda sig inkomst genom ett för denne lämpligt arbete. Försäkringsrätten finner ett sådant förhållande otillfredsställande mot bakgrund av att bl.a. nedsatt hälsotillstånd och arbetsmarknadsmässiga skäl kan läggas till grund för rätt till båda förmånslagen. Rätten delar kommitténs uppfattning att pension till efterlevande i första hand bör utgå i form av egenpension. I fall som det ovan nämnda torde en generösare utformning av förtidspensionsreglerna kunna

ge en tillfredsställande lösning i linje med kommitténs förslag.

Riksförsäkringsverket hänvisar till att de av kommittén föreslagna reglerna om förhållandet mellan sjukpenningförsäkringen och försörjningsbidraget motsvarar vad som gäller i fråga om sjukpenningförsäkring och förtidspension. I fråga om försörjningsbidraget innebär regleringen problem enligt verket, som anför:

Svårigheterna att göra jämförelsen beror på att även om arbetsoförmåga kan ge rätt till försörjningsbidrag är det inte denna i sig som grundar rätten till förmånen utan den bristande möjligheten att skaffa sig inkomst av förvärvsarbete som arbetsoförmågan orsakat. Jämförelsen försvåras ytterligare av att försörjningsbidrag kan utgå vid bristande förvärvsmöjligheter som inte är endast kortvariga, dvs. varar någon månad efter rätten till omställningsbidraget upphört samt av att de omständigheter som försörjningssvårigheterna beror på kan variera. De föreslagna reglerna om omprövning samt nedsättning och indragning av försörjningsbidraget utgör vidare problem.

Motsvarande gäller förhållandet mellan sistnämnda regler och bestämmelsen att försörjningsbidrag inte utgår för arbetsoförmåga för vilken den efterlevande är berättigad till sjukpenning från arbetsskadeförsäkringen.

Rätt till delpension utgår under vissa förutsättningar till försäkrade i åldern 60–64 år som minskat sin arbetstid. Ersättning utgår även om den försäkrade inte har möjlighet att få arbete i den gamla omfattningen. Mot den bakgrunden anser verket att kommitténs förslag bör kompletteras med en regel om att försörjningsbidrag inte utgår vid minskning av förvärvsarbete för vilken delpension utges.

Svenska Försäkringsbolags Riksförbund uttalar:

Riksförbundet konstaterar att förmåner av olika slag som kan utgå till en efterlevande från privat försäkring (pensionsförsäkring eller kapitalförsäkring) inte skall inverka på möjligheterna att få försörjningsbidrag. I annat fall skulle incitamentet för den enskilde att skaffa sig eget försäkringsskydd minska på ett betänkligt sätt. Vidare skulle en sådan ordning vara orättvis på det sättet att den som försäkrar sig får bekosta sitt eget skydd men också, via skatterna, bidra till ett allmänt skydd som han själv inte kan bli delaktig i. Motsvarande resonemang är tillämpligt när det gäller efterlevandepensionsförmåner som bekostats av den avlidnes arbetsgivare. Inte heller skall försörjningsbidraget påverkas av eventuell rätt till skadestånd eller liknande ersättning (ersättning från ansvarsförsäkring, trafikförsäkring, trygghetsförsäkring o.l.).

Även *Folksam* och *Kooperationens pensionsanstalt* understryker att försörjningsbidragets storlek inte får påverkas av de belopp som utgår i form av pension från individuell eller kollektiv efterlevandepensionsförsäkring.

1.3.6 Internationella frågor

De förslag som kommittén framlagt om utlänningars och utlandssvenskars rätt till efterlevandepension berörs i enbart ett fåtal yttranden. Förslagen tillstyrks av *länsstyrelsen i Uppsala län* samt av ett flertal av de *allmänna*

försäkringskassorna. Svenska kommunförbundet noterar att den föreslagna regeln att rätten till försörjningsbidrag skall upphöra vid bosättning utomlands utgör, i vad avser ATP-delen, avsteg från vad som f.n. gäller beträffande ATP-förmåner. Förbundet inser dock att en dylik begränsning i rätten till förmånen är nödvändig med tanke på dess konstruktion och syfte.

Större tveksamhet uttalas av *statens invandrarverk*, som i fråga om omställningsbidrag anser att alla utländska medborgare, som vid bosättning i Sverige beviljats omställningsbidrag från folkpensioneringen, skall ges rätt till detta bidrag även om de väljer att flytta tillbaka till sina hemländer. Detta bör enligt verket gälla oavsett om konvention finns mellan det berörda landet och Sverige eller om dispens kan beviljas. Verket anför vidare:

I sammanhanget finns det anledning påtala att nuvarande regler medför risk att kvinnor missgynnas genom att förmånen från folkpensioneringen i samband med flyttning utomlands knyts till antalet ATP-år. Verket anser därför att antalet bosättningsår i Sverige, efter fyllda 16 år, skall utgöra underlag för beräkning av folkpensionsförmån vid bosättning utomlands.

Verket anser dessutom att de speciella förhållanden som uppstår, om en vuxen invandrare avlider och resten av familjen väljer att återvända till hemlandet, motiverar antingen ett förlängt omställningsbidrag (från ett till två år) eller att samhället på något annat ekonomiskt/praktiskt sätt underlättar ett fritt valt återvändande.

Om återvändandemöjligheterna kopplas till omställningsbidraget föreslår SIV att minimiomställningsperioden för återvändande efterlevande vuxna invandrare blir två år. Som skäl för denna utsträckt minimiomställningstid kan hävdas att det säkert är besvärligare och därmed tar längre tid att klara praktiska frågor som rör kontakter med skattemyndighet, försäkringskassa/-bolag, begraving här eller i hemlandet, försäljning/upsägning av bostad, bouppteckning, flyttbestyr m.m. Särskilt besvärliga blir dessa frågor för många efterlevande invandrarkvinnor som sällan eller aldrig har agerat självständigt utanför hemmet.

Med avseende på försörjningsbidraget framhåller invandrarverket:

En allvarlig konsekvens av kommitténs förslag om försörjningsbidrag består i att förmånen för många invandrare, oavsett vilket medborgarskap de har, i princip inte kan bli möjlig att få utanför Sveriges gränser. Detta gäller oberoende av om bidraget utgår som folkpensionsförmån eller tilläggs-pensionsförmån. Skälet för en sådan ordning är enligt kommittén att den som uppbär försörjningsbidrag förutsätts ha kontinuerlig kontakt med svensk arbetsförmedling, att han/hon är anmäld som arbetssökande där och är beredd att ta anvisat arbete.

SIV instämmer i principen att försörjningsbidraget skall knytas till svensk arbetsmarknads möjlighet att sysselsätta den efterlevande i samband med flyttning utomlands delvis kompenserar kommitténs förslag om försörjningsbidrag bara vid bosättning i Sverige.

1.4 Övergången till ett nytt system för efterlevandestöd m.m.

1.4.1 Övergångsbestämmelser

De av pensionskommittén föreslagna reglerna för övergången från nuvarande familjepensionering till ett nytt system härför behandlas av de flesta remissinstanserna. Ett betydande antal av dessa bemöter kommitténs förslag positivt. I en hel del yttranden företräds dock den uppfattningen att avvecklingen av den nuvarande efterlevandepensioneringen bör kunna ske snabbare än vad pensionskommittén föreslagit eller att de särskilda övergångsbestämmelserna kan göras mer inskränkta och mindre långtgående på vissa punkter. I åter andra yttranden förordas en än längre övergångstid än den i betänkandet föreslagna.

När det gäller de allmänna principerna för övergångsregleringen ansluter sig flertalet remissinstanser till kommitténs ståndpunkt. Endast i ett fåtal yttranden förespråkas andra metoder härför. Sådana synpunkter anförs av *Svenska kommunförbundet* och *Landstingsförbundet*, som anser att ett etappvis genomförande kan övervägas i syfte att undvika kännbara kostnadsökningar (se under avsnitt 1.1.3). Även försäkringsöverdomstolen, riks försäkringsverket och LO förordar andra principer än de av kommittén valda.

Enligt *försäkringsöverdomstolen* blir det uppenbart nödvändigt med generösa övergångsregler när man genomför en omläggning av familjepensioneringen. Den modell som kommittén förordat kan enligt domstolen sägas ligga nära till hands. Den har dock den nackdelen att den delar in de efterlevande i två skikt där olika och till det materiella innehållet mycket skiftande förmåner skall gälla beroende på om dödsfallet inträffat före eller efter ett bestämt datum. Domstolen erinrar om den upprördhet som i många år rådde kring de s.k. övergångsänkornas problematik och avråder från att man på nytt delar in änkeförmånerna i två grupper, avgränsade uteslutande med ledning av tidpunkten för inträdet av änkeståndet. Någon form av flexiblare reglering, t.ex. med alternativa regler efter den enskildes eget val, bör övervägas.

Också LO uttalar sig till förmån för en mer flexibel lösning och framhåller samtidigt att kommitténs förslag förefaller vara alltför generöst. LO betonar att en lagstiftning av övergångskaraktär givetvis måste finnas samt fortsätter:

LO anser att övergångsbestämmelsernas utformning och generositet bestäms av flera faktorer. Pensionssystemet är redan i dag utsatt för stora ekonomiska påfrestningar. En långvarig pensionering kan dessutom för den efterlevande maken leda till en sämre livssituation än ett stöd som underlättar förvärvsarbete. Ytterligare skäl mot alltför generösa övergångsregler är de rättvisekrav som andra ensamstående föräldrar kan hävda, dvs. sådana ogifta och frånskilda som har samma ekonomiska stödbehov som änkor/änklingar.

Som bl.a. pensionskommittén själv pekar på blir andelen ekonomiskt oberoende förvärvsarbetande kvinnor allt högre. Samtidigt finns, framför

allt bland äldre äktenskap, ett familjemönster av äldre natur där hustrun är ekonomiskt beroende av den förvärvsarbetande mannen. Att mot denna bakgrund generellt låta gällande regler om änkepension tillämpas för alla kvinnor från 45 år och däröver förefaller alltför generöst.

LO vill markera sin tveksamhet inför detta förslag. Det kan lätt uppfattas på det sättet att kvinnor över 45 år inte har en plats på arbetsmarknaden eller inte anses kunna gå ut i förvärvslivet. Arbetsmarknaden för kvinnor och kvinnors förvärvsfrekvens är i hög grad regionalt betingade. I stället för en fast gräns gällande för alla kvinnor, borde en mer flexibel prövas, som innebär att åldersgränsen prövas och fastställs efter den faktiska möjligheten att få arbete. LO vill i detta sammanhang återigen betona vikten av att sätta in arbetsmarknadspolitiska åtgärder och söka knyta samman det ekonomiska stödet med sådana åtgärder.

I det fall en fast åldersgräns slutligen väljs, bör en sådan kombineras med en regel som innebär att änkepension utges endast i de fall där äktenskapet varat i fem år eller mer.

Riksförsäkringsverket anser att en helt annan övergångsreglering än den föreslagna bör sökas, om huvuddragen av kommitténs förslag leder till lagstiftning. Med hänsyn till rättssäkerhetsaspekterna är det enligt verkets mening ett minimikrav att övergångsreglerna utformas på ett sådant sätt att den nya lagstiftningens tillbakaverkande kraft mildras genom en successiv övergång till det nya systemet. Verket anför till stöd för sin ståndpunkt:

Kommitténs förslag innebär – bl.a. med hänsyn till att flertalet blir änkor/änklingar först när de uppnått eller så gott som uppnått den allmänna pensionsåldern – dels att de nya bestämmelserna vid ett omedelbart genomförande skulle komma att tillämpas i någon större omfattning först på 2000-talet, dels att nya pensioner kommer att beviljas enligt äldre bestämmelser under en avsevärd tid framåt. Den föreslagna övergångsregleringen innebär t.ex. att en kvinna som blir änka år 2007 vid 70 års ålder får ett helt annat stöd än den som samma år blir änka men bara är 69 år, ett förhållande som komer att framstå som helt oförklarligt. Ett omedelbart genomförande innebär vidare att de föreslagna begränsningarna i trygghetssystemet kommer att gälla för kvinnor vars ställning på arbetsmarknaden bestämts av ställningstaganden som de gjort före lagens ikraftträdande och som kan ha haft nuvarande familjepensionsskydd som förutsättning. Om lagen träder i kraft 1983 skulle dessa ha skett på 50- och 60-talen, långt innan nu gällande inställning till hithörande frågor var aktuell. Den föreslagna övergångsregeln förhindrar å andra sidan inte att överkompensation kan uppstå för en del av de kvinnor för vilka äldre bestämmelser fortfarande skall gälla, nämligen för dem som kan komma att uppnå samma egenpensionsrättigheter som motsvarande manliga grupper.

De konkreta övergångsbestämmelser som kommittén föreslagit tillstyrks i princip utan reservationer av *socialstyrelsen*, *länsstyrelsen i Uppsala län*, *LRF*, *Pensionärernas riksorganisation*, *Sveriges folkpensionärs riksförbund*, *Husmodersförbundet Hem och Samhälle samt flertalet allmänna försäkringskassor*. Också *länsstyrelsen i Älvsborgs län* är positiv till förslagen och anser det värdefullt att kostnaderna för de berördas försörjning inte övervältras på t.ex. kommunerna i form av socialbidrag. Länsstyrelsen

föreslår dock den ändringen i förhållande till kommitténs förslag att kvinnor, som vid de nya bestämmelsernas ikraftträdande är över 45 år gamla, skall ha rätt till efterlevandeskydd enligt de nya reglerna om dessa är förmånligare än enligt den äldre lagstiftningen.

Socialstyrelsen ser med tillfredsställelse de föreslagna övergångsbestämmelserna. Att dessa på kort sikt medför en kostnadsökning är en konsekvens som man enligt styrelsens uppfattning måste acceptera, särskilt som den samhällsekonomiska vinsten av förslaget på längre sikt är inte oväsentlig och snabbt ökar.

Angelägenheten av att det föreslagna systemet för efterlevandestöd genomförs trots de kostnadsökningar som övergångsregleringen kan beräknas medföra under de första åren efter ikraftträdandet understryks också av *länsstyrelsen i Älvsborgs län*, *länsstyrelsen i Skaraborgs län* och *Östergötlands läns allmänna försäkringskassa*.

Till förmån för en kortare period för avvecklingen av den nuvarande änkepensioneringen eller för andra inskränkande regler i jämförelse med kommitténs förslag uttalar sig flera remissinstanser. Till denna grupp hör *LO* (se ovan), *statskontoret*, *riksrevisionsverket*, *SAF*, *Svenska kommunförbundet*, *SACO/ISR*, *länsstyrelsen i Skaraborgs län*, *Kommunernas pensionsanstalt*, *Ensamståendes intresseorganisation* och en del *allmänna försäkringskassor*.

Några av dessa remissinstanser erinrar om regeringens särskilda tilläggsdirektiv (Dir. 1978:40 och 1980:20) till alla kommittéer beträffande finansiering av reformförslag. I yttrandena diskuteras mot bakgrund av dessa direktiv olika möjligheter till modifiering av de övergångsregler som kommittén föreslagit. Detta görs av statskontoret, riksrevisionsverket och SAF.

Statskontoret pekar på att man av befintlig statistik om andelen förvärvsarbete gifterna kvinnor kan dra den slutsatsen att det i stort sett inte torde bli nämnvärt större långvariga ekonomiska konsekvenser vid makens dödsfall för kvinnor i åldersgruppen 45–54 år än för dem i gruppen 35–44 år. Om man vill begränsa kostnaderna för reformen kan därför, anför statskontoret, åldersgränsen för övergångsbestämmelserna sättas vid 55 år i stället för 45 år. Genom denna och motsvarande åtgärd beträffande hustrutilläggets avveckling kan förlustperioden reduceras från tolv till tre–fyra år. Andra åtgärder som kan vidtas för att reducera eller eliminera underskottsperioden kan enligt statskontoret vara t.ex. vissa begränsningar eller senareläggningar av föreslagna förbättringar av barnpensionerna. Samtidigt betonar statskontoret att en kortare omläggningstid än den av kommittén föreslagna torde vara möjlig endast om man avkortar varaktigheten av vid omläggningsperiodens början redan beslutade änkepensioner.

Riksrevisionsverket finner, trots att kommittén inte uppfyllt kraven i de angivna tilläggsdirektiven, det motiverat att reformen genomförs. För att möjliggöra detta inom ramen för tilläggsdirektiven gör verket ett försök att

genom modifieringar av kommittéförslagen reducera kostnaderna för reformen även under den första tolvårsperioden. Förutom förslaget att sänka nivåerna för omställnings- och försörjningsbidrag (se under avsnitt 1.3) föreslår verket att övergångsbestämmelserna begränsas jämfört med kommitténs förslag. Verket anför:

Behovet av änkepension från ATP kan ifrågasättas, när egenpension erhålls från ålderspensioneringen. Rätten till änkepensionen från tilläggs-pensioneringen skulle därför kunna upphöra vid 65 års ålder för de kvinnor som får änkepension efter de nya reglernas ikraftträdande. Samma regel som i dag gäller för änkepension från folkpensioneringen skulle då gälla även för tilläggs-pensioneringen. Detta skulle innebära en kostnadsbesparing jämfört med kommitténs förslag med ca 115 Mkr det första året efter de nya reglernas ikraftträdande. Kostnadsbesparingen ökar därefter för varje år till minst 631 Mkr år 1990. Den begränsning i de nuvarande reglerna som RRV föreslår skulle innebära att övergångsbestämmelserna skulle ha betydelse i ca 20 år efter det nya reglernas ikraftträdande. Ett annat alternativ att begränsa övergångsbestämmelserna är att höja den åldersgräns (45 år) som kommittén föreslår skall gälla för de kvinnor som skall omfattas av äldre bestämmelser.

Även SAF anser att övervägande skäl talar för att låta rätten till änkepension från tilläggs-pensioneringen upphöra vid 65 års ålder för de kvinnor som beviljas änkepension efter det att de nya reglerna har trätt i kraft. I yttrandet hänvisas härvid till den stigande andelen kvinnor med pensionsgrundande inkomst för ATP och erinras om att kvinnor i takt med att de förvärvsarbetar i allt större utsträckning också tjänar in rätt till egenpension från ATP. SAF förordar vidare att den föreslagna åldersgränsen 45 år höjs med några år, i synnerhet om ikraftträdandet av de nya bestämmelserna sker senare än år 1983.

Även Svenska kommunförbundet uttalar sig i samma riktning. Förbundet pekar på de kostnadsökningar som uppkommer genom de föreslagna övergångsbestämmelserna. Förbundet är införstått med att behov föreligger av övergångsregler. För att minska kostnaderna och därigenom underlätta ett genomförande av kommitténs förslag kunde det emellertid enligt förbundet vara värt att ytterligare överväga möjligheterna att förkorta den tid varunder två olika lagfästa familjepensionssystem verkar parallellt. En viktig förutsättning härför är dock att försörjningsbidraget väl tillgodoser de kvinnor vilkas försörjningssituation motiverat de föreslagna långtgående övergångsbestämmelserna.

Liknande synpunkter anförs av SACO/SR, som instämmer i förslaget om långtgående övergångsbestämmelser men pekar på några negativa konsekvenser härav som bör vägas in. SACO/SR finner den föreslagna regeln, att kvinnor som vid ikraftträdandet är 45 år eller äldre skall få rätt till änkepension enligt nuvarande bestämmelser, alltför långtgående. Den kan lätt uppfattas på det sättet att dessa kvinnor inte har en plats på arbetsmarknaden. Den andra negativa konsekvensen är att det uppstår två parallellt verkande system under en avsevärd tid, vilket innebär avsevärda kostnads-

ökningar och svåra informationsproblem. SACO/SR föreslår därför i syfte att minska kostnaderna – att den tid förkortas varunder de två olika familjepensionssystemen verkar parallellt. Genom den av kommittén föreslagna konstruktionen på omställnings- och försöjningsbidragen torde enligt SACO/SR de nya reglerna tillgodose de äldre kvinnor vilkas försörjningssituation motiverar de föreslagna övergångsbestämmelserna.

Under hänvisning till kostnadsaspekten föreslår också *Kopparbergs läns allmänna försäkringskassa* en snabbare avveckling av nuvarande änkepensionering. Kassen anser att fr. o. m. genomförandetidpunkten bör det nya systemet omfatta samtliga efterlevande. Undantag skulle göras endast för dem som redan uppbär pension enligt äldre lagstiftning.

En del remissinstanser betonar de problem som kan beräknas uppkomma till följd av att under lång tid två olika system för efterlevandepensionering kommer att behöva tillämpas vid sidan av varandra. De administrativa svårigheter detta kan ge upphov till påpekas sålunda av *riksrevisionsverket*, *länsstyrelsen i Skaraborgs län*, *Kommunernas pensionsanstalt*, *Uppsala läns allmänna försäkringskassa*, *Hallands läns allmänna försäkringskassa* och *Skaraborgs läns allmänna försäkringskassa*, som alla med hänsyn härtill uttalar sig till förmån för en snabbare avveckling av nuvarande änkepensionering än vad pensionskommittén föreslagit.

Länsstyrelsen i Skaraborgs län ifrågasätter dessutom om flertalet bland de efterlevande som har relativt långt kvar tills ålderspension utgår har behov av och bästa sociala utbytet genom att så förhållandevis tidigt i livet bli pensionerade. Detta talar för en kortare övergångstid än vad kommittén föreslagit. Emellertid måste man, betonar länsstyrelsen, beakta de ytterligare krav på sysselsättningspolitiska åtgärder som kan bli följden av kortare övergångstid.

Försäkringskassförbundet anför liknande synpunkter om de problem som kan uppstå inom administrationen samt förordar att kommitténs förslag till övergångsreglering ses över ytterligare.

Ensamståendes Intressorganisation delar uppfattningen att de kvinnor som vid reformens ikraftträdande uppbär änkepension enligt dagens regler inte skall beröras av reformen. Hänsyn bör enligt organisationen tas även till de gifta kvinnor som vid ikraftträdandet uppnått övre medelåldern och som alltid varit hemarbetande och saknar möjlighet att förvärvsarbeta.

Att övergångsbestämmelser som är i kraft under lång tid kan medföra svårigheter vid handläggningen framhålls även av *länsstyrelsen i Uppsala län* och *Östergötlands läns allmänna försäkringskassa*. Dessa remissinstanser ansluter sig dock på andra grunder till kommitténs förslag på området.

En längre avvecklingsperiod än den av kommittén föreslagna förespråkas av *Fredrika-Bremer-Förbundet* och *Jönköpings läns allmänna försäkringskassa*. *Fredrika-Bremer-Förbundet* föreslår att det nya systemet för efterlevandestöd skall omfatta endast kvinnor som vid ikraftträdandet inte har uppnått 35 års ålder. Förbundet anför som grund för sitt förslag:

För kvinnor som icke tagit steget ut i förvärvslivet före fyllda 35 år kan uppenbara problem uppstå. Svårigheter kan uppkomma dels med att få arbete, dels med att under återstående arbetsår fram till pensionsåldern få sådan inkomst att den är jämförbar med inkomsten för de kvinnor och män som förvärvsarbetat kontinuerligt efter avslutad skolgång eller avslutad utbildning. Vid 35 års ålder återstår dessutom 30 år fram till gällande pensionsålder. Det borde därför vara möjligt för kvinnor yngre än 35 år att komma upp i maximalt antal intjänandeår, vilket är viktigt icke minst om den pensionsgrundande inkomsten är låg. Det nya systemets retroaktiva effekter skulle därmed mildras.

En ytterligare sänkning av åldersgränsen förespråkas av *Jönköpings läns allmänna försäkringskassa*. Kassen förordar att åldersgränsen för fortsatt rätt till änkepension enligt äldre regler bestäms så att enbart kvinnor som vid ikraftträdandet av de nya reglerna är yngre än 30 år skall omfattas av dessa senare. Alternativt kan enligt kassan genomförandetidpunkten skjutas på framtiden så att såväl män som kvinnor kan planera för sin framtid med beaktande av de nya reglerna. Om kostnadsskäl anses tungt vägande, kan enligt kassan som en besparing övervägas om kommunalt bostadstillägg allttjämt skall kunna utgå som ett tillägg till änkepension.

Även *Folksam* och *Kooperationens pensionsanstalt* uttalar sig i riktning mot en utvidgning av de övergångsregler som kommittén lagt fram förslag om. De nämnda remissinstanserna anser att dessa inte bör inskränkas utan snarare utsträckas i tid och åldrar. Det framhålls i yttrandet att de allra flesta personer i något högre åldrar på olika sätt har planerat sin totala försäkringssituation med utgångspunkt från de efterlevanderegler som i dag gäller inom allmän försäkring och kompletteringsförsäkringar. Att i de åldrar det här gäller teckna privata försäkringar för att komplettera ett försämrat försäkringsskydd ställer sig inte bara kostsamt utan kan också på grund av hälsoskäl vara omöjligt.

I anslutning till förslaget till övergångsregler tar *riksskatteverket* upp ett mer detaljbetonat spörsmål. Verket förutsätter, med hänsyn till att olika beskattningsregler kommer att gälla för resp. stöd, att det av kontrolluppgiften klart kommer att framgå om det är fråga om efterlevandestöd enligt de nya eller de gamla reglerna.

1.4.2 Kostnadsberäkningar m.m.

I flera yttranden understryks att den föreslagna omläggningen av familjepensioneringen kan förutsättas ge upphov till ökade kostnader på områden utanför denna. Det erinras om att pensionskommittén inte gjort några närmare uppskattningar härav vid kostnadsberäkningarna. Sålunda hänvisar *statskontoret* till att det uppkommer stora följdkostnader för arbetsmarknadsmässiga och utbildningspolitiska åtgärder samt att förslagen även medför viss reduktion av skatteintäkterna. Även *riksrevisionsverket* framhåller att samhällets skatteintäkter sannolikt kommer att minska till följd av de

föreslagna förändringarna av efterlevandestödet. Dessutom är det enligt riksrevisionsverket troligt att kostnaderna för statliga och statskommunala bostadsbidrag kommer att öka. En viss pessimism uttalas också av *Gävleborgs läns allmänna försäkringskassa*. Kassen anför att vissa kostnader, t.ex. för bostadsstöd och för pensionstillskott till egenpension, inte har kunnat beräknas med någon större precision. Konsekvenserna i skattehänseende är också svåra att förutsäga, liksom kostnaderna för information till allmänheten. Även *LRF* uttrycker tvivel om hur stora kostnadsbesparingar som på sikt blir resultatet av den föreslagna reformen. *LRF* pekar på att det uppkommer ökade kostnader för bl.a. stöd- och aktiveringsåtgärder och att det är ett ensidigt och skevt beräknings sätt att inte ta hänsyn härtill. Detta medför enligt *LRF* att den föreslagna reformen kommer att framstå som mycket mer positiv än vad den i realiteten torde bli.

De beräkningar som kommittén redovisat om förväntade kostnader för administration av det föreslagna systemet för efterlevandestöd diskuteras i några remissyttranden. *Försäkringskassförbundet* finner beräkningarna ytterst osäkra mot bakgrund av vissa oklarheter beträffande främst förslagen till regler för försörjningsbidrag. Förbundet utgår från att försäkringskassornas administration tillförs resurser i erforderlig omfattning. *Landsingsförbundet* menar att kommitténs uppskattning av det ökade personalbehovet för administration verkar mycket lågt. Övergångsvis borde krävas en avsevärt större administration, anför förbundet, vars mening dock grundar sig enbart på allmänna bedömningar och ej kan närmare verifieras. Även *Uppsala allmänna försäkringskassa*, *Bohusläns allmänna försäkringskassa*, *Malmöhus allmänna försäkringskassa* och *Gävleborgs läns allmänna försäkringskassa* har uppfattningen att de beräknade kostnaderna för administrationen av försörjningsbidrag är för låga i förhållande till det verkliga behovet.

I flera yttranden betonas vikten av omfattande informationsinsatser före ikraftträdandet av ett reformerat system för efterlevandepensionering. *Svenska kommunförbundet* anser förslagen tekniskt komplicerade och förutser problem när allmän kännedom skall ges om reglerna. Det är därför av stor vikt att tillräckliga medel reserveras för information till allmänheten. Samma synpunkter framförs av *SACO/SR*, som även föreslår att statliga medel ställs till de fackliga organisationernas förfogande för informationsinsatser. *Statens invandrarverk* anser det väsentligt att information om rätten till de nya efterlevandeförmånerna ges på ett för invandrarna ändamålsenligt sätt i samband med genomförandet av en reform. Sådan bör lämnas dels som allmän information på olika invandrarpråk, dels i de konkreta fall där efterlevandestöd skall utgå. Invandrarverket anser att det bör åläggas försäkringskassorna att ge muntlig information till varje vuxen efterlevande utländsk medborgare om hans eller hennes rätt till efterlevandestöd och om konsekvenserna vid en eventuell flyttning från Sverige.

Också *Malmöhus allmänna försäkringskassa* betonar behovet av omfattande informationsinsatser samt framhåller att detta kräver en förberedelse-tid från beslut till ikraftträdande om minst ett år. Önskvärdheten av en lång förberedelse-tid understryker också *Bohusläns allmänna försäkringskassa*. Kassen anser att ikraftträdandetidpunkten bör vara tidigast ett och ett halvt år efter beslut, för att ge kassorna och riksförsäkringsverket tid att genomföra de förändringar och den utbildning som krävs.

1.5 Inverkan på tjänstepensioneringen m.m.

I sitt betänkande har pensionskommittén berört frågan om vilken inverkan det föreslagna systemet för efterlevandestöd kan få på tjänstepensioneringarna inom avtalsområdet. Därvid har kommittén framhållit önskvärdheten av att det inom tjänstepensioneringarna sker en anpassning till den föreslagna reformen inom den allmänna försäkringen. Kommitténs uttalanden i dessa avseenden kommenteras i några remissyttranden.

Statens löne- och pensionsverk förutsätter att förhandlingar kommer till stånd mellan parterna på den statliga arbetsmarknaden om lämpliga anpassningar till de nya regler som kan komma att gälla inom den allmänna pensioneringen. *Landstingsförbundet* påpekar att parterna på arbetsmarknaden måste få möjlighet att successivt anpassa kompletterande avtalsförmåner till förändringar i den allmänna försäkringen.

Folksam och *Kooperationens pensionsanstalt* kan däremot inte se vilka fördelar som skulle uppkomma om reformarbetet på personalpensioneringsområde inriktades på att följa samma banor som utvecklingen inom den lagstadgade pensioneringen. Att i princip införa behovsprövade förmåner skulle för tjänstepensionsinrättningarna endast medföra en utökning av administrationen till följd av den återkommande omprövningen av pensionsrätten och därav följande ytterligare belastning på redan ansträngda kostnadsramar.

Att lagstiftningsvägen förbjuda avtal om eller ändra reglerna för tjänstepensionsordningarnas familjepension är enligt pensionskommittén inte möjligt med nu gällande ordning och är inte heller önskvärt. I detta uttalande instämmer *Svenska Personal-Pensionskassan*.

Pensionskommittén har vidare understrukt det önskvärda i att en reform på den allmänna pensioneringens område inte ger upphov till alltför stora skillnader olika grupper emellan när det gäller efterlevandeskyddets omfattning. Kommitténs uppfattning härvidlag delas av *Kommunernas pensionsanstalt*. Häri instämmer även *statens arbetsgivarverk*, som dock betonar att frågan om i vilken omfattning ändringar i och anpassning av de avtalsreglerade familjepensionsförmånerna kan komma att genomföras ytterst beror på de avtalslutande parterna. Motsvarande synpunkter framförs av *Svenska kommunförbundet*.

Svenska Personal-Pensionskassan menar att kommitténs uttalande skulle

kunna vara ett uttryck för att en avsikt med reformen är att understödja vissa förändringar i livsmönstren och att generösare tjänstepensionsplaner skulle motverka en sådan effekt. Pensionskassan har dock inte i kommitténs överväganden funnit att ett sådant understödjande är motiv för reformen. Vidare uttalar pensionskassan:

SPP kan inte se något skäl till att beröva individen friheten att på egen hand komplettera skyddet i allmän försäkring med privata försäkringar. Den frågan kommenteras inte heller i utredningen. Enligt samma tankegång kan inte SPP se annat än att det bör stå de kollektivavtalslutande parterna på arbetsmarknaden fritt att efter sedvanliga förhandlingar komplettera skyddet från allmän försäkring, även när det gäller familjepension.

Motsvarande synpunkter framförs av *Folksam* och *Kooperationens pensionsanstalt*, som ytrar:

Tjänstepensionsförsäkringen har karaktären av komplettering till den allmänna försäkringen. Av detta följer ett behov av reformering av densamma när villkoren för den lagstadgade pensionen förändras. Det är dock vår förhoppning att den från kommittén uttalade önskan inte, via skattelagar eller andra förordningar, utvecklas till ett tvång, vilket begränsar de avtalslutande parternas möjligheter att själva bestämma efterlevandeskyddets utformning. Detta gäller i lika hög grad enskilda personers initiativ att teckna individuella försäkringar anpassade till den egna familjesituationen. – Varje initiativ, oavsett dessa kommer från enskilda eller grupper på arbetsmarknaden att skaffa sig för dem anpassade efterlevandeskydd, ser vi som en samhällsnyttig insats resulterande i minskande krav på samhälleliga insatser. Detta bör framdeles ej motarbetas.

SACO/SR anför att pensionskommitténs förslag, om de genomförs, förmodligen får genomslag även på de avtalsenliga pensionsförsäkringarna, t. ex. ITP-planen. I så fall torde ett ökat behov av frivillig komplettering av efterlevandepensionsförsäkring uppkomma. *SACO/SR* anser att möjligheterna till skatteavdrag för frivillig pensionsförsäkring därvid bör förbättras.

Kommittén har ytterligare erinrat om att tjänstepensioneringarna bygger på samordning i olika former med den allmänna pensioneringen och att ökade kostnader för tjänstepensionsordningarna kan bli följderna om dessa inte anpassas till nya regler för familjepension inom den allmänna försäkringen. Samma konstaterande görs av *Svenska kommunförbundet*, som framhåller att dessa merkostnader i första hand beror på att de nuvarande avtalsförmånerna är livsvariga. Även *Statens löne- och pensionsverk* och *Svenska Försäkringsbolags Riksförbund* betonar den av kommittén sålunda påtalade konsekvensen.

Konsekvenserna av kommitténs förslag på olika andra ersättningsanordningar diskuteras i även andra hänseenden av *Svenska Försäkringsbolags Riksförbund*. Förbundet konstaterar att den behovsutredning som alltid skall ske innan en enskild försäkring (t.ex. privat pensionsförsäkring) tecknas ofta kan försvåras av oklara regler och ovisshet om framtida bedömningar. De faktorer som skall beaktas är redan nu i flera avseenden ovissa. Denna

ovisshet ökas enligt förslaget. Svårare kan problemen bli inom ansvarsförsäkringen och anknytande ersättningsanordningar, som vilar på skadeståndslagens ersättningsregler. Riksförbundet framhåller att det system med avräkning mot bl.a. förmåner enligt lagen om allmän försäkring som gäller enligt 5 kap. 3 § skadeståndslagen innebär bl.a. att skadeståndsansvaret utvidgas i samma omfattning som avräkningsförmånerna försämras. Förbundet fortsätter:

Kommitténs förslag innebär alltså ett ökat möjligt ansvar för den som skall utge skadestånd till en efterlevande. Skadeståndet är visserligen också behovsprövat, men man får ändå räkna med möjligheten att skadeståndsansvaret i praktiken kan komma att utvidgas därför att bedömningen av den egna försörjningsförmågan görs liberalare inom skadeståndsrätten än inom den allmänna pensioneringen. Den ändrade nivån på efterlevandeförmånerna har under alla omständigheter en sådan effekt.

Tidsmässigt kan reformen också tänkas få viss betydelse. Det kan ta lång tid innan det i ett visst fall kan fastställas om försörjningsbidrag skall utgå eller inte, beroende på att man måste klarlägga den efterlevandes förvärvsmöjligheter. Man får här räkna med att skadeståndet inte slutligt fastställs förrän det klarlagts om försörjningsbidrag kommer att utgå eller inte. Redan nu måste man i stor utsträckning avvänta beslut om förmåner från socialförsäkringen, t.ex. sjukbidrag eller förtidspension, innan den slutliga prövningen av skadestandsfrågan.

Vad som nu har sagts om skadestånd, vilket vanligen betalas ur ansvarsförsäkring, gäller också trafikskadeersättning och annan ersättning som bestäms med direkt tillämpning av reglerna i 5 kap. skadeståndslagen eller eljest med skadeståndsnormerna som förebild (t.ex. trygghetsförsäkringen och patientförsäkringen).

2 Arbetsskadeförsäkringens efterlevandeskydd

De remissinstanser som ställer sig positiva till den föreslagna reformeringen av efterlevandeskyddet inom den allmänna pensioneringen tillstyrker i allmänhet även kommitténs förslag att efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen reformeras enligt i huvudsak samma principer. De remissinstanser som anlägger synpunkter på eller har erinringar mot förslagen till utformning av en förändrad efterlevandepensionering framhåller i många fall att motsvarande påpekanden kan göras beträffande förslagen på arbetsskadeförsäkringens område.

Att efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen anpassas till nya regler inom den allmänna pensioneringen tillstyrks uttryckligen av bl.a. *försäkringsrätten för Norra Sverige, statskontoret, länsstyrelsen i Uppsala län, jämställdhetskommittén, LO, Pensionärernas riksorganisation, Sveriges folkpensionärers riksförbund, Ensamståendes intresseorganisation* och ett flertal av de *allmänna försäkringskassorna*. *Försäkringsöverdomstolen* framhåller att en sådan anpassning är självfallen. Också *länsstyrelsen i Skaraborgs län* anser att den nära anknytning som finns och som kommer att finnas mellan familjepensioneringen och arbetsskadeförsäkringen gör det ofrånkomligt att

även arbetsskadeförsäkringens reformeras. Detta bör enligt länsstyrelsen ske enligt de riktlinjer som pensionskommittén dragit upp för den framtida efterlevandepensioneringen. I princip motsvarande synpunkter anläggs av länsstyrelsen i Älvsborgs län.

På motsvarande skäl som i fråga om änkepensioneringen avstyrker riksförsäkringsverket kommitténs förslag till reglering av efterlevandeskyddet för vuxna inom arbetsskadeförsäkring. Även den föreslagna höjningen av barnlivräntorna avstyrker verket i konsekvens härmed.

Förslagen angrips ur en annan synvinkel av *Bohusläns allmänna försäkringskassa* och *Västmanlands läns allmänna försäkringskassa*. Dessa remissinstanser ifrågasätter om det finns skäl att bibehålla ersättning från arbetsskadeförsäkring. I yttrandena framhålls bl.a. att förlusten för de efterlevande är densamma oavsett på vilket sätt dödsfallet inträffat och att en enklare administration skulle uppnås om samma regler gällde oberoende av om dödsfallet orsakats av arbetsskada eller ej.

De konkreta förslagen på arbetsskadeförsäkringens område berörs i enbart ett fåtal yttranden. *Försäkringsrätten för Norra Sverige* finner, liksom beträffande åldersgränsen för rätt till barnpension från tilläggs pensioneringen, skäl tala för att införa åldersgränsen 18 år även för rätten till barnlivränta från arbetsskadeförsäkring. Nuvarande möjlighet att under vissa förutsättningar utge livränta fram till 21 års ålder bör dock – mot bakgrund av det skadeståndsrättsliga inslaget i arbetsskadeförsäkring och reglerna om underhållsskyldighet mot barn – enligt försäkringsrättens mening bibehållas.

Kommitténs förslag till avgränsning av den personkrets som skall äga rätt till efterlevandelivränta bemöts positivt av *Skaraborgs läns allmänna försäkringskassa*. Kassen anser det inte tillfredsställande i dag att två ogifta som lever under äktenskapsliknande förhållanden och inte har barn ihop kan få ersättning från arbetsskadeförsäkring. Dessa kan enligt kassans mening inte vara i behov av något efterlevandeskydd, eftersom båda i regel har egen inkomst och egen ekonomi.

Malmö allmänna försäkringskassa anser att beslut om omställnings- och försörjningslivräntor bör fattas i pensionsdelegation.

3 Hustrutillägget

Kommitténs förslag att hustrutillägget skall avskaffas som en särskild pensionsförmån tillstyrks eller lämnas utan erinran av samtliga de remissinstanser som särskilt yttrar sig över detta förslag. Detta görs sålunda av *försäkringsöverdomstolen*, *riksförsäkringsverket*, *statskontoret*, *riksrevisionsverket*, *länsstyrelsen i Uppsala län*, *länsstyrelsen i Älvsborgs län*, *länsstyrelsen i Skaraborgs län*, *I.O. Pensionärernas riksorganisation*, *Sveriges folkpensionärers riksförbund*, *Kommunernas pensionsanstalt*, *Folksam*, *Kooperationens pensionsanstalt*, *Riksförbundet för sexuellt likaberättigande*,

Ensamstående intresseorganisation och praktiskt taget alla de *allmänna försäkringskassor* som avgett remissyttranden.

I flera yttranden betonas att hustrutillägget inte minst i takt med tilläggs pensioneringens tillväxt och utbyggnaden av även andra pensionsförmåner kommit att bli mindre och mindre behövligt. Det framhålls också att tillägget står i strid med principen om likabehandling av kvinnor och män i socialförsäkringssystemet. Uttalanden med denna innebörd görs av bl.a. *försäkringsöverdomstolen*, *riksförsäkringsverket*, *länsstyrelsen i Älvsborgs län* och flera *allmänna försäkringskassor*. *Kalmar läns allmänna försäkringskassa* hänvisar även till kompletteringspensionerna inom de privata, statliga och kommunala områdena.

En del remissinstanser understryker vidare riktigheten av kommitténs uttalande att hustrutillägget numera i många fall utges även i situationer där makarna har tämligen höga inkomster och där det inte kan sägas föreligga något mer utpräglat behov av förmånen. I denna riktning yttrar sig bl.a. *riksförsäkringsverket*, *riksrevisionsverket*, *LO* och ett flertal av de *allmänna försäkringskassorna*. *Kalmar läns allmänna försäkringskassa* tillägger att makar, där mannen varit ensam försörjare, i vissa lägen kan få en inkomst efter mannens pensionering som till och med är större än den som de hade före tidpunkten för pensioneringen. Detta beror bl. a. på kompletteringspension och skattebefriat hustrutillägg. *Riksrevisionsverket* pekar i sammanhanget på att det finns möjlighet för kvinnor i åldern 60–64 år att få ersättning i annan form, nämligen förtida uttag av ålderspension.

När det gäller de av kommittén föreslagna övergångsbestämmelserna för avvecklingen mottas dessa med mer blandade reaktioner av remissinstanserna. En del tillstyrker kommitténs förslag, medan åtskilliga andra anser att avvecklingen bör kunna ske snabbare eller att det bör införas särskilda inskränkande regler för rätten till hustrutillägg under övergångstiden.

Till pensionskommitténs förslag i denna del ansluter sig bl.a. *länsstyrelsen i Uppsala län*, *länsstyrelsen i Älvsborgs län*, *länsstyrelsen i Skaraborgs län*, *Östergötlands läns allmänna försäkringskassa* och *Gävleborgs läns allmänna försäkringskassa*. Också *Pensionärernas riksorganisation* finner den av kommittén föreslagna avvecklingen vara tillfredsställande. Riksorganisationen framhåller att hustrutillägget har stor betydelse för familjer med endast en inkomst. Eftersom hustrutillägget är inkomstprövat har det haft större betydelse för låginkomstgrupperna än för andra. Behovet av hustrutillägg kan således enligt organisationen under överskådlig tid ha stor betydelse för en grupp av pensionärer.

Flera allmänna försäkringskassor godtar i princip kommitténs förslag till övergångsregler men menar att rätten till hustrutillägg som utges under övergångstiden bör begränsas i någon form. *Malmö allmänna försäkringskassa* anser att det genom regeländringar för övergångstiden bör kunna undvikas att hustrutillägg utges i situationer där det inte kan sägas föreligga

något mer utpräglat behov därav. Liknande synpunkter framförs av *Kalmar läns allmänna försäkringskassa*, som såsom en möjlig åtgärd nämner en höjning av reduktionsfaktorn från en tredjedel till exempelvis hälften av sidoinkomsten. Förslag härtill framläggs också av *Norrbottnens läns allmänna försäkringskassa*. Kassen pekar på bl.a. den ringa inverkan kapitaltillgångar har vid inkomstprövningen. Som exempel nämns att ett banktillgodohavande på en halv miljon kronor medför en reduktion av hustrutillägget på endast drygt 10 000 kr. Kassen konstaterar att förmånen alltmör har fjärmats från dess ursprungliga syfte och anser mot bakgrund härav att reglerna för inkomstavdrag bör ändras så att avtrappningen sker snabbare än med nuvarande regler. Även *Värmlands läns allmänna försäkringskassa* anför synpunkter i denna riktning. Kassen menar att reglerna för inkomstprövning av hustrutillägget borde omprövas redan nu, eftersom det inte kan anses tillfredsställande att sådant tillägg kan utgå även när makarnas inkomst överstiger den som i många fall två förvärsarbetande kan erhålla genom arbete på heltid. Liknande synpunkter framförs av *Västmanlands läns allmänna försäkringskassa*. *Bohusläns allmänna försäkringskassa* finner det från rättvisesynpunkt angeläget att rätten till hustrutillägg snarast begränsas på något sätt, eftersom gifta kvinnor gynnas på ett icke önskvärt sätt. En sådan begränsning kan ske t.ex. genom att sätta ett tak för den inkomst där hustrutillägg kan utgå. Dessutom bör tillägget inte kunna utges vid egen sjuklighet, i vilka fall gifta kvinnor liksom alla andra försäkrade bör uppbära förtidspension.

Till förmån för en snabbare avveckling än den av kommittén föreslagna uttalar sig *försäkringsöverdomstolen*, som framhåller att man här knappast kan åberopa att de enskilda försäkrade planerat sin framtid med tanke på att de så småningom skall erhålla denna inkomstprövade förmån. En betydligt kortare övergångsperiod, förslagsvis fem år, skulle enligt domstolen kunna tillämpas här. Även *riksförsäkringsverket* förordar att övergångsreglernas tillämplighet begränsas. Mot bakgrund av de skäl som talar för att överhuvudtaget avskaffa förmånen och med hänsyn till att en ny lagstiftning i princip bör reglera ersättningsfall efter lagens ikraftträdande, anser verket att övergångsbestämmelserna bör omfatta endast kvinnor som vid ikraftträdandet är födda år 1923 eller tidigare. Inte heller *statskontoret* delar på denna punkt kommitténs uppfattning utan föreslår att nuvarande regler begränsas till att omfatta endast kvinnor som vid ikraftträdandet är 55 år eller äldre. *Riksrevisionsverket* anser att det inte föreligger skäl för att ha kvar förmånen för vissa kvinnor. I vart fall kan enligt verket en höjning av åldersgränsen för dem som skall omfattas av övergångsbestämmelserna diskuteras. Kostnadsbesparingar uppkommer om verkets förslag genomförs.

Även *LO* förespråkar att man prövar möjligheten att avveckla hustrutillägget snabbare. *LO* är dock medveten om att många kvinnor, främst äldre, fortfarande har behov av det ekonomiska stöd som hustrutillägget innebär. Övergångsreglerna bör, i likhet med vad *LO* föreslår beträffande efterlevan-

deskyddet, utformas på sådant sätt att hänsyn tas till de faktiska behov som föreligger i det enskilda fallet.

En avveckling med betydligt kortare övergångstid än den kommittén föreslagit förordas även av *Göteborgs allmänna försäkringskassa*, *Västernorrlands läns allmänna försäkringskassa*, *Västerbotens läns allmänna försäkringskassa* – som i andra hand förespråkar en skärpning av inkomstprövningsreglerna under övergångstiden – och *Kopparbergs läns allmänna försäkringskassa*, som dessutom anser att man under en övergångstid skulle kunna tänka sig att rätten till hustrutillägg på särskilda skäl bibehålls för kvinnor i åldern 60–65 år. *Bohusläns allmänna försäkringskassa* föreslår att äldre regler skall gälla endast för kvinnor som vid ikraftträdandet här fyllt 50 år. *Hallands läns allmänna försäkringskassa* vill också ha en snabbare avveckling än den föreslagna samt tillägger att en översyn av reglerna för hustrutillägg bör ske oavsett vilken övergångstid som kommer i fråga. *Skaraborgs läns allmänna försäkringskassa* förordar en övergångstid om högst tio år.

4 Barntillägget

De skilda förslag som kommittén lagt fram med avseende på den särskilda folkpensionsförmanen barntillägg berörs av enbart ett fåtal remissinstanser. Förslagen tillstyrks eller lämnas utan erinran av *länsstyrelsen i Uppsala län*, *länsstyrelsen i Älvsborgs län*, *Kommunernas pensionsanstalt*, *Folksam*, *Kooperationens pensionsanstalt* och ett flertal *allmänna försäkringskassor*. *Statskontoret* anser att man vid en reformering av den allmänna familjepensioneringen bör göra motsvarande anpassning även i fråga om barntillägget. I övrigt anlägger statskontoret samma synpunkter på de föreslagna förbättringarna av barntillägget som på förslagen på barnpensioneringens område, dvs. uttalar sig för önskvärdheten av en enhetlig åldersgräns för olika former av stöd till barn och ställer sig tveksam till föreslagna förbättringar av nivåerna för förmånen. *Malmö allmänna försäkringskassa* betonar det tillfredsställande i att kommittén föreslagit ändrade regler enligt vilka barntillägget reduceras snabbare med hänsyn till tilläggsförmån. *Bohusläns allmänna försäkringskassa* är också positiv och framhåller att höjningen av åldersgränsen till 18 år väger tyngre än de andra av kommittén föreslagna ändringarna. *Kalmar läns allmänna försäkringskassa* understryker att förslagen innebär förenklade tillämpningsbestämmelser och handläggningsrutiner.

Västernorrlands läns allmänna försäkringskassa och *Västerbotens läns allmänna försäkringskassa* har inte annat att erinra mot förslagen än att de anser att åldersgränsen bör höjas till 19 år.

Förslaget att ett helt barntillägg skall kunna utgå på samma gång till envar av barnets båda föräldrar, om de båda uppbär folkpension, ifrågasätts av *Jönköpings läns allmänna försäkringskassa*, som anser att det härigenom

inträder stora risker för överförsäkring, vilka bör noga beaktas. Också *Norrbottnens läns allmänna försäkringskassa* är tveksam till detta förslag. Kassen uttalar tveksamhet även till den föreslagna reduceringsregeln med avräkning krona för krona gentemot tilläggspension överstigande ett basbelopp. Här om anför kassen:

Regeln ger visserligen förbättringar vid låg tilläggspension, men redan vid en tilläggspension på drygt 29 000 kronor sker försämring. Kassen anser att det är otillfredsställande med den nuvarande reduceringsregeln där samma tilläggspension till viss del reducerar både pensionstillskott och barn tillägg. – Kassen anser i likhet med kommittén att den del av tilläggspension som reducerar pensionstillskott skall friläggas vid reducering av barn tillägget. Med hänsyn till eventuella kommande förändringar bör det belopp som friläggs knytas till den procentuella nivån för pensionstillskott till ålderspension. Samtidigt anser kassen att konstruktionen av reduceringsregeln i övrigt bör bibehållas. Därigenom får man den förstärkning av barn tillägget som kommittén uttalar sig för. – – – Kassans förslag att begränsa det frilagda beloppet till nivån för pensionstillskott till ålderspension motiveras av syftet med dubbelt pensionstillskott till förtidspension.

Förslagen avstyrks av *riksrevisionsverket*, som pekar på socialpolitiska samordningsutredningens förslag (SOU 1979:94) om inriktningen av ett enhetligare barnstöd inom den allmänna försäkringen. Under hänvisning till samordningsutredningens argument avstyrker verket föreslagna förbättringar samt framhåller att barn tillägget i stället på sikt bör inordnas i ett inkomstprövat barnbidrag.

5 Inverkan av undantagande på pensionstillskott till änka

Kommitténs förslag, att det vid bestämmande av pensionstillskott till folkpension inte skall tas hänsyn till sådan tilläggspension som skulle ha utgivits om den avlidne mannen inte hade omfattats av undantagande, bemöts positivt av samtliga de remissinstanser som yttrat sig däröver. Förslaget lämnas sålunda utan erinran av *försäkringsöverdomstolen*, *länsstyrelsen i Älvsborgs län*, *Folksam*, *Kooperationens pensionsanstalt* och ett flertal *allmänna försäkringskassor*. Några av försäkringskassorna betonar det angelägna i att detta förslag genomförs snarast möjligt och ej anstår till ikraftträdandet av en reform på efterlevandepensioneringens område.

Kalmar läns allmänna försäkringskassa tillägger att praxis har utvecklats därhän att kvinna som är ålders- eller förtidspensionär när maken avlider under vissa förutsättningar kan få behålla sitt pensionstillskott trots mannens undantagande. Däremot påverkas hennes pensionstillskott alltid fullt ut av mannens undantagande om hon beviljas förtids- eller ålderspension efter mannens frånfälle. Detta är enligt kassen en orättvisa, som kan rättas till genom pensionskommitténs förslag.

Innehåll	<i>Sid.</i>
Regeringens proposition	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Lagförslag	7
1 Förslag till lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring	7
2 Förslag till lag om ändring i lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring	29
3 Förslag till lag om ändring i lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension	36
4 Förslag till lag om ändring i lagen (1969:205) om pensionstillskott	38
5 Förslag till lag om ändring i lagen (1981:694) om ändring i lagen (1969:205) om pensionstillskott	40
6 Förslag till lag om ändring i lagen (1964:143) om bidragsförskott	41
7 Förslag till lag om ändring i lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd	43
8 Förslag till lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370) ..	44
9 Förslag till lag om ändring i taxeringslagen (1956:623)	46
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 24 november 1983	48
1 Inledning	48
2 Allmänna utgångspunkter	50
2.1 Behovet av en reformering av efterlevandepensioneringen	50
2.1.1 Nuvarande regler och bakgrunden till dessa	50
2.1.2 Utvecklingen efter tillkomsten av nuvarande familjepensionering	51
2.1.3 Bedömning av familjepensioneringen för framtiden	53
2.2 Inriktningen av en reform av efterlevandepensioneringen m. m.	56
2.2.1 Huvuddragen i en reformerad efterlevandepensionering	56
2.2.2 Övergångsregler	66
2.2.3 Ikraftträdande m. m.	67
2.2.4 Angränsande förmåner	68
2.2.5 Sammanfattning	70
3 Efterlevandepensioneringen	72
3.1 Stödet till efterlevande barn	72
3.1.1 Inriktningen av stödet	72
3.1.2 Personkretsen	73
3.1.3 Åldersgränser	75
3.1.4 Nivåerna för barnpension	79

	<i>Sid.</i>	
3.2	Stödet till vuxna efterlevande	86
3.2.1	Inriktningen av stödet	86
3.2.2	Personkretsen	86
3.2.3	Omställningsbidrag	95
3.2.4	Särskilt efterlevandebidrag	108
3.3	Efterlevandepension till utlandssvenskar och utländska medborgare	124
3.3.1	Nuvarande regler	124
3.3.2	Barnpensioneringen	125
3.3.3	Efterlevandepension till vuxna	128
3.4	Övergångsregler	131
3.4.1	Allmänna synpunkter	131
3.4.2	Övergångsregler inom barnpensioneringen	132
3.4.3	Övergångsregler i fråga om stödet till vuxna efterlevande	135
3.4.4	Samordning mellan änkepension och egenpension inom ATP	140
4	Arbetskadeförsäkringens efterlevandeskydd	143
4.1	Allmänna synpunkter	143
4.1.1	Nuvarande regler	143
4.1.2	Reformering av efterlevandeskyddet inom arbets- skadeförsäkringen	144
4.2	Rätten till livränta åt efterlevande barn	145
4.3	Rätten till livränta åt vuxna efterlevande	147
4.3.1	Personkretser	148
4.3.2	Omställningslivränta	149
4.3.3	Särskild efterlevandelivränta	150
4.4	Samordning med den allmänna pensioneringen m. m.	151
4.5	Övergångsregler	151
5	Hustrutillägget	155
5.1	Nuvarande regler	155
5.2	Avveckling av hustrutillägget	156
5.3	Övergångsreglerna	158
6	Barntillägget	160
6.1	Allmänna synpunkter	160
6.2	Personkretsen	162
6.3	Barntilläggets nivå	163
6.4	Reduceringsregeln	164
7	Inverkan på pensionstillskott till änkor av undantagande m. m.	167
8	Kostnadseffekter	171
9	Upprättade lagförslag	177

	<i>Sid.</i>
10 Specialmotivering till lagförslagen	178
10.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring	178
10.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring	220
10.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension	227
10.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1969:205) om pensionstillskott	228
10.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1981:694) om ändring i lagen (1969:205) om pensionstillskott	229
10.6 Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:143) om bidragsförskott	229
10.7 Förslaget till lag om ändring i lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd	230
10.8 Förslaget till lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370)	230
10.9 Förslaget till lag om ändring i taxeringslagen (1956:623) ..	231
11 Hemställan	232
12 Beslut	232
Bilaga 1 Sammanfattning av pensionskommitténs betänkande (SOU 1981:61–62) Familjepension	233
1 Allmänna överväganden	233
1.1 Samhällsutvecklingens betydelse för efterlevandepensioneringen	233
1.2 Utgångspunkter för kommitténs förslag	235
1.3 Huvuddrag i en reformerad familjepensionering m. m. ...	237
2 Barnpensioneringen	240
2.1 Personkretsen och åldersgränser	240
2.2 Nivåer för barnpension m. m.	241
3 Stödet till vuxna efterlevande	243
3.1 Omställningsbidrag	243
3.2 Arbetsmarknadspolitiska åtgärder, förtidspension m. m.	246
3.3 Försörjningsbidrag	247
3.4 Efterlevandebegreppet m. m.	248
3.5 Internationella frågor	249
4 Övergångsbestämmelser m. m.	250
5 Arbetsskadeförsäkringens efterlevandeskydd	251
6 Hustrutillägget	254
7 Barntillägget	255
8 Inverkan av undantagande på pensionstillskott till änka	256
9 Kostnadseffekter av kommitténs förslag	257

	<i>Sid.</i>
Bilaga 2 Sammanställning av remissyttranden	259
1 Efterlevandepensioneringen	259
1.1 Allmänna synpunkter	259
1.2 Barnpensioneringen	271
1.3 Stödet till vuxna efterlevande	278
1.4 Övergången till ett nytt system för efterlevandestöd m. m.	312
1.5 Inverkan på tjänstepensioneringen m. m.	319
2 Arbetskadeförsäkringens efterlevandeskydd	321
3 Hustrutillägget	322
4 Barntillägget	325
5 Inverkan av undantagandet på pensionstillskott till änka	326